پێغەمبەران
بانگەوازی

نووسینی:

پرۆفیسۆر خالید موحەممەد ساڵح

چاپی دووەم ٢٠٢٠ – ٢٠٢١

بانگەوازی پێغەمبەران

نووسینی

پرۆفیسۆر

خالید موحەممەد ساڵح

بەشی یەکەم

چاپی یەکەم
١٤٣٦ – ٢٠١٥

چاپی دووەم
٢٠٢٠ – ٢٠٢١

قال تعالى:

﴿وَكُـلاًّ نَّقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنبَاء الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَ وَجَاءكَ فِي هَـذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ﴾.

سورة هود : الآية ١٢٠

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

پێشەکی:

خوێنەری بەڕێز: پەڕتووکی بانگەوازی پێغەمبەران:

- باس لە ژیانی ئەو پێغەمبەرانە دەکات، کە بەدرێژایی مێژووی مرۆڤایەتی خوای گەورە ڕەوانەی کردوون؛ تا پەیامی خواناسی و یەکتا پەرستی، و دادپەروەری لە نێو مرۆڤەکاندا بڵاو بکەنەوە.

- باس لە ئامانج و ئەزموون و دەرئەنجامی بانگەوازی هەریەك لەو پێغەمبەرانە دەکات، کە ناویان لە قورئانو دەقی فەرموودە درووستەکانی پێغەمبەرادا ﷺ هاتووە.

- باس لەشێواز و ڕێباز و ئامرازەکانی بانگەوازی پێغەمبەران دەکات لەناو گەلەکانیاندا.

- باس لەهەڵوێستی دۆستانە و دڵسۆزانە و گیانی قوربانیدانو بەرخودان و خۆڕاگریو پێداگریی پێغەمبەران دەکات لەپێناو سەرخستنی پەیامی خوای گەورەو بەختەوەریی مرۆڤەکاندا.

- لە بەرامبەر ئەمانەیشدا باس لە بەرەی شەیتان و هەڵوێستی دوژمنکارانەو شەڕخوازانەی ئەو کەسانە دەکات کە ڕووبەڕووی پێغەمبەران وەستاونەتەوە؛ لەپێناو پاراستنی بەرژەوەندیی تەسکی خۆیاندا، لەگەڵ باسکردنو شیکردنەوەو وەڵامدانەوەی هەموو ئەو بەڵگە بێبنەمایانەی کەپشتیان پێ بەستوون لەو پێناوەدا.

- باس لە ئاکامی ململانێی نێوان ئەو دوو بەرەیە دەکات، کە هەمیشە بە بەرژەوەندیو سەرکەوتنی بەرەی حەقو ڕاستی کۆتایی هاتووە، کە پێغەمبەران سەرمەشقو مامۆستاو پێشەوای بوون، لە بەرامبەر تێکشکانو تیاچوونو شکستخواردنی بەرەی ناحەق؛ کە شەیتان وخەڵکانی خۆپەرستو خۆسەپێن سەرمەشقی بوون.

ئامانج لە نووسینی پەڕتووکەکە:

- باسکردنی ژیانی پێغەمبەرانە وەك چۆن لە دەقەکانی قورئانو سوننەتدا هاتووە، تا هەرچی زیادەو هەڵبەستراوو شتی لاواز هەیە لای خەڵکی ڕون بێتەوەو پشتی پێ نەبەسترێت لەو بارەیەوە.

- زیندوو ڕاگرتنی ناوو پەیامو ئەزموونی بانگخوازی ئەو پیغەمبەرانەیە؛ تا خەڵکانی بانگخواز چاویان لێ بکەنو شوێن پێیان هەڵبگرن لە بانگەوازەکەیاندا.

- خستنە ڕووی ئەزموون و ئاکامی هەوڵی شکستخواردووی ناحەزانی دینە، کە دڵنیا بن لەوەی هەرچی بکەن و هەرچۆن بن سەرەنجام هەر پەیامی خوای گەورە و ڕێبازی پێغەمبەران و ڕێبوارانی ئەو ڕێگایە سەردەکەون وئەوان جگە لە بەدناوی و ماڵوێرانی شتێکی تریان بۆ نامێنێتەوە.

سەرەتای بیرۆکەی بەرنامەو پەڕتووکەکە دەگەڕێتەوە بۆ ئەو کاتەی کە پرۆژەی دەستبەکاربوونی کەناڵی ئاسمانی پەیام، وەکو یەکەم کەناڵی ئاسمانی ئیسلامی، لە هەرێمی کوردستان هاتە ئاراوەو بەرلە بەگەڕکەوتنی کەناڵەکە، بەندە شەرەفی ئەوەم پێبڕاو وداوای ئەوەم لێکرا؛ کە بەرنامەیەکی هەفتانە بۆ کەناڵەکە ئامادە بکەم، بۆ ئەو مەبەستەیش برای بەڕێزم مامۆستا (عومەر گوڵپی) کە ئەو کات بەرپرسی بەرنامەکان بوو، پەیوەندیی پێوە کردم، منیش بەسوپاسەوەو لەسۆنگەی هەستکردن بەگیانی بەرپرسیارێتی بەرامبەر بەخوای گەورە وپاشان خەڵکانی موسوڵمان، تەکلیفەکەم قبوڵ کردو ڕێکەوتین لەسەر ئەوەی کە بەرنامەیەك لەبارەی بانگەوازی پێغەمبەرانەوە ئامادەو پێشکەش بکەم، بەرنامەکەیش لەبەر سەرقاڵی من، دوو هەفتە جارێك پێشکەش بکرێت، نەك هەفتانە بێت.

سوپاس بۆ خوای گەورە توانیمان بێ دابڕانو لە ماوەی نزیکەی سێ ساڵدا، شەستو دوو زنجیرە لە بەرنامەکە تۆمار بکەینو لەو ماوەیەدا بەووردی باسمان لە بەسەرهات و ژیانو بانگەوازی هەر یەك لەم پێغەمبەرە ئازیزانە کرد: (ئادەم، شیس، ئیدریس، نووح، هوود، صالح، ئیبراهیم، لووط، یەعقووب، یوسف) (سەلامی خوایان لێ بێت).

پاش ئەوەو لەبەر سەرقاڵی بەندە بڕیارمان دا بەرنامەکە بۆکاتێکی نادیار ڕابگرین؛ تا لەدەرفەتێکی تردا، ئەگەر خوا تەمەنی دا، دەست پێبکەینەوەو ژیانی ئەو پێغەمبەرانەی

تریش کە ناویان لەقورئان و فەرموودە درووستەکاندا هاتووە، تەواو بکەین. بەداخەوە ئاواتەخواز بووم هەموویانم تەواو بکردایەو ئەو کات بکەوتایەتە بەر دیدەی بەڕێزتان؛ بەڵام خوای گەورە خۆی دەزانێت وکێ دەڵێت مەرگ مۆڵەتی ئەو دەرفەتە دەدات، بۆیە لەسەر داوای زۆرێك لە دۆستانو بینەرانی بەرنامەکە، بڕیارم دا کە ئەوانەی تەواو بوون، بنوسرێنەوەو چاپ بکرێنو لەدوو توێی دوو بەرگدا بڵاو بکرێنەوە، دواتر ئەگەر ئەوانی تر تەواو بوون، ئەوانیش بڵاو بکرێنەوە، ئەمە بەرگو بەشی یەکەمی پەڕتووکەکەیە، کە ژیانی هەر یەك لە پێغەمبەران: (ئادەم، شیس، ئیدریس، نووح، هوود، صالح) لەخۆ دەگرێت.

سەبارەت بە پێڕەوی باس و بابەتەکان: بۆ هەر بابەتێك کە قسەم لەسەر کردبێتو وەك ئەمانەتێکی زانستی، جگە لە سەرچاوە فەرموودەیی و زمانەوانی و مێژووییەکان، زیاتر لە (٢٠) سەرچاوەی تەفسیری قورئانم لەسەرچاوە باوەڕپێکراوەکان بەکارهێناوەو سەرچاوەی هەموو بۆچوونەکانیشم تۆمار کردوە و ئاماژەم بە بەهێزی یان بێهێزییان داوە، تا بیسەرو بینەرو خوێنەری بەڕێز، لەڕاستو درووستی باسەکان دڵنیا بن.

هەرچەندە بەرنامەو پەڕتووكو توێژینەوەو لێکۆڵینەوە لەسەر چیرۆكو بەسەرهاتی ژیانی پێغەمبەران زۆرنو لە زۆر ڕووەوە قسەیان لەسەر کراوە؛ بەڵام بەداخەوە سەرەڕای گرنگی ئەو لایەنە، نەمبینی بەهیچ زمانێك پەڕتووکێکی تایبەت بە لێکۆڵینەوە لەم لایەنەی ژیانی پێغەمبەران تەرخان کرابێت؛ بۆیە بڕیارم دا لەم ڕووەو بەزمانی شیرینی کوردی، قسە لەسەر ژیانی ئەو پێشەواو سەروەرانە بکەم.

لەکۆتاییدا بەئەرکی سەرشانی خۆمی دەزانم، کە سوپاسی هەموو ئەو بەڕێزانە بکەم، کە ئەرکیان لەگەڵ ئەم بەرهەمەدا کێشاوە ئەوانیش:

- بەڕێوەبەری گشتیو بەڕێوبەری بەشی بەرنامەکان و یەکە بەیەکەی کارمەندانی کەناڵی ئاسمانی پەیام، کە لەو ماوە زۆرەدا، ئەرکی تۆمارکردن وپەخشکردنی بەرنامەکەیان گرتە ئەستۆ.
- برای بەڕێزم: مامۆستا (هێمن قادر شاسواری)، کە ئەرکی نووسینەوەی بەرنامەکانی گرتە ئەستۆ.

- مامۆستا (بەرزان ئەبوبەکر) کە ئەرکی پێداچوونەوەو هەڵەچنکردنی پەرتووکەکەی گرتە ئەستۆ و بەداخەوە کە ئێستا لە ژیاندا نەماوە.

- دەستەی بەڕێوەبردنی گۆڤاری ڕێنوێن، کە ئەرکی چاپکردنو بڵاوکردنەوەی چاپی یەکەمی پەرتووکەکەیان گرتە ئەستۆ.

- برای بەڕێزم کاك سەفین عبد العزیز کە ئەرکی دیزاینکردنی پەرتووکەکەی گرتە ئەستۆ.

دواکارم لەخوای گەورە، کە ئەم کارەو سەرجەم کارەکانی تر، لە هەموو لایەکمان وەربگرێتو بیکاتە توێشووی قیامەتمانو بەگەورەییو میهرەبانی خۆی، لەکەموکورتییەکانمان ببورێت.

دەسپێک

بەرلەوەی بچینە سەر ناوەڕۆکی بابەتەکەمان تیشك دەخەینە سەر چەند تەوەر وچەمکێکی گرنگ بەپێی ئەم ڕیزبەندیەی لای خوارەوە:

تەوەری یەکەم: پێناسەی بانگەوازی پێغەمبەران:

بانگەوازی پێغەمبەران **(دعوة الأنبياء)** وەکو زاراوە لەدوو وشە پێك دێت:

وشەی یەکەم: **(دعوة)** کە لە زمانەوانییدا لە وشەی **(دعاء)** ە وە وەرگیراوە، کە بە واتای بانگکردنی خەڵك بۆ کۆبوونەوە و باوەڕهێنان بەکارێك یان بەرنامەیەك دێت، جا ئەو بەرنامە و بیرە باشبێت یان خراپ جیاوازی نییە.

خوای گەورە دەربارەی بانگەوازەکەی شەیتان بۆ شوێنکەوتوانی دەفەرموێت: ﴿إِنَّمَا يَدْعُو حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ السَّعِيرِ﴾(١). واتە: شەیتان گروپ و شوێنکەوتوانی خۆی بۆ ئەوە بانگ دەکات کە بیانخاتە دۆزەخەوە وجەهەننەم بکاتە جێگەیان، لە ئایەتێکی تردا و لە سەر زمانی پیاوە باوەڕدارەکەی هۆزی فیرعەون دەفەرموێت: ﴿وَيَا قَوْمِ مَا لِي أَدْعُوكُمْ إِلَى النَّجَاةِ وَتَدْعُونَنِي إِلَى النَّارِ﴾(٢). واتە: ئەی هۆزەکەم چۆن دەبێت و کەی ڕەوای حەققە من بانگی ئێوە دەکەم بۆ ڕێگەی ڕزگاری و وسەرفرازی؛ بەڵام ئێوە من بانگ دەکەن بۆ ڕێگەی دۆزەخ.

کەواتە لە ڕووی زمانەوانیەوە چۆن وشەی بانگەواز بۆ بانگکردنی خەڵکی بۆ کار و بەرنامەی چاکە بەکار دێت، لە هەمان کاتدا دەکرێت بۆ بانگکردنی خەڵکی بۆ کار و بەرنامەی خراپەیش بەکار بێت؛ بەڵام باسەکەی ئێمە لێرەدا لەسەر بانگەوازی پێغەمبەرانە، کەواتە مەبەستمان لەو بانگەوازەیە کە بۆ کاری خێر و چاکە بەکار دێت.

وشەی دووەم: **(الأنبیاء)** ە کە کۆی وشەی **(نبی)** ە و لە ڕووی زمانەوانیەوە لەوشەی **(نبأ)** ە وە وەرگیراوە، کە بەواتای گەیاندنی هەواڵی ڕاست و بەنرخ دێت و ئەو کەسانەی کە پێغەمبەر بوون بۆیە پێیان گوتراوە (نبی) چونکە وشە و پەیام و فەرمانە پرشکۆ و بەنرخەکانی خوای گەورەیان ڕاستگۆیانە گەیاندوە بە مرۆڤەکان.

---

١ - سورة الانعام: الآيتان (١٤٣- ١٤٤).

٢ - سورة غافر: الآية (٤١).

پێناسەی (دعوة الأنبیاء) یش وەکو زاراوەیەکی شەرعی: بریتییە لە بانگەوازی ئەو پێغەمبەرانەی کە خوای گەورە بە درێژایی مێژوو لە نێو کۆمەڵگە جیاواز و یەك لەدوای یەکەکانی مرۆڤایەتیدا هەڵیبژاردوون، بۆ گەیاندن و بڵاوکردنەوەی پەیام و بەرنامەکەی خۆی.

هەر چەند ئێمە لە زمانی کوردیدا هەر وشەی پێغەمبەر بەشێوەیەکی گشتی بۆ هەموو فروستادە و نێردراوەکانی خوای گەورە بەکار دەهێنین؛ بەڵام لە زمانی عەرەبیدا شان بەشانی وشەی (أنبیاء) وشەی (رُسُل) یش بەکار دێت کە کۆی وشەی (رسول) ە وئەم دوو زاراوەیە هەر وەك چۆن لە ڕووی زمانەوانییەوە واتاکانیان جیاوازە، بەهەمان شێوە لە ڕووی شەرعییشەوە واتاکانیان جیاوازە.

ئەوەتا خوای گەورە کاتێك باسی موسا پێغەمبەر دەکات دەفەرموێت: ﴿وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مُوسَى إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصاً وَكَانَ رَسُولاً نَّبِيّاً﴾(١). واتە: ئەی موحەممەد ﷺ لە قورئاندا باس ویادی موسا بۆ گەلەکەت بکە، کە پیاوێکی هەڵبژێردراو و بۆ خوا صولحاو بوو وە لەهەمان کاتدا ڕەسول و نەبیش بوو، جا ئەگەر ئەم دوو زاراوەیە هیچ جیاوازییەکیان نەبوایە ویەك واتایان هەبوایە ئەوە بەدڵنیاییەوە خوای گەورە بەجیا باسی نەدەکردن و هەر یەك زاراوەی بۆ بەکار دەهێنان.

سەبارەت بە جیاوازی نێوان (رسول) و (نبی) یش زانایان چەند بۆچونێکیان هەیە پەسەندترینیان ئەوەیە:

کە (رسول) و (نبی) هەردوکیان فروستادەی خوای گەورەن و ئەرکیان ئەوە بووە کە پەیامی خوای گەورە بەخەڵکی بگەیەنن.

بەڵام لەوەدا جیاوازن کە (رسول) ئەو پێغەمبەرەیە کە شەریعەتێك و بەرنامەیەکی تایبەتی هەبووە جیاواز لە پێغەمبەرانی پێش خۆی بۆ نموونە: موسا (رسول) ە و لە هەمان کاتدا (نبی) یشە؛ چونکە موسا جگە لە ئەرکی بانگکردنی خەڵکی بۆ ڕێبازی خواناسی و یەکتا پەرستی شەریعەتێکی تایبەت و سەربەخۆیشی هەبوە کەپێی دەگوترێت

---

١ - سورة مريم: الآية (٥١).

شەریعەتی تەورات، هەروەها داود شەریعەتی زەبوری هەبوە و عیسا شەریعەتی ئینجیلی هەبوە و پێغەمبەری خۆیشمان ﷺ شەریعەتی ئیسلام و قورئانی هەبووە.

بەڵام (نبی) ئەو پێغەمبەرەیە کە بۆگەلێك ڕەوانە کراوە بەڵام پەیام و شەریعەتی تایبەتی نەبووە، بەڵکو داکۆکی وجەختی لەسەر شەریعەتی پێغەمبەرانی پێش خۆی کردۆتەوە، بۆنموونە: هارون پێغەمبەر بووە بەڵام شەریعەتی تایبەتی نەبووە؛ بەڵکو خەڵکی بۆ شەریعەتی موسا بانگ کردوە، هەروەها لە نێوان موسا و عیسادا چەندین پێغەمبەر هەبوون، هەموویان هەر لەسەر شەریعەتی تەورات بوون و خەڵکیان بۆ ئەو شەریعەتە بانگ کردوە و قەزاو فەتواو حوکمیان هەر بەپێی بنەماکانی شەریعەتی تەورات بووە.

بەم پێیەیش هەموو (رسول) یێك سەرەتا (نبی) بووە وبەقۆناغی (نبوة) دا تێپەڕیوە وپاشتر بۆتە (رسول)، بەڵام مەرج نییە هەموو (نبی) یەك بوبێتە (رسول)، واتە خوای گەورە ئەگەر یەکێك لەم ئادەمیزادانەی هەڵبژاردبێت بۆئەوەی بیکاتە پێغەمبەر سەرەتا (نبوة) ی پێداوە و کار و ئەرکی بانگەوازی پێ سپاردوە و پاشتر بەرنامە و شەریعەتی تایبەتی بۆ ناردوە.

هەر بۆیە ژمارەی (أنبياء) زۆر زیاترە لە ژمارەی (رُسُل) و (أنبياء) ژمارەیان (١٢٤٠٠٠) بوون، بەڵام (رُسُل) ژمارەیان تەنها (٣١٥) بوون. وە لە هەموو ئەو پێغەمبەرانە بە (أنبياء) و (رُسُل) یشەوە تەنها ناوی (٢٥) یان لە قورئاندا هاتوە.

تەوەری دووەم: گەورەیی وپیرۆزی كاری بانگەواز:

گەورەیی وپیرۆزیی كار وپیشەی بانگەواز خۆی لەوەدا دەبینێتەوە كە ئەم كارە بەر لەهەموو كەس كاری خوای گەورە خۆیەتی، وخوای گەورە لەو بارەیەوە دەفەرموێت: ﴿أُولَئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِوَاَللَّهُ يَدْعُو إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ﴾⁽¹⁾. واتە: بێ باوەڕان خەڵكی بانگ بانگ دەكەن بۆ ئاگری دۆزەخ وخوای گەورەیش بانگیان دەكات بۆ بەهەشت ولێخۆشبوونی خۆی. هەروەها دەفەرموێت: ﴿واللهُ يَدْعُو إِلَى دَارِ السَّلاَمِ﴾⁽²⁾. واتە: خوای گەورە خەڵكی بانگ دەكات بۆ بەهەشت.

دواتریش ئەم كار وئەركە پیرۆزەی بە بەڕێزترینی دروستكراوەكانی خۆی سپاردوە كە پێغەمبەرانن وداوای لێ كردوون كە خەڵكی بانگ بكەن بۆ لای خوای گەورە.

پاش ئەوانیش هەركەس ڕێبازی بانگەواز بگرێتە بەر وبیكاتە پیشەی خۆی، ئەوە بێگومان ڕێبازی پێغەمبەرانی گرتۆتە بەر وئەركی ئەوانی خستۆتە ئەستۆی خۆی وشەرەفی میراتگری پێغەمبەران وڕێبواری ئەو ڕێبازە پیرۆزەی پێ بڕاوە وخوای گەورەیش لەوەسفیدا دەفەرموێت: ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلاً مِّمَّن دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحاً وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾⁽³⁾. واتە: كێ لەو كەسە باشترە كە بانگەواز بۆ بەرنامە و ڕێبازەكەی خوای گەورە دەكات وخۆیشی كردەوەی باش دەكات و دەڵێت من موسوڵمانم. واتە پێویستە خەڵكانی بانگخواز هەم بە زوبان و هەم بە كردەوەیش بانگخواز بن، نەك خوانەكردە وتەیان لەشوێنێك و كردەویان لەشوێنێكی تربێت.

ئەمە لەسەر ئاستی تاك و لەسەر ئاستی كۆمەڵیش خوای گەورە كاتێك باسی ئوممەتی ئیسلامی دەكات بە باشترینی ئوممەت باسی دەكات وهۆكاری باشیەكەیشی بۆ یەك خاڵی سەرەكی دەگێڕێتەوە و دەفەرموێت: ﴿كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللّهِ﴾⁽⁴⁾. واتە: ئێوە باشترینی نەتەوە و ئوممەتن كە خوای گەورە بۆ خەڵكی ڕەوانە كردون، فەرمان دەكەن بە چاكە و ڕێگری دەكەن لە خراپە

---

١ - سورة البقرة: الآية (٢٢١).

٢ - سورة يونس: الآية (٢٥).

٣ - سورة فصلت: الآية (٣٣).

٤ - سورة آل عمران: الآية (١١٠).

وباوەڕتان هەیە بەخوای گەورە، جا ئەگەر بەوردی سەرنجی ئایەتەکە بدەین دەبینین کە خوای گەورە فەرمان بە چاکە و ڕێگری لەخراپەی پێش خودی ئیمان و باوەڕ خستوە، بۆ ئەوەی ئێمەی باوەڕدار تێ بگەیەنێت کە ئەم ئەرکە ئەرکێی چەند گەورە و گرنك و پیرۆزە، هەروەها تێمان بگەیەنێت کە هۆکاری باشی ئەم ئوممەتە هەستانێتی بەو ئەرکە، خۆ ئەگەر وازی لەو ئەرکە پیرۆزە هێنا ئەوە واتایەك بۆ باشێتی نامێنێتەوە.

بۆیە بەڕێزان هەر کەس لە ئێمە کە خۆی بە ئەندامێکی ئەم ئوممەتە دەزانێت ودەیەوێت ئەو شەرەفە گەورەیەی پێ ببڕێت، پێویستە لە قەدەر توانای خۆی بە ئەرکی بانگەواز هەستێت و کەس لەئێمە نابێت خۆی لەو ئەرکە پیرۆزە بەدەر بزانێت، پێغەمبەری خوایش ﷺ لەو بارەیەوە دەفەرموێت: **{بَلِّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً}**(١). واتە: ئەگەر تەنها یەك ئایەت یان فەرمووده لە منەوە فێربوون بیگەیەنن.

---

(١) - البخاري (محمد بن إسماعيل البخاري)، صحيح البخاري (الجامع المسند الصحيح المختصر من أمور رسول الله ﷺ، ج٤، ط١، دار طوق النجاة، ١٤٢٢، تحقيق: محمد زهير ناصر، رقم الحديث (٣٤٦١)، ص١٧٠.

تەوەری سێیەم: بنەماکانی کاری بانگەواز:

کاری بانگەواز لە سێ بنەمای سەرەکی پێك دێت:

یەکەم: بانگخواز (الداعی): بەهەمموو ئەو کەسانە دەگوترێت کەخەڵکی بانگ دەکەن بۆ ڕێبازی خوی گەورە و کاری چاکە، لە پێغەمبەران وزانایان وپیاو چاکان وشوێنکەوتوانیان.

دووەم: بانگ کراو (المدعو): هەموو ئەو کەس وگەل ونەتەوانە دەگرێتەوە کە خوای گەورە پێغەمبەرانی خۆی بۆ ڕەوانە کردون تابانگیان بکەن بۆ ڕێبازەکی خۆی و لە ئێستایشدا هەموو ئەو کەسانە دەگرێتەوە کە بانگ دەکرێن بۆ پابەند بوون بە بەرنامەی ئیسلامەوە، جا ئەو کەسانە یان لە بنەڕەتدا هەر موسوڵمان نین و دەمانەوێت بێنە ناو بازنەی ئیسلامەوە، یانیش موسوڵمانن و هەندێك کەموکورتییان هەیە و دەمانەوێت زیاتر پابەند بن بە پەیامەکەی خوای گەورەوە.

سێیەم: بانگ بۆکراو (المدعو إليه): کە بەرنامە و پەیامە یەك لەدوای یەکەکانی خوای گەورە بوون و دواترینیان پەیامی پیرۆزی ئیسلامە و ئیسلام بە سەرەوەی هەموو پەیامەکانی پێش خۆی دادەنرێت وپێویستە کەسی بانگخواز خەڵکی بۆ بەرنامەی ئیسلام بانگ بکات وجگە لەڕەزامەندی خوای گەورە وخزمەت کردنی بەرنامە پیرۆزەکەی هیچ ئامانجێکی تر لەپشت بانگەوازەکەیەوە نەبێت.

تەوەری چوارەم: ئامانج لە هاتنی پێغەمبەران وپەیامەکانیان:

بەشێویەیکی گشتی دەکرێت ئامانج لە هاتنی پێغەمبەران وپەیامەکانیان لە پێنج خاڵدا کورت بکرێتەوە، کە سیانیان پەیوەندی هەیە بە ڕێکخستنی پەیوەندی نێوان مرۆڤەکان لەگەڵ خوای گەورە و دووانیشیان پەیوەندی هەیە بە ڕێکخستنی ژیانی مرۆڤەکان خۆیانەوە، بەم شێوەیەی لای خوارەوە:

ئامانجی یەکەم: ئەمانجی سەرەکی هاتنی پێغەمبەران بریتی بووە لە ئاشنا کردنی مرۆڤەکان بەو مەبەستە پیرۆزەی کە لە پێناویدا دروست کراون و هاتوونەتە بوون کە ئەویش یەکتا پەرستی وخوا ناسییە.

خۆشەویستان: هەموو شتێك لەم بوونەوەرەدا بۆ مەبەست و ئامانجێك دروست کراوە ومەبەستی سەرەکیش لە دروستکردنی مرۆڤەکان ئەنجامدانی ئەرکی خواناسییە، خوای گەورەلەو بارەیەوە دەفەرموێت: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾(١). واتە: من جنۆکە و و مرۆڤەکانم تەنها بۆ بەندایەتی خۆم دروست کردوە.

وە لە پێناو بەدیهێنانی ئەم ئامانجە وئاسانکاری بۆ مرۆڤەکان خوای گەورە لەناخی هەموو مرۆڤێکدا تۆوی خواناسی چاندوە، پێغەمبەری خوا ﷺ لەو بارەیەوە دەفەرموێت: {مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ، فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ، أَوْ يُنَصِّرَانِهِ، أَوْ يُمَجِّسَانِهِ}(٢). واتە: هەموو منداڵێك کە لە دایك دەبێت، لەسەر فیترەت و سروشتی خواناسی لەدایك دەبێت، دواتر باوك و دایکی دەیکەن بە یەهودی، یان مەسیحی، یان مەجوسی.

هەر بە هۆی ئەم تۆوەوەیە کە هیچ مرۆڤێك لەم بوونەوەرەدا ناتوانێت بێ خوا بژی، جا کەسەکە ئەگەر خوای گەورە و تاك و تەنهایش نەپەرستێت، ئەوە بەدڵنیاییەوە شتێك هەر دەپەرستێت، ئیتر ئەو شتە خۆرە، مانگە، ئەستێرەیە، بایە، مادەیە، نەتەوەیە، سەرکردەیە، دروشمە، بتە، ئاژەڵە، یان تەنانەت هەندێك جار ئەو شتە ئارەزووەکانی مرۆڤ خۆیەتی، ئەمەیش زیاتر لەو کەسانەدا بەدی دەکرێت کە بەلوت بەرزی وبەو پەڕی لەخۆ ڕازیبوونەوە بانگەشەی ئەوە دەکەن کە هیچ شتێك لە لایان پیرۆز نییە و هیچ نا پەرستن

---

١ - سورة الذاريات: الآية (٥٦).

٢ - البخاري، صحيح البخاري، ج٢، رقم الحديث (١٣٥٨)، ص٩٥.

وتەنها خۆیان بەڕاست دەزانن، لە ڕاستیدا ئەم جۆرە کەسانە لە هەموو خەڵکانی تری دوور لە خوا سەرلێشێواو ترن و زیاتر کۆیلە وژێردەستە ترن و زیاترین ڕێژەی بەندایەتیش ئەنجام دەدەن؛ بەڵام بەندایەتی وکۆیلایەتی ئەمانە بۆ ناخی بەد و ئارەزووەکانی دەروونی داڕوخای خۆیانە، ئەم جۆرە کەسانە ناخی خراپی خۆیان وئارەزووەکانیان لێ بۆتە خوا و هەموو تەمەنیان لەپێناو تێرکردنی ئارەزووەکانیاندا دەبەنە سەر، خوای گەورەیش دەربارەی ئەم جۆرە کەسانەیە کە دەفەرموێت: ﴿أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ﴾(١). واتە: ئەو کەسە دەبینیت کە ئارەزووەکانی خۆی کردۆتە خوا؟!.

کەواتە سەرەنجام هیچ مرۆڤێك لەو سروشتە دەرناچێت کە خوای گەورە لەسەری دروست کردوە و هەموو مرۆڤەکان لەم بوونەوەرەدا ئەرکی پەرستش ئەنجام دەدەن بەڵام هەر کەسە و بەشێوەیەك و بۆ شتێك.

هەر بۆیە خوای گەورەیش ئەو هەزارەها پێغەمبەرەی ڕەوانە کردوە تا مرۆڤەکان بەرەو ڕێگەی ڕاست و پەرستشی ڕاستەقینە و خوای تاك و تەنها ئاراستە بکەن، ئەمەیش ڕێزلێنانێکی زۆر گەورەیە لە مرۆۆڤەکان، کە خوای گەورە دەیەوێت بیناسین و پەیوەندیمان پێوەی هەبێت، ئێمەیەك بەو هەموو لاوازی وکزی و هەژاری و بێدەسەڵاتییەوە، خوایەك بەو هەموو بەهێزی و گەورەیی ودەوڵەمەندی و بەدەسەڵاتییەوە، ئێمەیەك بەو هەموو خراپی و کەموکورتییەوە، خوایەك بەو هەموو پاکی و بێگەردی و پڕ لە میهر وبەخششەوە، ئێمەیەك بەو هەموو پێویستی و ئاتاجییەوە، خوایەك بەو هەموو بێباکی وبێ نیازییەوە، کەچی هێشتا ئەو دەیەوێت پەیوەندیمان لەگەڵی هەبێت، بەڕاستی ئەمە ڕێز و گەورەییەکی بێ سنوور و ناوازەیە بۆ مرۆڤەکان، چەندخۆشە ئەگەر ئێمە ئەمرۆ کاربەدەستێك ژمارە تەلەفونێکی خۆیمان پێبدات بڵێت ئەگەر پێویستییەکت هەبوو تەلەفونم بۆبکە، خۆ ئەگەر ئەم کاربەدەستە وەزیرێك بێت ئەوە ئەو پەڕی خۆمان بەبەختەوەر دەزانین و لەناو خەڵکدا بەشانازییەوە باسی دەکەین. ئەی ئەگەر ئەو کەسە بەدیهێنەر و کردگار و گەورەی هەموو ئەم بوونەوەرە بێت دەبێت چۆن بێت؟!، ئەگەر ئەو پێغەمبەرانێکی ناردبێت بۆ ئەوەی ڕێگەی پەیوەندیمان لەگەڵ خۆیدا نیشان بدات و بۆمان

---

[١] - سورة الجاثية: الآية (٢٣).

ئاسان بکات، ئەبێت ئەمە چەند منەتێکی گەورەبێت؟! هەر بۆیە خوای گەورە ناردنی پێغەمبەرﷺ بۆ ئێمە بەمنەتێکی گەورە باس دەکات ودەفەرموێت: ﴿لَقَدْ مَنَّ اللّهُ عَلَى الْمُؤمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولاً مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِن كَانُواْ مِن قَبْلُ لَفِي ضَلالٍ مُّبِينٍ﴾(١). واتە: خوای گەورە بەخششێکی گەورە وناوازەی کردوە لەگەڵ موسوڵمانان، کە پێغەمبەر و فروستادەیەکی لە خۆیان بۆ ناردون، تا ئایەتەکانی خوای گەورەیان بەسەردا بخوێنێتەوە وفێری قورئان و کاری چاکەیان بکات، لە کاتێکدا ئەوان بەر لە هاتنی ئەو پێغەمبەرە گومڕا وسەر لێشێواو و نەزان بوون.

تێگەیشتن لەم زاراوەی بەندایەتی وپەرستنەیش جارێکی تر پێداچونەوە و ڕوون کردنەوەی پێویستە، ئەویش بەهۆی کۆمەڵێك هەڵەی بابەتییانە کە لای خەڵکی لەم بارەیەوە دروست بووە.

یەکێك لەو هەڵانە هەڵە تێگەیشتنە لە چەمکی پیرۆزی پەرستش و عیبادەت، ئەویش بەهۆی ئەوەی ئەو وشەیە لە لەسەردەمی نەفامیدا بۆ سیستەمێکی ستەمکارانە بەکار هاتووە کە پێی گوتراوە سیستەمی (کۆیلایەتی)؛ بۆیە ئێستایش هەندێك کەس کە باسی عیبادەت و بەندایەتی بۆ دەکەیت هەمان سیستەمی کۆیلایەتی بەهەمان ئاکار و ڕوخسارەوە دێتە پێش چاو، تەنانەت زۆرێك لە موسوڵمانان و خواناسانیش بەم ڕۆحەوە کاری پەرستش بۆخوای گەورە ئەنجام دەدەن.

ئەمە لەکاتێکدا کە زاراوەی بەندایەتی لە دەقە شەرعییەکاندا زۆر دوورە لەم واتایەوە، هەر بۆیە کاتێك ئیسلام هات پێغەمبەری خوا ﷺ بەکارهێنانی ئەم زاراوە ناوازەیەی بۆ ئەو سیستەمە پڕ ستەمە قەدەغە کرد، وفەرمووی: {لاَ يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ عَبْدِى وَأَمَتِى كُلُّكُمْ عَبِيدُ اللَّهِ، وَكُلُّ نِسَائِكُمْ إِمَاءُ اللَّهِ، وَلَكِنْ لِيَقُلْ غُلاَمِى وَجَارِيَتِى وَفَتَاىَ وَفَتَاتِى}(٢). واتە: باهیچ کەس لە ئێوە بەخزمەتکارەکەی نەڵێت بەندەکەم، چونکە ئێوە هەمووتان بەژن وپیاوتانەوە بەندەی خوای گەورەن، بەڵام بابڵێت خزمەتکارەکەم، یان کارەکەرەکەم.

---

١ - سورة آل عمران: الآية (١٦٤).

٢ - مسلم (أبو الحسين مسلم بن الحجاج)، صحيح مسلم (الجامع الصحيح)، ج٧، دار الجيل، دار الآفاق الجديدة، بيروت، رقم الحديث (٦٠١١)، ص٤٦.

بۆ ڕاست کردنەوەی ئەو تێگەیشتنە هەڵەیە پێویستە سەرەتا پێناسەیەکی بەندایەتی بکەین کە بریتییە لە: ناوێکی گشتگیر بۆ هەموو ئەوشتانەی کە خوای گەورە پێی خۆشە وپێی ڕازییە لە گوفتارو ڕەفتاری دەرەکی و ناوەکی مرۆڤەکان(١).

یان بریتییە لە: ئەوپەڕی مل کەچی لەگەڵ ئەو پەڕی خۆشەویستی بۆ خوای گەورە(٢).

لەژێر ڕۆشنایی ئەم پێناسانەدا دەتوانین بڵێین پەرستش چوار بنەمای سەرەکی هەیە کە ئەمانەن:

یەکەم: بنەمای سۆز و خۆشەویستی، نەك بەکۆیلە کردن و ستەم لێ کردن، و تۆقاندن، و خۆ سەپاندن.

زانایانی زمانی عەرەبی کە وشەی (عبد) یان (عبادة) پێناسە دەکەن وەك چلە پۆپەو دوا قۆناغی خۆشەویستی پێناسەی دەکەن کە لە دوای ئەو قۆناغەوە یەك قۆناغی تر بۆخۆشەویستی دەمێنێت.

ڕیزبەندی قۆناغەکانی خۆشەویستی لەزمانی عەرەبیدا لەسەرەتاوە تا کۆتایی بەم شێوەیەی لای خوارەوەیە:

١- العلاقة: ئەمە یەکەم قۆناغی خۆشەویستییە و لەم قۆناغەدا مرۆڤ دڵی وابەستەی خۆشەویستەکەی دەبێت و پێوەی پەیوەست دەبێت.

٢- الإرادة: لەم قۆناغەدا مرۆڤ تەواو وابەستەو هۆگری خۆشەویستەکەی دەبێت و وەك ئەهلی تەسەوف دەڵێن دەبێتە موریدی.

٣- الصبابة: لەم قۆناغەدا خۆشەویستی کەسەکە دەگاتە ئاستێك کە ناتوانێت بەسەر خۆیدا زاڵ بێت وخۆشەویستییەکە سەرجەم هەست و هەستەوەرەکانی داگیر دەکات.

٤- الغرام: لەم قۆناغەدا خۆشەویستییەکە دەگاتە ئاستێك کەمرۆڤ بۆ ساتێکیش ناتوانێت خۆشەویستەکەی لەبیر بکات ولێی بترازێت، خوای گەورە کەباسی سزای دۆزەخ بۆ

---

١ - إبن تيمية (أحمد بن عبد الحليم)، الفتاوى الكبرى، ج٥، ط١، دار المعرفة، بيروت، ١٣٨٦، تحقيق: حسنين محمد مخلوف، ص١٥٤.

٢ - إبن تيمية، الجواب الصحيح لمن بدل دين المسيح، ج٦، دار الفضيلة، الرياض، ط١، ١٤٨٤، تحقيق: علي بن حسن بن ناصر، ص٣٢١.

بێباوەڕان دەكات بەم وشەیە وەسفی دەكات و دەفەرموێت: ﴿إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَاماً﴾[1]. واتە: ئازار وئەشكەنجەی دۆزەخ بەشێوەیەك بەردەوامە كە تەنانەت بۆ ساتێكیش لێیان جیانابێتەوە.

٥- المودة: كە لە وشەی (ود) ە وە وەرگیراوە، وئەوێش لە عەرەبیدا بە واتای خۆشەویستییەكی زۆر ساغ و بێگەرد دێت كە وا لە خاوەنەكەی دەكات تەواو خۆی بۆ خۆشەویستەكەی یەكلا بكاتەوە.

٦- الشغف: لەم قۆناغەدا خۆشەویستییەكە دەگاتە ئاستێك كە پەردەیەكی تەنك هەیە بە دەوری دڵدا ئەو پەردە تەنكە دەدڕێت و دەچێتە ناو دڵ ولەوێ ولەقوڵاییی دڵدا جێگیر دەبێت، هەر وەك خوای گەورە لە باسی خۆشەویستی هاوسەرەكەی عەزیزی مصر بۆ یوسف دەفەرموێت: ﴿قَدْ شَغَفَهَا حُبّاً﴾[2].

٧- العشق: ئەمە قۆناغێكی باڵاترە لە قۆناغەكانی تر؛ هەرچەندە ئەم دەستەواژەیە و ئەم جۆرە لە خۆشەویستی بۆ نێوانی بەندەكان وخوای گەورە بەكار نایەت؛ چونكە پاڵنەری ئەم جۆرە لە خۆشەویستی غەریزی وجەستەییە، بۆیە لەگەڵ خوای گەورە بەكار نایەت؛ بەڵام بۆ نێوانی بەندەكان خۆیان بەكار دێت.

٨- التیم: لەم قۆناغەدا كەسەكە تەواو دێوانەی خۆشەویستەكەی دەبێت وهەموو خولیا وخەیاڵ و هەستێكی وابەستەی ئەو دەبێت.

٩- التعبد: لەپاش ئەم قۆناغانە هەمووی ئەوجا قۆناغی (عبادة) واتە بەندایەتی دێتە ئاراوە و لەم قۆناغەدا خۆشەویستی دەگاتە ئاستێك كە خاوەنەكەی تەواو خۆی ڕادەستی خۆشەویستەكەی دەكات و بە شێوەیەك ملكەچی فەرمانەكانی دەبێت كە نا لە ئاست فەرمانەكانیدا نازانێت؛ چونكە وشەی (عبد) لە زمانی عەرەبیدا بەشتێكی تەواو ساف و بێگەرد دەگوترێت كە هیچ كەلی و خوارییەكی تێدا نەبێت.

---

[1] - سورة الفرقان: الآیة (٦٥).

[2] - سورة یوسف: الآیة (٣٠).

بەڕێزان ئێستا سەرنج بدەن ئێمە کە بەخۆمان دەڵێین بەندەی خوا پێویستە بزانین کەئەم پەیوندی و بەندایەتییەی ئێمە لەگەڵ خوای گەورە لەسەر بنەمای خۆشەویستی درووست بووە نەك ترس و تۆقاندن و بەکۆیلە کردن.

ئێستا کە ئەوەمان زانی گرنگە لەخۆمان بپرسین کە ئایا خۆشەویستی ئێمە بۆ خوای گەورە گەیشتۆتە ئەو ئاستەی کە ئێمە خوای گەورەمان لە هەموو شتێکی تر لا لە پێشتر و خۆشەویستتر بێت، وەك خوای گەورە خۆی لەسورەتی تەوبەدا لە پرسیارێکی هەڕەشە ئامێزدا دەپرسێت و دەفەرموێت: ﴿قُلْ إِن كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَآؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُم مِّنَ اللهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾(١). واتە: ئەی موحەممەد ﷺ پێیان بڵێ: ئەگەر ئێوە باوباپیرانتان، یان کوڕ و نەوەکانتان، یان خوشك و براکانتان، یان هاوسەر و خێزانەکانتان، یان هۆزو نەتەوەو تیرەکانتان، یان پارە و داهاتەکانتان، یان بازرگانییەك کەلە زیان وتیاچونی دەترسن، یان خان و ماڵ و شوێنی حەوانەوەیەك کەبەدڵ حەزتان لێیەتی، لەخوای گەورە و پێغەمبەری خواو ﷺ تێکۆشان لە پێناو ڕێبازەکەی خواتان خۆشتر دەوێن؟!! ئەوە چاوەڕوان بن و لەسەر خۆشەویستی ئەو شتانە بەردەوام بن تا خوای گەورە خۆی بڕیار لە چارەنووستان دەدات و ئەوەش بزانن کە خوای گەورە مرۆڤی لادەر و لاڕێی خۆش ناوێت.

بۆیە بنەمای یەکەم لەبنەماکانی بەندایەتی بریتییە لە خۆشویستنی خوای گەورە زیاد لەهەموو شتێکی تر، بە شێوەیەك کە بگاتە قۆناغی پەرستن وتەواو یەکلابونەوە بۆ فەرمان و ڕێبازەکەی.

دووەم: ئەو پەڕی ملکەچ بوون بۆ خوای گەورە وپەیامەکەی.

بەڕێزان ئەو خۆشەویستیەی کە باسمان کرد بە تەنها بەس نییە بۆ پێگەی بەندایەتی؛ چونکە خۆشەویستی پێویستی بەکارە، پێویستی بەهەوڵدانە، پێویستی بە یەکلا بوونەوەیە، پێویستی بەقوربانی دانە.

---

١ - سورة التوبة: الآية (٢٤).

بۆیە ئەو خۆشەویستییەی باسی دەکەین تەنها ئامرازە بۆ ئامانجێك كە ملكەچ کردنمانە بۆ فەرمانەکانی خوای گەورە و خواستەکانی، خۆ ئەگەر خۆشەویستییەك ئەو هەستەی لە خاوەنەکەیدا دروست نەکرد، ئەو كات ئەو خۆشەویستییە ڕاست نییە و تەنها لاف و گەزافە؛ بۆیە پێویستە مرۆڤی بڕوادار هەمیشە ولە هەموو کاتێکدا ملکەچی فەرمانەکانی خوای گەورە بێت، بەتایبەتی لەسێ حاڵەتدا:

١- لەو کاتانەی کە مرۆڤ پێویستی بەخوای گەورەیە: و لەبەر ئەوەی مرۆڤ هەمیشە پێویستی بەخوای گەورەیە کەواتە پێویستە هەمیشە ملکەچی فەرمانەکانیشی بێت، چونکە تۆ کاتێك كارێکت بەکەسێك دەبێت پێویستە بایی ئەوەندە لەگەڵی بیت کە کارەکەت بۆ جێبەجێ بکات، جا ئەگەر ئەو کەسە هەموو شتێکی ئێمەی بەدەست بێت لە ژیان و مردن و ڕزق و تەنانەت هەناسەدان و ترپەی لێدانی دڵ وهەستی بینین و بیستن و هێزی پێ ئەوکات چی!!.

٢- لەو کاتەی کە مرۆڤ دەیەوێت تاوانێك ئەنجام بدات: کە پێویستە ئەو ملکەچییە لە تاوان بیگێڕێتەوە، خۆ ئەگەر تاوانەکەی کرد ئەوە پێویستە وای لێ بکات تەوبە بکات و نەگەڕێتەوە سەر تاوانەکەی.

ئەگەر سەنج بدەین کاتێك خوای گەورە باسی چیرۆکی ئیبلیس دەگێڕێتەوە لەگەڵ ئادەم، ئادەمو ئیبلیس هەردوکیان سەرپێچی فەرمانی خوای گەورەیان کرد، شەیتان کڕنووشی بۆ ئادەم نەبرد، و ئادەمیش لە بەری دارەکەی خوارد.

ئەمە تا ئێرە زۆر گرنگ نییە ئەوەی گرنگە کاتێك خوای گەورە بەشەیتان دەفەرمووێت بۆچی تاوانت کرد و سەرپێچیت کرد؟. شەیتان هەست بە ملکەچی تاوان ناکات وبەپێچەوانەوە زۆر بەلووتبەرزیەوە ڕەخنە لە فەرمانەکەی خوای گەورە دەگرێت و دەڵێت: من لەو باشترم تۆ منت لە ئاگر دروستکردوە بەڵام ئەوت لە قوڕ دروستکردوە؛ بەڵام ئادەم و حەوا پاش ئەوەی تاوانەکەیان کرد هەردووکیان ئەو پەڕی ملکەچی خۆیان بۆ خوای گەورە نیشان دا ودانیان بەهەڵەی خۆیاندا نا وگوتیان: خوای گەورە ئێمە ستەممان لە نەفسی خۆمان کرد و ئەگەر تۆ لێمان خۆش نەبیت ئەوە زەرەرەومەندی دنیا و قیامەت دەبین.

بۆیە سەرەنجام خوای گەورە لەسزای ئەو لوت بەرزیەی ئیبلیس هەتا ڕۆژی قیامەت بەر نەفرینی خۆی خست لەبەرامبەریشدا پاساوەکەی ئادەم و حەوای قبولّ کرد و لێیان خۆشبوو.

٣- لەکاتی ئەنجامدانی خواپەرستیدا؛ واتە نەك تەنها لەو کاتەی کە یاخی ئەبیت پێویستە ملکەچ بیت؛ بەڵکو لەو کاتەیش کە کاری پەرستش ئەنجام دەدەیت هەر پێویستە ملکەچ بیت؛ چونکە ئەو کەسەی کەڕێگەی خواناسی نیشان داوین، وهێز وتوانای خواناسی پێ بەخشیوین هەر خوای گەورە خۆیەتی؛ بۆیە پێویستە زۆر ئاگامان لەوە بێت کە خواناسی نیعمەتە وسوپاس گوزاری دەوێت نەك لوتبەرزی و لەخۆ بایی بوون.

بۆیە کاتێك پەرستشێك ئەنجام دەدەیت دەبێت بە ڕۆحێکی ملکەچانەوە ئەنجامی بدەیت و بڵێیت ئەی خوای گەورە زۆر سوپاست دەکەم کەتۆ ئەم خۆشەویستی و توانا و هەستەت بەمن بەخشی کە بتپەرستم، کە ئەم ڕێگەی ڕاستی خواناسییەت نیشاندام، کە هیدایەتت دام بتدۆزمەوە وکڕنووشت بۆ ببەم و ملکەچی فەرمانەکانت بم، خوای گەورە من دەزانم تۆ هیچ پێویستی ونیازێکت بەخۆشەویستی و پەرستشی من نییە وخۆشەویستی و پەرستشی من بۆ تۆ هەرچەند و هەرچۆن بێت هیچ لەگەورەیی ودەسەلاّتی تۆ زیاد ناکات؛ بەلاّم گەورەییە بۆمن کە زاتێکی گەورەی وەك تۆ دەناسم و دەتپەرستم.

سێیەم: ترسان لە خوای گەورە.

خۆشەویستان نابێت مرۆڤ هیچ کاتێك بێ منەت و بێ باك بێت لە سزای خوای بالاّدەست، نەك تەنها مرۆڤی تاوانبار پێویستە بترسێت بەڵکو خەڵکی خواناسیش هەر پێویستە بترسن، مرۆڤی تاوانبار پێویستە لەوە بترسێت کە خوا لەسەر تاوانەکانی سزای سەختی دەدات، مرۆڤی خواناسیش لە کەموکورتییەکانی بترسێت، لە ڕەتکردنەوەی پەرستشەکانی بترسێت، لەبەردەوام نەبوونی ئەو حاڵی خواناسییەی بترسێت؟ ئەمانە و چەندین هۆکار و پرس و ترسی تر هەن کە پێویست دەکات مرۆڤ بەردەوام لە خەمیاندا بێت.

چوارەم: بێ هیوا نەبوون لە بەزەیی و بەخشینی خوای پەبەزەیی میهرەبان:

بۆ کەسی تاوانبار پێویستە هەرگیز بێ هیوا نەبێت لەبەزەیی ولێخۆشبوونی خوای گەورە.

بۆ کەسی خواناسیش بەهەمان شێوە پێویستە بێ هیوا نەبێت لەوەی کە خوای گەورە کردەوە چاکەکانی وەردەگرێت وپاداشتی دەداتەوە وستەمی لێ ناکات.

بۆیە پێویستە مرۆڤی باوەڕدار ئەم دوو بنەمایەی کۆتایی زۆر بەوردی وهاوسەنگانە ڕابگرێت: پێویستە زۆر لە خوای گەورە بترسێت ولە تۆڵە و سزاکەی ئەمین نەبێت، بەلاَم لە هەمان کاتدا لە خوا ترسانەکەی بێ هیوای نەکات لەبەزەیی وبەخشندەیی خوای گەورە.

جا ئەم چوار بنەمایەی کە باسمان کرد بۆ پەرستش کە بریتین لە: (ئەوپەڕی خۆشەویستی، ئەوپەڕی ملکەچی، ترسان لە سزا وتۆڵە، بێ هیوانەبوون لەبەزەیی وبەخشندەیی) ئەگەر بە وردی سەرنجی سورەتی فاتیحە بدەین کە بە دایکی قورئان ناسراوە و بنەمایەکی سەرەکی نوێژە و ڕۆژی حەڤدە جار مرۆڤی باوەڕدار دەبێت لەنوێژەکانیدا دووبارەی بکاتەوە، هەر چوار بنەماکەی بە وردی تێدایە.

سەرەتای سورەتەکە بە: ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾(١). دەست پێ دەکات. واتە: سوپاس وستایش بۆ پەروەردگاری جیهانیان، ئەو کەسەی کە بەدیهێنەری ئەم بوونەوەرەیە لە نەبوو، ئەو کەسەی کە خاوەنی ئەم هەموو بەخشانەیە کە مرۆڤەکان لە ژیانی ڕۆژانەی خۆیاندا هەستی پێ دەکەن و پێی دەژین. جا کەسێك خاوەنی ئەم هەموو بەخششە بێ بەرامبەرە بێت، بە دڵنیاییەوە شایەنی هەموو خۆشەویستی وڕێز و بەگەورە زانینێکە، کە ئەمە بنەمایەکە لە بنەماکانی پەرستش.

دواتر دەفەرموێت: ﴿الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾(٢). واتە: خودای بەخشندە و بەبەزەیی، جا ئەگەر خودایەك خاوەنی ئەم دوو سیفەتە بەرزە بێت کە بەخشندەیی وبەبەزەیی بوونە، ئەوە جێی خۆیەتی مرۆڤی خواناس وچاکە کار تەماعی بەبەخششەکەی هەبێت ومرۆڤی تاوانباریش هیوای بەبەزەیی ولێخۆشبوونەکەی هەبێت، ولە بەزەیی خوا بێ هیوا نەبێت، ئەم هیوا و ئومێد بوونەیش بنەمایەکی تری پەرستشە.

---

١ - سورة الفاتحة: الآية (٢).

٢ - سورة الفاتحة: الآية (٣).

ئایەتی پاشتر دەفەرموێت: ﴿مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ﴾[١]. واتە: ئەو خودایەی کە خاوەنی ڕۆژی دانەوەی قەرز و ڕۆژی لێپرسینەوەیە، جا لەبەر ئەوەی خوای گەورە خاوەنی ئەو ڕۆژەیە کە تێیدا مرۆڤ پاداشت و سزای ورد و درشتی گشت کردەوەکانی وەردەگرێت بۆیە پێویستە مرۆڤ هەمیشە لەسزای تاوانەکانی بترسێت، ودڵنیا نەبێت لەسزای خوای گەورە، ئەمەیش دیسانەوە بنەمایەکی ترە لە بنەماکانی پەرستش.

جا کە خوای گەورە ئەم ڕاستییانە بۆ مرۆڤ ڕوون دەکاتەوە ئەوجا داوای جێبەجێ کردنی بنەمای چوارەمی پەرستشیان لێ دەکات کە ئەویش ملکەچی وگوێڕایەڵی تەواوی فەرمانەکانییەتی؛ بۆیە فێرمان دەکات بڵێین: ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾[٢]. واتە: ئەی خوای گەورە ئێمە بەتەنها تۆ دەپەرستین، وبەتەنهایش هەر پەنا بەتۆ دەگرین وڕوو لەتۆدەکەین بۆ هەموو داوایەکمان.

پەرستش و خوا ناسیش وەك پێشتریش پێناسەمان کرد، هەموو ئەو شتانە دەگرێتەوە کە خوای گەورە پێی خۆشە و لێی ڕازییە، بەم واتایەش هەرچی مرۆڤەکان دەیکەن لە ژیانی ڕۆژانەیاندا هەمووی دەتوانرێت بخرێتە بازنەی پەرستشەوە، لە نوێژ و ڕۆژو و زەکات و حەج و سەربڕین و لەخوا ترسان و نەزر کردن و پارانەوە و پەنا گرتن و پشت پێ بەستن وپەیدا کردنی ڕزق وڕۆزی حەڵاڵ وجێبەجێ کردنی ئەرکی برایەتی وخزمایەتی لەگەڵ خەڵکانی چواردەور وخۆشویستن- جا چ خۆشویستنی خوای گەورە بێت، یان خۆشویستنی بەرنامە وفەرمانەکانی بێت، یان خۆشویستنی خەڵکانی موسوڵمان وخواناس بێت- و هەر کارێکی تری چاکە یان ڕێگە پێدراو ونەکردنی هەر کارێکی خراپە بەمەرجێك مرۆڤ بەنیەتی خوا پەرستی یان خوا لەخۆ ڕازی کردن ئەنجامی بدات.

بۆیە بەم شێوازە مرۆڤ دەتوانێت هەموو ساتەکانی تەمەنی بکاتە پەرستش ولای خوای گەورە پاداشتی پێ وەربگرێت.

بۆنموونە: کەسێك کە ڕۆژانە مامەڵە دەکات و پارە پەیدا دەکات ئەگەر نیەتی لە پارە پەیداکردنەکەی دابین کردنی بژێوی منداڵەکان و خێزانەکەی بێت ودەستگیرۆی کردنی

---

[١] - سورة الفاتحة: الآية (٤).

[٢] - سورة الفاتحة: الآية (٥).

خەڵکی هەژار بێت، ئەوە خوای گەورە ئەو کارەی بە پەرستش بۆ ئەژمار دەکات، هەروەها خەو و خواردن و سەردانی خەڵك و تەنانەت چوونە لای خێزانیشی ئەگەر بەو نیەتە بچێت کە مافێکی خێزانەکەی دابین دەکات و بۆ ئەوەی کە کەسیان تووشی خراپە و سەرپێچی فەرمانەکانی خوای گەورە نەبن، لەو ڕووەوە ئەم کارەیش هەر بە پەرستش ئەژمار دەکرێت.

بۆیە ڕوونکردنەوەی پەرستش وچەمکەکانی بەم واتا فراوانە کە باسمان کرد ئەرکی سەرەکی پێغەمبەران بووە؛ چونکە بەدڵنیاییەوە مرۆڤ خۆ بەخۆی خۆی نەیدەتوانی بەم شێوازە ولەسەر ئەم بنەمایانە خواناسی بکات و لێی حاڵی بێت.

ئامانجی دووەم: پاش ئەوەی خاڵی یەکەم بۆ مرۆڤەکان ڕوون دەبێتەوە کە خوایەك هەیە وشایستەی پەرستنە، ئامانجی دووەم دێتە پێش کە لە گرنگیدا هیچی لە ئامانجی یەکەم کەمتر نییە، ئەویش ئەوەیە کە دەبێت ئەو خوایە بە تاك و تەنها بپەرسترێت و هیچ هاوەڵ و هاوبەشێکی بۆ بڕیار نەدرێت؛ چونکە کەسێك هەر خوا نەناسێت وهیچ پەرستشی بۆ ئەنجام نەدات، لەگەڵ کەسێك کە بیناسێت و هاوەڵی بۆ بڕیار بدات، ئەم دووانە لە ڕووی شەرعەوە هیچ جیاوازییان نییە و سزای هەردووکیان چون یەکە.

خوای گەورەیش لە زۆر ئایەتدا باسی ئەم ئامانجەی هاتنی پێغەمبەرانی کردوە ولەهەندێك ئایەتدا بەشێوەیەکی گشتی ولەهەندێکی تردا بەشێوەیەکی تایبەتی، بۆ نموونە کە بەشێوەیەکی گشتی باسی دەکات دەفەرموێت: ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولاً أَنِ اعْبُدُواْ اللّهَ وَاجْتَنِبُواْ الطَّاغُوتَ﴾(١). واتە: ئێمە لە هەموو نەتەوەیەکدا فروستادە و پێغەمبەرێکمان ناردوە ئەوەیان پێ ڕابگەیەنێت کە خوا بەتاك و تەنها بپەرستن و هیچ هاوەڵ وهاوبەشێکی بۆ بڕیار نەدەن ولە هەموو ئەو کەس و شتانە خۆیان بەدوور بگرن کە لەم ڕێبازە ڕاستە لا ڕێ و گومڕایان دەکات. وە لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێت: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ﴾(٢). واتە: بەر لەتۆیش هیچ پێغەمبەرێکمان ڕەوانە نەکردوە ئیللا نیگامان بۆ ناردوە و پێمان ڕاگەیاندوە، کە جگە لە من خودایەکی تر لەم بوونەوەرەدا بوونی نییە ونابێت؛ بۆیە بەتەنها من بپەرستن.

---

(١) - سورة النحل: الآية (٣٦).

(٢) - سورة الأنبياء: الآية (٢٥).

وە کەبەشێوەیەکی تایبەتیش باس لەم ئامانجەی هاتنی یەکە یەکەی پێغەمبەران دەکات دەفەرموێت:

- ﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحاً إِلَى قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُواْ اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَـهٍ غَيْرُهُ﴾(١). واتە: ئێمە نوحمان بۆ لای گەلەکەی ڕەوانە کرد ئەویش پێی گوتن: ئەی گەلەکەم بەتەنها خوای گەورە بپەرستن و جگە لەو هیچ خودایەکی تر نییە کە شایەنی پەرستن بێت.
- ﴿وَإِلَى عَادٍ أَخَاهُمْ هُوداً قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُواْ اللّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَـهٍ غَيْرُهُ﴾(٢). واتە: وە بۆ لای گەلی عادیش هودی برایانمان ڕەوانە کرد وئەویش پێی گوتن: ئەی گەلەکەم بەتەنها خوای گەورە بپەرستن و جگە لەو هیچ خودایەکی تر نییە کە شایەنی پەرستن بێت.
- ﴿وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحاً قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُواْ اللّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَـهٍ غَيْرُهُ﴾(٣). واتە: وە بۆ لای گەلی ثەمودیش صالحی برایانمان ڕەوانە کرد وئەویش پێی گوتن: ئەی گەلەکەم بەتەنها خوای گەورە بپەرستن و جگە لەو هیچ خودایەکی تر نییە کە شایەنی پەرستن بێت.
- ﴿وَإِلَى مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْباً قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُواْ اللّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَـهٍ غَيْرُهُ﴾(٤). واتە: وە بۆ لای گەلی مەدیەن شوعەیبی برایانمان ڕەوانە کرد وئەویش پێی گوتن: ئەی گەلەکەم بەتەنها خوای گەورە بپەرستن و جگە لەو هیچ خودایەکی تر نییە کە شایەنی پەرستن بێت.
- ﴿وَقَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اعْبُدُواْ اللّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ إِنَّهُ مَن يُشْرِكْ بِاللّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللّهُ عَلَيهِ الْجَنَّةَ﴾(٥). واتە: عیسی پێغەمبەر گوتی: ئەی نەوەکانی ئیسرائیل تەنها پەرستش بۆ خوای گەورە ئەنجام بدەن کە بەدیهێنەری من و ئێوەیشە و هەرکەس هاوەڵ بۆ خوای گەورە بڕیار بدات ئەوە خوای گەورە بەهەشتی لەسەر قەدەغە کردوە.

---

١ - سورة الأعراف: الآية (٥٩).

٢ - سورة الأعراف: الآية (٦٥).

٣ - سورة الأعراف: الآية (٧٣).

٤ - سورة الأعراف: الآية (٨٥).

٥ - سورة المائدة: الآية (٧٢).

جا هەموو ئەم ئایەتانە و چەندین ئایەتی تر جەخت لەسەر ئەوە دەکەنەوە کە پێغەمبەران چەند هەوڵی ئەوەیان داوە کە خەڵکی خوا بپەرستن، لەبەرامبەریشدا ئەوەندە هەوڵیان داوە کە ئەو پەرستنە تەنها بۆ خوای گەورە بێت وکەسی تری تێدا هاوبەش نەبێت؛ چونکە گرفت و بەرهەڵستی بێ باوەڕان لەگەڵ پێغەمبەران هیچ کات لەسەر بوونی خوای گەورە نەبووە؛ چونکە ئەوانیش لەبوونی خوای گەورە دڵنیا بوون و هیچ نکوڵییان لە بوونی نەکردوە؛ بەڵکو گرفتیان لەسەر شێوازی ناسین وپەرستن و مامەڵەکردن لەگەڵیدا بووە.

هەر بۆ نموونە خوای گەورە لەو بارەیەوە دەفەرموێت: ﴿قُلْ مَن يَرْزُقُكُم مِّنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ أَمَّن يَمْلِكُ السَّمْعَ والأَبْصَارَ وَمَن يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيَّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَن يُدَبِّرُ الأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللهُ فَقُلْ أَفَلاَ تَتَّقُونَ﴾(١). واتە: ئەی موحەممەد ﷺ بەبێ باوەڕان بڵێ: کێ ڕزق وڕۆزی ئێوە دابین دەکات لە ئاسمان و لە زەویدا؟ یان کێ گوێچکە و چاو و هەستی بیستن و بینینی بەدەستە؟ وەکێ مردوو زیندو دەکاتەوە وزیندو دەمرێنێت؟ وەکێ هەموو کار و فەرمانێکی ئەم بوونەوەرەی بەدەستە وبەڕێوەی دەبات؟. لەوەڵامدا دەڵێن: خوای گەورە. بڵێ: باشە ئەی بۆ نای پەرستن وسنورشکێنی فەرمانەکانی دەکەن؟!.

هەروەها دەفەرموێت: ﴿قُلْ لِمَنِ الْأَرْضُ وَمَنْ فِيهَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾(٢). واتە: ئەی موحەممەد ﷺ بەبێ باوەڕان بڵێ: بڵێ هەموو زەوی وئەوەیشی لەزەویدایە هی کێیە و کێ خاوەنداریێتی دەکات ئەگەر ڕاست دەکەن ودەزانن؟. لەوەڵامدا دەڵێن: هی خوای گەورەیە، بڵێ: ئەی بۆ بیر ناکەنەوە؟!.

وە دەفەرموێت: ﴿قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ﴾(٣). واتە: ئەی موحەممەد ﷺ بەبێ باوەڕان بڵێ: کێ خاوەن و پەروەردگار و بەدیهێنەری حەوت ئاسمانەکانە؟ وە خاوەن وپەروەردگار وبەدیهێنەری عەرشی مەزنە؟. دەڵێن: خوای گەورە. بڵێ: ئەی باشە بۆ نای پەرستن وسنوور شکێنی فەرمانەکانی دەکەن.

---

(١) - سورة يونس: الآية (٣١).

(٢) - سورة المؤمنون: الآيتان (٨٤- ٨٥).

(٣) - سورة المؤمنون: الآية (٨٦-٨٧).

وە دەفەرموێت: ﴿قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ فَأَنَّى تُسْحَرُونَ﴾(١). واتە: بلێ کێ خاوەن و هەڵسوڕێنەری هەمووشتێکە وهەمووشتێك هەر بەدەستی ئەوە وهەر ئەو پشت وپەنای هەمووانە، وجگە لە پەنای ئەو پەنایەکی تر نییە وکەسیش پەنای کەسی لەو پێ نادرێ ئەگەر دەزانن وژیرن؟!. دەڵێن: هەمووی هی خوای گەورەیە و هەر بەدەستی ئەوە. بلێ ئەی باشە بۆ جادوتان لێ کراوە و ڕاستییەکان وەك خۆی نابینن؟!!.

جا بەڕێزان سەرەڕای ئەوەی بێباوەڕان دانیان بە هەموو ئەو ڕاستییانەدا دەنا دەربارەی بوون و دەسەڵاتی بێ سنووری خوای گەورە، بەڵام ئەوەیان پێ قبوڵ نەبوو کە خوای گەورە بەتاك وتەنها بپەرستن وهاوەڵی بۆ بڕیار نەدەن.

لەو بارەیەیشەوە خوای گەورە لە چەند ئایەتێکدا باس لە هەڵوێستی گەلان و سەرانی بێباوەڕ دەکات.

- دەربارەی هەڵوێستی گەلی نوح دەفەرموێت: ﴿وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا﴾(٢). واتە: پشت لە خواکانتان نەکەن و دەستبەرداریان نەبن ودەستبەرداری وەد و سواع و یەغوث و یەعوق ونەسر نەبن.
- دەربارەی هەڵوێستی گەلی عاد دەفەرموێت: ﴿قَالُوا أَجِئْتَنَا لِتَأْفِكَنَا عَنْ آلِهَتِنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾(٣). واتە: بە هودی پێغەمبەریان گوت: تۆ دەتەوێت واز لەخواکانما بهێنین، ئێمە وازیان لێ ناهێنن وتۆیش چیت لە دەست دێت بەسەرمانی بێنە ئەگەر ڕاست دەکەیت.
- دەربارەی هەڵوێستی گەلی ثەمودیش دەفەرموێت: ﴿قَالُوا يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَذَا أَتَنْهَانَا أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا﴾(٤). واتە: گوتیان ئەی صالح تۆ بەر لەوەی ئەم قسانە بکەیت بەپیاوی چاکمان دەزانیت وجێ ئومێد و گومانی باشی ئێمە بویت، چۆن ڕێگریمان لێ دەکەیت کە ئەو خوایانە بپەرستین کە باوباپیرمان تا ئێستا پەرستویانن؟!!.

---

١ – سورة المؤمنون: الآية (٨٨-٨٩).

٢ – سورة نوح: الآية (٢٣).

٣ – سورة الأحقاف: الآية (٢٢).

٤ – سورة هود: الآية (٦٢).

- دەربارەی هەڵوێستی گەلی مەدیەن دەفەرموێت: ﴿قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصَلَاتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا﴾(١). واتە: بەگاڵتەجاڕیەوە دەیانگوت: ئەی شوعەیب ئەم نوێژانەی کە دەیکەیت فەرمانت پێ دەکەت واز لەو خوایەنەمان بهێنین کە چەند ساڵە باو باپیرانمان پەرستویانن؟!.

- دەربارەی هەڵوێستی گەلی قورەیشیش دەفەرموێت: ﴿أَجَعَلَ الْآلِهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ﴾(٢). واتە: چۆن موحەممەد ﷺ ئەم هەموو خوایە دەکات بەیەك خوا، ئەمە بەڕاستی شتێکی سەیر وسەرسوڕهێنەرە؟!!.

بۆیە خۆشەویستان ئەم بەڵگە قورئانیانە ئەوەمان بۆدەردەخەن کەبێباوەڕان لەهیچ سەردەم و کاتێکدا بۆ ساتێکیش دوودڵ نەبون لەوەی کەخوایەکی بەدیهێنەر و بەدەسەڵات هەیە؛ بەڵام ئەوان کێشەیان لەسەر شێواز و ڕێکاری پەیوەندیکردن لەگەڵی و پەرستشی هەبوو، ئەوان پێیان وابوو کە خوایەك بەو هەموو گەورەیی و دەسەڵات و بێ گەردییەوە، ئێمەیش بەو هەموو بێ دەسەڵاتی وخراپە و تاوانەوە چۆن دەتوانین ڕاستە و خۆ بیپەرستین وپەیوەندی پێوە بکەین؟!. بۆیە پێیان وابوو کە مرۆڤ پێویستی بە نێوەندگیرێك هەیە لەنێوان ئەو و خوای گەورەدا، بۆیە کاتێك پێغەمبەران پرسیاری ئەوەیان لێ دەکردن کە ئەگەر ئێوە دەزانن خوایەك هەیە بەو دەسەڵاتەوە ئەی بۆ چی ئەم بتانە دەپەرستن؟!. لەوەڵامدا دەیانگوت: ﴿مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى﴾(٣). واتە: بۆ ئەوە دەیانپەرستین تا لەخوامان نزیك بکەنەوە.

بۆیە ئەرکێکی تری پێغەمبەران ئەوەبووە کە ئەم ڕاستییە بۆ خەڵکی ڕوون ویەکلا بکەنەوە، کە پێویستە خوای گەورە بەتاك وتەنها بپەرسترێت، وهیچ هاوەڵ وهاوبەشێکی بۆ بڕیار نەدرێت.

ئامانجی سێیەم: یەکێکی تر لە ئامانجی هاتنی پێغەمبەران بڕینی بیانو و قسە و پاساوی خەڵکی بێباوەڕ و لا ڕێیە، لەم بارەییشەوە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿رُسُلًا

---

١ - سورة هود: الآية (٨٧).

٢ - سورة ص: الآية (٥).

٣ - سورة الزمر: الآية (٣).

﴿مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ﴾(١). واتە: ئێمە پێغەمبەرانمان ناردوە تا مژدەدەر و ئاگادار کەرەوە بن وتا خەڵکی لە پاش هاتنی ئەوان هیچ بەڵگە و پاساویان بەرامبەر بەخوای گەورە بەدەستەوە نەمێنێت.

بۆیە ئەم پێغەمبەرە ئازیزانە بەڵگەی پەروەردگارن بەسەر خەڵکییەوە؛ خۆ ئەگەر خوای گەورە ئەوانی ڕەوانە نەکردایە وپەیامی خۆی پێدا نەناردنایە، ئەو کات لە دادپەروەری خوای گەورە نەدەوەشایەوە کە لێپێچینەوەیان لەگەڵ بکات وسزایان بدات، لەسەر شتێك کە نەبیستویانە و نەزانیاریشیان دەربارەی هەبووە؛ بۆیە خوای گەورە سزای هیچ کەس وگەل ومیللەتێکی نەداوە و نادات تا پەیامی خۆیان بۆ ڕەوانە نەکات، لەو بارەیەشەوە دەفەرموێت: ﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولًا﴾(٢). واتە: ئێمە سزای هیچ کەس وگەل ونەتەوەیەك نادەین هەتا پێغەمبەر و پەیامی خۆمانیان بۆ ڕەوانە نەکەین.

خۆ ئەگەر خوای کاربەجێ کاری لەو شێوەیەی بکردایە و بەر لەوەی پێغەمبەرێك ڕەوانە بکات سزای بێ باوەڕانی بدایە، ئەو کات بێباوەڕ و لاڕێکان بیانوو پاساوی بێ باوەڕییەکەی خۆیان دەدایە پاڵ خوای گەورە ودەیانگوت ئەگەر خوای گەورە پێغەمبەر وپەیامی خۆی بۆ ڕەوانە بکردینایە ئێمە بەگوێمان دەکرد وشوێنی دەکەوتین، هەر وەك لە قورئاندا دەفەرموێت: ﴿وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَنَخْزَى﴾(٣). واتە: ئەگەر ئێمە بەر لە ناردنی پێغەمبەر ئەو خەڵکەمان سزا بدایە ولەناو ببردایە، لەقیامەتدا دەیانگوت: ئەی خوای گەورە خۆزگە لە دونیا پێغەمبەرێکت بۆ بناردینایە وئێمەیش شوێنی بکەوتینایە وبەگوێی فەرمانەکانی تۆمان بکردایە، بەر لەوەی ئاوا سەر شۆڕ و ڕیسوای دنیاو قیامەت ببوینایە؟.

هەر چەندە هەندێك لەزانایانی موعتەزیلە باوەڕیان وایە کە ئەگەر خوای گەورە هیچ پێغەمبەر و پەیامیشی بۆ مرۆڤەکان نەناردایە ئەوە دەبوو مرۆڤەکان هەر لەڕێی عەقڵ و ژیری خۆیانەوە درکیان بە بوونی خوای گەورە بکردایە، تەنانەت ڕاڤەی وشەی: ﴿رَسُولً﴾

---

١ - سورة النساء: الآية (٦٥).

٢ - سورة الإسراء: الآية (١٥).

٣ - سورة طه: الآية (١٣٤).

لەو ئایەتەی کە دەفەرمویێت: ﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولًا﴾[1]. بە عەقڵ دەکەن و دەڵێن هەموو مرۆڤێك ڕەسولی خۆی لەگەڵ خۆیەتی کە بریتییە لە عەقڵی، بۆیە ئەوان وای دەبینن کە پێیوستە مرۆڤەکان لەدەرەنجامی خوێندنەوەیەکی ژیرانە بۆ ئەو هەموو بەڵگانەی کە خوای گەورە لەم بوونەوەرەدا دروستی کردون خوای گەورە بدۆزنەوە و بیپەرستن.

ئەم قسەیەیش لە هەندێك ڕووەوە ڕەوایە وڕێی تێ دەچێت، هەر بۆ نموونە ئیبراهیم پێغەمبەر (درودی خوای لەسەر) بەبەڵگەی ژیری وکاراکردنی عەقڵی بۆی دەرکەوت کە ئەو شتانەی گەلەکەی دەیپەرستن هیچیان خوا نین وشایستەی پەرستن نین. هەر بۆیەیشە لە هەموو تەمەنیدا ڕۆژێك لە ڕۆژان کڕنوشی بۆ بتێك نەبردوە وبەگەورەی نەزانیوە، بەهەمان شێوە پێغەمبەری خۆیشمان ﷺ وسەرجەم پێغەمبەرانی تریش وهەندێك پیاو چاکانیش لە وێنەی حەزرەتی ئەبوبەکر هەروا بوون.

کەواتە دەکرێت مرۆڤەکان لە ڕێی کاراکردنی عەقڵەوە بگەنە ئەم ڕاستییە؛ بەڵام زیاد لەمەیش خوای گەورە پێغەمبەرانی ناردوە تا تەواو پاساو وبیانووی بێ باوەڕان ببڕێت؛ هەر بۆیە کاتێك لە قیامەتدا دروستکراوەکانی خۆی لەگۆڕەپانی مەحشەردا کۆ دەکاتەوە وبەشێوەیەکی گشتی لێیان دەپرسێت و پێیان دەفەرمویێت: ﴿يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي وَيُنْذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا﴾. واتە: ئەی گرۆهی جنۆکە و مرۆڤەکان ئایا پێغەمبەرانێکتان لە خۆتان بۆ نەهاتبون، پەیامی منیان پێ ڕادەگەیاندن و لەسزای ئەم ڕۆژە ئاگاداریان دەکردنەوە؟. لەوەڵامدا دەڵێن: ﴿قَالُوا شَهِدْنَا عَلَى أَنْفُسِنَا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ﴾[2]. واتە: بەڵێ شایەتی لەسەر خۆمان دەدەین و دان بەوەدا دەنێین، کە پێغەمبەرانمان بۆ هاتبوون وە پەیامەکەی تۆیشیان پێ ڕاگەیاندین. دواتر خوای گەورە دەفەرمویێت: ئەوانە ژیانی دونیا لەخشتەی بردن ودەستخەڕۆی کردن، وشایەتی دەدەن لەسەر خۆیان بەوەی کە لە دونیا بێ باوەڕو لاڕێ بوون. دواتر خوای گەورە دەفەرمویێت: ﴿ذَلِكَ أَنْ لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَى بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا

---

١ - سورة الإسراء: الآية (١٥).

٢ - سورة الأنعام: الآية (١٣٠).

غَافِلُونَ﴾(١). واتە: ئەوە بۆ ئەوەی تێبگەن وبزانن کە خوای گەورە هیچ گەل و نەتەوەیەکی بەستەم و بەبێ ئاگایی وبەر لەوەی پێغەمبەرانیان بۆ ڕەوانە بکات لەناو نەبردوە.

ئازیزان: ئەگەر بە وردی سەرنجی ئەم بونەوەرە وژیانی دونیا بدەین چ لە ڕووە شەرعییەکەیەوە وە یان لە ڕوە سروشتێکەیەوە بۆمان دەردەکەوێت کە ژیان دەقا و دەق وێنەی زانکۆیەك یان قوتابخانەیەکە، کە خوای گەورە و باڵادەست تێیدا دروست کەرو بەدیهێنەر و بەڕێوەبەری گشت ئەم بوونەوەرەیە، مامۆستاکانی ئەم قوتابخانەیە پێغەمبەرانن وپەیرە و پرۆگرامی ئەم قوتابخانەیە پەیامە یەك لە دوای یەکەکانی خوای گەورەن، قوتابییەکانی ئەم قوتابخانەیە مرۆڤەکانن ومرۆڤ لەم قوتابخانەیەدا لە تاقیکردنەوەیەکی درێژخایەندایە وپێویستە چی هەوڵی هەیە بیخاتە گەڕ بۆ ئەوەی سوود لەکات وەربگرێت و وەڵامی ڕاستی پرسیارەکان بداتەوە بەو شێوەیەی کە لە پرۆگرامی خوێندنەکەدا هاتووە، تا لە ئەنجامدا سەرکەوتو سەرفراز بێت و ڕەنج بەخەسار نەبێت.

من حەز دەکەم لێرەدا و بۆ ئەوەی دادپەروەری خوای باڵادەستمان بۆ دەربکەوێت بەراوردێك بکەین لە نێوان تاقیکردنەوەکانی دامەزراوە فێرکارییەکان وتاقیکردنەوەی قوتابخانەکەی خوای گەورە لە ژیانی دونیا.

سەبارەت بەتاقیکردنەوەی دامەزراوە فێرکارییەکان ئێمە هەمووومان کۆکین لەسەر ئەوەی کە ئەو جۆرە تاقیکردنەوانە لەسەر بنەمایەکی دادپەروەرانە دامەزراون و هیچ ستەمێکیان بەرامبەر بەقوتابی تێدا نییە؛ چونکە قوتابی لەهەر قۆناغێکی خوێندندا بۆماوەی نۆ مانگ دەخوێنێت وپەیرەو پرۆگرامی خوێندنی بۆ دیاری دەکرێت و مامۆستای بۆ دیاری دەکرێت ودواتر لە ئەنجامدا دەچێتە هۆڵی تاقیکردنەوە ولەوێدا بەهیچ شێوەیەك وکەس بۆی نییە بچوکترین زانیاری دەربارەی پرسیاری تاقیکردنەوەکان بداتە قوتابی ولەهۆڵی تاقیکردنەوەیشدا بۆی نییە بەهیچ شێوەیەك ئەوەی پەیوەندی بە بابەتی تاقیکردنەوەکەوە هەیە بەکاری بهێنێت، هەروەها بۆی نییە هیچ زانیارییەك نە لەمامۆستای ونە لە هیچ خوێندکارێکی تر وەربگرێت وهەرچی لە دەفتەرەکەیدا نووسراوە

---

١ - سورة الأنعام: الآية (١٣١).

لەخاڵ بەخاڵی بەرپرسیارە وئەنجامی تاقیکردنەوەکەیشی هەرچەند وهەرچۆن بێت جگە لەخۆی بۆی نییە گلەیی لەکەسی تر بکات.

بەڵام لە قوتابخانەکەی ژیانی دونیا خوای گەورە جگە لەوەی کە مامۆستا و مەنهەجی دیاری کردوە، هەموو پرسیارەکانی دوارۆژی بۆ قوتابییەکانی دونیا و مرۆڤەکان ئاشکرا کردوە وپێی گوتون کە پرسیارەکانی قیامەت چین و چەند و چۆنن و وەڵامەکانیشی پێ گوتون، جگە لەوەیش قوتابی (مرۆڤ) لەکاتی ئەنجامدانی تاقیکردنەوەدا وبەمەبەستی تۆمارکردنی وەڵامی ڕاست پەیڕە و پرۆگرامی خوێندنکەی لەبەر دەستدایە و بۆی هەیە سوودی لێ وەربگرێت وبەگزیش بۆی ئەژمار ناکرێت، بەڵکو خوای گەورە خۆی فەرمانی پێ کردوە کەسەیری بکات و بگەڕێتەوە سەری بۆ ئەوەی وەڵامی هەڵە نەداتەوە.

ئەگەر قوتابی خۆی وەکو پێویست لەپرسیارەکە حاڵی نەبوو یان نەی دەتوانی وەڵام بداتەوە، بۆی هەیە لەهۆڵی تاقیکردنەوەدا لە مامۆستا و خەڵکی تری شارەزا وقوتابی زیرەکتر لەخۆی پرسیار بکات تا وەڵامی ڕاستی دەست بکەوێت، وئەمەیش دیسانەوە بەگزی ئەژمارناکرێت؛ بەڵکو خوای گەورە خۆی فەرمانی پێ دەکات.

ئەگەر قوتابی نەخۆش بوو یان هەر گرفتێکی هەبوو کە نەی دەتوانی وەکو پێویست وەڵام بداتەوە، ئەوە بەپێی توانا چەندی دەتوانی هەر ئەوەندە دەنووسێت و وەڵامەکەیشی بەڕاست بۆ ئەژمار دەکرێت وپاداشتی تەواویش وەردەگرێت.

ئەگەر قوتابی زۆر لاسار و لاڕێیش بووبێت وهیچی نەخوێندبێتەوە و هەموو وەڵامەکانیشی هەڵەبێت، بەڵام بەر لەکۆتایی کاتی تاقیکردنەوە پاشگەز بێت وبڕیار بدات خۆی چاك کات، ئەوە هەموو هەڵەکانی بەڕاست بۆ ئەژمار دەکرێت ولەسەر هیچ هەڵەیەکی نمرەی لێ ناشکێت بەڵکو بۆی زیاد دەکرێت.

بۆ هەر وەڵامێکی ڕاست قوتابی نمرەی تەواو وەر دەگرێت و تا حەوسەد قات بۆی زیاد دەکرێت، وبۆ هەر وەڵامێکی هەڵەیش تەنها نمرەی ئەو وەڵامەی لێ دەشکێت وبۆی زیاد ناکرێت.

ئەمانەو چەندین خاڵی تر کە هەمووی بەڵگەی زەقی دادپەروەری خوای گەورەن بەرامبەر بەمرۆڤەکان تا مرۆڤەکان هیچ بیانویان نەمێنێت وتەنها خۆیان بەرپرسیار بن لە چارەنووسی خۆیان.

جا بەرێزان لەگەڵ ئەم هەموو بەخشش و لێبوردەییە ئەگەر قوتابییەك هەر دەرنەچێت ئایا کێ بەرپرسیارە؟!! بەدڵنیاییەوە بەتەنها خۆی بەرپرسیارە.

من لێرەدا تەنها یەك نموونە لەسەر میهرەبانی و بەخشندەیی خوای گەورە دەخەمە ڕوو تا تێبگەین کە چ خوایەکەی بەخشندە و میهرەبان و لێبوردەمان هەیە:

پێغەمبەری خوا ﷺ لە فەرموودەیەکدا دەفەرموێت: {يُصَاحُ بِرَجُلٍ مِنْ أُمَّتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى رُءُوسِ الْخَلَائِقِ، فَيُنْشَرُ لَهُ تِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ سِجِلًّا كُلُّ سِجِلٍّ مَدَّ الْبَصَرِ، ثُمَّ يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: هَلْ تُنْكِرُ مِنْ هَذَا شَيْئًا؟. فَيَقُولُ لَا يَا رَبِّ. فَيَقُولُ: أَظَلَمَتْكَ كَتَبَتِي الْحَافِظُونَ؟ ثُمَّ يَقُولُ أَلَكَ عَنْ ذَلِكَ حَسَنَةٌ؟ فَيُهَابُ الرَّجُلُ فَيَقُولُ: لَا. فَيَقُولُ: بَلَى إِنَّ لَكَ عِنْدَنَا حَسَنَاتٍ، وَإِنَّهُ لَا ظُلْمَ عَلَيْكَ الْيَوْمَ، فَتُخْرَجُ لَهُ بِطَاقَةٌ فِيهَا أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، قَالَ: فَيَقُولُ: يَا رَبِّ مَا هَذِهِ الْبِطَاقَةُ مَعَ هَذِهِ السِّجِلَّاتِ؟ فَيَقُولُ: إِنَّكَ لَا تُظْلَمُ، فَتُوضَعُ السِّجِلَّاتُ فِي كِفَّةٍ وَالْبِطَاقَةُ فِي كِفَّةٍ، فَطَاشَتْ السِّجِلَّاتُ وَثَقُلَتْ الْبِطَاقَةُ}⁽¹⁾.

واتە: لە ڕۆژی قیامەتدا بە بەرچاو هەموو مرۆڤو جنۆکە و فریشتەکانەوە بانگی پیاوێك لە ئوممەتی من دەکرێت و (٩٩) پەڕاوی تۆماری لەتاوان لە بەردەستدا بڵاو دەکەنەوە، کە هەموو کردەوەکان و تاوانەکانی ژیانی دونیای تێدا تۆمار کراوە وهەر پەڕاوێك هەتا چاو بڕ بکات گەورەیە، پاشان خوای گەورە پێی دەفەمویت: ئینکاری هیچ کام لەم تاوانانەی ناو ئەم پەڕاوانە دەکەیت؟ دەڵێت: نەخێر ئەی پەروەردگارم. خوای گەورە پێی دەفەرموێت: ئەو فریشتانەی کەئەم شتانەیان لەسەر تۆمار کردویت هیچ ستەمیان لێکردویت- بەوەی شتێکیان نوسیبێت کە نەتکردبێت، یان زیادیان لەسەرت نوسیبێت؟. پاشان پێی دەفەرموێت: لەبەرامبەر ئەم هەموو تاوانەدا هیچ چاکەیەك شك دەبەیت؟. کابرا دەترسێت – ودەزانێت کە هیچ چاکەیەکی ئەوتۆی نییە بەرامبەر ئەم (٩٩) پەڕاو تاوانە

---

١ - إبن ماجة (محمد بن يزيد أبو عبدالله القزويني)، سنن إبن ماجة، ج٢، كتاب (٣٧) الزهد، باب (٣٥) ما يرجى من رجمة الله يوم القيامة، دار الفكر، بيروت، الحديث (٤٣٠٠)، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي، والأحاديث مذيلة بأحكام الألباني عليها، و قال الشيخ الألباني: حديث صحيح، ص١٤٣٧.

بوەستێتەوە- وله وەڵامدا دەڵێ: نەخێر هیچ چاکەم نییە. خوای گەورە پێی دەفەرموێت: با چەند چاکەیەکت هەیە و دڵنیا بە هیچ ستەمت لێ ناکرێت وهەرچی چاکەیەکت کردبێت پاداشتەکەی وەردەگریت، پاشتر کارتێکی بۆ دەردەهێنن تێیدا نووسراوە: {أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ}. پیاوەکە کەسەیری چاکەکانی دەکات پڕی یەك کارتی بچکۆلەیە و لەولایشەوە نەوەد و نۆ پەڕاوی لە تاوان پڕ کردۆتەوە و هەر پەڕاوێکیشیان هەتا چاو بڕ کات درێژە- بۆیە دەڵێت: ئەی خوای گەورە ئەم کارتە بچوکە چی پێ دەکرێت لەگەڵ ئەم پەڕاوە تۆمارە دوورو درێژانەدا؟. خوای گەورە پێی دەفەرموێت: دڵنیابە کە ستەمت لێناکەین، ئەوجا هەموو پەڕاوەکانی بۆ دەخەنە تایەکی تەرازووەکە و کارتەکەیشی بۆ دەخەنە تاکەی تری، وە کارتەکەی ئەوەندە قورس دەبێت، هەموو پەڕاوەکان دەبات بە ئاسماندا.

کەواتە بەڕێزان پێویستە ئێمە لەوە تێ بگەین کە خوای گەورە نایەوێت ئازاری مرۆڤەکان بدات، هەر بۆیەیشە ئەو هەموو پێغەمبەرانەی بۆ ڕەوانە کردون تا ڕێگەی ڕاست نیشانی خەڵکی بدەن وبەهۆیانەوە خەڵکی خۆیان لە ئاگر و سزای قیامەت بپارێزن، سەرەڕای ئەوەیش ئەو هەموو بەخششەیان لەگەڵ دەکات، ئەگەریش خەڵکێك سەرباری ئەمانە هەمووی هەر لاڕێ کەوتن ئەوە لە قیامەتدا ئەو پێغەمبەرانە و پەیامەکانیان دەبنە بەڵگە و شایەت بەسەر کار وکردەوەکانیانەوە.

ئامانجی چوارەم: ئەمەیان پەیوەندی بەڕێکخستنی ژیانی مرۆڤەکانەوە هەیە چ وەك تاك یان کۆمەڵگە:

دیارە ئەم ڕێکخستنەیش تەنها یەك قۆناغ ولایەنی نەگرتۆتەوە، بەڵکو هەموو لایەنەکان وقۆناغەکانی گرتۆتەوە.

سەبارەت بەلایەنەکان: پەیامی پێغەمبەران لایەنی ئاینی وهزری وجەستەیی ودەروونی وخێزانی وکۆمەڵایەتی وئابووری وڕامیاری وسەربازی وسەرجەم لایەنەکانی تری ژیانی مرۆڤی گرتۆتەوە بەشێوەیەك کە هیچ لایەنێك فەرامۆش یان پەراوێز نەخراوە.

وە سەبارەت بەقۆناغەکانیش پەیامی پێغەمبەران بەم شێوەیە ڕیزبەندی قۆناغەکانی ژیانی مرۆڤیان کردوە:

١- قۆناغی ڕۆژی شایەتیدانی گەورەی سەرجەم مرۆڤەکان بەتاك وتەنهایی خوای گەورە وبەڵێن دان بە بەتاك و تەنها پەرستنی ئەو وهاوەڵ بۆ بڕیار نەدانی.

٢- قۆناغی تۆ و هێلکە لەپشتی باوك ودایکدا، کە مرۆڤ قۆناغ بەقۆناغ و پشت بەپشت لە ئادەمەوە هاتووە هەتا ئەو قۆناغەی کە خوا تەقدیری دەکات کە ئەم کەسە لەتۆ و هێلکەی دوو مرۆڤ بپیتێنرێت و سەوز بێت.

٣- قۆناغی ژیانی ناو ڕەحەم و سکی دایك: کە لەم قۆناغەدا مرۆڤ بۆ جارێکی تر ڕۆح دەکرێتەوە بەبەریدا وئامادە دەکرێت بۆ هاتنە دونیایەکی تر.

٤- قۆناغی ژیانی دونیا: کە لەم قۆناغەدا تاقیکردنەوەی مرۆڤەکان دەست پێ دەکات وڕاستی ئەو بەڵێنەی مرۆڤەکان دەردەکەوێت کە کاتی خۆی لە ڕۆژ شایەتی دانی گەورە بەخوای گەورەیان دابوو کە جگە لەو کەسی تر ناپەرستن وبەتەنها ملکەچی فەرمانەکانی ئەو دەبن.

٥- قۆناغی مردن وژیانی بەرزەخ وجیهانی ڕۆح: لەم قۆناغەدا تاقیکردنەوەی مرۆڤ کۆتایی پێ دێت، و پەڕاوی کردەوەکانی لێ وەردەگیرێتەوە، ودەچێتە جیهانێکی تر و لەوێدا چاوەڕێی ئەنجامی تاقیکردنەوەکان وپاداشت و سزای کردەوەکانی دەکات.

٦- قۆناغی زیندووبوونەوە وهەستانەوە و ژیانی نەبڕاوەی بەهەشت یان دۆزەخ: ئەمەیش دوا قۆناغی ژیانی مرۆڤەکانە و تێیدا هەموو گیانلەبەران زیندوو دەکرێنەوە وهەریەکە سزاو پاداشتی کردەوەکانی خۆی وەردەگرێت وهەوراگەی هەمیشەییان دیاری دەکرێت.

وە هەموو ئەم قۆناغانە یەك بەدوای یەکدا دێن و دەگوزەرێن ولەکۆتاییدا مرۆڤ دەگاتە دوا هەواری ئەم ڕێگایە کە بەهەشتە یان دۆزەخە ولەنێوان ئەم هەموو قۆناغانەدا مرۆڤ تەنها بەرامبەر بەبەشێکی قۆناغی چوارەم بەرپرسیارە و لەسەر پێنج قۆناغەکەی تر بەهیچ شێوەیەك لێپرسینەوە و لێپێچینەوەی لەگەڵ ناکرێت.

هەر بۆیە لەسەر ئەو قۆناغەی کە ژیانی دونیایە و مرۆڤ تێیدا بەرپرسیارە و چارەنووسی داهاتووی قۆناغەکانی تری لەو قۆناغەدا دیاری دەکرێت کەمێك هەڵوێستە دەکەین و دەڵێین:

گرنگە ئێمەی مرۆڤ ئەوە بزانین کە ئەم قۆناغەیش خۆی بۆ خۆی بەچوار قۆناغدا گوزەر دەکات:

یەکەم: قۆناغی کۆریەلە وناو ڕەحمی دایك: لە سەرەتای دەستپێکردنی ئەم قۆناغەوە کە تەمەن و ژیانی مرۆڤ لەیەك دڵۆپە ئاوەوە سەرچاوە دەگرێت و دەست پێ دەکات، کۆمەڵێك ماف بۆ ئەو مرۆڤە دابین دەکرێت وئەو کۆرپەلەیە لەو قۆناغدا شیاوی (الوجوب الناقصة)ی بۆ دروست دەبێت وبەپێی ئەم شیاوییەیش لەم قۆناغەدا کۆرپەلە مافی ژیان و بوونی پێ دەبەخشرێت وپێویستە ڕێز لەو مافەی بگیرێت وهیچ کەس بۆی نییە دەستی تێ بکێشێت مەگەر لەو حاڵەتانەدا نەبێت کەشەرع بۆ پاراستنی بەرژەوەندییەکی گەورەتر ڕێگەی پێ داوە، هەورەها شیاوی دارایی بۆ دروست دەبێت و میرات و وەصیەت و وەقف و زۆر مافی دارایی تری پێ دەبرێت، وە لەبەرامبەریشدا هیچ ئەرکێك ناکەوێتە ئەستۆی وبەهیچ شێوەیەك بەرامبەر بە هەڵسوکەوت و ڕووداوەکانی ئەم قۆناغە بەرپرسیار نییە.

دووەم: قۆناغی هاتنە ناو ژیانی دونیا: لەسەرەتای دەستپێکردنی ئەم قۆناغەیشەوە منداڵ شیاوی (الوجوب الكاملة) ی بۆ دروست دەبێت، و مافەکانی شان بەشانی گەشەی جەستەیی گەشە دەکات و زیاد دەکات ومافی ژیان و مافەداراییەکانی زیاتر جێگیر دەبێت و دەچەسپێت ومافی ناونان و بەخێو کردن و پەروەردەکردنی بۆ زیاد دەبێت ولەم قۆناغەیشدا منداڵ تەنها مافی هەیە وهیچ ئەرکی ناکەوێتە ئەستۆ و بەهیچ شێوەیك بەرپرسیارێتی هیچ گوفتار یان ڕەفتارێکی ناکەوێتە ئەستۆ.

سێیەم: قۆناغی فام کردنەوە: کەلە زمانی عەرەبیدا پێی دەوترێت (سن التمييز) ولەم قۆناغەیشدا منداڵ وەکو زانایان دەفەرموون شیاوی (الأداء الناقصة) ی بۆ دروست دەبێت وبەم پێیەیش مافەکانی زیاتر گەشە دەکات و ئەرکی سەر شانی باوك ودایکێتی فێری بنەماکانی باوەڕ و پەروەردەیەکی ئیسلامی و هەندێك لەپەرستشەکانی بکەن.

وزیاد لەمانەیش مافی ئەوەی هەیە کە هەڵسوکەوت و گرێبەستی یاسایی ئەنجام بدات ولەم ڕوەیشەوە ئەو کارانەی ئەنجامی دەدات دەکرێت بەسێ بەشەوە:

أ- ئەو کار و گرێبەستانەی کە جگە لە سوود ئەگەری هیچ زیانێکیان نییە بۆ منداڵەکە، وەك وەرگرتنی دیاری یان بەخششی بێ بەرامبەر لە خەڵکانی تر، ئەم جۆرە

کارانەی بەتەواو ئەژمار دەکرێت وهەموو شوێنەوارێکی شەرعی ویاسایی لەسەر دروست دەبێت وپێویست بەمۆڵەتی کەس ناکات کە ڕێگەی پێ بدات.

ب- ئەو کار و گرێبەستانەی کە جگە لە زیان ئەگەری هیچ سوودێکیان نییە، وەك ئەوەی دیارییەکی بەسوود لەماڵی خۆی ببەخشێت بە کەسێکی تر، ئەم جۆرە کارانەی بەبەتاڵ ئەژمار دەکرێت و نە لە ڕووی شەرعییەوە ونە لە ڕووی یاساییشەوە هیچ شوێنەوارێکی لەسەر دروست نابێت.

ج- ئەو کار و گرێبەستانەی کە ئەگەری سوود و زیانیشیان هەیە، وەك کڕین وفرۆشتن وهاوسەرگیری کردن. بۆ ئەم جۆرە کارانە پرس بەو کەسانە دەکرێت کە سەرپەرشتی منداڵەکە دەکەن، ئەگەر ئەوان مۆڵەتیان دا و ڕێگەیان پێدا ئەوە کارەکەی دروستە، خۆ ئەگەریش ئەوان ڕێگەیان پێ نەدا، ئەوە کارەکەی بەتاڵە و دروست نییە و نەلە ڕووی شەرعی ونە لە ڕووی یاساییشەوە هیچ شوێنەوارێکی لەسەر دروست نابێت،

لەم قۆناغەیشدا منداڵ هیچ ئەرکێکی شەرعی ناکەوێتە سەر وهەر پەرستش وکارێکی چاکە بکات لێی وەردەگیرێت و پاداشتی لەسەر وەردەگرێت و هەر تاوانێکیش بکات لێی ناگیرێت ولێپرسینەوەی لەگەڵ ناکرێت.

چوارەم: قۆناغی پێگەیشتن و بالغ بوون هەتا مردن: مرۆڤ کە دەگاتە ئەم قۆناغە شیاوی (الأداء الكاملة) ی بۆ دروست دەبێت وهەموو مافێکی پێ دەبڕێت ولەبەرامبەریشدا هەموو ئەرکە ئاینی وکۆمەڵایەتییەکانیشی دەکەوێتە سەر ولەسەر ورد و درشتی کردەوەکانی لێپرسینەوەی لەگەڵدا دەکرێت.

وە تەنها ئەم قۆناغەیە کە مرۆڤ تێیدا بەر پرسیارە، وهەر ئەم قۆناغەیشە کە چارەنووس و دوارۆژی ژیانی مرۆڤ دیاری دەکات وئەگەر بەراوردی ماوەی ئەم قۆناغە بە قۆناغەکانی تر بکەین شتێك نییە کەشایەنی باس بێت، کەچی ئێمەی مرۆڤ زۆر بەداخەوە تەنها ئەم قۆناغەی ژیانی دونیا دەبینین وهەست پێ دەکەین و وادەزانین کە پاش ئەم قۆناغە هیچ قۆناغێکی تر لە پێش و پشتی ئەم ژیانەوە نەبووە و نییە؛ بۆیە هەرچی هەوڵمان هەیە وهەرچی کاتی تەمەنیشمان هەیە لە پێناو ئەم قۆناغەدا بەبێ هودە

بەخەرجی دەدەین وبۆ خۆشییەکی کەمی دونیای لەناوچوو هەموقۆناغەکانی تریش گڕ تێبەردەدەین و بەبای دەدەین.

جا بۆیە ولەپێناو بەئاگا هێنانەوەی مرۆڤەکاندا خوای گەورە پەیام و وپێغەمبەرانی خۆی ڕەوانە کردوە تا مرۆڤەکان لەم قۆناغانەی ژیان تێ بگەن و ئەو بەڵێن و پەیمانەی کە کاتی خۆی بەبەرچاوی سەرجەم بوونەوەرەکانەوە بە خوای گەورەیان داوە بێتەوە بیریان وبەشێوەیەکی دادوەرانە و هاوسەنگانە کاری بۆبکەن ولەو ڕاستییە تێ بگەن کە ئەم دونیایە هۆڵێکی تاقی کردنەوەیە و هیچی تر ومرۆڤەکان لەقۆناغەکانی تری ژیانیاندا بەرهەمی هەوڵ وماندووبوونی ئەم قۆناغەیان وەردەگرنەوە.

لایەنێکی تری ژیانی مرۆڤ کە پێغەمبەران ڕێکخستنیان بۆ کردوە بریتی بووە لە ڕێکخستنی پێکهاتە دەروونی وجەستەییەکانی خودی مرۆڤ خۆی؛ چونکە مرۆڤ لەکۆمەڵێك پێکهاتەی تەواو کار و جیاواز دروست بووە و ئەو پێکهاتانە پێویستیان بەڕێکخستن هەیە تا هەریەکەیان بەشێوەیەکی پێویست و هاوسەنگ ڕۆڵی خۆیان لەژیاندا ببینن، بۆ نموونە مرۆڤ ڕۆحێکی فریشتە ئاسای تێدایە کە سەرچاوەی هەموو جوانی وچاکەیەکە لە ناخی مرۆڤەکاندا، لەبەرامبەریشدا نەفسێکی شەیتانی هەیە کە زۆر کات ولەزۆربەی مرۆڤەکاندا دەبێتە مایەی بەدبەختی ولاڕێ بوونی، هەروەها مرۆڤ عەقڵ و ژیری هەیە کە خوای گەورە بەهۆیەوە لەسەرجەم ئاژەڵان و گیانلەبەرانی تر جیای کردۆتەوە، لەبەرامبەر ئەو ژیریەیشدا حەز و ئارەزوویەکی ئاژەڵییانەی تێدایە کە ئەگەر بەئاگاییەوە مامەڵەی لەگەڵ نەکرێت مرۆڤ لەئاستی مرۆڤبوونەوە دادەبەزێنێتە ئاستی ئاژەڵی بوون، جا ئەگەر مرۆڤ خۆی سەرپشك بکرێت ئەوە بەدڵنیاییەوە هەرچی حەزی لێ بکات ئەوە دەکات وهیچ سنوور ومافێك بۆ عەقڵ ورۆح ناهێڵێتەوە، یان بەپێچەوانەوە هەوڵ دەدات تەنها ڕۆحانی بێت و هیچ سنوورێك بۆ حەز وخواستەکانی جەستەی ناهێڵێتەوە و ئەم دوو بژاردەیەش هەردووکیان هەڵە و لاسەنگن؛ چونکە هەریەك لەو پێکهاتانە خوای گەورە بۆ مەبەستێك بەدی هێناون وپێویستە ڕۆڵی خۆیان پێ بدرێت.

بۆیە خوای گەورە کە خۆی خاوەنی مرۆڤەکانە بەشێوەیەکی دادوەرانە بەرنامە ڕێژی بۆ بەرجەستە کردنی هەریەك لەم پێکهاتانە دەکات و ڕێکیان دەخات، بەشێوەیەك کە هەریەکەیان رۆڵی خۆی لەژیانی کەسەکەدا ببێنێت وبەرجەست بکات.

هەموو ئەمانەیش کە باسمان کرد پەیوەندی هەیە بە ڕێکخستنی ژیانی خودی تاکەکانەوە.

بەڵام ئەمە بەتەنها بەس نییە چونکە مرۆڤ بەتەنها لەم بوونەوەردا نا ژی؛ بەڵکو خەڵکانێکی تری زۆری وەك ئەم لەم بوونەوەردا دەژین وپێداویستییەکانی ژیانی لەگەڵ دابەش دەکەن، ئەمانیش بەهەمان شێوە مافیان هەیە وحەز وئارەزوویان هەیە وبەشوێن بەرژەوەندییەکانی خۆیاندا دەگەڕێن.

جا بۆ ئەوەی بەرژەوەندی ئەم تاك و کۆمەڵگەیانە لەگەڵ یەکتر دژ نەوەستێتەوە وکێشەی لەسەر دروست نەبێت،

خوای گەورە لەو پەیامە یەك بەدوای یەکانەی کە بە پێغەمبەراندا ڕەوانەی کردوە ئەرك و مافی هەریەك لە تاك وکۆمەڵگەکانی دیاری کردوە، بەشێوەیەك کە بەرژەوەندی هەموو لایەك پارێزراو بێت وخەڵکی لەبری دژایەتی ببنە براو دەستبار و هاوکاری یەکتر.

چونکە خوای گەورە باشتر دەزانێت کە ئەگەر مافی یاسادانان ودابەش کردنی ئەرك و مافەکان بکەوێتە دەستی مرۆڤەکان خۆیان ئەوکات هەر تاك و ڕەگەز و چین و بنەماڵە و نەتەوەیەك مافەکان بەلای خۆیاندا دەتاشن وئەرکەکانیش دەخەنە ئەستۆی بەرامبەرەکانیان، لە دەرئەنجامیشدا ململانێ و کێشە بۆ مرۆڤەکان دروست دەبێت وئاژاوە وبشێوی دەکەوێتە کۆمەڵگەکانەوە.

بۆیە خوای گەورە ئەو مافەی بەمرۆڤەکان نەداوە و خۆی لەپەیامەکانیدا هێڵە گشتییەکانی ڕوون کردۆتەوە و وداوای کردوە لەمرۆڤەکان کە پێوەی پابەند بن وکەس سنوور شکێنی مافی کەسی تر نەکات و ئەرکەکانی خۆیشیان وەکو دیاری کراوە جێبەجێی بکەن. ولەم بارەیەیشەوە دەفەرموێت: ﴿لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجاً﴾(١). واتە: ئێمە بۆ هەموو نەتەوە و ئوممەتێك بەرنامە و پەیامی تایبەتمان ناردوە. وەتایبەت بە موسوڵمانان

---

١ - سورة المائدة: الآية (٤٨).

وئێمەیش بە پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَى شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾(١). واتە: ئێمە پەیام و بەرنامەیەکمان بۆ تۆ ناردوە، لەسەر ئەو بەرنامەیە بڕۆ وتەنها شوێنی ئەو بکەوە، وشوێن هەوا و ئارەزووی خەڵکانی نەفام ونەزان مەکەوە.

جا بەڕێزان: چۆن خوای گەورە بەتەنها ئەم بوونەوەرەی لە نەبوون هێناوەتە بوون وکەس هاوکار و دەستباری نەبووە لەو کارەدا، هەر ئەویش بەتەنها مافی ئەوەی هەیە کە بەرنامە و پەیڕەوی بەڕێوەچوونی بۆ دابنێت، وئەرك ومافی تاك و کۆمەڵگەکان دیاری بکات ولەم بارەیەیشەوە دەفەرموێت: ﴿أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالأَمْرُ﴾(٢). واتە: چۆن هەموو دروستکراوەکان بەتەنها موڵکی ئەون و ئەو خاوەنێتی، بەتەنها هەر ئەویش مافی بەرنامە ڕێژی ویاسا دانانی هەیە و هەرکەس ئەو مافە بداتە خۆی وبەهی خۆی بزانێت ئەوە پەنا بەخوای گەورە وەك ئەوە وایە خۆی بەهاوەڵی خوا بزانێت وبیەوێت ئەو مافەی لێ زەوت بکات، بۆیە خوای گەورە لەشێوازی پرسیارێکی ڕەخنە ئامێز وڕیسواکارانەدا بەبێ باوەڕان دەفەرموێت: ﴿أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُم مِّنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَن بِهِ اللَّهُ. و لَوْلَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ﴾(٣). واتە: یان ئەوانە کۆمەڵێك هاوکار وهاوبەشیان هەیە بەرنامە و یاسایەکیان بۆ دادەنێن کە خوای گەورە پێی ڕازی نییە و مۆڵەتی پێ نەداوە؟! وە ئەگەر ڕۆژی قیامەت وزیندووبونەوە نەبوایە کەسزای کردەوە بەدەکانیانی بەسەختترین شێوە تێدا وەردەگرن، ئەوە خوای گەورە یەکسەربەسزایەك لەناوی دەبردن، لەبەر سەختی وقورسی تاوانەکەیان کە جگە لەخوای گەورە دەسەڵاتی یاسادانان دەبەخشنە خەڵکانێکی تر.

جا ئەگەر بە وردی سەرنج لە ئایەتەکە بدەین دەبینین خوای گەورە کاری یاسادانانەکەیان بە دانانی بەرنامەی دین وئاین بۆ خەڵکی ناوزەند دەدات.

ئەم کارەی خوای گەورەیش تەنها بۆ بەرژەوەندی مرۆڤەکان خۆیانە؛ چونکە هەموو دروستکراوەکان لە ئاست دەسەڵاتی ئەودا لەیەك ئاستدان وخوای گەورەیش نەکاری بەکەس هەیە ونە لەکەس دەترسێت؛ بۆیە ئەو یاسایەی کە ئەو دایدەنێیت ئەو پەڕی دادوەری

---

١ - سورة الجاثية: الآية (١٨).

٢ - سورة الأعراف: الآية (٥٤).

٣ - سورة الشورى: الآية (٢١).

تێدایە، بەڵام یاسای مرۆڤەکان وانین چونکە مرۆڤ چەند دەسەڵاتیشی هەبێت هەر ناتوانێت لەخەڵکی بێ منەت بێت وهەمیشە لەوە دەترسێت کە دەسەڵاتەکەی لەدەست بچێت وبەردەوام لە هەوڵی ئەوەدایە کە چۆن پارێزگاری کورسییەکەی بکات وهەموو ئەو یاسایانەی کە لە سایەی دەسەڵاتی ئەودا دەردەچن هەر لەبەرژەوەندی خۆی وکورسییەکەی وخەڵکانی چواردەوری خۆیدا دەبن وهەوڵ دەدات کە سەر وسامانی هەموو میللەت وگشت مافەکانیان تەنها بۆ خۆی قۆرخ بکات وهەر خۆی خاوەنی بێت، لەبەرامبەردا گشت ئەرکەکان بخاتە ئەستۆی میللەت وخەڵکانی ژێر دەستە و چەوساوەوە.

سەبارەت بە هەردوو ڕەگەزی نێر و مێیش هەمان ململانێ هەیە وهەریەك لەهەوڵی ئەوەدان یاسا بەو شێوەیە دابڕێژنەوە کە لەبەرژەوەندی ڕەگەزەکەی خۆیاندا بێت، وە ململانێی نێوان چینی خاوەن دەستمایە وچینی هەژارانیش هیچی لەو ململانێیانەی سەرەوە باسمان کرد کەمتر نییە.

بۆیە خوای گەورە دەیەوێت ڕێگە لەم هەموو ململانێ و چەوسانەوە و ستەمە بگرێت، ڕێگە لەم هەموو بشێوی وئاشوبەی ناو کۆمەڵگەکان بگرێت، بەوەی دەسەڵاتی یاسادانان و مافی بەرنامەڕێژی بۆ ژیانی کۆمەڵگە تەنها لەدەستی خۆیدا بێت وکەسی تر نا.

وە لەبەرامبەر ئەم ویست وفەرمانەی خوای گەورەدا دا هەمیشە خەڵکانی لاڕێ وستەمکار ویستویانە خەڵکی چەوساوە لە پێناو حەز وئارەزوە بەدەکانی خۆیاندا بەکاربهێنن؛ بۆیە بەو دادوەری وبەرنامەیەی خوای گەورە ڕازی نەبوون وبەردەوام لە ژێر ناو ناوەتۆرەی جیاوازدا هەوڵیان داوە خەڵکی بکەنە بەندە وکۆیلەی خۆیان؛ بۆیە لە کۆندا بەناوی بت و کۆمەڵێك پەیکەری بێ گیان وبێ هەستەوە خەڵکیان چەوساندۆتەوە، و لەمڕۆیشدا بەنای کۆمەڵێك دروشمی بەتاڵ وبێ بنەماوە خەڵکی دەچەوسێننەوە.

وە ئەم هاوکێشەیەی ژیان لەسەرئەنجامدا بە دوو ڕێگە دەگات ڕێگەی خوای گەورە و پێغەمبەران وژیانێکی پڕ لە ڕێکی ودادوەری، لەبەرامبەریشدا ڕێچکەکانی شەیتان ودارودەستەکەی وژیانێکی پڕ لەستەم وبەدبەختی.

مرۆڤەکانیش ئازادن لە هەڵبژاردنی یەکێك لەو دوو ڕێیە ولەقۆناغەکانی دواتر پاداشت وسزای بژاردەکەیان وەر دەگرن.

ئامانجی پێنجەم: دابینکردنی ژیانێکی شایستە بۆ مرۆڤەکان دوور لەهەموو تەنگەشەو گرفت وزیانێك.

بەڕێزان وەکو پێشتر باسمان کرد خوای گەورە بۆ هەر کۆمەڵگە و نەتەوەیەك پێغەمبەرێکی ڕەوانە کردوە وپەیام و شەریعەتێکی بۆ دیاری کردون وتێیدا فەرمانەکای خۆی و سنوورەکانی حەلاڵ و حەرامی بۆ ڕوونکردونەتەوە و ئەرك و مافەکانی سەرجەم تاکەکانی تێدا دیاری کردوە، جا هەرکات ئەو بەندە و کۆمەڵگەیانە پابەند بوون بەو فەرمان و پەیامانەی خوای گەورەوە، ئەو کات خێر وبەخششی بێ سنووری خۆی ڕشتوە بەسەریاندا وبەختەوەری دونیا و دوارۆژی کردون. وە هەرکاتیش پەیامەکانی خوای گەورەیان پشتگوێ خستبێت وسنوورشکێنی فەرمانەکانیان کردبێت، ئەو کات سزای سەختی بۆ ڕەوانە کردون و لە ڕەگەوە ڕیشەکێشی کردون.

خوای گەورە لە سەرجەم پەیامە یەك بەدوای یەکەکانیدا جەختی لەسەر ئەم خاڵە کردۆتەوە و بەڵێنی ئەوەی داوەتە مرۆڤەکان کە گوێڕایەڵی ئەوان بۆ پێغەمبەران و پەیامەکەی تاکە زامنی بەختەوەری وسەرفرازی دونیا ودوارۆژیانە و بارەیەوە دەفەرموێت: ﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾(١). واتە: هەرکەسێك لە ئێوە باوەڕدار بێت وکردەوەی چاك بکات نێر بێت یان مێ، لەدونیادا زۆر بە بەختەوەری و ئاسوودەیی دەیژێنین ولە دوارۆژیشدا بە باشترین شێوە پاداشتی کردەوە چاکەکانی بدەینەوە.

وە بە پێچەوانەیشەوە هەڕەشەی ئەوەی کردوە کە هەر کەس وکۆمەڵگەیەك لاساری وسەرکێشی بکات و سەرپێچی فەرمان و شەریعەتەکەی بکات ئەوە ئاسوودەی وئارامی لە دڵ و دەروونی مرۆڤەکانی ئەو کۆمەڵگەیە هەڵدەگرێت وژیانیان پڕ مەینەت ونارەحەتی دەکات ولەو بارەیەوە دەفەرموێت: ﴿وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنكاً وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

---

(١) - سورة النحل: الآية (٩٧).

أَعْمَى﴾(١). واتە: هەرکەس پشت لە من وپەیامەکەم بکات ئەوە ژیانێکی زۆر سەخت و پڕ مەینەتی پێ دەبەخشین لە دونیا و لەدوارِۆژیشدا بەکوێری زیندووی دەکەینەوە.

ڕاستیی ئەم ئایەتانە لە ژیانی مرۆڤ و کۆمەڵگەکانی ئەمرۆدا بەڕوونی بەدی دەکرێت، بەتایبەتی لە ڕۆژئاوا، کە سەرەڕای ئەو هەموو پێشکەوتنە تەکنەلۆژیەی کە مرۆڤ وکۆمەڵگەی ڕۆژئاوایی پێی گەیشتووە، سەرەڕای ئەو هەموو ئامێر و هۆکارەی کە لەپێناو بەختەوەری مرۆڤدا دابینی کردوە، سەرەڕای ئەو هەموو ئازادییە بێ سنوورەی کە بەخۆیان داوە، کە چی هێشتا هەر ئاسوودە و بەختەوەر نین!!! بەبەڵگەی ئەوەی کە تا ئێستایش زۆربەی ڕێژەی خۆکوشتنی مرۆڤ لە ڕۆژئاوادایە، تا ئێستایش زۆربەی تاکی ئەورووپی بەتەنها یان لەگەڵ ئاژەڵێك ژیان بەسەر دەبات، تا ئێستایش بەرزترین ڕێژی تووش بوون بەنەخۆشییە دەروونیەکان لە ڕۆژئاوادایە.

کۆتا ئامار کە لەسەر دیاردەی خۆ کوشتن کراوە کە ڕێکخراوی تەندورستی جیهانی کردویەتی دەڵێت لەماوەی یەك ساڵدا یەك ملیۆن مرۆڤ خۆی کوشتوە!!.

یەك ملیۆن مرۆڤ لەم جیهانە شەش ملیارییەدا خۆی کوشتوە وە دەڵێن ئەم ژمارەیە لەساڵی (٢٠٢٠) دا دەبێت بەیەك ملیۆنو نیو تێبینی ئەوە بکە لەهەمو (٤٠) چرکەیەکدا کەسێك خۆی دەکوژێت، و لەهەموو (٣) چرکەیەکدا مرۆڤێك هەوڵی خۆکوشتن دەدات.

ئەوەی لەهەموو ئەوانە زیاتر جێی سەرسوڕمانە ئەوەیە کە زۆرترین ڕێژەی خۆکوشتن لە وڵاتی یابانە کە ئەگەر بەپێوەرە دونیاییەکان پێوانەی بکەین، دەبو لە هەموو گەلانی دونیا زیاتر بەختەوەر بوونایە کە چی هاوکێشەکە بەپێچەوانەوەیە.

بۆیە جێی خۆیەتی بپرسین ئەگەر تەکنەلۆژیاو ئازادی وسەرمایە بەختەوەری بۆ مرۆڤ دابین دەکات خەڵك بۆخۆی دەکوژێت؟!.

ئەمرۆ مرۆڤایەتی لە هەموو لایەکەوە توشی نەهامەتی و قەیران بووە، ڕەوشت و بەها باڵاکان ڕوو لە دارِمان و تیاچوونە و شارستانییەتی مادی ڕۆژئاوایش پشکی شێری لە هۆکاری ئەو نەهامەتی و قەیرانانە بەردەکەوێت، وڵاتانی ڕۆژئاوا لە پێناو گەڕان بەشوێن

---

١ - سورة طه: الآية (١٢٤).

بەختەوەریدا کارێك نییە نەیان کردبێت، ڕێگەیەك نییە نەیانگرتبێتە بەر؛ بەڵام بێ سوود بووە و ڕۆژ لەدوای ڕۆژیش نەهامەتیەکانیان زیادیان کردوە.

مرۆڤی ئەوروپی لە سەرەتا و ناوەڕاستی سەدەی پێشوودا دووشەڕی وێرانکەری بەرپا کردووە کە پەنجا ملیۆن مرۆڤی تێدا کراوەتە قوربانی وسووتەمەنی شەڕ، ئەمە جگە لە و هەموو زیانە مادی ودەروونی و ئابوورییانەی کە لە ئەژمار نایەت.

ئەو نەخۆشیانەی کە ئەمڕۆ جیهان بەدەستییەوە دەناڵێنن زۆربەی ئەوان هۆکاری دروست بوون یان بڵاو بوونەوەین:

هەر بۆ نموونە نەخۆشی ئایدز کە ئەمڕۆ بەپێی ڕاپۆرتێکی ڕێکخراوی تەندروستی جیهانی کە ئامارێکی لەسەر تووشبوانی ئەو نەخۆشییە کردوە دەڵێت: لە ئێستادا پەنجاملیۆن توشبوو بە نەخۆشی ئایدز هەیە وجگە لەوەی کە تا ئێستایش شازدە ملیۆن مرۆڤ بەم نەخۆشییە مردووە. ئەمە چ کارەساتێکە مرۆڤایەتی تووشی هاتووە!!.

یان جگەرە کە لە هیندیە سورەکانی ئەمەریکاوە سەرچاوەی گرتوە و بڵاوبۆتەوە بە ناو گەلانی تردا. ڕێکخراوی تەندروستی جیهانی باس لەوە دەکات کە جگەرە (١٥) مادەی ژەهری تێدایە و زیاتر لە (٢٥) جۆری نەخۆشی شێرپەنجە تووشی مرۆڤ دەکات و بەپێی ئامارەکان ساڵانە چوار ملیۆن ملیۆن مرۆڤ بەتەنها بەجگەرە دەمرن.

جا بەڕێزان سەیر لەوەدایە کە هەموو ئەم نەخۆشی و نەهامەتییانە لە ڕێگەی کاری حەرام و ناشەرعییەوە دروست بوون ودەبن ولێرەوە بۆمان دەردەکەوێت کە ئەو ئامانجەی هاتنی پێغەمبەران چەند گەورە و پیرۆزە کە ویستویانە کۆمەڵگەکان لەو دیاردە و نەهامەتییانە بپارێزن، تا خوای گەورە سزای لەو جۆرەیان نەدات.

تاکە ڕێگەیش بۆ دەربازبوون لەو قەیرانانە گەڕانەوەیە بۆ پەیامی ئیسلام وبەرنامەکەی پێغەمبەری خواﷺ، وەگەر نا هیچ شتێکی تر چارەی ناکات، هەر بۆ نموونە کاتێك ئیسلام هات هەمووان دەزانین کە عەرەب چەند ئالودە وخولیای عارەق بوون، بەڵام ئیسلام بەچەند ئایەتێك ولەچەند قۆناغێکدا ئەم دیاردەیەی تەواو بنەبڕ کرد؛ بەڵام ووڵاتێکی زلهێزی وەك ئەمریکا پاش ئەوەی کە بۆی دەرکەوت عارەق چەندە زیانی هەیە وچەند کارەساتی هەمە لایەنەی لێ دەکەوێتەوە لەساڵی (١٩١٩) دا ویستی قەدەغەی بکات، بۆ

ماوەی (١٤) ساڵ و هەتا ساڵی (١٩٣٣) ئەمەریکا بڕیاری قەدەغەکردنو یاساغ کردنی عارەقی دا، لەو پێناوەیشدا حەفتا ملیۆن دۆلاری ئەمریکی خەرج کرد بۆ بانگەشە کردن دژ بە زیان و مەترسییەکانی عارەق، لە ڕێگەی بڵاو کردنەوەی کتێب و پۆستەر و ڕۆژنامە و ڕادیۆ وتەلەفزیۆنەوە. جگە لەمە (٣٠٠) کەسیشی لەسێدارە دا لە سزای خواردنەوەی عارەقدا وبەملیۆنەها دۆلار باج و غەرامەی لەخەڵکی سەرپێچیکار وەرگرت.

پاشان چی؟!.

دوای چواردەساڵ بڕیاری یاساغ کردن و (٣٠٠) کەس لەسێدارە دان وحەفتا ملیۆن دۆلار خەرجی، ئەمەریکا بە ناچاری لەساڵی (١٩٣٣) بڕیارەکەی هەڵوەشاندەوە و بۆی نەچووە سەر.

کەواتە بەڕێزان ئەوەی بەرنامەکەیی خوای گەورە و پەیامی پێغەمبەران بە دەقێك دەیکات، دەوڵەتێکی زەبەلاحی وەك ئەمەریکا بەو هەموو سزا و خەرجی و هەوڵ و کاتەوە بۆی ناچێتە سەر.

ئامانجی شەشەم: پاراستنی کۆمەڵگەی مرۆڤەکانە لە خەشم و قینی خوای گەورە و مەترسی لە ناوبردنیان بەهۆی سەرپێچی و ستەمکاری خۆیانەوە، ئەم ئامانجەیش بە ڕوونی بە پەیامی پێغەمبەرانەوە دیارە.

بۆ نموونە: خوای گەورە دەربارەی بانگەوازەکەی نوح(درودی خوای لەسەر) دەفەرموێت: ﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحاً إِلَى قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُواْ اللّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَـهٍ غَيْرُهُ إِنِّيَ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾(١) . .واتە: ئێمە نوحمان ڕەوانە کرد بۆ لای گەلەکەی تا پێیان بڵێت: ئەی گەلەکەم تەنها خوای گەورە بپەرستن وجگە لەو پەرستراوێکی ترتان نییە کە شایەنی کڕنوش بۆ بردن وپەرستن بێت- ئەگەر بەگوێم نەکەن ودەست لە خراپەکاری هەڵنەگرن- ئەوە من دەترسم لەوەی کە ڕوبەڕوی ئازار وئەشکەنجەی ڕۆژێکی سەخت ببنەوە.

وە دەربارەی بانگەوازەکەی هودیش (درودی خوای لەسەر) دەفەرموێت: ﴿وَاتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُم بِمَا تَعْلَمُونَ أَمَدَّكُم بِأَنْعَامٍ وَبَنِينَ وَجَنَّاتٍ وَعُيُونٍ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾(٢) . واتە:

---

١ - سورة الأعراف: الآية (٥٩).

٢ - سورة الشعراء: الآيات (١٣٢- ١٣٥).

لەو خوایە بترسن کە ئەو هەموو بەخششەی لەگەڵدا کردون کە خۆتان دەیزانن، بەخششی ئەو هەموو سامانە لە ئاژەڵ و منداڵ و باخ و بێستان وکانی وچاوگەی ئاو و من دەترسم لەوەی کە ئەگەر سنوورشکێنی فەرمانەکانی بکەن ڕوبەڕوی ئازار وئەشکەنجەی ڕۆژێکی سەخت ببنەوە.

وە دەربارەی بانگەوازەکەی شوعەیبیش(درودی خوای لەسەر) دەفەرموێت: ﴿قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ وَلَا تَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ إِنِّي أَرَاكُمْ بِخَيْرٍ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُحِيطٍ﴾(١). واتە: گوتی ئەی گەلەکەم تەنها خوای گەورە بپەرستن وجگە لەخوای گەورە هیچ پەرستراوێکی ترتان نییە کە شایەنی پەرستن بێت و دەست لە تەرازوو بازی هەڵگرن من دەبینم کە خوای گەورە زۆر بەخششی لەگەڵ کردون وژیان وگوزەرانێکی باشی بۆ فەراهەم کردون – جا ئەگەر بەگوێم نەکەن ودەست لە خراپەکاری هەڵنەگرن- ئەوە من دەترسم لەوەی کە تووشی ئازار وئەشکەنجەی ڕۆژێکی وابن کە کەس ئومێدی ڕزگاربوون وقوتاربوونی نییە.

وە دەربارەی بانگەوازی پێغەمبەری خۆیشمان ﷺ دەفەرموێت: ﴿وَأَنِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُمَتِّعْكُمْ مَتَاعًا حَسَنًا إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ﴾(٢). واتە: داوای لێ خۆشبوون بکەن لەو تاوانانەی کە پێشتر کردوتانە و بەڵێن بدەن کە جارێکی تر نەچنەوە سەریان، تا خوای گەورە لە ماوەی ژیانی دونیاتان ژیانێکی پڕ ئاسوودەی وبەختەوەریتان پێ بدات وچاکەی چاکەکارانتان بە باشترین شێوە بداتەوە، خۆ ئەگەر بەگوێم نەکەن ودەست لەخراپەکاری هەڵنەگرن، ئەو دەترسم لەوەی کە تووشی ئازار وئەشکەنجەی ڕۆژێکی گەورە ببن.

بەڵام بەداخەوە لەگەڵ ئەو هەموو هەوڵ و ماندووبوونە بێ وچانەی ئەو پێغەمبەرانە، کەچی زۆرێك لەگەلەکانیان هەر سووربوون لەسەر لاساری و سەرکێشی خۆیان وسەرەنجام خوای گەورە بەهۆی ستەمکاری و تاوانباری خۆیانەوە لەناوی بردوون.

---

١ - سورة هود: الآية (٨٤).

٢ - سورة هود: الآية (٣).

تەوەری پێنجەم: ئامانج لە گێڕانەوەی بەسەرهاتی بانگەوازی پێغەمبەران (درودی خوایان لەسەر بێت):

بەڕێزان ئەگەر سەرنجی قورئان بدەین دەبینین زۆر جار و لە زۆر شوێندا خوای گەورە باسی چیرۆك و بەسەرهاتی پێغەمبەرانمان بۆ دەكات، دیارە ئەم باسكردنەیش بەمەبەستی كات بەسەربردن یان شوێن پڕكرنەوە، یان وەك چیرۆكی بەرئاگردان نییە؛ بەڵكو كۆمەڵێك ئامانجی گەورەی لەپشتەوەیە كە گرنگترینیان ئەمانەن:

یەكەم: ئاشناكردنی مرۆڤەكانە بەڕاستی ئەو ململانێیەی كە لە نێوان هەردوو بەرەی خێر و شەڕدا هەیە:

ئەمەیش درێژترین ململانێیە كە لە بوونەوەردا دروست بووە وهەر لەسەرەتای دروستبوونی ئادەم پێغەمبەرەوە - درودی خوای لەسەر- دەستی پێ كردوە وتا دواساتەكانی تیاچونی ئەم بوونەوەرە بەردەوام دەبێت وژیان لەسایەیدا دەبێت بەدوو بەرەوە:

- بەرەی خێر وچاكە كە سەرقافڵەی پێغەمبەران وپیاو چاكانن
- بەرەی شەڕ وخراپە كە سەرقافڵەكەی شەیتان وشوێنكەوتوانین.

سەرجەم مرۆڤەكانیش بەم دووبەرەیە تاقی دەكرێنەوە كە ئایا كام بەرەیەیان هەڵدەبژێرن.

بەرەی خێر یەك پەرستراو و پەیامی هەیە وبەرەو یەك ئامانج ڕێ دەكات وبەدرێژایی مێژوو بنەماكانی دامەزراو ونەگۆڕبووە؛ بەڵام بەرەی شەڕ سەدەها خودا وپەیام وڕێباز وئامانجی هەیە وهەر جارە ولەژێر ناو وبە پاساوێك خەڵكی لەخشتە دەبەن ودەیانكەنە موریدی شەیتان وشوێنكەوتوانی.

دووەم: ئامانجێكی تری گێڕانەوەی بەسەرهاتی پێغەمبەران ئەوەیە كە ڕاستە هەموو پێغەمبەران مامۆستا وپێشەوا، وسەرقافڵەی كاروانی باوەڕدارین؛ بەڵام قوتابخانەی هەر یەكێكیان تایبەتمەندی خۆی هەیە ولەبوارێك لەبوارەكانی ژیاندا وانەی لێ فێر دەبین، ئەوەتا نوح (درودی خوای لەسەر) قوتابخانەی بەردەوامی وخۆڕاگری وپێ داگرییە، ئیبراهیم (درودی خوای لەسەر) قوتابخانەی دڵسۆزی ویەكلابونەوە وجوامێرییە، یوسف (درودی خوای لەسەر) قوتابخانەی وەفاداری وداوێن پاكی ورەوشت بەرزییە، ئەیوب

(درودی خوای لەسەر) قوتابخانەی ئارام گرییە، سولەیمان (درودی خوای لەسەر) قوتابخانەی دادوەری دەسەلاّت وسەر ڕاستییە، موسا (درودی خوای لەسەر) قوتابخانەی بوێری وچاونەترسی وحەق وێژییە وپێغەمبەری خوایش ﷺ مامۆستای بەرجەستەکاری وانەکانی هەموو ئەو قوتابخانانە وقوتابخانە پڕ بەهرە وبایەخەکەی خۆیەتی.

جا پێویستە ئێمەی باوەڕدار بگەڕێینەوە بۆ قوتابخانەکانی ئەوان وشوێنپێی ئەوان هەڵبگرین ولەهەموو بوارەکانی ژیاندا بیانکەینە پێشەوا وسەرمەشق، تا سەرفرازی دونیا وقیامەت بین.

سێیەم: زانین و باسکردنی وردەکارییەکانی ژیان وبانگەوازی پێغەمبەرانی پێشوو یەکێك بووە لەو بەڵگە حاشا هەڵنەگرانەی کە ئەم پەیامە پەیامی خوایە نەك کەسێکی تر؛ چونکە زانینی ئەم چیرۆکانە بەو وردەکارییانەوە نەك تەنها لەتوانای پێغەمبەردا ﷺنەبوو، کە کەسێکی نەخوێندەواری هەژار بوو؛ بەڵکو لە توانای هیچ کەسێکدا نەبوو، تەنانەت مێژوونووسان وپیاوە ئاینییەکان وخەڵکانی دنیادیدە وبەساڵاچووەکانیش، هیچیان بەبەراوورد بەوەی کە پێغەمبەر ﷺ دەیفەرموو وە دەیزانی هیچیان لێ نەدەزانی.

کەواتە ئەمە بەڵگەیەکی ڕوون بوو لەسەر ئەوەی زانین و گێڕانەوەی ئەم چیرۆکانە سەرچاوەکەی خوای گەورەیە نەك هیچ کەسێکی تر، هەر وەك خۆی دەفەرموێت: ﴿تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا﴾(١). واتە: ئەوە هەواڵانێکی نادیار ونەزانراوە بۆتی سروش دەکەین کە نەتۆ ونەگەلەکەیشت پێشتر هیچتان دەربارەیان نەدەزانی.

چوارەم: ڕوونکردنەوەی ئەو ڕاستییەی کە سەرچاوە و ئامانجی پەیامی هەموو پێغەمبەران یەك بووە، ولەو ڕووەوە هیچ جیاوازیان نەبووە:

ئەوەتا خوای گەورە کەباس لە بانگەوازی پێغەمبەران دەکات، زۆر جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کە هەموویان هەر بانگەوازیان بۆ ڕێبازی ئیسلام کردوە، ئەگەر چی شەریعەتەکانیشیان جیاواز بووبێت.

---

١ - سورة هود: الآية (٤٩).

دەربارەی ئیبراهیم (درودی خوای لەسەر) دەفەرموێت: ﴿وَوَصَّى بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللهَ اصْطَفَى لَكُمُ الدِّينَ فَلاَ تَمُوتُنَّ إَلاَّ وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ﴾⁽¹⁾. واتە: ئیبراهیم ویەعقوبیش یەك شتیان ڕاسپاردەی نەوەكانیان كردوە وپێیان گوتون: كەخوای گەورە پەیامی خۆی بۆ هەڵبژاردون؛ بۆیە بەموسوڵمانی بژین بەموسوڵمانیش نەبێت نەمرن.

دەربارەی موسا (درودی خوای لەسەر) دەفەرموێت: ﴿وَقَالَ مُوسَى يَا قَوْمِ إِن كُنتُمْ آمَنتُم بِاللهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُواْ إِن كُنتُم مُّسْلِمِينَ﴾⁽٢⁾. واتە: موسى گوتی: ئەی گەلەكەم ئەگەر باوەڕتان بەخوا هەیە وڕاست دەكەن موسوڵمانن، ئەوەتەنها پشت بەخوا ببەستن.

لەسەر زمانی حەوارییەكانی عیسا دەفەرموێت: ﴿آمَنَّا بِاللهِ وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ﴾⁽٣⁾. واتە: باوەڕمان بەخوای گەورە هێناوە وئەی عیسا تۆیش گەواهی ئەوەمان بۆ بدە كە ئێمەیش موسوڵمانین.

وە پێغەمبەری خوایش ﷺ لەو بارەیەوە دەفەرموێت: {أَنَا أَوْلَى النَّاسِ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ، وَالْأَنْبِيَاءُ إِخْوَةٌ لِعَلَّاتٍ أُمَّهَاتُهُمْ شَتَّى وَدِينُهُمْ وَاحِدٌ}⁽٤⁾. واتە: من لەهەموو كەس لەپێشترم لەعیسای كوڕی مەریەم لەدونیا ودوارِۆژیشدا، وەهەموو پێغەمبەران برای یەكترن ویەك ئاینیان هەیە؛ بەڵام دایكیان جیایە، مەبەست لەدایكیان شەریعەتەكانیانە.

هەر بۆیە هەركەس باوەڕی بەهەریەكێك لەو پێغەمبەرانە وڕاستی پەیامەكەی نەبێت، وەك ئەوە وایە باوەڕی بەهیچ پێغەمبەرێك نەهێنابیت وبەبێ باوەڕی دەمرێت، هەر وەك خوای گەورە لەقورئاندا دەفەرموێت:

- ﴿كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ﴾⁽٥⁾. واتە: گەلی نوح پێغەمبەرانی خوایان بەدرۆزن لەقەڵەم دا وباوەڕیان پێ نەهێنان.

- وەدەفەرموێت: ﴿كَذَّبَتْ عَادٌ الْمُرْسَلِينَ﴾⁽٦⁾. واتە: گەلی عاد پێغەمبەرانی خوایان بەدرۆزن لەقەڵەم دا وباوەڕیان پێ نەهێنان.

---

١ - سورة البقرة: الآية (١٣٢).

٢ - سورة يونس: الآية (٨٤).

٣ - سورة آل عمران: الآية (٥٢).

٤ - البخاري، صحيح البخاري، ج٤، ص١٦٧.

٥ - سورة الشعراء: الآية (١٠٥).

٦ - سورة الشعراء: الآية (١٢٣).

- وەدەفەرموێت: ﴿كَذَّبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلِينَ﴾(١). واتە: گەلی ثەمود پێغەمبەرانی خوایان بەدرۆزن لەقەڵەم دا وباوەڕیان پێ نەهێنان.

- وەدەفەرموێت: ﴿كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ الْمُرْسَلِينَ﴾(٢). واتە: گەلی لوط پێغەمبەرانی خوایان بەدرۆزن لەقەڵەم دا وباوەڕیان پێ نەهێنان.

باشە خۆ هەریەك لەم نەتەوانە یەك پێغەمبەریان هەبوو، ئەی بۆ خوای گەورە دەربارەی هەریەكەیان بەكۆ دەفەرموێت: پێغەمبەرانی خوایان بەدرۆزن لەقەڵەم دا وباوەڕیان پێ نەهێنان؛ چونكە وەكو گوتمان: هەر كەس باوەڕی بەهەر پێغەمبەرێك نەبێت، وەك ئەوە وایە باوەڕی بەهیچ پێغەمبەرێك نەبێت.

بەڵام ئەمە لە ئێستادا ئەوە ناگەیەنێت كە هەموو ئاینەئاسمانییەكان حەق بن ولەتەرازوی شەرعدا وەك یەك وابن؛ بەڵكو لەپاش هاتنی پێغەمبەری ئیسلام موحەممەد ﷺ، ئیسلام بەسڕەرەوەی هەموو ئاینەكانی پێش خۆی ئەژمار دەكرێت وهەركەس لەسەر هەر ئاینێكی تربێت جگە لەئیسلام لێی قبوڵ ناكرێت وبەكافر ئەژمار دەكرێت وسزای دۆزەخ دەبێت.

پێنجەم: بۆ ئەوەی ئێمە لەرێگەی بیستنی ئەم چیرۆكانەوە ببینە شاهید بەسەر پێغەمبەران وئوممەتانی پێش خۆمانەوە.

هەموو دەزانین كە قورئان فەرموودەی خوای گەورەیە وهیچ گومان لە ڕاستی هیچ وشەیەكیدا نییە، هەر بۆیە كاتێك باسی بەسەرهاتی پێغەمبەرانی پێشوو دەكات لەگەڵ نەتەوە وگەلەكانیان، ئێمە دەكاتە شایەت بەسەر نەتەوەكانی پێش خۆمانەوە، كە خوای گەورە پێغەمبەری بۆ ناردوون؛ بەڵام ئەوان وەڵامی بانگەوازەكەیان نەداوەتەوە ویاخی بوون.

خوای گەورە دەربارەی ئەو شایەتییەی ئێمە لەسەر ئوممەتانی پێش خۆمان دەفەرموێت: ﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطاً لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيداً﴾(٣). واتە: بەم شێوەیە ئێوەمان كردۆتە ئوممەتێكی دادوەر وبژاردە بۆ ئەوەی ببنە

---

١ - سورة الشعراء: الآية (١٤١)

٢ - سورة الشعراء: الآية (١٦٠).

٣ - سورة البقرة: الآية (١٤٣).

شایەت لەسەر نەتەووەکانی پێش خۆتان، وپاشانیش پێغەمبەرﷺ ببێتە شایەت بەسەر ئێوەوە.

بۆ زیاتر ڕوونکردنەوەی بابەتەکە پێغەمبەری خوا ﷺ لەفەرموودەیەکیدا دەفەرمویێت: {يُدْعَى نُوحٌ وَأُمَّتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَيَقُولُ: لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ يَا رَبِّ. فَيَقُولُ لَهُ اللَّهُ تَعَالَى: هَلْ بَلَّغْتَ؟ فَيَقُولُ: نَعَمْ رَبِّ، فَيَقُولُ لِأُمَّتِهِ: هَلْ بَلَّغَكُمْ فَيَقُولُونَ: مَا أَتَانَا مِنْ نَذِيرٍ، فَيَقُولُ لِنُوحٍ: مَنْ يَشْهَدُ لَكَ، فَيَقُولُ: مُحَمَّدٌ ﷺ وَأُمَّتُهُ، فَتُدْعَى أُمَّةُ مُحَمَّدٍ فَيُقَالُ: هَلْ بَلَّغَ هَذَا ؟، فَيَقُولُونَ: نَعَمْ، فَيَقُولُ: وَمَا عِلْمُكُمْ بِذَلِكَ؟، فَيَقُولُونَ: أَخْبَرَنَا نَبِيُّنَا أَنَّ الرُّسُلَ قَدْ بَلَّغُوا فَصَدَّقْنَاهُ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: فَتَشْهَدُونَ لَهُ بِالْبَلَاغِ، ثُمَّ أَشْهَدُ عَلَيْكُمْ، وَهُوَ قَوْلُهُ جَلَّ ذِكْرُهُ: ﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطاً لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيداً﴾ (١) (٢). . واتە: لە قیامەتدا خوای گەورە بانگ لە نوح (درودی خوای لەسەر) ونەتەوەکەی دەکات، ئەویش دەڵێت: بەڵێ فەرموو خوای گەورە. خوای گەورە پێی دەفەرموێت: ئەوەی پێم گوتبویت بەئوممەتەکەت گەیاند؟. دەڵێ: بەڵێ ئەی پەروەردگارم. ئەوجا بە ئوممەتەکەی دەڵێت: پێی گەیاندن؟. دەڵێن: کەس ئاگاداری نەکردوینەتەوە وهیچیان پێ نەگوتوین. خوای گەورە بەنوح دەفەرموێت: کێ شایەتیت بۆ دەدات؟. دەڵێت: موحەممەد وئوممەتەکەی. ئەوجا ئوممەتی پێغەمبەر ﷺ بانگ دەکەن ولێیان دەپرسن: ئەم پیاوە ئوممەتەکەی ئاگادارکردۆتەوە؟. دەڵێن: بەڵێ. خوای گەورە لێیان دەپرسێت: بەچی دەزانن؟. دەڵێن: پێغەمبەرەکەمان پێی ڕاگەیاندبووین کە هەموو پێغەمبەران ئوممەتەکانی خۆیان ئاگادار کردۆتەوە وئێمەیش باوەڕمان پێ کردوە وئێوە شایەتی بۆ نوح دەدەن کەپەیامەکانی خوای بەگەلەکەی گەیاندوە، ودواتریش من دەبم بەشایەت لەسەر ئێوە، ئەوەیش ئەو فەرموودەیەی خوای گەورەیە کە دەفەرموێت: ﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطاً لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيداً﴾.

---

١ - سورة البقرة: الآية (١٤٣).

٢ - النسائي (أحمد بن شعيب النسائي)، السنن الكبرى،ج١، ط١، دار الكتب العلمية، بيروت،١٩٩١، تحقيق: عبد الغفار سليمان البنداري، سيد كسروي حسن، ص٣٠٣. إبن ماجة، سنن إبن ماجة، ج٢، وقال الألباني في تخريجه: صحيح، ص١٤٣٢. المباركفوري (محمد عبد الرحمن ابن عبد الرحيم)، تحفة الأحوذي بشرح جامع الترمذي، ج١٦، دار الكتب العلمية، بيروت، ص٢٨١،٢٨٢.

شەشەم: ناساندن وپێناسە کردنی دوژمنان ودیاریکردنی هۆکاری سەرلێشێوان و گومڕابوونیان وئاشکراکردنی پیلانە بەدەکانیان.

ئازیزان: خوای گەورە چەند مەبەستێتی ڕێبازی پێغەمبەران وهاوەڵانیان وشوێنکەوتەکانیان بە ئێمە بناسێنێت، تا شوێنیان بکەوین وهەنگاو بەهەنگاو شوێنپێیەکانیان هەڵبگرین، ئەوەندەیش مەبەستێتی لەو ڕێیەوە دوژمنانیانمان پێ بناسێنێت، تا بیانناسینەوە وبزانین چۆن مامەڵەیان لەگەڵدا بکەین.

ئەوەتا کاتێك باسی یەکەم لادان وبێ فەرمانی خوای گەورەمان بۆ دەکات، یەکسەر هۆکاری لادانەکەمان بۆ دیاری دەکات، ودەفەرموێت: ﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلاَئِكَةِ اسْجُدُواْ لآدَمَ فَسَجَدُواْ إِلاَّ إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ﴾(١). واتە: کاتێك فەرمانمان کرد بە فریشتەکان کە کڕنوش بۆ ئادەم ببەن، هەموویان کڕنوشیان برد تەنها ئیبلیس نەبێت کڕنوشی نەبرد ولوتبەرزی نواندن وچووە ڕیزی بێ باوەڕانەوە. دواتر کاتێك خوای گەورە لێی دەپرسێت کە بۆ کڕنوشی نەبرد، گوزارشت لەناخی نەخۆشی خۆی دەکات ودەڵێت: ﴿قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ﴾(٢). واتە: من لەو باشترم، منت لە ئاگر دروستکردووە وئەو لە قوڕ.

ئەم نەخۆشییە یەکەم نەخۆشی وهۆکاری لادان بوو لە ڕێبازی خوای گەورە ودواتریش شەیتان ئەم نەخۆشییەی بۆ شوێنکەوتەکان وئاڵقە لەگوێکانی گواستەوە و بەهەمان هۆکار لە ڕێبازەکەی خوا لاڕێی کردن.

بۆ نموونە کاتێك خوای باڵادەست باس لە هەڵوێستی گەلێکی سەرسەختی وەکو گەلی نوح دەکات، سکاڵای پێغەمبەرەکەیانمان بۆ باس دەکات کەپاش نۆسەد وپەنجا ساڵ بانگەواز دەفەرموێت: ﴿وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصَرُّوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَاراً﴾(٣). واتە: هەرکات ئامۆژگاریم کردبن وبانگم کردبن بۆ ئەوەی کە بگەڕێنەوە تا لێیان خۆش بێت، پەنجەکانیان دەکرد بە گوێکانیاندا وجلەکانیان دەدا بەسەر خۆیاندا وزیاتر سوور دەبوون لەسەر بێ باوەڕیان، وزیاتر لوتبەرزییان دەنواند.

---

١ - سورة البقرة: الآية (٣٤).

٢ - سورة الأعراف: الآية (١٢).

٣ - سورة نوح: الآية (٧).

وە کاتێك باسی گەلی عادمان بۆ دەکات دەفەرموێت: ﴿فَأَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً﴾(١). واتە: گەلی عادیش خۆیان زۆر بەگەورە دەهاتە پێش چاو وبەلوتبەرزییەوە دەیانگوت: کێ لە ئێمە بەدەسەڵاتتر وبەهێزترە، ئایا نەیاندەزانی ئەو خوایەی کە ئەوانی لە نەبوو دروستکردووە لەوان بەهێزتر وبەدەسەڵاتترە.

دەربارەی گەلی ثەمودیش دەفەرموێت: ﴿قَالَ الْمَلأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحاً مُرْسَلٌ مِنْ رَبِّهِ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي آمَنتُمْ بِهِ كَافِرُونَ﴾(٢). واتە: سەردەستە وتاقمە لوتبەرزو خۆبەزلزانەکەی گەلی ثەمودیش بەگاڵتەجاڕیی ولاقرتێوە بەهەژار وژێردەستە باوەڕدارەکانیان دەگوت: ئێوە دەزانن صالح لەلایەن خواوە ڕەوانە کراوە؟!!، ئەوانیش لەوەڵامدا دەیانگوت: ئێمە باوەڕمان بە پەیام وبەرنامەکەی هێناوە، لوتبەرز وخۆبەزلزانەکان دەیانگوت: دەی ئێمە بەوەی ئێوە باوەڕتان پێ هێناوە بێ باوەڕین.

بەهەمان شێوەی ئەوان سەردەستە ودەسەڵاتدارانی گەلانی تری دوای ئەوانیش تووشی هەمان نەخۆشی شەیتانی باوەگەورەیان بوون وهەر بەو هۆیەیشەوە گومڕا ولاڕێ بوون.

لەم ئایەتانەوە بۆمان دەردەکەوێت کە یەکەم هۆکاری گومڕابوون ولاڕێکەوتنی خەڵکان بەدرێژایی مێژووی ململانێی بەرەی چاکە وخراپە بەهۆی لوتبەرزی وخۆبەزلزانی دەستە وتاقمێکەوە بووە وخەڵکانێکی زۆریش کەوتونەتە ژێر کاریگەری ئەوانەوە وبەهۆیانەوە گومڕابوون.

ئەو لوتبەرزی وخۆ لێ گۆڕانەیش دەگەڕێتەوە بۆ سێ هۆکار:

- یان ئەوەتا ئەو دەستە وتاقمانە لەبەرژەوندییەکانی خۆیان ترساون وزانیویانە کە پێغەمبەران وپەیامەکانی خوای گەورە ڕێگە بەستەم وزۆرداری ودزی وگەندەڵی ونا پاکی نادەن وئەمەیش مەترسی بۆ سەر دەسەڵاتەکەی ئەوان دروست دەکات؛ چونکە لەو ڕێیەوە پێکیانەوە ناوە وهەر لەو ڕێیەیشەوە دەتوانن بەردەوامی پێ بدەن.

---

١ - سورة فصلت: الآية (١٥).

٢ - سورة الأعراف: الآيتان (٧٥-٧٦).

- یان ئەوەتا ئەوانە خۆیان لەپێغەمبەران بە لەپێشتر زانیوە ولەناخی نەخۆشی خۆیاندا وایان داناوە کە دەبوو خوای گەورە ئەوانی بکردایەتە پێغەمبەر وپێشەوای خەڵك، ئەگەریش وانەبێت، ئەوە ئەوان باوەڕ بەکەسی تر ناهێنن وکەسی تر بەشایەن نازانن بۆ ئەو کارە، وهەرکەسیش باسی شتی وای کردبێت، بە درۆزن وجادوگەر وفێڵبازیان داوەتە قەڵەم وباوەڕیان پێ نەهێناوە وڕێگەیشیان نەداوە خەڵك باوەڕیان پێ بهێنن.

- یان ئەوەتا بیرو بۆچوون وبەرنامە بێ بەها وباو ونەریتە کۆمەڵایەتییە دواکەوتووەکانی خۆیان وباو باپیرانیان لە بەرنامە وپەیامەکانی خوای گەورە پێ باشتر بووە وگونجاوتر بووە، کە ئەمەیان بەداخەوە زۆرێك لەخەڵکانی سەردەمی خۆیشمان گیرۆدەی بوون وبەوهۆیە لەدین لاڕێ کەوتون.

ئەمڕۆ هەموو ئەو خەڵکانەی مل بەخوا نادەن وبەرنامە وپەیامەکانی خوای گەورە پەراوێز وپێشێل دەکەن ویاساکانی جێبەجێ ناکەن، چ پاساو وبیانویەکیان هەیە بۆ کارەکەیان؟! جگە لەپاساوەکەی ئیبلسی باوەگەورەیان نەبێت کە ئەمانیش پێیان وایە یاسا پوچ وستەمکارییەکانی خۆیان لەیاساکانی خوای گەورە باشتر وگونجاوترە.

حەوتەم: دڵنەوایی کردنی پێغەمبەری خوایە ﷺ بەوەی هەرچی بەسەر دێت وبەرامبەر دەکرێت، بەسەر پێغەمبەرانی پێش ئەویش هاتووە.

هەمووان ئەو ڕاستییە دەزانین کە پێغەمبەری خوا ﷺ لەناو کۆمەڵگەی قورەیشدا ناسراو بوو بە (الصادق الأمين) واتە: ڕاستگۆی دەستپاك وهەموو خەڵکی زۆر ڕێزیان لێدەگرت وبەجێی متمانەی خۆیان دەزانی لەهەموو ڕوەیەکەوە، هەرچەندە دەشیانزانی کە ئەو باوەڕی بەبتەکانی ئەوان نییە وکڕنوشیان بۆ نابات وتێکەڵی داب ونەریتە خراپەکانیان نابێت؛ بەڵام سەرەڕای ئەوەیش هەر زۆر ڕێزیان لێ دەگرت.

بۆیە کاتێك پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ یەکەم جار جبریلی بینی ونیگای بۆ هات، ترسێکی زۆری لێ نیشت وگەڕایەوە بۆ ماڵەوە و بەسەرهاتەکەی بۆ خاتوو خەدیجەی خێزانی گێڕایەوە، ئەویش هەندێك دڵی دایەوە و پاشتر چوون بۆ لای وەرەقەی کوڕی نەوفل کە ئامۆزای خاتوو خەدیجە بوو، وەشارەزاییەکی باشی لە ئاینەکانی پێش ئیسلامدا هەبوو، کاتێك پێغەمبەری خوا ﷺ بەسەرهاتەکی بۆ گێڕایەوە وەرەقە پێی گوت: خۆزگە

ئەو کاتە زیندوو بومایە کە گەلەکەت دەرت دەکەن، خۆزگە ئەوکات هێز وتینێکم بمایە تا لەگەڵت بومایە وبەرگریم لێ بکردیتایە. پێغەمبەری خوا ﷺ ئەم قسەیەی زۆر پێ سەیر بوو و بەسەرسوڕمانەوە فەرمووی: بۆ کار دەگاتە ئەوەی کە گەلەکەم دەرم بکەن؟! چونکە باوەڕ ناکات ئەم تا ئێستا کەس لەگوڵ کاڵتری پێ نەگوتوە ئیتر بۆچی دەبێت کار بگاتە ئەوەی دەربکرێت، وکەسوکارەکەی خۆیشی پشتی تێ بکەن، وەرەقە لە وەڵامدا پێی دەڵێت: هەر کەسێك پێشتر ئەم پەیامەی بۆ هاتبێت ئیللا خەڵکی دژی وەستاونەتەوە وبەرهەڵستییان کردوە(١).

ئەوە بوو زۆری پێ نەچوو ئەم هەواڵەی وەرەقە بوو بە واقیع وپێغەمبەری خوا ﷺ لەسەر گەیاندنی پەیامەکەی دەرکرا.

ئەمە لە کاتێکدا کە هەموو قورەیش دەیانزانی پێغەمبەری خودا ﷺ هەرگیز درۆ ناکات و ئەوەی دەیڵێت حەقە و ئەو پەیامەی باسی دەکات لەلای خوای گەورەوە بۆی ڕەوانە کراوە؛ بۆیە جارێکیان قورەیشی کۆکردەوە وپێی فەرموون: {أَرَأَيْتَكُمْ لَوْ أَخْبَرْتُكُمْ أَنَّ خَيْلًا بِالْوَادِي تُرِيدُ أَنْ تُغِيرَ عَلَيْكُمْ، أَكُنْتُمْ مُصَدِّقِيَّ؟. قَالُوا: نَعَمْ مَا جَرَّبْنَا عَلَيْكَ إِلَّا صِدْقًا}(٢). واتە: ئەگەر پێتان بڵێم سوپایەك لەو شیوەدایە ودیەوێت بدات بەسەرتاندا باوەڕم پێ دەکەن؟ گوتیان: بەڵێ تا ئێستا جگە لەقسەی ڕاست شتێکی ترمان لێ نەبیستوی.

هەر لەم بارەیەوە ئیمامی زوهری بەسەرهاتێکمان بۆ دەگێڕێتەوە ودەڵێت: (ئەبو سوفیان وئەبو جەهل وئەخنەسی کوڕی شورەیق، شەوێکیان بەنهێنی لە ماڵەکانیان دەچنە دەرەوە تا بچن گوێ لە پێغەمبەری خوا ﷺ بگرن، کاتێك لە شەونوێژدا قورئان دەخوێنێت وهەر یەکەیان لەپەنایەکدا خۆیان حەشار دەدەن و گوێی لێ دەگرن وکەسیشیان ئاگای لەوی تریان نییە، تا ڕۆژ دەبێتەوە ودواتر لەڕێ بەیەك دەگەن وهەریەکەیان بەوی تر دەزانێت وگلەیی لەیەکتر دەکەن وبڕیار دەدەن کە جارێکی تر کاری وا دووبارە نەکەنەوە ودەڵێن: ئەگەر خەڵکە سادەکانی قورەیش بمانبینن کە ئێمە خۆمان بەنهێنی گوێ لە پێغەمبەر ﷺ دەگرین چیمان پێ دەڵێن؟! بەڵام ئەوە تەنها قسە دەبێت؛ چونکە قورئان ئەوەندە کاری تێ

---

١ - البخاري، صحيح البخاري، ج١، ص٧. مسلم، صحيح مسلم، ج١، ص٩٧.

٢ - البخاري، صحيح البخاري، ج٦، رقم الحديث (٤٧٧٠)، ص١١١.

دەکردن، خۆیان پێ نەدەگیرا نەیەنەوە؛ بۆیە بۆ شەوی دواتریش هەرسێکیان دێنەوەو بەهەمان شێوە لێك ئاشکرا دەبنەوە و دیسان بەڵێن دەدەنەوە کە جارێکی تر نەیەنەوە؛ بەڵآم دیسان بۆ شەوی دواتریش هەر دێنەوەوە و وسێ شەو هەمان شت دووبارە دەکەنەوە، دواتر ئەخنەس دەچێت بۆ ماڵی ئەبو سوفیان وپێی دەڵێت: ئەی باوکی حەنظەڵە پێم بڵێ: ڕات چۆنە دەبارەی ئەوەی کە لەموحەممەدت بیست لەو شەوانەدا؟. دەڵێت: ئەی باوکی ثەعلەبە، وەڵڵاهی هەندێك شتم گوێ لێ بوو تێی دەگەیشتم، ودەمزانی باسی چی دەکات وداوای چی دەکات وەهەندێك شتیشم گوێ لێ بوو نەمدەزانی باسی چی دەکات ونەدەشمزانی داوای چی دەکات. ئەخنەسیش دەڵێت: بەخوا منیش هەروەك تۆ وام. دواتر ئەو بەجێ دەهێڵێت ودەچێت بۆ ماڵی ئەبو جەهل وپێی دەڵێت: ئەی ئەبا حەکەم، ڕات چی بوو دەبارەی ئەوەی کە لەموحەممەدت بیست لەو شەوانەدا؟. دەڵێت: چیم بیستوە؟! ئێمە وبەنو مەنناف ململانێمان بوو لەسەر ناو وشۆرەت.. خواردنی هەژارانیان دەدا ئێمەیش دەماندا، پارەیان دەبەخشی ئێمەیش دەمانبەخشی، هەتا یەکسانبووین لەهەموو شتێکدا وهەرچییان بکردایە دەمانکرد. تا کار گەیشتە ئەوەی ئەوان دەڵێن: ئێمە پێغەمبەرمان هەیە ولەئاسمانەوە نیگای بۆ دەیێت، جا ئەمە بە ئێمە چۆن پەیدا دەبێت، وەڵڵاهی هەرگیز باوەڕی پێ ناهێنین⁽¹⁾.

بۆیە سەرانی قورەیش باش دەیانزانی کە ئەوەی پێغەمبەر ﷺ دەیڵێت هەمووی ڕاستە؛ بەڵآم لوتبەرزی وخۆبەزلزانی ڕێگەی پێ نەدەدان کەباوەڕی پێ بهێنن وشوێنی بکەون.

زیاد لەوەیش کە باوەڕیان پێ نەدەهێنا ڕۆژ بەڕۆژ هاوتا لەگەڵ فراوانبوونی ڕووبەری پەیامەکەی پێغەمبەر ﷺ و زۆربوونی شوێنکەوتوانی سەرانی قورەیش ڕق ئەستورتر دەبوون وزیاتر بێ ڕێزییان بەرامبەر دەکرد وئازاریان دەدا وقسەی ناشیرینیان دەدایە پاڵ وپێیان دەگوت: درۆزنە، شێتە، سەرلێ شێواوە، جادوی لێکراوە، بەکرێگیراوە وخەڵکێك فێری دەکەن و هانی دەدەن.

---

١ - البيهقي، دلائل النبوة،ج٢، دار الكتب العلمية، بيروت، ط١، ١٤٠٥، تحقيق: د. عبد المعطي قلعجي، ص٨٠.

بەڵام ئەوانەیش هەر سوودی نەبوو وە بەری بە پەیامەکەی پێغەمبەر ﷺ نەگرت؛ بۆیە سەرانی قورەیش ئەمجارە بڕیاریان دا بازنەی دژایەتییەکەیان فروانتر بکەن و زیاد لەخۆی دەست لە هاوەڵانی بکەنەوە وئازاریان بدەن وبیانکوژن، ئەوەبوو چەندین هاوەڵیان لەژێر ئەشکەنجەدا وبەتینوێتی وبرسێتی شەهید کرد ولەم بوارەیشدا دەستیان لە خودی پێغەمبەرﷺ خۆیشی نەدەپاراست؛ بەڵام ئەمەیش هەر سوودی نەبوو، ڕۆژ بەڕۆژ شوێنکەوتوانی پێغەمبەر ﷺ زیادیان دەکرد ودامەزراوتر وخۆڕاگرتر دەبوون، دواتر بڕیاریان دا گەمارۆی ئابورییان بخەنە سەر و برسی و نانبڕاویان بکەن؛ بەڵام ئەمەیش هەر کۆڵی پێ نەدان، تا کار گەیشتە ئەوەی پیلانی کوشتنی پێغەمبەریان ﷺ داڕشت وپێغەمبەری خوایان ﷺ ناچار کرد کەمەککە جێ بهێڵێت وبیر لەشوێنێکی تر بکاتەوە بۆ بڵاوکردنەوەی پەیامەکەی ورزگارکردنی گیانی شوێنکەوتوانی.

جا ئەمەی ئێمە لە چەند دێرێکدا گوزارشتمان لێکرد، بەچەند ساڵێك گوزەرا وخوێنی دەیەها وسەدەها هاوەڵی ئازیزی پێغەمبەری تێدا ڕژا وساڵانێکی پڕ لە سەختی ودژواری بوون بۆ پێغەمبەر ﷺ وهاوەڵانی خوایان لێ ڕازی بێت.

بەڵام ئەوەی لەم هەموو مەینەت و میحنەتەدا مایەی دڵخۆشی پێغەمبەرﷺ وهاوەڵانی بوو، بەردەوامی پاڵپشتی خوای گەورە بوو بۆ پەیامەکەیان وگێڕانەوەی چیرۆکی بەسەرهاتی پێغەمبەرانی پێشتر و هاوەڵانیان بوو، لەم بارەیەشەوە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَكُـلاًّ نَّقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنبَاء الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَ﴾[1]. واتە: چیرۆك وبەسەرهاتی هەموو ئەو پێغەمبەرانەت بۆ دەگێڕینەوە تا دڵت ئارام ودامەزراو بێت.

لەشوێنێکی تردا خوای باڵادەست دڵی دەداتەوە وپێی دەفەرموێت: ﴿مَا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِن قَبْلِكَ﴾[2]. واتە: دڵگران مەبە بەقسەی ناشیرین وسوکایەتییەکانیان شتێکت پێ ناڵێن کە بە پێغەمبەرانی پێش تۆ نەگوترابێت.

---

١ - سورة هود: الآية (١٢٠).

٢ - سورة فصلت: الآية (٤٣).

لە ئایەتێکی تردا پێی دەفەرموێت: ﴿وَكَمْ أَرْسَلْنَا مِن نَّبِيٍّ فِي الْأَوَّلِينَ وَمَا يَأْتِيهِم مِّن نَّبِيٍّ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾(١). واتە: چەندین پێغەمبەرمان لەپێشتردا ناردوە وهەر کاتێکیش پێغەمبەرێکمان بۆ ناردبن ئیللا گاڵتە ولاقرتێیان پێ کردوە.

لە ئایەتێکی تردا ولە کاتێکدا کە بوختان وجوێن وقسە ناشیرینەکانی قورەیش تەواو پێغەمبەری ﷺ خوایان بێزار وخەمبار کردبو، خوای گەورە دڵی دەداتەوە وپێی دەفەرموێت: ﴿قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لاَ يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللهِ يَجْحَدُونَ وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ فَصَبَرُواْ عَلَى مَا كُذِّبُواْ وَأُوذُواْ حَتَّى أَتَاهُمْ نَصْرُنَا﴾(٢). واتە: ئێمە دەزانین کە قسەکانیان کارت تێ دەکات ودڵتەنگت دەکات؛ بەڵام دڵنیابە ئەوانە کێشەیان لەگەڵ خودی تۆدا نییە و تۆ بەدرۆ ناخەنەوە، بەڵام ئەوانە باوەڕ بەفەرموودە وئایەتەکانی خوای گەورە ناهێنن، وەچەندین پێغەمەری تریش لەپێش تۆشدا بەهەمان شێوە بەدرۆ خراونەتەوە، بەڵام ئارامیان گرتوە لەسەر ئازار وبێ باوەڕی گەلەکانیان تا سەرئەنجام سەرمانخستون بەسەریاندا.

ئەم ئایەتە لەسەر ئەوە هاتە خوارەوە کە جارێکیان ئەخنەسی کوڕی شورەیق دەچێتە لای ئەبو جەهل ودوو بەدوو پێی دەڵێت: (لَيْسَ بَيْنَنَا أَحَدٌ مِنْ قُرَيْشٍ، أَخْبِرْنِي يَا أَبَا الحَكَمِ عَنْ مُحَمَّدٍ أَصَادِقٌ هُوَ أَمْ كَاذِبٌ؟ فَقَالَ لَهُ أَبُو جَهْلٍ: وَيْحَكَ وَاللهِ إِنَّ مُحَمَّداً لَصَادِقٌ، وَمَا كَذَبَ مُحَمَّدٌ قَطُّ، وَلَكِنْ إِذَا ذَهَبَتْ بَنُو قُصَيٍّ بِاللِّوَاءِ وَالسِّقَايَةِ وَالحِجَابَةِ وَالنُّبُوَّةِ فَمَاذَا يَبْقَى لِسَائِرِ قُرَيْشٍ؟!)(٣). واتە: ئێستە کەسمان لەگەڵ نییە لەقورەیش، ئەی ئەبا لحەکەم پێم بڵێ موحەممەد ڕاست دەکات یان درۆ؟. ئەبو جەهلیش پێی دەڵێ: بەدبەخت وەڵڵاهی موحەممەد ڕاست دەکات، وە موحەممەد هەرگیز درۆی نەکردوە، بەڵام ئەگەر نەوەکانی قوصەی ئاڵا وئاوودانی حاجیانی ماڵی خوا وپۆشینی کەعبە بگرنە دەست، ئەی چی بۆ باقی قورەیش دەمێنێتەوە؟!.

پێغەمبەری خوا ﷺ کاتێك گوێبیستی ئەم ئایەت وبەسەرهاتانە دەبوو دڵی ئارامتر دەبوو، ئەندێشە وقوربانییەکانی خۆی بەبەراورد بەپێغەمبەرانی پێش خۆی لا کەم دەهاتە پێش چاو؛ چونکە ئەگەر ئەم سیازدە ساڵە لەمەککە ولەگەڵ سەرانی قورەیش خەریکە

---

١ - سورة الزخرف: الآية (٧).

٢ - سورة الأنعام: الآيتان (٣٣-٣٤).

٣ - إبن كثير، تفسير إبن كثير،ج٣ ، دار طيبة، السعودية، ط٢، ١٩٩٩، تحقيق: سامي محمد سلامة، ص٢٥٢.

وهەر باوەڕیش ناهێنن، ئەوەتا نوح نۆسەد وپەنجا ساڵ لەگەڵ گەلەکەی هەوڵی داوە وهەر باوەڕیشیان پێ نەهێناوە، ئەگەر ئەم مامی یان باپیری باوەڕی پێ نەهێناوە، ئەوەتا نوح کوڕەکەی وخێزانەکەی باوەڕیان پێ نەهێناوە، ئیبراهیم باوکی باوەڕی پێ نەهێناوە، لوط خێزانەکەی. ئەگەر ئەم قسەی ناشیرینی پێ گوتراوە وبەرد باران کراوە، ئەوەتا ئیبراهیم خراوەتە ئاگرەوە وسوتێنراوە وچەندین پێغەمبەر لە پێناو گەیاندن وسەرخستنی پەیامەکەیاندا بەچەندین شێوازی جیاجیا ودڕندانە شەهید کراون ئەوەتا یەحیا سەربڕاوە وزەکەریا بەمشار داهێنراوە.

پاشتر ودوای ئەم هەموو دڵدانەوەیە خوای گەورەر پێی دەفەرموێت: ﴿فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُوْلُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ﴾(١). واتە: ئارام گربە وەك چون پێغەمبەرانی پێش تۆ ئارامیان گرتووە.

بەڵام خۆ پێغەمبەری خواﷺ لەم خەبات وهەوڵانەیدا تەنها نەبوو، بەڵکو هاوەڵانێکی لەگەڵ بوون ئەوانیش وەکو ئەو ڕووبەڕووی ئازار وئەشکەنجە وپلانی جۆراوجۆر دەبوونەوە؛ بۆیە هەندێك جار خوای گەورە باسی هەڵوێستی هاوەڵانی پێغەمبەرانی پێشین بۆ ئەمانیش دەکات، کەچۆن دامەزراو وخۆ ڕاگر بوون، تا ئەمانیش شوێن پێی ئەوان هەڵبگرن وچاویان لێ بکەن، ئەوەتا لە دوای غەزای ئوحود وپاش ئەوەی کە هەواڵی شەهید کردنی پێغەمبەری خوا ﷺ بڵاو بویەوە وهەندێك لە هاوەڵان توشی شپرزەیی بوون خوای گەورە بۆ دڵدانەوەیان پێیان دەفەرموێت: ﴿وَكَأَيِّن مِّن نَّبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُواْ لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللهِ وَمَا ضَعُفُواْ وَمَا اسْتَكَانُواْ وَاللهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ﴾(٢). واتە: چەندین پێغەمبەرمان پێشتر ڕەوانە کردوە و وهاوەڵانێکی خواناس ودامەزراویان هەبووە وشان بەشانی پێغەمبەرەکەیان جەنگاون وهەرگیز کزی ولاوازی وبێهیوایی ڕووی تێ نەکردون وخوای گەورەیش خەڵکانی ئارام گر وخۆ ڕاگری خۆش دەوێت. جا لێرەدا خوای گەورە باسی سێ قۆناغی یەك لەدوای یەکی شکستیان بۆ دەکات، کە هیچیان زەفەریان بەو هاوەڵانە نەبردوە، قۆناغی یەکەم (وهن) کە بە کزی وپشێوی دەروونی دەگوترێت، بەڵام بێ

---

١ - سورة الأحقاف: الآية (٣٥).

٢ - سورة آل عمران: الآية (١٤٦).

ئەوەی لە دەرەوە بە خاوەنەکەیەوە دیار بێت، خۆ ئەگەر بەرۆخسار وهەڵسوکەوتەکانێوە دەرکەوت ئەوکات پێی دەگوترێت (ضعف) ودەچێتە قۆناغی دووەمەوە وقۆناغی سێیەمیش بریتییە لە (إستكانة) کە ئەمەیان ئەو پەڕی داڕوخانە وخاوەنەکەی دەست لەهەموو شت هەڵدەگرێت تەنها دەیەوێت ژیانی سەلامەت بێت؛ چونکە (إستكانة) لە سکون ومتبوونەوە هاتووە، واتە کەسەکە هیچ جوڵەیەکی نامێنێت ووەکو مردویەك ژیانی بێ بەهرە وبەهەم دەبێت.

لەپاش ئەوانیش گێڕانەوەی بەسەر هاتی ئەو پێغەمبەرانە وپێغەمبەری خۆیشمان درودی خوایان لەسەر بێت، قوتابخانەیەکی گەورەیە بۆ ئێمەی باوەڕدار تا فێر بین وەك ئەوان دامەزراو وخۆ ڕاگر بین وهەرچیمان بەسەر هات لە پێناو سەرخستنی پەیامەکەی خوای گەورەدا هێشتا بەکەمی بزانین؛ چونکە ئەگەر ئەو پێغەمبەرە ئازیزانە تووشی ئەو هەموو ناسۆر و ناڕەحەتییانە بووبن ئەی دەبێت حاڵی ئێمە چۆن بێت وچی بکەین؟!!.

هەشتەم: دەرخستنی دەرەنجامی ئەو ململانێیەی کەلەنێوان هێزی خێر وهێزی شەڕدایە، هێزی بێباوەڕی وگومڕابون لەگەڵ هێزی کاروانی بەرەو خواچوندایە، وەدڵنیاکردنەوەی باوەڕدارانە لەو خاڵەی کە بەرەی ئەوان بەرەی خوا وپێغەمبەرانە وهەمیشە بەرەی براوەیە، لەم بارەیەوە خوای گەورە بەپێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلاً إِلَى قَوْمِهِمْ فَجَاءُوهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَانْتَقَمْنَا مِنَ الَّذِينَ أَجْرَمُوا وَكَانَ حَقّاً عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ﴾(١). واتە: ئێمە بەر لەتۆ کۆمەڵێك پێغەمبەری زۆرمان ڕەوانەی لای گەلەکانیان کردوە وبەڵگە وموعجیزەی زۆر ڕوونیان نیشانی گەلەکانیان داوە وسەرەڕای ئەوەیش باوەڕیان هەر نەهێناوە، دواتر تۆڵەمان لە بێ باوەڕ وتاوانباران کردۆتەوە وسەرخستنی بەرەی موسوڵمانانیش ئەرکی لە پێشینەی خۆمانە.

لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێت: ﴿وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ﴾(٢). واتە: پاش ئەوەی کە لە لەوح لمەحفوظدا تۆمارمان کرد، لەهەموو

---

١ - سورة الروم: الآية (٤٧).

٢ - سورة الأنبياء: الآية (١٠٥).

پەیامە ئاسمانیەکانیشدا تۆمار ودوپاتمان کردۆتەوە کە باوەڕداران دەکەینە جێنشین ومیراتگر لەسەر زەویدا.

ئەمانە وچەندین ئایەتی تر کە داکۆکی وجەخت لەسەر سەرخستنی بەرەی موسوڵمانان دەکەنەوە لەململانێکانیان لەگەڵ بەرەی شەیتان وکوفردا.

بۆ زیاتر دڵنیاکردنەوەی باوەڕداران لەسەرکەوتن خوای گەورە لە قورئاندا باسی چارەنووسی ڕەشی هەندێك لەوگەلانە دەکات کە دژ بەبەرەی خواناسان جەنگاون، چۆن خوای گەورە لەناوی بردون وقڕی کردون، لەوانە چارەنووسی گەلی نوح، عاد، ثەمود، مەدیەن، لوط وچەندین شارستانییەتی تر کە لەدەرئەنجامی سەرسەختییان خوای گەورە لەناوی بردون.

بەڵام لێرەدا خاڵێکی گرنگ هەیە کە پێویستە باوەڕداران لێی بە ئاگابن، ئەویش ئەوەیە کە سەرکەوتن تەنها ئەو واتا ڕوکەشەی نییە کە بریتی بێت لە گرتنە دەستی دەسەڵات وزاڵبوون بەسەر دوژمندا؛ بەڵکو چەندین ڕەهەند و ڕێگە وشێواز وواتای تری هەیە، لەوانە:

١- زاڵبوون بەسەر دوژمندا وگرتنە دەستی دەسەڵات، کەئەمە بەڵێنی خوای گەورەیە وهەردەیباتە سەر؛ بەڵام کەی وچۆن؟!!، ئەوە تەنها خوای گەورە خۆی دەیزانێت ومەرج نییە ئەو سەرکەوتنە لەسەر دەستی ئێمەدا بێت؛ بەڵام لەوانەیە هەوڵەکانی ئێمە چەند هەنگاوێك یان قۆناغێك لێیمان نزیك بکاتەوە.

ئەوەی جێگەی سەرنجە ئەوەیە کە ئەم جۆرە سەرکەوتنە هەل ومەرجی خۆی هەیە وهەروا ئاسان نییە؛ بۆیە دەبینین زۆر جار دوادەکەوێت وپاش چەندین قۆناغی سەخت ودژوار ئەوجا دێتە بوون، ئەو هۆکارانەیش کە دەبنە مایەی دواکەوتنی ئەم سەرکەوتنە وەکو سەید دەفەرموێت ئەمانەن:

أ- باوەڕداران بە تەواوەتی ئاوێتەی ئاینەکەیان نەبوون وتەواو خۆیان بۆ خوای گەورە یەکلا نەکردۆتەوە، کە ئەمەیش زۆر جێی مەترسییە؛ چونکە ئەگەر خوای گەورە لەو قۆناغەدا سەرکەوتنیان پێ بەخشێت، ئەو کات لەوانەیە هەر زوو بکەونە ژێر کاریگەری دونیاو ولەڕێ لابدەن وبەناوی خوای گەورەوە ستەم لەخەڵکی بکەن ونەتوانن وێنایەکی

جوانی پەیامی خوای گەورە بۆ خەڵکی بکەن، وەکو ئێستا لەهەندێك وڵاتانی ئیسلامی وەکو ئەفغانستان وصۆمال وکوێ وکوێ دەیبینین.

خوای گەورە کاتێك سەرکەوتن دەنێرێت کە باوەڕداران تەواو خۆیان بۆ خوای گەورە یەکلا کردۆتەوە وجگە لەسەرخستنی پەیامەکەی ئەو هیچ مەبەستێکی تریان نییە ولەپێناوەیشدا چەندین قۆناغی سەخت ودژواریان بڕیوە وقوربانی زۆریان داوە وبەشێوەیەك لە دیندارییەکەیاندا قاڵ وقوڵ بوونەتەوە، کەهیچ شتێك فریویان نادات. ئەوەتا خوای گەورە کاتێك باسی وێنەیەك لە غەزای ئوحودمان بۆ دەکات دەفەرمووێت: ﴿وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِإِذْنِهِ حَتَّى إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ﴾(١). واتە: خوای گەورە بەڵێنەکەی خۆی لەگەڵ بردنە سەر وسەری خستن بەسەر دوژمنەکانتاندا وکوشتارێکی زۆرتان لێ کردن، تا ئەوکاتەی کەمێك حەز وئارەزووی دونیاتان بەرچاوکەوت دووبەرەکی کەوتە نێوانتانەوە، وسەرپێچی فەرمانەکانی پێغەمبەرتان کردﷺ وشکستتان خوارد، هەتانە مەبەستی دەستخستنی دونیایە وهەیشتانە بۆ قیامەت هەوڵ دەدات.

ئەم ئایەتە سەرزەنشتێکی زۆری تێدابوو بۆ هاوەڵان؛ چونکە بەر لەوەی شەڕ دەستپێبکات، پێغەمبەری خوا ﷺ نزیکەی سی کەسێکی لەتیرهاوێژەکان دیاری کرد وعەبدوڵلای کوڕی جوبەیری کردە ئەمیریان وفەرمانی پێ کردن لەسەر کێوی ئوحود دابمەزرێن وپشتی موسوڵمانان چۆڵ نەکەن، تەنانەت پێی گوتن ئەگەر بینیتان بێباوەڕان پشتیان هەڵکرد وڕایان کرد نەیەنە خوارەوە، وە ئەگەر ئێمەیش تێك شکاین وقەل وداڵ دایە لاشەکانمان هەر نەیەنە خوارەوە تا خۆم فەرمانتان پێ دەکەم، ئەوەبوو سەرەتای شەڕەکە وەکو خوای گەورە باسی دەکات لەبەرژەوەندی موسوڵمانان بوو، کوشتارێکی زۆریان لەبێباوەڕان کرد وناچاریان کردن هەڵبێن وبەرەی شەڕەکە چۆڵ بکەن، تیر هاوێژەکان کە بینیان ئەوا بێباوەڕان هەڵدێن وچەك وکەل وپەلێکی زۆریان لێ جێماوە، هەندێکیان تەماع گرتنی وگوتیان خۆ شەڕ تەواو بابچینە خوارەوە، ئەمیرەکەیان زۆری لەگەڵ گوتن وفەرمانەکەی پێغەمبەری خوای ﷺ یاد خستنەوە بەڵام بێ سوود بوو، زۆرێکیان هاتنە

---

١ - سورة آل عمران: الآية (١٥٢).

خوارەوە، خالیدی کوڕی وەلید کەبینی تیر هاوێژەکان شاخەکەیان چۆڵ کرد لەگەڵ کۆمەڵێك لە پشتەوە بۆ موسوڵمانان گەڕایەوە و چووە سەرشاخەکە وعەبدوڵلاو ئەو چەند کەسەی لەوێ مابوون لەتیر هاوێژەکان شەهید کرد، بێباوەڕان کە بینیان خالید شاخی ئوحودی گرت، گەڕانەوە شەڕێکی سەختیان دژ بەموسوڵمانان کرد وسوپای موسوڵمانان پشێویەکی زۆری تێکەوت وزۆرێکیان ڕایان کرد ودەنگۆی شەهید بوونی پێغەمبەر ﷺ بڵاوبویەوە بەو هۆیەوە و تەنها لەو شەڕەدا زیاتر لەحەفتا لە هاوەڵانی پێغەمبەر شەهید بوون، کە حەمزەی شێری خوا ومامی پێغەمبەرﷺ یان تێدا بوو. عەبدوڵلای کوڕی مەسعود سوێند دەخوات ودەڵێت: هەتا ئەو ئایەتە نەهاتە خوارەوە باوەڕم نەدەکرد لە نێو هاوەلانی پێغەمبەردا ﷺ خەڵکانێك هەبن بۆ دونیا هەوڵ بدەن.

کەواتە خوای گەورە ئەگەر لە هاوەڵانی پێغەمبەری ﷺ قبوڵ نەکات بەناوی دینەوە هەوڵ بۆ دونیا بدەن و ئەو کارەساتەیان بەسەر بێنێت وتووشی ئەو زیانە گەورەیەیان بکات، لەبەر ئەوەی چەند کەسێکی کەمی دونیا ویست لەسوپاکەدا هەیە وبێ فەرمانی پێغەمبەریان کردوەﷺ، ئەی دەبێت چۆن لە غەیری ئەوانی قبوڵ بکات؟!!. بێگومان هەرگیز قبوڵی ناکات.

بۆیە پێویستە موسوڵمانان بەردەوام بەخۆیانادا بچنەوە ونیەتەکانیان بۆ خوای گەورە یەکلا بکەنەوە وجگە لەڕەزامەندی خوای گەورە وپاداشتی قیامەت هەموو شتێکی تر بخەنە لاوە، ئەوکات دەتوانن سەرکەوتن بەدەست بهێنن.

ب- ئەو بەرەیەی کە موسوڵمانان دژی دەجەنگن هەندێك خێری تێدا ماوە وخوای گەورە بەوهۆیەوە تێکی ناشکێنێت وموسوڵمانان سەر ناخات. کەواتە پێویستە ئەم دوو بەرەیە تەواو یەکلا ببنەوە، بەرەی خێر تەواو بۆ خوا یەکلا بێتەوە و بەرەی شەڕیش تەواو بۆ شەیتان یەکلا بێتەوە.

ئەمڕۆ گرفت لەهەردوو بەرەکەدا هەیە، بەرەی موسوڵمانان بەدەست جیاوازی ودەمارگیری ودونیاویستی وستەم وگەندەڵی وتەمەڵی ومفتەخۆری وناپاکییەوە دەناڵێنێت، لە بەرامبەریشدا بەرەی کوفر بەرەو یەکڕیزی ودادپەروەری وکۆمەڵایەتی وڕێزگرتنی مافەکانی مرۆڤ وهەوڵی شەوڕۆژ بۆ پێشکەوتن هەنگاو دەنێت وسەرەڕای ئەمانە هەمووی

پێمان وایە کەدەبێت خوای گەورە ئێمە سەربخات بەسەر ئەواندا وئێمە شایەنترین بەسەرکەوتن!!.

یەکلابوونەوەی ئەم هاوکێشەیەیش لەسەر بنەمای باوەڕ لەنێوان دوو بەرەی لەم شێوەیەدا زۆر ئاستەمە.

ت- جێبەجێکردنی بەڵێنی خوای گەورە بەوەی کەهەر کەس لەدونیا بۆ هەر مەبەستێك هەوڵ بدات، خوای گەورە لەقەدەر هەوڵی خۆی پێی دەدات، بەدەر لەوەی کەکێیە وچییە وچۆن بیر دەکاتەوە، ئەوەتا لە قورئاندا دەفەرمووێت: ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لا يُبْخَسُونَ أُولَئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾(١). واتە: هەرکەس بۆ دونیا وخۆشییەکانی هەوڵ بدات، لەقەدەر کار وکردەوەکانیان لەدونیا پێیان دەدەین وهیچ ستەمیان لێ ناکەین؛ بەڵام ئەوانە لە دواڕۆژدا جگە لەدۆزەخ پاداشتێکی تریان نییە وهەرچی لەدونیا کردویانە بۆ قیامەت سودی لێ نابینن وبەهەدەر دەڕوات.

بۆیە ئەمڕۆ ئەگەر خەڵکانێك دەبینین دەسەڵاتدارن وهێزیان هەیە، ئەوانە ساڵانێك لەو پێناوەدا هەوڵیان داوە، وخەباتیان کردوە وخوێنیان ڕشتوە وخوای گەورەیش بەری ڕەنجی خۆیان دەداتێ وستەمیان لێ ناکات؛ چونکە خۆ ئەوانە دواڕۆژیان ئاگرە. کەواتە هەندێك جار کە سەرکەوتنی موسوڵمانان دوادەکەوێت، بەهۆی ئەوەوەیە کە بەرەی بەرامبەر کاتی ماوە کە پاداشتی کردەوەکانی تەواو وەربگرێت؛ بەڵام ئێمەی موسوڵمان وانین ئەگەر لەم دونیایش هیچ وەرنەگرین، ئەوەقیامەتێك هەیە کە پاداشتی هەموو کردەوە چاکەکانی خۆمانی تێدا وەردەگرین.

ث- لەپێناو ئەوەی موسوڵمانان چی لەتوانایاندا هەیە بیخەنە گەڕ، هەرچیان پێ دەکرێت درێغی نەکەن وقوربانی زۆر لەو پێناوەدا بدەن، تا قەدری ئەو سەرکەوتنە بزانن وزوو لەدەستی نەدەن و لەدەرئەنجامی ئەو هەوڵانە نەوەیەك پێ بگات توانای بەڕێوەبردن وبەردەوامی پێدانی دەستکەوتەکانی هەبێت.

---

[١] - سورة هود: الآيتان (١٥- ١٦).

خۆ ئەگەر وانەبێت ئەو كات هەر سەركەوتنێك بێت، چەند بەبەهاییش بێت زوو لەدەست دەچێت؛ چونكە خەڵكی قەدری نازانن وخەڵكانێكیش دروست نەبوون كە بتوانن بەرگری لێ بكەن وگەشەی پێ بدەن.

ئەوەتا پێغەمبەری خوا ﷺ سیازدە ساڵی تەواو لەمەككە ولەژێر زوڵم وستەم وچەوسانەوەی قورەیش بانگەواز دەكات تا توانی نەوەیەك پەروەردە بكات دواتر لەسەر شانی ئەوان دەوڵەتی مەدینەی دامەزراند ولە پاش وەفاتی خۆیشی هەر پەروەردەكراوەكانی مەككە بوون توانیان درێژە بەتەمەنی دەوڵەتی ئیسلامی بدەن ودەستكەوتەكانی بپارێزن، بۆیە پێویستە هەموو بزوتنەوەیەكی ئیسلامی بەقۆناغی مەككەدا گوزەر بكات، تا ئەو نەوەیە پەروەردە بكات كە مانای خواناسی تێ بگات وتوانای دروستكردنی دەوڵەت وپاراستنی دەستكەوتەكانی هەبێت.

ج- جاری وایش هەیە دواكەوتنی سەركەوتنەكە پەیوەندی بەخودی موسوڵمانانەوە نییە؛ بەڵكو پەیوەندی بەو گەل ومیللەتەوە هەیە كە ئەو موسوڵمانانە كاری تێدا دەكەن وهەوڵی بۆ دەدەن، ئەوان ئامادەنین ئیسلام قبوڵ بكەن وپارێزگاری لێ بكەن؛ بۆیە ئەگەر موسوڵمانان سەریش بكەون ئەوان بەرهەڵستیان لێدەكەن وئاستەنگیان بۆ دروست دەكەن.

ئێمە باش ئەو ڕاستییە دەزانین كە بەرقەراربوونی حوكمی خوای گەورە لەهەر نەتەوە وكۆمەڵگەیەكدا گەورەترین نیعمەتە وئەم نیعمەتەیش خوای گەورە لەگەڵ خەڵكانێكی ناكات كە شایەنی نەبن؛ بۆیە زۆرجار كەدەبینین میللەتانێك گیرۆدەی دەستی دەسەڵاتێكی ستەمكار دەبن، دەبێت بزانین كە ئەوانە ئەو دەسەڵاتەیان شایەنە وبەهۆی تاوانباری خۆیانەوەیە وخوای گەورە هەرگیز زوڵم لەكەس ناكات وهەركات بیانەوێت كۆتایی بەو ستەم ودەسەڵاتە بێنن ئەوە بەر لەهەموو شت دەبێت خۆیان بگۆڕن، ئەوجا دەتوانن دەسەڵات بگۆڕن، وەگەر نا خوای گەورە بە موعجیزە دەسەڵات بۆ كەس ناگۆڕێت، تەنانەت ئەگەر دەسەڵاتێكیش بگۆڕێت لەبەر ئەوەی كەستەمەكەی هەموو سنورێكی بەزاندوە، مەرج نییە دەسەڵاتەكەی دوای ئەو لەو باشتر بێت؛ بەڵام خوای گەورە ئەویش بۆ ماوەیەك مۆڵەت دەدات دواتر دەیڕوخێنێت.

ئەوەتا خوای گەورە کاتێك بەنو ئیسرائیلی لەژێر دەسەڵاتی فیرعەون ڕزگار کرد، فەرمانی پێ کردن بچنە فەلەستینەوە، بەڵام جولەکەکان ئامادەیی ئەوەیان تێدا نەبوو کە شەڕی عەرەبەکان بکەن وبەموسایان گوت: فەلەستین گەلێکی بەهێزی تێدایە بڕۆن خۆت وخواکەت لەگەڵیان شەڕ بکەن ئێمە لێرە چاوەڕێ دەکەین، ئەوەبوو خوای گەورە چل ساڵ قەدەغەی کرد لەسەریان کە بگەڕێنەوە بیت المقدس، تا ئەو نەوە ترسنۆك وسەرسەختە زۆربەیان لەناو چون، ئەوجا دوای چل ساڵ ولەسەر دەستی یوشعی کوڕی نون گەڕانەوە بیت المقدس.

کەواتە: زۆر پێویستە ئێمە کار لەسەر چاکردنی خۆمان وخەڵکیش بکەین تا خوای گەورە سەرکەوتنی خۆیمان بۆ بنێرێت ولەچنگی ستەم ڕزگامان بکات(١) .

٢- زاڵبوون بەسەر ئارەزووەکانی نەفس وشەیتاندا ویەکلابوونەوەی تەواو بۆ خوای گەورە لەهەموو کایەکانی ژیاندا، ئیترمرۆڤ هەرچی وهەرچەند وهەرچۆن ولەهەرکوێ بژی ئەوانە گرنگ نین، گرنگ ئەوەیە تۆ خوای گەورە لەخۆت ڕازی کەیت، ئەمەیش ئەو پەڕی سەرکەوتنە چونکە مرۆڤ ئەو ئامانجە باڵایە بەدی دێنێت کە لەپێناویدا دروست بووە، کەپەرستنی خوای گەورەیە وهەوڵدانە بۆ بەدەستهێنانی ڕەزامەندی ئەو.

٢- گەیاندنی پەیامی خوای گەورە وبەردەوامی کۆڵنەدان لەو پێناوەدا، ئیتر دەرەنجامەکەی هەرچی بێت گرنگ نییە؛ چونکە لەوانەیە هەندێك جار ئەم هەوڵانە نەگەنە ئەنجام، بەڵکو بەتیاچوونی کەسەکە، یان دەستە وتاقم ولایەنەکە کۆتایی بێت، بەڵام ئەمەیش ئەو پەڕی سەرکەوتنە وناکرێت هیچ کات بەچاوی شکست سەیر بکرێت، چونکە هیچ کات خوای گەورە داوای ئەنجامی لە ئێمە نەکردوە؛ بەڵکو تەنها داوای کار وهەوڵی کردوە وئەرکی ئێمە تەنها ئەوەیە چی لەدەستمان دێت درێغی نەکەین لەو پێناوەدا. ئەوەتا بەهەزارەها پێغەمبەر هەبوون کە لە پێناو گەیاندنی پەیامەکانیاندا گیانیان بەخت کردوە وتیا چوون، چەندین پێغەمبەری تر هەبوون کە تەنانەت یەك کەسیش باوەڕی بە پەیامەکەیان نەهێناوە وبەتەنها ماونەتەوە ومردون، ئەمەیش لەپلەی

---

١ - سید قطب، في ظلال القرآن، ج٤، ط٣٧، دار الشروق، بیروت، ١٤٢٩، ص٢٤٢٦، ٢٤٢٨.

پێغەمبەرایەتیانی کەم نەکردۆتەوە؛ بەڵکو بەپێچەوانەوە، گرنگ ئەوەیە کۆڵیان نەداوە وهەوڵی بەردەوامیان داوە وخوای گەورەیش تەنها ئەوەی لێ داوا کردون.

ئەوەتا خوای گەورە لەچەندین ئایەتدا کاتێك باس لەئەرکی پێغەمبەران دەکات تەنها باسی گەیاندنی پەیامەکەی دەکات ودەفەرموێت: ﴿وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلاغُ الْمُبِينُ﴾(١). واتە: پێغەمبەران تەنها ئەرکی گەیاندنیان لەسەرە.

یان دەفەرموێت: ﴿فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلاغُ الْمُبِينُ﴾(٢). واتە: جگە لە گەیاندنی پەیامەکانی خوای گەورە مەگەر پێغەمبەران ئەرکێکی تریان هەیە؟!!.

وە دەفەرموێت: ﴿فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلاغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ﴾(٣). واتە: تۆ تەنها گەیاندنت لەسەرە ولێپێچینەوە ولێپرسینەوە ئەرکی ئێمەیە.

ئەمانەو چەندین دەقی تر کەجەخت لەسەر ئەوە دەکەنەوە کە پێغەمبەران وشوێنکەوتوانیان ئەرکی گەیاندن وجێبەجێ کردنی پەیامەکانی خوای گەورەیان لەسەرە، دەرئەنجامیش لای خوای گەورە خۆیەتی وخۆی ڕێکی دەخات.

ئێمە زۆرجار چ وەك تاك یاخود لایەنی ئیسلامی دەکەوینە ئەو هەڵەیەوە ووادەزانین کە ئەرکی ئێمەیە دینی خوا بگەیەنینە کورسی دەسەڵات، وەك ئەوەی خوای گەورە خۆی نەتوانێت ئەو کارە بکات؟!! یان کەسی تری نەبێت جگە لە ئێمە؟!!. بۆیە زۆر جار هەوڵمان داوە بەهەرچی نرخێك بێت بگەینە ئەو ئامانجە ولەوانەیە لەهەندێك جار سازشمان لەسەر بەشێکی پەیامەکەیشمان کردبێت لەو پێناوەدا. یان ئەمە وای لێ کردووین کە زۆر کات مانەوە وژیانی خۆمان، یان ئەو لایەنەی کاری لەگەڵ دەکەین لا ببێتە ئامانج وهەوڵمان دابێت بەهەر نرخێك بێت پارێزگاری لێ بکەین؛ چونکە پێمان وایە ئەگەر ئێمە نەبین ئیتر دینی خوای گەورە بێکەس دەبێت وتیا دەچێت وئەمەیش ئامانج وئامرازی لا سەرەوبن کردووین، بەوەی خۆمان وقەوارە سیاسیەکانمان لا بۆتە ئامانج وپەیامەکەی خوایشمان لا بۆتە ئامراز..

---

١ - سورة العنكبوت: الآية (١٨).

٢ - سورة النحل: الآية (٣٥).

٣ - سورة الرعد: الآية (٤٠).

بەڕێزان ڕێگر چییە ئەگەر ئێمە وقەواره ولایەنەکانیشمان ببینە قەڵغان وقوربانی پاراستنی سنورێکی شەرعی وسازشی لەسەر نەکەین، خۆ بەنەمانی ئێمە دین ودەسەڵاتی خوای گەورە کۆتایی پێ نایەت، گرنگ ئەوەیە ئێمە پارێزگاری ئەمانەتەکەی خوامان کردوە ووەکو خۆی گەیاندومانە وخیانەتمان لێ نەکردوە ولەو پێناوەیشدا هەرچی توانیومان بەخشیومانە ودرێغیمان نەکردوە. ئەمە لای خوای گەورە زۆر بەرز وپیرۆز ترە وەك لەوەی سنورەکانی شەرع ببەزێنین یان سازشیان لەسەر بکەین لەپێناو مانەوەی خۆماندا یان گەیشتنمان بە کورسی دەسەڵات.

ئەوەتا پێغەمبەری خوا ﷺ کاتێك باس لەو کەسانە دەکات کە دەبنە سەرمەشق وپێشەنگی کاروانی شەهیدان لەبارەیانەوە دەفەرموێت: {سَيِّدِ الشُّهَدَاءِ حَمْزَةُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، وَرَجُلٌ قَامَ إِلَى إِمَامٍ جائِرٍ فَأَمَرَهُ وَنَهَاهُ فَقَتَلَهُ}(١). واتە: سەردار وپێشەنگی شەهیدان حەمزەیە، لەگەڵ پیاوێك بەگژ دەسەڵاتدارێکی ستەمکاردا بچێتەوە وفەرمانی پێ بکات بەچاکە وڕێگری لێ بکات لەخراپە ولەسەر ئەو هەڵوێستەی دەکوژرێت.

ئەوەتا ئەم پیاوە لەسەر گەیاندنی پەیامی خوای گەورە تیا چووە؛ بەڵام ئەمە شەرەفی ئەوەی پێ دەدات کە بگاتە پلەی حەمزەی مامی پێغەمبەرﷺ وپێشەوای کاروانی شەهیدان.

یان لەچیرۆکی (أصحاب الأخدود) دا، کە خوای گەورە لەقورئاندا ولەبەر گەورەیی وپیرۆزی ڕوداوەکە بۆی تۆمار کردوین، کاتێك پادشا زۆر هەوڵ دەدات منداڵەکە لەناو ببات بەڵام سەرکەوتو نابێت، دواتر منداڵەکە پێی دەڵێت، بەیەك شێوە دەتوانیت لەناوم ببەیت: ئەویش بەوەی هەموو خەڵك کۆ بکەیتەوە ولەبەر چاوی هەموویان بمبەستیتەوە ولەتیروکەوانەکەی خۆمەوە، تیرێکم ئاراستە بکەیت وبڵێیت: بەناوی خوای ئەو منداڵە، ئەوکات دەتوانیت بمکوژیت. پاشا ئەوەندە ساویلکە بوو، وای دەزانی بەکوشتنی منداڵەکە پەیامەکەی کۆتایی دێت، ئەوەبوو قسەی منداڵەکەی وەکو خۆی جێبەجێ کرد، وکاتێك

---

١ - السيوطي (عبد الرحمن بن أبي بكر السيوطي)، الجامع الصغير في أحاديث البشير النذير، ج٣، دار الفكر، بيروت، رقم الحديث (٤٧٤٦)، ص٥٨. محمد عبد الرؤوف المناوي، فيض القدير شرح الجامع الصغير، ج١٤، ط١، دار الكتب العلمية، بيروت، ١٩٩٤، ص٣٠٢.

خەڵكی ڕووداوەكەیان بینی، هەموویان چونە سەر ئاینی منداڵەكە، كەواتە منداڵەكە توانی لەڕێی بەخشینی ژیانی خۆیەوە پەیامەكەی بگەیەنێت، وسەركەوێت بەسەر پادشادا.

بەڕێزان: هەرچەند ئەمە لە ڕوكەشدا تیاچوونە، بەڵام لەڕاستیدا ئەوە چڵەپۆپەی سەركەوتن وسەرفرازییە ولەسەرو ئەووەوە واتا وبەهایەك بۆ سەركەوتن نامێنێتەوە.

خۆشەویستان ئەمانە ئەو تەوەرانە بوون كە بە پێویستم زانی لەدەسپێكی بابەتەكەدا باسیان بكەم، ئێستایش دەچینە سەر باسی بانگەوازی پێغەمبەران (درودی خوایان لەسەر) وبۆ هەر یەكەیان باسێك تەرخان دەكەین وسەرەتا لە ئادەمەوە دەست پێدەكەین.

باسی یەکەم

بەسەرهاتی ئادەم پێغەمبەر (درودی خوای لەسەر)

دروستکردنی ئادەم بە خاڵی سەرەتای دەستپێکردنی ئەم قۆناغەی ژیانی مرۆڤایەتی ئەژمار دەکرێت لە گەردووندا؛ بۆیە ئادەم نەك تەنها بەباوکی پێغەمبەران، بەڵکو بەباوکی هەموو مرۆڤایەتی دەناسرێت و باسکردنی ژیان ودروستبوونی گرنگی وتایبەتمەندی خۆی هەیە لەهەموو ڕوویەکەوە، هەر بۆیە خوای گەورە (٢٥) جار لە قورئاندا ناوی دەبات.

ئێمەیش لێرەدا هەوڵ دەدەین لەچەند تەوەرێکدا تیشك بخەینە سەر ژیانی ئەو پێغەمبەرو پێشەوا مەزنە، بەم شێوەیەی لای خوارەوە:

تەوەری یەکەم: قۆناغەکانی دروستکردنی ئادەم.

تەوەری دووەم: تەمەنی ئادەم.

تەوەری سێیەم: هەڵوێستی فریشتەکان وشەیتان سەبارەت بە ئادەم.

تەوەری چوارەم: دروستکردنی حەووا.

تەوەری پێنجەم: دەربەدەربوون لەبەهەشت.

تەوەری شەشەم: گرنگی بەسەرهاتی ئادەم بۆ ژیانی مرۆڤایەتی.

تەوەری حەوتەم: کێشەی کوڕەکانی ئادەم ویەکەم تاوانی کوشتن.

ئەمانە گرنگترینی ئەو تەوەرانەن کە لەمیانی باس کردنی بەسەرهاتی ئادەم قسەیان لێوە دەکەین، وسەرەتا بەتەوەری یەکەم دەستپێدەکەین:

تەوەری یەكەم: قۆناغەكانی دروستكردنی ئادەم:

دروستكردنی ئادەم بەو شێوەیەی خوای گەورە لە قورئاندا باسی دەكات دابەش دەبێت بەسەر حەوت قۆناغدا وبەم شێوەیەی لای خوارەوە:

قۆناغی یەكەم: وەرگرتنی خۆڵ: وشەی ئادەم لە زمانی عەرەبیدا لە (ئەدیم) ەوە وەرگیراوە كە بە واتای ڕووپۆش دێت؛ بۆیەیش یەكەم مرۆڤ ناونرا ئادەم چونكە لە خۆڵی ڕووپۆشی زەوی دروستبوو.

خوای گەورە دەربارەی ئەم قۆناغە دەفەرموێت: ﴿إِنَّ مَثَلَ عِيسَى عِنْدَ اللهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ﴾(١). واتە: نموونەی دروستكردنی عیسا لای خوای گەورە وەك دروستكردنی ئادەم وایە كە لەخۆڵ دروستی كرد.

پێغەمبەری خوایش ﷺ دەربارەی وردەكارییەكانی ئەم قۆناغە دەفەرموێت: {إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ مِنْ قَبْضَةٍ قَبَضَهَا مِنْ جَمِيعِ الأَرْضِ، فَجَاءَ بَنُو آدَمَ عَلَى قَدْرِ الأَرْضِ، جَاءَ مِنْهُمُ الأَحْمَرُ، وَالأَبْيَضُ، وَالأَسْوَدُ، وَبَيْنَ ذَلِكَ، وَالسَّهْلُ، وَالْحَزْنُ، وَالْخَبِيثُ، وَالطَّيِّبُ}(٢). واتە: خوای گەورە ئادەمی لەمشتێك خۆڵی ڕووپۆشی هەموو زەوی دروست كرد، خەڵكیش هاوشێوەی خۆڵی زەوی دەرچوون- لە ڕووی ڕەنگەوە- هەیانە سوورە، هەیانە سپییە، هەیانە ڕەشە، وهەیشیانە لەو نێوەندەدان، - لە ڕووی ڕەوشت وئاكارەوە- هەیانە نەرم ونیانن، هەیانە توند وڕەقن، هەیانە خراپ وبەدن، هەیشیانە باش وچاكن.

قۆناغی دووەم: تێكەڵكردنی خۆڵەكە بە ئاو: هەرچەندە خوای گەورە بە ڕوونی باس لەم قۆناغە ناكات، بەڵام بەلێكدانەوەی سەرجەم ئەو ئایەتانەی لەم بارەیەوە هاتوون ئەوەمان بۆ دەردەكەوێت كە لە قۆناغێك لە قۆناغەكاندا خوای گەورە ئەو خۆڵی ڕووپۆشی زەوییەی تێكەڵ كردوە بە ئاو، هەر وەك خۆی دەفەرموێت: ﴿وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ

---

١ - سورة آل عمران: الآية (٥٩).

٢ - البيهقي، السنن الكبرى،ج٩، ط١، دائرة المعارف النظامية، حيدرآباد، ١٣٤٤، ص٣. أبو داود، سنن أبي داود، ج٤، دار الكتاب العربي، بيروت، ص٣٥٨. الترمذي، سنن الترمذي (الجامع الصحيح)،ج٥، دار إحياء التراث العربي، بيروت، تحقيق : أحمد محمد شاكر وآخرون، ص٢٠٤. وصححه الألباني في السلسلة الصحيحة.

حَيٍّ.﴾(١). واتە: ئێمە هەموو زیندەوەرێکمان لە ئاو دروستکردوە، ئادەمیش زیندەوەرێکە لە زیندەوەرەکان، کەواتە ناکرێت ئاو لەپێکهاتەی دروستکردنەکەیدا نەبوبێت.

قۆناغی سێیەم: بوون بەقوڕ: لەدەرئەنجامی تێکەڵکردنی ئاو وخۆڵەکە قوڕ دروستبوو، لەچەندین ئایەتدا پەروەردگار باسی ئەم قۆناغەمان بۆ دەکات ودەفەرموێت: ﴿إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَراً مِنْ طِينٍ﴾(٢). واتە: کاتێك پەروەردگارت بەفریشتەکانی فەرموو: من مرۆڤێك لە قوڕ دروست دەکەم. لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێت: ﴿وبَدَأَ خَلْقَ الْإِنسَانِ مِن طِينٍ﴾(٣). واتە: سەرەتا مرۆڤی لەقوڕ دروستکرد.

وەشەیتانیش کە ئامادەنەبوو کڕنووشی بۆ ببات بیانووەکەی ئەوەبوو دەیگوت: ﴿قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ﴾(٤). واتە: من لەو باشترم تۆ منت لەئاگر دروستکردوە وئەو لەقوڕ.

قۆناغی چوارەم: توندبوونەوە وچڕبوونەوەی قوڕەکە وگۆڕانی ڕەنگ وبۆنی: دواتر خوای گەورە واز لەقوڕەکە دەهێنێت تا توند وچڕ دەبێتەوە وبۆن وڕەنگی دەگۆڕێت و وای لێ دێت کەدەکرێت خۆی بگرێت وشتی لێ دروستبکرێت، لەبارەی ئەم قۆناغەیشەوە پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لازِبٍ﴾(٥). واتە: ئێمە مرۆڤمان لە قوڕێکی توندەوەبووی چڕ دروست کردوە. وە دەفەرموێت: ﴿مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ﴾(٦). واتە: لە قوڕێك کە ڕەنگ وبۆنەکەی گۆڕابوو.

قۆناغی پێنجەم: وەرگرتنی پوختەیەك لە قوڕەکە: ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ﴾(٧). واتە: ئێمە مرۆڤمان لەپوختە وپاڵفتەیەکی قوڕ دروستکردوە، لێرەدا وادەردەکەوێت کە پەروەردگار لەپوختەیەکی ئەو قوڕە ئادەمی دروست کردوە، نەك لە

---

١ - سورة الأنبياء: الآية (٣٠).

٢ - سورة ص: الآية (٧١).

٣ - سورة السجدة: الآية (٧).

٤ - سورة ص: الآية (٧٦).

٥ - سورة الصافات الآية (١١).

٦ - سورة الحجر: الآيات (٢٦) و (٢٨) و (٣٣).

٧ - سورة المؤمنون: الآية (١٢).

هەموو قورەکە؛ چونکە وشەی (سلالة) لە زمانی عەرەبیدا بۆ پوختە یان پاڵفتەی شت بەکاردێت.

قۆناغی شەشەم: قۆناغی دروستکردنی کلێشە وپەیکەری ئادەم: دواتر لەو پاڵفتەیە پەروەردگار هەیکەل وکلێشەی ئادەم دروستدەکات وناوئاخنەکەی بەبۆشی دەهێڵێتەوە و واوزی لێ دەهێنێت تا وشك دەبێتەوە و خۆی دەگرێت، لەو قۆناغەدا ئادەم تەنها پەیکەرێکی بێ گیانی ناو بەتاڵ بوو، بەشێوەیەك کەئەگەر شتێکی بەربکەوتایە وەك فەخفورییەك دەنگی دەدایەوە، خوای گەورە لەو بارەیەوە دەفەرموێت: ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الإِنسَانَ مِن صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ﴾(١). واتە: ئێمە مرۆڤمان لەقوڕێکی وشکەوەبووی ڕەنگ وبۆن گۆڕاو دروستکردوە. وە لەئایەتێکی تردا دەفەرموێت: ﴿خَلَقَ الْأِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ﴾(٢). واتە: مرۆڤی لەقوڕێکی وشکەوەبووی ناوئاخن بۆشی وەك فەخفوریەك کە بەئاگر وشکرابێتەوە وسوورەوەکرابێت دروستکردوە.

پاشان ماوەیەك ئادەم بەو شێوەیە دەمێنێتەوە، وشەیتان لەو ماوەیەدا کێچ دەکەوێتە کەوڵی ودەیەوێت بزانێت ئەم شتە چییە کەخوای گەورە دروستی دەکات، پێغەمبەری خوا ﷺ لەفەرموودەیەکدا باسی ئەو بابەتەمان بۆ دەکات ودەفەرموێت: {لَمَّا صَوَّرَ اللَّهُ آدَمَ فِى الْجَنَّةِ تَرَكَهُ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَتْرُكَهُ، فَجَعَلَ إِبْلِيسُ يُطِيفُ بِهِ يَنْظُرُ مَا هُوَ، فَلَمَّا رَآهُ أَجْوَفَ عَرَفَ أَنَّهُ خُلِقَ خَلْقًا لاَ يَتَمَالَكُ}(٣). واتە: کاتێك خوای گەورە پەیکەری ئادەمی دروستکرد لەبەهەشتدا، ماوەیەك کەخۆی وویستی لەسەر بوو بەو شێوەیە هێشتییەوە، لەو کاتانەدا شەیتان دەهات بەدەوریدا دەسوڕایەوە تا بزانێت ئەمە چییە، کە بینی ناوئاخنەکەی بۆشە تێگەیشت کە شتێك دەبێت، خۆی بۆ زۆرشت ناگرێت.

قۆناغی حەوتەم: قۆناغی پڕکردنەوە ورۆح بەبەراکردن وبوون بەمرۆڤ: کە ئەمەیش دوا قۆناغی دروستکردنی ئادەم بوو، وەپاش ئەم قۆناغە پەروەردگار فەرمانی بەفریشتەکان کرد کڕنووش بۆ ئادەم ببەن، خوای باڵادەست دەربارەی ئەم قۆناغەیش دەفەرموێت: ﴿فَإِذَا

---

١ - سورة الحجر: الآية (٢٦).

٢ - سورة الرحمن: الآية (١٤).

٣ - مسلم، صحيح مسلم،ج٨، رقم الحديث (٦٨١٥)، ص٣١.

سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُواْ لَهُ سَاجِدِينَ﴾(١). واتە: هەرکات تەواوم کرد ولەلایەن خۆمەوە ڕۆحم کرد بەبەریدا هەمووتان کڕنووشی بۆ ببەن.

زانایان کۆدەنگن لەسەر ئەوەی ئەو ڕۆحەی کە کرا بەبەر ئادەمدا بەشێك نییە لەخوای گەورە؛ بەڵکو دروستکراوێکە لە دروستکراوەکان، وەکە خوای گەورە دەیداتە پاڵ خۆی بۆ ڕێزلێنان وبەهەند وەرگرتنێتی لای فریشتەکان.

کەواتە دروستکردنی ئادەم وەکو ئایەتەکانی قورئان وفەرموودەکانی پێغەمبەر ﷺ باس دەکەن بەم حەوت قۆناغەدا تێپەڕیوە تا بۆتە ئادەم و مرۆڤێکی ئاسایی.

---

١ - سورة الحجر: الآية (٢٩). وسورة ص: الآية (٧٢).

تەوەری دووەم: وردەکارییەکانی دروستکردنی ئادەم:

هەرچەندە هیچ کام لەئایەتەکانی قورئان زیاد لەوەی باسمان کرد باس لە تەمەنی ئادەم وسیفاتەکانی ناکەن؛ بەڵام دەکرێت وردەکاری ئەو بابەتانە لەدەقی فەرموودەکانەوە دەست بکەوێت:

بۆ نموونە: دەربارەی ڕۆژی ڕۆح بەبەراکردنی ئادەم پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: {خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ يَوْمُ الْجُمُعَةِ فِيهِ خُلِقَ آدَمُ، وَفِيهِ أُدْخِلَ الْجَنَّةَ، وَفِيهِ أُخْرِجَ مِنْهَا، وَلاَ تَقُومُ السَّاعَةُ إِلاَّ فِى يَوْمِ الْجُمُعَةِ}(١). واتە: باشترین ڕۆژێك کەخۆری تێدا هەڵهاتبێت ڕۆژی هەینییە، ئادەم لەو ڕۆژەدا دروستکرا و لەو ڕۆژەیشدا خرایە بەهەشتەوە وهەر لەو ڕۆژەیشدا لەبەهەشت دەرکرا، وەرۆژی دوایی وقیامەتیش هەر لەڕۆژی هەینیدا دەبێت.

لە فەرموودەیەکی تردا دەفەرموێت: {وَفِيهِ تِيبَ عَلَيْهِ، وَفِيهِ مَاتَ}(٢). واتە: هەر لە هەینیشدا خوای گەورە لە هەڵەکەی خۆشبوو وهەر لەو ڕۆژەیشدا مرد.

دەربارەی تەمەنیشی فەرموودەکان باس لەوەدەکەن کە تەمەنی ئادەم (١٠٠٠) ساڵ بووە لەوانە: {لَمَّا خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ، وَنَفَخَ فِيهِ الرُّوحَ عَطَسَ، فَقَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ، فَحَمِدَ اللَّهَ بِإِذْنِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى، فَقَالَ لَهُ رَبُّهُ: رَحِمَكَ اللَّهُ يَا آدَمُ، وَقَالَ لَهُ: يَا آدَمُ ، اذْهَبْ إِلَى أُولَئِكَ الْمَلائِكَةِ- إِلَى مَلأٍ مِنْهُمْ جُلُوسٍ- فَقُلِ: السَّلامُ عَلَيْكُمْ، فَقَالُوا: وَعَلَيْكَ السَّلامُ، وَرَحْمَةُ اللَّهِ، وَبَرَكَاتُهُ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى رَبِّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَقَالَ: هَذِهِ تَحِيَّتُكَ وَتَحِيَّةُ بَنِيكَ بينهم، فَقَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى لَهُ وَيَدَاهُ مَقْبُوضَتَانِ اخْتَرْ أَيَّهُمَا شِئْتَ، قَالَ: اخْتَرْتُ يَمِينَ رَبِّي، وَكِلْتَا يَدَيْ رَبِّي يَمِينٌ مُبَارَكَةٌ، ثُمَّ بَسَطَهَا، فَإِذَا فِيهَا آدَمُ وَذُرِّيَّتُهُ، فَقَالَ: أَيْ رَبِّ، مَا هَؤُلاءِ؟. قَالَ: هَؤُلاءِ ذُرِّيَّتُكَ، فَإِذَا كُلُّ إِنْسَانٍ مَكْتُوبٌ عُمْرُهُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ، وَإِذَا فِيهِمْ رَجُلٌ أَضْوَؤُهُمْ، أَوْ مِنْ أَضْوَئِهِمْ، لَمْ يُكْتَبْ لَهُ إِلا أَرْبَعِينَ سَنَةً، فَقَالَ: يَا رَبِّ، مَنْ هَذَا؟. فَقَالَ: هَذَا ابْنُكَ دَاوُدُ، وَقَدْ كَتَبْتُ لَهُ أَرْبَعِينَ سَنَةً، فَقَالَ: يَا رَبِّ، زِدْهُ فِي عُمْرِهِ، قَالَ: ذَاكَ الَّذِي كَتَبْتُ لَهُ، قَالَ: فَإِنِّي جَعَلْتُ لَهُ مِنْ عُمْرِي سِتِّينَ سَنَةً قَالَ: أَنْتَ وَذَاكَ ، فَقَالَ: ثُمَّ أُسْكِنَ الْجَنَّةَ مَا شَاءَ اللَّهُ، ثُمَّ أُهْبِطَ مِنْهَا، وَكَانَ آدَمُ يَعُدُّ لِنَفْسِهِ، فَأَتَاهُ مَلَكُ الْمَوْتِ، فَقَالَ لَهُ آدَمُ: قَدْ عَجَّلْتَ ، قَدْ كُتِبَ لِي أَلْفُ سَنَةٍ. قَالَ: بَلَى، وَلَكِنَّكَ جَعَلْتَ لابْنِكَ دَاوُدَ مِنْهَا سِتِّينَ سَنَةً، فَجَحَدَ، فَجَحَدَتْ ذُرِّيَّتُهُ، وَنَسِيَ فَنَسِيَتْ ذُرِّيَّتُهُ، فَيَوْمَئِذٍ أُمِرَ بِالْكِتَابِ

---

١ - مسلم، صحيح مسلم، ج٣، رقم الحديث (٢٠١٤)، ص٦.

٢ - البيهقي، السنن الكبرى، ج٣، رقم الحديث (٦٢١٤)، ص٢٥٠. وصححه الألباني في صحيح الجامع.

وَالشُّهُودِ}(١). واتە: کاتێك خوای گەورە ئادەمی دروستکرد ورۆحی بەبەردا کرد ئادەم پژمی وگوتی: سوپاس بۆخوا، بەویستی خوای گەورە سوپاسی خوای گەورەی کرد وخوای گەورەیش پێی فەرموو: ئادەم خوای گەورە ڕەحمت پێ بکات وبەزەیی پێتدا بێتەوە، پاشان پێی فەرموو: بڕۆ بۆ لای ئەو فریشتانە- کۆمەڵێکیان لەو ناوە دانیشتبوون- وبڵێ: سڵاوی خوای گەورەتان لێبێت. ئەوانیش لەوەڵامدا گوتیان: سڵاو، وبەزەیی، ومیهرەبانی خوات لەسەر. پاشان گەڕایەوە لای خوای گەورە وخوای گەورە پێی فەرموو: ئەوە سڵاوی تۆ ونەوەکانت دەبێت لەنێو خۆیاندا، پاشان پەروەردگار هەردوو دەستەکانی داخستبوو پێی فەرموو: کامەیانت دەوێت هەڵیبژێرە. ئەویش گوتی: هەردوو دەستەکانی پەروەردگارم ڕاست وپیرۆزن، ئەوەی لای ڕاستیانم دەوێت، کە خوای باڵادەست دەستی کردەوە، ئادەم خۆی ونەوەکانی لەدەستی پەروەردگاردا بینی وگوتی: ئەی پەروەردگارم: ئەوانە کێن؟. فەرمووی: ئەوانە نەوەکانی تۆن، بینی هەرکەسێك تەمەنی لەنێوچاوانی نووسراوە وبینی یەکێکیان لەهەموو ئەوانی تر نورانی تر ودرەوشاوە تربوو، تەنها چل ساڵ تەمەنی بۆ نووسرابوو، گوتی: ئەی پەروەردگارم، ئەوە کێیە؟. فەرمووی: داوودی کوڕتە وچل ساڵ(٢) تەمەنم بۆ نووسیوە. گوتی: ئەی پەروەردگارم تەمەنی بۆ زیادکە. فەرمووی: ئەوەندەم بۆ نووسیوە. گوتی: من شەست ساڵ لەتەمەنی خۆمی پێدەدەم. فەرمووی: باشە باوابێت ئەوە قسەی خۆتە. پاشان خوای گەورە ئادەمی لەبەهەشتدا نیشتەجێ کرد تا ئەوکاتەی ویستی لەسەر بوو، دواتر ناردی بۆ سەر زەوی وئادەم ڕۆژانە تەمەنی خۆی ئەژمار دەکرد، تا فریشتەی گیانکێشان هات بۆ لای گیانی بکێشێت، ئادەم پێی گوت: پەلەت کردوە، من هەزار ساڵ تەمەنم بۆ نووسراوە، گوتی: ڕاستە وایە؛ بەڵام تۆ شەست ساڵیت بەخشیوەتە داوودی کوڕت. ئادەم نەچووەوە سەر قسەکەی ونەی سەلماند، ونەوەکانیشی نەچوونەوە سەرقسەکانی خۆیان ونەیانسەلماند، ئادەم بەڵێنەکەی خوای گەورەی لەیاد چوو، نەوەکانیشی بەڵێنەکانیان لەیاد چوو. لەو کاتەوە پەروەردگار فەرمانی بەنووسینی بەڵێن وشایەت گرتن کرد.

---

١ - الترمذي، سنن الترمذي، ج٥، رقم الحديث (٣٣٦٨)، ص٤٥٣. وصححه الألباني في صحيح الجامع- الحديث (٥٢١٠).

٢ - لەهەندێك ڕیوایەتدا بە شەست ساڵ هاتووە ودیارە ئەو کەسەی فەرموودەکەی گێڕاوتەوە لێی تێك چووە، یان چەند کەسێك گێڕاویانەتەوە وهەندێکیان لێیان تێك چووە.

لەتەوراتدا هاتووە کە گوایە ئادەم (٩٣٠)ساڵ ژیاوە وئەگەر ئەوەی تەورات ڕاست بێت، ئەوە دیارە (٩٣٠) ساڵ لەسەر زەوی ژیاوە بەساڵی هەتاوی، کە دەکاتە (٩٥٧) ساڵی قەمەری، ولەگەڵ (٤٣) ساڵ تەمەنی ناو بەهەشت لەئاسمان دەکاتەوە (١٠٠٠) ساڵ⁽¹⁾.

سەبارەت بەدوا ساتەکانی تەمەن ووەفاتیشی پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: **{إِنَّ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامِ لَمَّا حَضَرَهُ الْمَوْتُ قَالَ لِبَنِيهِ: أَىْ بَنِىَّ إِنِّى أَشْتَهِى مِنْ ثِمَارِ الْجَنَّةِ. فَذَهَبُوا يَطْلُبُونَ لَهُ، فَاسْتَقْبَلَتْهُمُ الْمَلائِكَةُ وَمَعَهُمْ أَكْفَانُهُ، وَحَنُوطُهُ، وَمَعَهُمُ الْفُؤُوسُ، وَالْمَسَاحِى، وَالْمَكَاتِلُ. فَقَالُوا لَهُمْ: يَا بَنِى آدَمَ مَا تُرِيدُونَ، وَمَا تَطْلُبُونَ؟. أَوْ مَا تُرِيدُونَ وَأَيْنَ تَذْهَبُونَ؟. قَالُوا: أَبُونَا مَرِيضٌ فَاشْتَهَى مِنْ ثِمَارِ الْجَنَّةِ. قَالُوا لَهُمْ: ارْجِعُوا فَقَدْ قُضِىَ قَضَاءُ أَبِيكُمْ. فَجَاءُوا فَلَمَّا رَأَتْهُمْ حَوَّاءُ عَرَفَتْهُمْ فَلاَذَتْ بِآدَمَ. فَقَالَ: إِلَيْكِ عَنِّى فَإِنَّمَا أُوتِيتُ مِنْ قِبَلِكِ، خَلِّى بَيْنِى وَبَيْنَ مَلاَئِكَةِ رَبِّى تَبَارَكَ وَتَعَالَى، فَقَبَضُوهُ، وَغَسَّلُوهُ، وَكَفَّنُوهُ، وَحَنَّطُوهُ، وَحَفَرُوا لَهُ، وَأَلْحَدُوا لَهُ، وَصَلَّوْا عَلَيْهِ، ثُمَّ دَخَلُوا قَبْرَهُ فَوَضَعُوهُ فِى قَبْرِهِ، وَوَضَعُوا عَلَيْهِ اللَّبِنَ، ثُمَّ خَرَجُوا مِنَ الْقَبْرِ، ثُمَّ حَثَوْا عَلَيْهِ التُّرَابَ، ثُمَّ قَالُوا: يَا بَنِى آدَمَ هَذِهِ سُنَّتُكُمْ}**⁽²⁾. واتە: کاتێك ئادەم کەوتە حاڵی مردن بەکوڕەکانی گوت: حەزم لەمیوەی بەهەشتە، ئەوانیش چوون تا بۆی پەیدا بکەن ولەڕێ بەکۆمەڵێك فریشتە گەیشتن کە کفن وبۆن وپاچ وبێڵ وخاکەنازیان پێبوو. پێیان گوتن: کوڕەکانی ئادەم بۆکوێ دەڕۆن وچیتان دەوێت؟. گوتیان: باوکمان نەخۆشە وحەز لەمیوەی بەهەشت دەکات. گوتیان: بگەڕێنەوە باوکتان کارەکەی تەواو بووە وتەمەنی کۆتایی هاتووە کە گەڕانەوە لەگەڵیان، حەوا فریشتەکانی ناسی — وزانیی بۆ گیانکێشانی هاتوون- باوەشی کرد بە ئادەمدا. ئادەم گوتی: وازم لێبێنە، ئەوەی بەسەرمان هات بەهۆی تۆوە بوو، لێم گەڕێ با فریشتەکانی خوا کاری خۆیان بکەن، ئەوکات گیانیان کێشا وشۆردیان وکفنیان کرد وبۆنیان لێدا وگۆڕیان بۆ هەڵکەند وگۆڕیچەیان بۆکرد ونوێژیان لەسەر کرد، پاشان دابەزینە ناو گۆڕەکەی وخستیانە ناو گۆڕەکەی وخشتیان

---

١ - إبن كثير، البداية والنهاية، ج١، دار إحياء التراث العربي، بيروت، ط١، ١٤٠٨، ص١١١.

٢ - البيهقي، السنن الكبرى، ج٣، رقم الحديث (٦٩٤٧)، ص٤٠٤. الحاكم، المستدرك على الصحيحين، ج٢، دار المعرفة، بيروت، وقال: هذا حديث صحيح الاسناد ولم يخرجاه، ص٣٤٤، ٣٤٥. الهيثمي، مجمع الزوائد ومنبع الفوائد، ج٨، دار الفكر،بيروت، ط١٤١٢، وقال: رواه عبد الله بن أحمد، ورجاله رجال الصحيح غير عتي بن ضمرة وهو ثقة، ص٣٦٦، ٣٦٧. الإمام أحمد، المسند، ج٥، رقم الحديث (٢١٢٧٨)، وقال شعيب الأرنؤوط في تخريجه: إسناده ضعيف. مؤسسة قرطبة، القاهرة، ص١٣٦.

لەسەر دانا وپاشان لە گۆڕەکەی هاتنە دەرەوە وخۆڵیان کرد بەسەردا، پاشان گوتیان: ئەی کوڕانی ئادەم ئەمەی کردمان ڕێوڕەسمی بەخاك سپاردنی مردووەکانتانە.

دەربارەی سیفاتەکانی ئادەم پێغەمبەری خوا ﷺ لە فەرموودەیەکدا دەفەرموێت: {خَلَقَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ طُولُهُ سِتُّونَ ذِرَاعًا... فَكُلُّ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ عَلَى صُورَةِ آدَمَ وَطُولُهُ سِتُّونَ ذِرَاعًا، فَلَمْ يَزَلِ الْخَلْقُ يَنْقُصُ بَعْدَهُ حَتَّى الآنَ}(١). واتە: خوای گەورە ئادەمی لەسەر شێوەی خۆی دروستکرد، شەست گەز باڵای هەبوو...هەرکەسیش بچێتە بەهەشت لەسەر شێوەی ئادەم شەست گەز باڵای دەبێت، پاش ئادەم خەڵکی هێدی هێدی – باڵا، و جوانی، وتەمەنیان - ڕوو لەکەمییە تا ئەمڕۆ.

کۆتایی ئەم تەوەرەیە بەو فەرموودەیە دەهێنین کە پێغەمبەری خوا ﷺ باسی شەوی میعراج و دیداری ئادەم دەکات و دەفەرموێت: {ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِي، فَعَرَجَ بِي إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا، فَلَمَّا جِئْتُ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا قَالَ جِبْرِيلُ لِخَازِنِ السَّمَاءِ: افْتَحْ. قَالَ: مَنْ هَذَا؟. قَالَ: هَذَا جِبْرِيلُ. قَالَ: هَلْ مَعَكَ أَحَدٌ؟. قَالَ: نَعَمْ مَعِي مُحَمَّدٌ ﷺ فَقَالَ: أُرْسِلَ إِلَيْهِ؟. قَالَ نَعَمْ. فَلَمَّا فَتَحَ عَلَوْنَا السَّمَاءَ الدُّنْيَا، فَإِذَا رَجُلٌ قَاعِدٌ عَلَى يَمِينِهِ أَسْوِدَةٌ، وَعَلَى يَسَارِهِ أَسْوِدَةٌ، إِذَا نَظَرَ قِبَلَ يَمِينِهِ ضَحِكَ، وَإِذَا نَظَرَ قِبَلَ يَسَارِهِ بَكَى، فَقَالَ: مَرْحَبًا بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالِابْنِ الصَّالِحِ. قُلْتُ لِجِبْرِيلَ: مَنْ هَذَا؟. قَالَ: هَذَا آدَمُ. وَهَذِهِ الْأَسْوِدَةُ عَنْ يَمِينِهِ وَشِمَالِهِ نَسَمُ بَنِيهِ فَأَهْلُ الْيَمِينِ مِنْهُمْ أَهْلُ الْجَنَّةِ، وَالْأَسْوِدَةُ الَّتِي عَنْ شِمَالِهِ أَهْلُ النَّارِ}(٢).

واتە: پاشان جبریل لەگەڵم هات تا گەیشتینە ئاسمانی دونیا، کەگەیشتینە ئاسمانی دونیا جبریل بە دەرگەوانی ئاسمانی گوت: بیکەرەوە. گوتی ئەوە کێیە؟. گوتی: ئەوە جبریلە. گوتی: کەسی ترت لەگەڵە؟. گوتی: بەڵێ موحەممەدم ﷺلەگەڵە. گوتی: بانگێشتکراوە؟. گوتی: بەڵێ. کە دەرگاکەی کردەوە چووینە سەر ئاسمانی دونیا ولەوێ بینیم پیاوێك دانیشتووە، لەلای ڕاستییەوە تارماییەك هەیە ولەلای چەپییەوە تارماییەك هەیە، کەسەیری لای ڕاستی دەکرد پێدەکەنی وکەسەیری لای چەپی دەکرد دەگریا. گوتی: بەخێربێیت ئەی کوڕی چاك وپێغەمبەری چاك. گوتم: ئەی جبریل ئەوە کێیە؟. گوتی: ئەوە ئادەمە، ئەو تارماییەی لای ڕاست وچەپیشی نەوەکانێتی، ئەوانەی لای ڕاستی بەهەشتییەکانن، وئەوانەی لای چەپیشی دۆزەخییەکانن.

---

١ - البخاري،صحيح البخاري، ج٨، رقم الحديث (٦٢٢٧)، ص٥٠. مسلم، صحيح مسلم، ج٨، رقم الحديث (٧٣٤٢)، ص١٤٩.

٢ - البخاري، صحيح البخاري، ج١، رقم الحديث (٣٤٩)، ص٧٩. مسلم، صحيح مسلم،ج١، رقم الحديث (٤٣٣)، ص١٠٢.

تەوەری سێیەم: هەڵوێستی فریشتەکان وشەیتان سەبارەت بە ئادەم:

خوای گەورە کاتێك ویستی وابوو ئادەم دروستبکات بەفریشتەکانی فەرمووی: ﴿إِنِّي جَاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَلِيفَةً﴾(١). واتە: من جێنشینێك لەسەر زەویدا دروست دەکەم.

جا لێرەدا بە هیچ شێوەیەك دروست نییە بڵێین مەبەستی ئایەتەکە ئەوەیە کە خوای گەورە جێنشینێك بۆ خۆی دروست دەکات لەزەویدا ومرۆڤیشی بۆ ئەو مەبەستە هەڵبژاردوە؛ لەبەر ئەوەی جێنشینی لە کۆمەڵێك حاڵەتدا دەبێت، هەموویان دەرهەق بەزاتی خوای گەورە و بێ هاوتا نەشیاوو مەحاڵن لەوانە:

- جێنشینی لە نێوانی دووکەسدا دەبێت، کە لەیەك ئاستدا بن وهاوشێوەی یەکتر بن، یان لای کەم لەزۆر ڕووەوە لەیەکتر نزیکبن.

- یان لەکاتێکدا دەبێت کە کەسی یەکەم خۆی بمرێت ودەسەڵاتی کۆتایی بێت، ئەوکات پێویستە کەسێك جێنشینی بێت وشوێنەکەی پڕ بکاتەوە.

- یانیش کەسێکی گونجاوتر و شیاوتر لەکەسی یەکەم بۆ بەڕێوەبردنی کارێك پەیدا بێت، وئەو کات کەسی یەکەم لادەچێت وجێنشینەکە دەچێتە جێگەکەی.

هەموو ئەم ئەگەرانەیش بۆ خوای گەورە مەحاڵن؛ کەواتە مەبەستی جێنشین لێرەدا بۆخوای گەورە نییە؛ بەڵکو دوو واتای تر هەڵدەگرێت ئەوانیش:

١- یان ئەوەتا بەر لە دروستکردنی ئادەم دروستکراوانێکی تر هەبوون لە زەویدا وخوای گەورە لەناوی بردوون ولەپاش ئەوان ئادەمی دروستکردوە وئادەم ونەوەکانی بونەتە جێنشینی ئەوان.

٢- ویان ئادەم ونەوەکانی نەوە بەنەوە دەبنە جێنشینی یەکتر لەزەویدا. وەك ئەوەی خوای گەورە خۆی لەچەندین ئایەتدا باسی لێوە دەکات ودەفەرموێت: ﴿وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الأَرْضِ﴾(٢). ﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ فِي الأَرْضِ﴾(٣). واتە: ئەو خوایەی ئێوەی نەوە

---

١ - سورة البقرة: الآية (٣٠).

٢ - سورة الأنعام: الآية (١٦٥).

٣ - سورة فاطر: الآية (٣٩).

بەنەوە کردۆتە جێنشینی یەکتر لەزەویدا. وەدەفەرموێت: ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلاَئِفَ فِي الأَرْضِ مِن بَعْدِهِم﴾(١). واتە: پاش ئەوان ئێوەمان کردە جێنشینی یەکتر لەزەویدا.

چونکە مەبەستی خوای گەورە لە دروستکردنی جێنشین خودی ئادەم خۆی نەبوو بەڵکو ڕەگەزی مرۆڤ بوو بەگشتی، بە بەڵگەی ئەوەی کەدواتر فریشتەکان گوتیان: ﴿قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ﴾(٢). واتە: چۆن دروستکراوێکی تێدا دەکەیتە جێنشین، کە خراپەکار وخوێن ڕێژ دەبێت، لەکاتێکدا ئێمە هەمیشە پەرستش بۆ زاتی تاکی پاکی بێ هاوتای تۆئەنجام دەدەین؟!.

هەموویشمان دەزانین کە ئادەم خراپ و خوێنڕێژ نەبوو، وەناشکرێت فریشتەکان مەبەستیان لەم قسانە خودی ئادەم بووبێت، بەڵکو نەوەکانی بوو.

لێرەدا پرسیارێك دێتە پێش، ئەویش ئەوەیە کە چۆن فریشتەکان زانییان ئەو بوونەوەرەی کە خوای گەورە دەیەوێت دروستی بکات خراپەکار وخوێنڕێژ دەبێت، لەکاتێکدا هێشتا دروستنەکراوە وهیچی لەبارەوە نازانن. لێرەدا دوو ئەگەر هەیە:

یەکەم: لەوانەیە بەر لە ئادەم دروستکراوانێك هەبووبن کاری وایان کردبێت.

دووەم: فریشتەکان زانیویانە ئەو بوونەوەرە لە قوڕ دروست دەکرێت وئەوانیش سروشتی قوڕیان زانیوە وزانیویشیانە کە هەر بوونەوەرێك لەقوڕ دروستبکرێت کاری وای لێ دەوەشێتەوە.

ئەم هەڵوێستەی فریشتەکانیش ڕەخنە وناڕەزایی نەبوو؛ بەڵکو خوای گەورە خۆی ویستی لەسەر بوو کە ڕاوێژیان پێ بکات وڕاشکاوانە هەڵوێستیان بزانێت؛ تا دواتر پێیان بسەلمێنێت کەئەوەی ئەو دەیزانێت ئەوان نایزانن، بۆیە پێی فەرموون: ﴿إِنِّي أَعْلَمُ مَا لاَ تَعْلَمُونَ﴾(٣). واتە: ئەوەی من دەیزانم ئێوە نایزانن. وەگەر نا دەکرا هەر باسی نەکردایە و نەشیانزانیایە.

دواتر پەروەردگار دەیەوێت بەشێوەیەکی کرداری وەڵامیان بداتەوە وحیکمەتی کارەکەیان تێبگەیەنێت ودەفەرموێت: ﴿وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلائِكَةِ فَقَالَ

---

١ - سورة يونس: الآية (١٤).

٢ - سورة البقرة: الآية (٣٠).

٣ - سورة البقرة: الآية (٣٠).

أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾(١). واتە: خوای گەورە ناوی هەموو بوونەوەرەکانی فێری ئادەم کرد- لە ئاسمان وزەوی ومانگ ورۆژ وئەستێرە وبەرد ودار وهتد- پاشان ئەو بوونەوەرانەی نیشانی فریشتەکانی داو فەرمووی: ناوی ئەو شتانەم پێ بڵێن ئەگەر ڕاست دەکەن و ئێوە لە ئادەم باشتر و لەپێشترن.

لەوێدا فریشتەکان دانیان بەهەڵەی خۆیاندا ناو لە وەڵامدا گوتیان: ﴿سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ﴾(٢). واتە: ئەی پەروەردگار پاك وبێگەردی بۆ تۆیە ئێمە هیچ شتێك نازانین ئەگەر خۆت فێرت نەکردبین، هەر خۆت زانا ودانا وکاربەجێیت.

پاشان خوای گەورە بەئادەمی فەرموو: ﴿قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ﴾(٣). واتە: ئادەی ئادەم تۆ ناوی هەموو ئەوشتانەیان پێ بڵێ، ئەوجا کەئادەم ناوی شتەکانی پێ گوتن خوای گەورە فەرمووی: من پێم نەگوتن کەمن هەموو نهێنی وپەنهانییەکانی ئاسمانەکان وزەوی دەزانم وهەموو ئەوانەیشی کە دەری دەبڕن ئەوەیش کەدەیشارنەوە هەمووی دەزانم.

لەم ڕێیەوە خوای گەورە ویستی قەناعەت بەفریشتەکانی بکات، بەوەی کە ئەگەر ئێوە ناوی ئەم شتانە نازانن کە لەبەردەستاندایە ودەیبینن، ئیتر چۆن دەزانن ئەو جێنشینەی من دەمەوێت لەزەویدا دروستی بکەم چییە وچۆن دەبێت وبۆ دروستی دەکەم؟!.

لەپاش ئەوەی کە خوای باڵادەست بۆ فریشتەکانی دەرخست کە ئەوەی ئادەم دەیزانێت ئەوان نایزانن، ئەوجا داوای لێ کردن کە کڕنوشی بۆ ببەن وفەرمووی: ﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُواْ لآدَمَ فَسَجَدُواْ إِلاَّ إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ﴾(٤). واتە: کاتێك فەرمانمان کرد بە فریشتەکان کە کڕنوش بۆ ئادەم ببەن، هەموویان کڕنوشیان برد تەنها ئیبلیس نەبێت کڕنوشی نەبرد ولوتبەرزی نواند وچووە ڕیزی بێباوەڕانەوە.

وەك لەدەقی ئایەتەکەدا دەردەکەوێت خودای گەورە فەرمانی تەنها بەفریشتەکان کردوە کە کڕنوش بۆ ئادەم ببەن، وە زانایانیش هاوڕان لەسەر ئەوەی کە ئیبلیس فریشتە

---

١ - سورة البقرة: الآية (٣١).

٢ - سورة البقرة: الآية (٣٢).

٣ - سورة البقرة: الآية (٣٣).

٤ - سورة البقرة: الآية (٣٤).

نەبووە؛ چونکە فریشتەکان لە نور دروستکراون وئیبلیس لە ئاگر، وەلێکدانەوەی زۆر هەیە بۆ ئەوەی کە چۆن ئیبلیس بەر فەرمانەکە کەوت؛ بەڵام هیچ کام لەوانە گرنگ نین ئەوەی گرنگە لێرەدا ئەوەیە کەئێمە دڵنیاین لەوەی کە ئەم فەرمانەی خوای گەورە بەهەر هۆیەك بێت لە هۆیەکان ئیبلیسیشی گرتۆتەوە؛ چونکە ئەگەر فەرمانەکە نەیگرتایەتەوە ئەوە بەدڵنیاییەوە خوای گەورە لێپێچنەوەی لەگەڵ نەدەکرد، وەیان ئیبلیس خۆی پاساوی ئەوەی دەبوو کە ئەو لەفەرمانەکەدا نەبووە.

جا هەرچەندە خوای گەورە خۆی باش دەزانێت چی لەناخی شەیتاندا هەیە وبۆچی کڕنوشی نەبردوە؛ بەڵام نایەوێت بەر لەوەی خۆی دان بەتاوانەکەیدا بنێت سزای بدات، بۆیە لێی دەپرسێت(١) ودەفەرموێت: ﴿قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلاَّ تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَاْ خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ﴾(٢). واتە: چی ڕێگری لێ کردیت و وای لێکردیت کە کڕنوش نەبەیت کاتێك فەرمانم پێ کردیت؟!. ئیبلیس لەوەڵامدا گوزارشت لەناخی نەخۆشی خۆی دەکات ودەڵێت: ﴿قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ﴾(٣). واتە: من لەو باشترم، منت لە ئاگر دروستکردوە وئەو لە قوڕ.

جالێرەدا ئەگەر سەرنج بدەین دەبینین کە شەیتان هەر بەتاوانی کڕنوش نەبردن وسەرپێچی کردنی فەرمانەکەی خوای گەورەوە نەوەستا؛ بەڵکو پاساوی هەڵوێستەکەی زۆر لەخودی هەڵوێستەکی نەشیاوتر بوو؛ لەبەر ئەوەی ڕەخنەی گرت لە زانست ودانایی ودادپەروەری فەرمانەکی خوای گەورە، بەوەی کە چۆن فەرمان بەمن دەکەیت کڕنوش بەرم بۆ ئادەم، لەکاتێکدا من لەو باشترم؟! بەمەیش تاوانەکەی خۆبەزلزانی، وبەخۆدا هەڵدان، وبەکەم سەیرکردنی بەرامبەر وسوکایەتی پێکردنیشی هاتە سەر،ولەسەر ئەمانە هەمووی خوای گەورە ڕیسوای کرد ونەفرینی هەتا هەتایی لێکرد ولەزاتی باڵادەستی خۆی وڕیزی فریشتەکان دووری خستەوە.

---

١ - جا با ئێمەی باوەڕداریش لەمەوە فێر ببین کە بەر لەلێکۆڵینەوە وبەدواداچونی تەواو بڕیاری سەرپێی وبەپەلە لەسەر هەڵوێست وهەڵەی خەڵکی نەدەین.

٢ - سورة الأعراف: الآية (١٢).

٣ - سورة الأعراف: الآية (١٢).

تەوەری چوارەم: دروستکردنی حەووا:

هەرچەندە خوای گەورە هەر لەسەرەتای دروستکردنییەوە ڕێزێکی بێ سنوری لەئادەم گرتبوو، وە هەموو هۆکارەکان و پێداویستییەکانی ژیانی بۆ فەراهەم کردبوو؛ بەڵام سەرەڕای ئەمانە هەمووی ئادەم زۆر هەستی بەتەنیایی دەکرد؛ چونکە لەڕەگەزی خۆی هاودەم و هاوسەرێکی نەبوو، تا خوای گەورە هاوسەرێکی لەخۆی بۆ دروستکرد.

سەبارەت بە شێواز وکاتی دروستبوونی ئەو هاوسەرە، دەقێکی ڕوون و ڕاستەوخۆمان لەبەردەستدا نییە؛ بەڵام دەقەکانی قورئان وسوننەت کۆمەڵێك ڕاستی لەو بارەیەوە باس دەکەن کە گرنگترینیان ئەمانەن:

- سەرچاوەی دروستبوونی حەووا ئادەم خۆی بوو، هەر وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُواْ رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا﴾(١). واته: ئەی خەڵکینە پابەندی فەرمانەکانی ئەو پەروەردگارەتان بەن کە ئێوەی لەیەك تاکە کەس دروستکردوە وهەر لەخۆی هاوسەری بۆ دروستکردوە. لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێت: ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا﴾(٢). واته: ئەو خوایەی کە لەیەك کەس ئێوەی دروستکردوە وهەر لەخۆی هاوسەری بۆ دروستکردوە.

- ئەو ئەندامەی جەستەی ئادەمیش کە حەووای لێ دروستکراوە پەراسووی بووە، هەر وەك پێغەمبەری خوا ﷺ لەفەرموودەیەکدا دەفەرموێت: {اسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ، فَإِنَّ الْمَرْأَةَ خُلِقَتْ مِنْ ضِلَعٍ}(٣). واته: وەسییەت و ڕاسپاردەی من بۆ ئێوە ئەوەیە کە ئاگاتان لە ئافرەتان بێت و باش بن بۆیان؛ چونکە ئافرەت لە پەراسوو دروست بووە.

- تەورات وئینجیل وسەرجەم پەڕتووکە ئاسمانییەکانی تریش جەخت لەسەر هەمان ڕاستی دەکەنەوە، کە خاتوو حەوا لە پەراسووی چەپی ئادەم دروستبووە، لەوانە لە سفری تەکویندا هاتووە: (وَقَالَ الرَّبُّ الإِلهُ: لَيْسَ جَيِّدًا أَنْ يَكُونَ آدَمُ وَحْدَهُ، فَأَصْنَعَ لَهُ مُعِينًا نَظِيرَهُ (٢١) فَأَوْقَعَ الرَّبُّ الإِلهُ سُبَاتًا عَلَى آدَمَ فَنَامَ، فَأَخَذَ وَاحِدَةً مِنْ أَضْلاَعِهِ وَمَلأَ مَكَانَهَا لَحْمًا (٢٢) وَبَنَى الرَّبُّ

---

١ - سورة النساء: الآية (١).

٢ - سورة الأعراف: الآية (١٨٩).

٣ - البخاري، صحيح البخاري، ج٤، رقم الحديث (٣٣٣١)، ص١٣٣. مسلم، صحيح مسلم، ج٤، رقم الحديث (٣٧١٩)، ص١٧٨.

الإلهُ الضِّلْعَ الَّتِي أَخَذَهَا مِنْ آدَمَ امْرَأَةً وَأَحْضَرَهَا إِلَى آدَمَ)[١]. واته: خوای گەورە فەرمووی: باش نییە ئادەم بەتەنها بمێنێتەوە، کەسێکی هاوشێوەی خۆی بۆ دروست دەکەم، پاشان خوای گەورە ئادەمی خەواند ویەکێك لەپەراسوەکانی دەرهێناو شوێنەکەی بەگۆشت پڕکردەوە ولەو پەراسوەی لەئادەمی وەرگرت ئافرەتێکی دروستکرد وهێنای بۆلای ئادەم.

- بۆیەیش خوای گەورە لە جەستەی ئادەم خۆی حەووای دروست کرد تا هەمیشە ئادەم وسەرجەم پیاوانیش لەوە تێبگەن کە هاوسەرەکانیان بەشێکن لەخۆیان؛ بۆیە پێویستە ڕێزیان لێ بگرن وخۆشیان بووێن.

- سەبارەت بە هۆکاری ناونانیشی بە حەووا دوو ئەگەر هەیە:

١- حەووا لە (حی) ییەوە وەرگیراوە کە بەواتای زیندوو دێت، و حەووایش لە ئادەم دروستکرا کە زیندوو بوو.

٢- یانیش لەبەر ئەوەی کە ئەم ئافرەتە دەبێتە دایکی هەموو زیندووەکان.

ئەمە هەموو ئەو زانیاریانەن کە دەربارەی دروستکردنی حەووا هاتوون وهەرچەندە هەندێك لەو دەقانەی کەباسمان کرد ڕاڤەی جیاوازتری بۆ دەکرێت؛ بەڵام دروستترینیان ئەوەیە کەلێرەدا باسمان کردوە.

وردەکارییەکانی تری ئەم ڕووداوەیش هەرچی وهەرچۆن بووبێت ئەوە گرنگ نییە، گرنگ ئەوەیە دەرئەنجام خوای گەورە هاوسەرێکی بۆ ئادەم دروستکرد تا ژیانی لەگەڵ بەسەر ببات و پێکەوە ڕووبەڕووی ئەزموونە تاڵەکانی ژیان ببنەوە، وببنە سەرچاوەی ژیانی مرۆڤایەتی.

---

[١] سفر التكوين: إصحاح ٢، عدد ٢١- ٢٣.

تەوەری پێنجەم: چوونە ناو بەهەشت وفریودانی شەیتان ودەربەدەربوون لەبەهەشت:

ئەوجا خوای گەورە وپاش ئەو هەموو بەخششەی کە لەگەڵ ئادەمی کرد بەخششێکی گەورەتری لەگەڵ دەکات بەوەی کەخۆی وهاوسەرەکەی لەبەهەشتدا نیشتەجێ دەکات وپێی دەفەرموێت: ﴿يَا آَدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ﴾(١). واتە: ئەی ئادەم خۆت وهاوسەرەکەت نیشتەجێ بن لەبەهەشتەدا وهەرچیتان حەز لێبوو بیخۆن وتەنها نزیکی ئەو دارە مەکەون ومەچنە ڕیزی ستەمکارانەوە.

هەرچەندە هەندێك لە ڕاڤەکارانی قورئان پێیان وایە کە ئادەم لەبەهەشتدا دروستبووە، بەڵام ئەم ئایەتانە وهەموو ئەو ئایەتانەی تر کە لەم بارەیەوە هاتوون ئەوە ڕەت دەکەنەوە کە ئادەم تا ئەم قۆناغەیش لەبەهەشتدا بووبێت، بەبەڵگەی ئەوەی کە پەروەردگار ئێستا پێی دەفەرموێت لەبەهەشتدا نیشتەجێ بە، وە بەبەڵگەی ئەوەیش کە ئێستا هەلومەرجی مانەوەیان لەبەهەشتدا بۆ دیاری دەکات وداوای ئەوەیان لێ دەکات، کە لەبەری دارەکە نەخۆن.

سەبارەت بەوەیش کە ئایا ئەو بەهەشتەی ئادەمی تێدا نیشتەجێ کرا، هەر ئەو بەهەشتەیە کە باوەڕداران لەدواڕۆژدا دەچنە ناوی، یان هەرباخێکی خۆش بووە وهەموو پێداویستییەکی خۆشگوزەرانی تێدا دەستەبەر بووە، زانایان قسە وباسی زۆریان هەیە وهیچ بەڵگەیەکی ڕوونیان بەدەستەوە نیە بۆ ساغکردنەوەی بۆچوونەکانیان، گرنگ ئەوەیە هەر کامیان بێت هیچ کاریگەرییەکی لەسەر ڕەوتی ڕووداوەکان نابێت.

گرنگ ئەوەیە خوای گەورە باش دەیزانی کەشەیتان ئەو داخەی ئادەمی هەر لەدڵدایە کە بەهۆی ئەوەوە بەنەفرەت کرا وهەمیشە لەبۆسەدایە بۆ ئەوەی تۆڵەی خۆی لێبکاتەوە؛ بۆیە هۆشداری دایە ئادەم بەوەی ئاگای لە فێڵ وفریودانی شەیتان بێت وبزانێت کەشەیتان دوژمنێتی وبەقسەی تەفرە نەخوات وپێی فەرموون: ﴿فَقُلْنَا يَا آَدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا

---

١ - سورة البقرة: الآية (٣٥).

﴿يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَى وَأَنَّكَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَضْحَى﴾(١). واتە: گوتمان ئەی ئادەم ئەوە دوژمنی خۆت وخێزانەکەتە، ئاگادار بە فریوتان نەدات ولەبەهەشت بەدەرکردنتان نەدات، دواتر بەدبەخت وبەش مەینەت دەبیت، هەرچیت پێویست بێت لەبەهەشتدا بۆت ئامادەکراوە نەبرسی دەبیت، نەڕوت، نەتینو، نەهەتاویش لێتدەدات وماندوت دەکات.

پاش ماوەیەك شەیتان لەڕێی ختورە وگومانەوە چووە ژێر کلێشەی ئادەم وهاوسەرەکەی وفریوی دان وپێی گوتن: ﴿يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبْلَى﴾(٢). واتە: ئەی ئادەم دارێکت نیشان بدەم کە ئەگەر لێی بخۆیت بەهەتا هەتایی دەمێنیتەوە وگەنجینەیەکیشە هەرگیز لەناو ناچێت.

بەڵام زۆر ژیرانە لێیان دەچێتە پێش وسەرەتا پێیان ناڵێت کەئەو دارە هەمان ئەو دارەیە کە خوای گەورە فەرمانی پێ کردون کەلێی نزیك نەبنەوە، نەوەك شتەکەیان بەلاوە قورس بێت ولەفێلەکەی تێبگەن وبەقسەی نەکەن، بەڵکو پێیان دەڵێت دارێکە لە دارەکانی بەهەشت و بۆ زیاتر تۆکمە کردنی پیلانەکەی شەیتان کەڵکەڵەی ژیانی هەتاهەتایی دەخاتە سەریانەوە ودەیکاتە خولیایان. ئەوجا کە دەزانێت ئادەم وهاوسەرەکەی کەوتونەتە ژێر کاریگەری پیلانەکەیەوە وبەتاسەی ئەوەوەن کەئەو دارە ببیننەوە ولەبەرەکەی بخۆن، ئەوجا دارەکەیان پێ دەڵێت، ولێزانانە فەرمانەکەی خوایان بەئاراستەیەکی تردا بۆ ڕاڤە دەکات وپێیان دەڵێت: ﴿مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلاَّ أَن تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ﴾(٣). واتە: بۆیە خوای گەورە پێی گوتون لەو دارە مەخۆن تانەبنە فریشتە، وەیان بەهەتاهەتایی نەمیێننەوە، جا هەر بەوەیشەوە نەوەستا بەڵکو سوێندی بۆ خواردن بەوەی من تەنها بەرژەوەندی ئێوەم دەوێت وهیچی تر، خوای گەورە لەو بارەیەوە دەفەرموێت: ﴿وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ﴾(٤). واتە: سوێندی بۆ خواردن بەخوای گەورە، کە من دڵسۆزتانم وتەنها بەرژەوەندی ئێوەیشم مەبەستە. کەواتە شەیتان چەندین ڕێگەی بەکارهێنا تا

---

١ - سورة طه: الآيات (١١٧-١١٩).

٢ - سورة طه: الآية (١٢٠).

٣ - سورة الأعراف: الآية (٢٠).

٤ - سورة الأعراف: الآية (٢١).

قەناعەتیان پیّ بکات لەدارەکە بخۆن، تا کار گەیشتە ئەوەی پێیان بلّیت کە فەرمانەکەی خوای گەورە لەبەرژەوەندی ئێوە نییە؛ بەلْکو قسەکانی من لەبەرژەوەندی ئێوەیە ومن دلّسۆزتانم.

سەرئەنجام شەیتان کۆلّی نەدا تا تۆلّەی خۆی کردەوە وپاش هەولّێکی زۆر وچەندین سالّ فێلّ وهەولّ وماندوبوون قەناعەتی پیّ کردن لە دارەکە بخۆن و لەتەوراتدا واباس کراوە کەپاش (٤٣) سالّ ئەوجا توانی قەناعەتیان پیّ بکات.

لێرەدا لەوانەیە ئەو پرسیارە لای هەندێکمان دروستبێت کە شەیتان چۆن دەیتوانی دەنگی خۆی بگەیەنێتە ئادەم وقسەی لەگەلّ بکات، لەکاتێکدا ئادەم لەبەهەشتدا بوو وە شەیتان بەفەرمانی خوای گەورە دەرکرابوو لەبەهەشت، وەبۆی نەبوو بچێتەوە ناوی؟. لێرەدا کۆمەلّێك ئەگەر هەیە، لەوانە:

- شەیتان لەرێگەی شەپۆلە دەنگەوە ختورە وڕاڕایی لەدلّی ئادەم وحەوادا دروست کردبێت وئەو قسانەی پیّ گەیاندبن وەکو چۆن ئێستا ئێمە لەڕێی ڕادویّ یان تەلەفۆنەوە گویّ بیستی سەدەها شەپۆلە دەنگ دەبین، لەکاتێکدا خاوەنەکانیان زۆر دوورن لێمانەوە.

- یان لەوانەیە ئادەم هەندێك جار هاتبێتە دەرەوەی بەهەشت ولەویّ بینیبێتی وقسەی لەگەلّ کردبێت.

- یانیش دەکرێت شەیتان لەدەرەوەی بەهشت وئادەمیش لەژوورەوە قسەیان لەگەلّ یەکتر کردبێت.

ئەمانە و چەندین ئەگەری تر هەیە هەموویان ڕێیان تیّ دەچێت وخوای گەورەیش خۆی زاناترە کە ئەو پەیوەندییە چۆن ڕوویداوە، گرنگ پەیوەندیی و کارتێکردنەکە ڕوویداوە.

بەلاّم ئەوەی کە هەندێك لە تەفسیرەکان باسی دەکەن کە گوایە شەیتان چۆتە دەمی مارەوە ولەو ڕێیەوە دزەی کردۆتە ناو بەهەشت، ئەو جۆرە بۆچوونانە تەنها قسەی ئیسرائیلیاتن وهیچ بنەمایەکی زانستی وشەرعی ولۆجیکییان نییە.

خوای گەورە لەدرێژەی باسی بەسەرهاتەکەدا دەفەرموێت: ﴿فَدَلاَّهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْءَاتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِن وَرَقِ الْجَنَّةِ﴾(١). واتە: شەیتان هێدی هێدی وبەبەڵێنی درۆ فریوی دان ولەخشتەی بردن وکاتێك لەبەری دارەکەیان چەشت، ڕووتبوونەوە وعەیب وعاریان دەرکەوت وئەوانیش لەشەرماندا پەلاماری گەڵای دارەکانیان دەدا تاخۆیانی پێ دابپۆشن.

ئالەو کاتانەدا خوای باڵا دەست بانگی لێکردن وفەرمووی: ﴿أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَن تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَأَقُل لَّكُمَا إِنَّ الشَّيْطَآنَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُّبِينٌ﴾(٢). واتە: من پێم نەگوتن لەبەری ئەو دارە نەخۆن ونەیشم گوت شەیتان دوژمنێکی سەرسەختتانە وبەقسەکانی فریو نەخۆن. ئەوجا خوای گەورە بڕیاریدا کە لەبەهەشت دەریان بکات وڕەوانەی سەر زەویان بکات وپێی فەرموون: ﴿وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ﴾(٣). واتە: بڕۆنە خوارەوە بۆ سەرزەوی ولەوێ هەندێکتان دەبنە دوژمنی هەندێکی ترتان(٤) وزەوی تا ماوەی تەمەنتان دەبێتە ئارامگە وجێی حەوانەوەتان.

ئادەم وحەووا پاش ئەو ڕوداوە زۆر هەستیان بەپەشیمانی کرد وداوای لێخۆشبوونیان لەخوای گەورە کرد وگوتیان: ﴿رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾(٥). واتە: پەروەردگارا ئێمە ستەممان لەخۆمان کرد وئەگەریش تۆ لێمان خۆش نەبیت، ئەوە زەرەرەومەندی دونیا ودواڕۆژیش دەبین. خوای گەورەیش نزا وپاڕانەوە وپاساوەکەیانی قبوڵ کرد ولێیان خۆش بوو وفەرمووی: ﴿فَتَلَقَّى آدَمُ مِن رَّبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾(٦). واتە: خوای گەورە چەند وشەیەکی لەئادەمەوە پێگەیشت(٧) ولێی وەرگرت ولێی خۆش بوو، وهەر ئەو خوایە خاوەنی لیبوردەیی وبەزەییە.

---

١ - سورة الأعراف: الآية (٢٢).

٢ - سورة الأعراف: الآية (٢٢).

٣ - سورة البقرة: الآية (٣٦).

٤ - مەبەستی پێی دوژمنایەتی نێوان شەیتانە لەگەڵ ئادەم وحەوا.

٥ - سورة الأعراف: الآية (٢٣).

٦ - سورة البقرة: الآية (٣٧).

٧ - مەبەست لێی ئەو وشانە ئەوانە بوون کە خوای گەورە لە ئایەتی (٢٣) سورەتی ئەعرافدا باسیان دەکات وپێش وپێش ئەم ئایەتە باسمان کردن.

هەرچەندە خوای گەورە پاساوی ئەوەیش بۆ ئادەم دێنێتەوە بەوەی کە تاوانەکەی لەڕووی سەرکێشی ولوتبەرزییەوە نەبوو بەڵکو لەڕووی لەبیرچونەوە بوو ولەو بارەیەیشەوە دەفەرموێت: ﴿وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَى آدَمَ مِن قَبْلُ فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْماً﴾(١) . واتە: پێشتر ڕاسپاردەی ئادەممان کردبوو –بەوەی نزیك ئەو دارە نەکەوێت- بەڵام دواتر ڕاسپاردەکەی ئێمەی بیر چوو، وەبیری چوو کەشەیتان دوژمنی سەرسەختی ئەوە ونابێت شوێن قسە وبەڵێنەکانی بکەوێت، وەبەسەرکێشی وبەمەبەستی ئەنجامدانی تاوان ئەو کارەی نەکرد.

بەڵام سەرەڕای ئەو پاساوەیش وسەرەڕای ئەوەیش کەخوای گەورە لەتاوانەکەیان خۆش بوو؛ بەڵآم بڕیاری ناردنە خوارەوەی بۆسەر زەوی هەربەسەردا جێبەجێ کردن وفەرمانەکەی بۆ دووبارە کردنەوە وپێی فەرموون: ﴿قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾(٢) . واتە: گوتمان هەمووتان - خۆتان ونەوەکانتان- بڕۆنە سەر زەوی ومن پەیامی خۆمتان بۆ ڕەوانە دەکەم، ئەوانەی شوێن پەیام وڕاستە ڕێی من دەکەون ئەوە نە لەدونیا ونە لەدوارۆژ تووشی ترس وپەژارە ونارەحەتی نابن.

ئەوجا پاش ئەوەی هاتنە سەر زەوی ئادەم ئەرکی پێغەمبەراتی و گەیاندنی پەیامەکانی خوای گەورەی بەنەوەکانی پێ سپێردرا وبەم شێوەیە بەردەوام بوو تا لەتەمەنی هەزار ساڵییدا کۆچی دوایی کرد.

---

١ - سورة طه: الآية (١١٥).

٢ - سورة البقرة: الآية (٣٨).

تەوەری شەشەم: گرنگی بەسەرهاتی ئادەم بۆ ژیانی مرۆڤایەتی:

ئازیزان: ئەگەر سەرنج بدەین خوای کاربەجێ زۆرجار ولەزۆرشوێندا باس لەبەسەرهاتی ئادەم دەکات لەقورئاندا، هەڵبەت ئەو باسکردنەیش بێ مەبەست نییە، دیارە پەروەردگار دەیەوێت سەرنجمان رابکێشێت بەلای رووداوەکەدا وبیکاتە تابلۆیەك کەهەمیشە لەپێش چاومان بێت وسوود لەوانە وئەزموونەکانی وەربگرین؛ چونکە ئەو ئەزموونەی ئادەم لەگەڵ ئیبلیس هەموو رۆژێك لەژیانی هەریەکەماندا دەیەها وسەدەها جا دووبارە دەبێتەوە وپەندی لێوەرناگرین، بۆیە لێرەدا ولەچەند خاڵێکدا هەوڵ دەدەین گرنگترین وانەکانی ئەم بەسەر هاتە بخەینە روو:

١- تاوان کارێکی ئاساییە وهەموو کەس دەکرێت تووشی بێت، بەلام ئەوەی ئاسایی نییە وجێی قبوڵکردن نییە لای خوای گەورە، رەخنە گرتن وخۆبەزلزانینە لە ئاست کار وفەرمانەکانیدا، هەر ئەمەیش وای کرد کە خوای گەورە لەتاوانەکەی شەیتان خۆش نەبێت ولەتاوانەکەی ئادەم خۆش ببێت.

زۆر بەداخەوە ئێستا هەندێك بەناو موسوڵمان دەبینین شەیتان ئاسا ولوتبەرزانە رەخنە لەبریار وفەرمانەکانی خوای گەورە دەگرن وپرسیاری تانە ئامێز ئاراستەی حوکمە شەرعییەکانی دەکەن لەوانە: بۆچی ئیسلام دەستی دز دەبرێت؟!، یان بۆچی سزای خەڵکی داوێن پیس دەدات؟! یان بۆچی ئیسلام رێگەی فرەژنی بەپیاو داوە؟!. یان بۆچی شایەتی ئافرەت نیوەی شایەتی پیاوە؟!. یان بۆچی میراتی ئافرەت نیوەی میراتی پیاوە؟!. ئەمانە وچەندین پرسیاری تر کەهیچیان لەرووی بابەتییەوە بەرەهایی وانین، بەلام ئەوان لەرووی نەزانی خۆیانەوە وای تێ دەگەن، جا بۆیە مرۆڤی باوەردار پێویستە سنووری خۆی لەگەڵ خوای گەورە بزانێت و ئەگەر پرسیار یان تێبینییەکی لەسەر حوکمێکی شەرعی هەبوو بەو پەری ئەدەبەوە پرسیاری لەبارەوە بکات.

٢- ئێمە وسەرجەم خانەوادەی مرۆڤایەتی خەڵکی بەهەشتین وبەهۆی پیلانی دوژمنانەوە لێی دەربەدەر بووین؛ بۆیە پێویستە هەوڵی بەردەوام بدەین بۆ گەرانەوە بۆ زێدی رەسەنی خۆمان ویەکەم بنەی باووباپیرانمان، تاکە رێگەیش بۆ گەرانەوە گرتنەبەری رێگەی خوای گەورە وشوێنکەوتنی رێبازی پێغەمبەران وپەیامەکانیانە.

٣- خوای بەتوانا ڕێزێکی بێ وێنەی لە ئادەم گرت هەر لە وەی:

- سەرەتا کە دروستی کرد بیرۆکەکەی لای فریشتە زۆر نزیکەکانی خۆی باس کرد.
- بەدەستی پیرۆزی خۆی دروستی کرد.
- بۆ زیاتر ڕێزلێنانی ئەو ڕۆحەی دایە پاڵ خۆی کە کردی بەبەریدا.
- لەسەر جوانترین شێوە دروستی کرد.
- ڕاستە وخۆ قسەی لەگەڵ کرد.
- خۆی فێری ناوی بوونەوەرەکانی کرد.
- کڕنوشی بەهەموو فریشتەکان بۆ برد.
- لەسەر ئەو شەیتانی لەبەهەشت دەرکرد وبەر نەفرین خست.
- ئادەم و هاوسەری لەبەهەشتەدا نیشتەجێ کرد.
- هەموو پێداویستیەکانی ژیانی بۆ فەراهەم کردن.
- لەبەرامبەر ئەم هەموو بەخششەی خوای گەورەدا شەیتان نەك هیچ چاکەیەکی لەگەڵ ئادەم نەکرد؛ بەڵکو دوژمنی سەرسەختیشی بوو، کەچی سەرئەنجام وبەچەند ختورەیەك توانی لەخشتەی ببات وبێ فەرمانی خوای گەورەی پێ بکات.

٤-خوای باڵادەست لەبەرامبەر ئەو هەموو نازو نیعمەتەی کە بۆ ئادەم وهاوسەری دەستەبەر کردبوو لەبەهەشتدا تەنها یەك داری لەسەر قەدەغە کردبوون کەهیچ بایەخێکی ئەوتۆی نەبوو، کەچی خولیای دەوڵەمەندی وهیوای هەمیشەیی بوون وختورەی شەیتان وای لێ کردن لەبەری ئەو دارە بخۆن وسنوری فەرمانی خواگەورە بشکێنن؛ کەواتە ئەوەی خوا گەورە حەرامی کردبوو لەسەریان بەراورد بەوەی کەبۆی حەلاڵ کردبوون شتێك نەبوو شایەنی باس بێت، مەبەستیش لێی تەنها تاقیکردنەوەی ئەوان بوو، کەچی بەداخەوە سەرکەوتو نەبوون.

٥- شەیتان ڕاستەوخۆ نەهات خۆی بەئادەم بناسێنێت وبڵێت من شەیتانم ودەمەوێت لەخشتەت ببەم؛ بەڵکو زۆر لەسەر خۆو لێزانانە ولەماوەی زیاتر لەچل ساڵدا ئەوجا توانی قەناعەتی پێ بکات ولەخشتەی ببات.

٦- ئەو هەموو سوێند وبەڵێنانەی شەیتان بەئادەمی دا هەمووی درۆبوون وئادەم وهاوسەری جگە لەڕووتبوونەوە وشەرمەزاری ودەربەدەر بوون لەبەهەشت وبەشمەینەتی بوون لەزەویدا شتێکی تریان لەبێفەرمانی خوای گەورە وبەگوێکردنی شەیتان دەست نەکەوت.

٧- سەرەڕای ئەمانە هەمووی ئادەم وهاوسەری زوو لە فێڵی شەیتان تێگەیشتن وفریای خۆیان کەوتن ودانیان بەتاوانەکەیاندا ناو داوای لێخۆشبوونیان کرد، لەبەرامبەریشدا خوای بەخشندە وبەبەزەیی لەتاوانەکانیان خۆشبوو، بەڵآم شەیتان سەرەڕای تاوانەکەی دواتر سوور بوو لەسەری و پاساوی بێ بنەمای بۆ هێنایەوە و خوی گەورەیش بەنەفرەتی کرد؛ ئەمەیش خاڵی جیاوازی نێوان هەڵەکەی باوکی مرۆڤایەتی وتاوانە بەدەکەی شەیتان بوو.

هەموو ئەم خاڵانەیش بۆ هەر تاوانێکی ژیانی ڕۆژانەی ئێمە دووبارە دەبنەوە و بەداخەوە بێ ئاگایانە ئێمە بەسەریان تێ دەپەڕین و پەند وئامۆژگارییان لێ وەرناگرین.

تەوەری حەوتەم: کێشەی کوڕەکانی ئادەم ویەکەم تاوانی کوشتن:

خوای گەورە لەقورئاندا ولەچەند ئایەتێکی کەمدا تیشك دەخاتە سەر ئەو ڕووداوە و لەبارەیەوە دەفەرموێت: ﴿وَاتْلُ عَلَيْهِم نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَاناً فَتُقُبِّلَ مِن أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الآخَرِ﴾(١). واتە: باسی بەسەرهاتی دوو کوڕەکەی ئادەمیان بۆ بکە، کاتێك بڕیاریان دا هەریەکە وقوربانییەك ئەنجام بدەن و خوای گەورە قوربانی یەکێکیانی وەرگرت و قوربانی ئەوی تریانی ڕەت کردەوە.

جا لێرەدا قورئان نە باس لەناوی کوڕەکان دەکات ونە باسیش لە هۆکاری ئەنجامدانی قوربانییەکە دەکات؛ بەڵام عەبدوڵڵای کوری عەبباس وعەبدوڵڵای کوڕی عومەر وموجاهید وقەتادە وزۆربەی ڕاڤەکارانی قورئان دەڵێن ناوەکانیان (قابیل و هابیل) بووە وهۆکاری ئەنجامدانی قوربانییەکەیش بۆ ئەوە دەگێڕنەوە کە پاش دابەزینی ئادەم وهاوسەرەکەی بۆ سەر زەوی هەموو ساڵێك خێزانی کوڕ وکچێکی بووە، وە لەشەریعەتی ئادەمدا حەرام بووە کە ئەو کوڕە خوشکە دووانەکەی خۆی مارە بکات، بەڵکو دەبوو لەگەڵ خووشکی دووانەی پاش خۆی هاوسەرگیری بکات، تا پاش سەد ساڵ خوای گەورە قابیل وکچێکی پێدان، بۆ ساڵی پاشتریش هابیل وکچێکی پێدان، خوشکەکەی قابیل زۆر جوان بوو؛ بەڵام خوشکەکەی هابیل وانەبوو، قابیل نەیدەویست خوشکەکەی بداتە هابیل؛ بەڵکو دەیویست بۆ خۆی مارە بکات، تا کار گەشتە ئەوەی ڕیکەوتن کە هەریەکەیان قوربانییەك بکات وقوربانی کامیان قبوڵ بوو کچەکە بۆ ئەو بێت، قابیل پیاوێکی جوتیار بوو پشکێکی زۆر خراپی کشتوکاڵەکەی کردە قوربانی، هابیلیش مەڕدار بوو، مەڕێکی قەڵەوی کردە قوربانی. نیشانەی قبوڵبوونی قوربانییەکەیش ئەوە بوو ئاگرێك لەئاسمانەوە دەهات وقوربانییەکەی دەسوتاند، ئەوە بوو خوای گەورە قوربانییەکەی هابیلی قبوڵ کرد وئەوەی قابیلی ڕەت کردەوە.

قابیل بەو ڕووداوە ئەوەندەی تر ئێرەیی بەرامبەر براکەی زیادی کرد وشێتگیرتر بوو، تاکار گەیشتە ئەوەی هەڕەشەی کوشتنی لێکرد، قورئان لەو بارەیەوە دەفەرموێت: ﴿قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ لَئِن بَسَطتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَاْ بِبَاسِطٍ يَدِيَ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ إِنِّي أَخَافُ اللّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ إِنِّي أُرِيدُ أَن تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ وَذَلِكَ

---

١ - سورة المائدة: الآية (٢٧).

جَزَاء الظَّالِمِينَ﴾(١). واتە: گوتی هەر دەتکوژم، ئەویش پێی گوت: خوای گەورە خێر وچاکە لەخواناسان وەردەگرێت، پاشانیش ئەگەر تۆ دستیشم لێبکەیتەوە و بشمکوژیت من دەست لەتۆ ناکەمەوە و ناتکوژم وهەرگیز تاوانی خوێنی تۆ ناکەمە ئەستۆی خۆم، من لەپەروەردگاری جیهانیان دەترسم، من دەمەوێت ئەو تاوانە تۆبیکەبیت وتاوانی ڕشتنی خوێنی منیش بچێتە سەر تاوانەکانی ترت وبەتەواوی بچیتە ڕیزی ستەمکارانەوە.

هابیل لەم چەند وشە کەمەیدا دەیەوێت وانەی زۆر بەبەها فێری براکەی بکات تا بەئاگای بێنێتەوە؛ بۆیە پێی دەڵێت: کە قبوڵبوونی قوربانییەکە دەستی منی تێدا نەبووە وخوای گەورە خۆی هەڵیبژاردوە وخۆیشی بەنیەتی دڵەکان ئاگادارە ودەزانێت کێ مەبەستی ڕەزامەندی ئەو بووە، دواتر باسی هەڵوێستی برایانە ودڵسۆزانەی خۆی بۆ دەکات ویادی دەخاتەوە کە ئەگەر ئەو بیشی کوژێت ئەم ئامادە نییە دەستی لێبکاتەوە وئەو بکوژێت وهۆکارەکانی زیاتر بۆ ڕوون دەکاتەوە کە ئەم هەڵوێستەی ئەو جگە لەوەی کە لەگەڵ هەستی برایەتیدا ناگونجێت، ڕق وتوڕەیی پەروەردگار و سزای دۆزەخیش بەدوای خۆیدا دەهێنێت ومرۆڤ دەخاتە ڕیزی ستەمکارانەوە.

پێغەمبەری خوا ﷺ لە فەرموودەیەکیدا ستایشی ئەم هەڵوێستەی هابیل دەکات وهانی بڕواداران دەدات کە لەکاتی ئاژاوە وبشێوی ناو موسوڵماناندا هەمان هەڵوێستیان هەبێت ولەو بارەیەوە دەفەرموێت: {فَكَسِّرُوا قِسِيَّكُمْ، وَقَطِّعُوا أَوْتَارَكُمْ، وَاضْرِبُوا سُيُوفَكُمْ بِالْحِجَارَةِ، فَإِنْ دُخِلَ عَلَى أَحَدٍ مِنْكُمْ فَلْيَكُنْ كَخَيْرِ ابْنَىْ آدَمَ}(٢). واتە: لەو کاتانەدا تیر وکەوانەکانتان بشکێنن، وشمشێرەکانات بەبەرد بشکێنن، ئەگەر هاتنە سەر هەرکەسێکیشتنان باهەڵوێستی وەك کوڕە چاکەکەی ئادەم وابێت.

بەڵام بەداخەوە شەیتان بەشێوەیەك چووبوە ژێر کلێشەی قابیل قسەکانی هابیل هیچ کاری تێ نەکرد وسوور بوو لەسەر ئەنجامدانی بڕیارەکەی وسەرئەنجام خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾(٣). واتە: دەروونی

---

(١) ١ - سورة المائدة: الآيتان (٢٧- ٢٩).

(٢) ٢ - البيهقي، السنن الكبرى، ج٨، رقم الحديث (١٧٢٤٩)، ص١٩١. أبو داود، سنن أبي داود، ج٤، رقم الحديث (٤٢٦١)، ص١٦٢. إبن ماجة، سنن إبن ماجة ،ج٢، دار الفكر، بيروت، تحقيق وتعليق: محمد فؤاد عبد الباقي، رقم الحديث (٣٩٦١)، ص١٣١٠. وصححه الألباني وقال: إسناده صحيح على شرط البخاري. محمد ناصر الدين الألباني، إرواء الغليل في تخريج أحاديث منار السبيل، ج٨، ط٢، المكتب الإسلامي، بيروت، ١٤٠٥. ص١٠٢.

(٣) ٣ - سورة المائدة: الآية (٣٠).

نەخۆشی بڕیاری کوشتنی براکەی لا سادە وئاسان کرد وبراکەی کوشت وخۆی زەرەرەوەمەندی دونیا وقیامەت کرد، بەمەیش یەکەم تاوانی کوشتن لەسەر زەوی ڕوویدا وبرایەك دەستی چووە خوێنی براکەی خۆی و قابیل یەکەم ڕێچکەی کوشتنی بۆ نەوەکانی ئادەم داهێنا؛ بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: {لَا تُقْتَلُ نَفْسٌ ظُلْمًا إِلَّا كَانَ عَلَى ابْنِ آدَمَ الْأَوَّلِ كِفْلٌ مِنْ دَمِهَا؛ وَذَلِكَ لِأَنَّهُ أَوَّلُ مَنْ سَنَّ الْقَتْلَ}(١). واتە: هەر کەسێك بەستەم بکوژرێت، بەشێك لەتاوانی کوشتنەکەی دەچێتە ئەستۆی یەکەم کوڕی ئادەم؛ چونکە ئەو یەکەم کەس بوو کە ڕێچکەی پیاوکوشتنی داهێنا وفێری خەڵکی کرد.

پاشان خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِي سَوْءَةَ أَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَا أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِيَ سَوْءَةَ أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ﴾(٢). واتە: ئەوجا خوای گەورە قەلەڕەشێکی نارد کەبەدەنوك وقاچەکانی زەوییەکەی دەکۆڵی ودەیوویست قەلەڕەشێکی تر بشارێتەوە، یان دەیویست لاشەکەی هابیل بشارێتەوە، دیارە ئەم هێشتا لاشەکەی هابیلی نەشاردبۆوە، جا یان لەبەر ئەوەی کە هەر نەیدەزانی بیشارێتەوە، وە یان لەبەر ئەوەی کە دەیزانی بیشارێتەوە بەڵام لەڕق ئەستووری وسەرکێشی خۆی دەیویست ئاوا بەجێی بهێڵێت وفرێی بدات، جا کە ئەو قەلەڕەشەی بینی بەو شێوەیە دەیەوێت هاوڕەگەزەکەی خۆی یان هابیل بشارێتەوە، ئەوجا هەستی بەپەشیمانییەکی زۆر کرد وگوتی: ئەی بەدبەخت خۆم بەقەدەر ئەو قەلەڕەشەیشم لەدەست نەهات تا لاشەی براکوژراوەکەم بشارمەوە، ئەوجا چوو شاردییەوە(٣).

دیارە ئەم تاوانەیش هەر لەژیانی ئادەم خۆیدا ڕوویداوە وئادەم بەچاوی خۆی مەرگی هابیل وسەرسەختی قابیل وزەفەری شەیتانی بەنەوەکانی خۆیشی بینیوە.

ئەمانە گرنگترین تەوەر و وێستگەکانی ژیانی ئادەمی باوکی مرۆڤایەتی بوون لەسەر زەویدا.

---

١ - البخاري، صحيح البخاري، ج٢، رقم الحديث (١٢٨٤)، ص٧٩. مسلم، صحيح مسلم،ج٥، رقم الحديث (٤٤٧٣)، ص١٠٦.

٢ - سورة المائدة: الآية (٣١).

٣ – بۆ زانیاری زیاتر سەیری ئەم سەرچاوانە بکە: الطبري، تفسير الطبري (جامع البيان في تأويل القرآن)، ج١٠، مؤسسة الرسالة، بيروت، ط١٤٢٠،١، ص٢٠٢- ٢٣٠. تحقيق: أحمد محمد شاكر. الرازي، تفسير الرازي (مفاتيح الغيب)، ج١١، ط١، دار الكتب العلمية، بيروت، ١٤٢١. ص١٦١، ١٦٧. القرطبي، الجامع لأحكام القرآن، ج٦، دار عالم الكتب، الرياض، تحقيق: هشام سمير البخاري، ص١٣٣- ١٤٥. الجصاص، أحكام القرآن، ج٤، دار إحياء التراث العربي، بيروت، ط١٤٠٥، تحقيق: محمد الصادق قمحاوي، ص٤٤. إبن كثير- تفسير إبن كثير، ج٣، دار المعرفة، بيروت، ط١٤١٢، ص١١٨، ١٣٤.

باسی دووەم

بەسەرهاتی شیث پێغەمبەر (درودی خوای لەسەر)

سەبارەت بە بەسەرهاتی ژیان ومردن وپەیام وپێغەمبەرایەتی شیپ هیچ سەرچاوە وبەڵگەیەکی دروستمان لەبەردەستدا نییە کە بتوانین پشتی پێ ببەستین؛ چونکە ناوی ئەم پیاوە لەهیچ دەقێکی قورئاندا نەهاتووە وهەموو ئەو فەرموودانەیش کەلەبارەیەوە هاتوون لاوازن یان هەر هەڵبەستراون لەوانە:

ئیبن حیببان فەرموودەیەکمان بۆ دەگێڕێتەوە کە گوایە ئەبو ذەڕ پرسیاری لە پێغەمبەری خوا ﷺ کردوە وگوتویەتی: (يَا رَسُول الله ﷺ كم أنزل الله من كتاب؟. قَالَ: **{مائَة كتاب وَأَرْبَعَة كتب، أنزل عَلَى شِيث خَمْسُونَ صحيفَة، وَأنزل عَلَى أَخْنُوخ ثَلَاثُونَ صحيفَة، وَأنزل عَلَى إِبْرَاهِيم عشر صَحَائِف، وَأنزل عَلَى مُوسَى قبل التَّوْرَاة عشر صَحَائِف، وَأنزل التَّوْرَاة، وَالْإِنْجِيل، وَالزَّبُور، وَالْفرْقَان}**[1]. واتە: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ، خوای گەورە چەند پەڕتووکی ناردۆتە خوارەوە؟. فەرمووی: سەد وچوار، پەنجا صەحیفەی بۆ شیث ناردوە وسی بۆ ئەخنوخ ناردوە ودەی بۆ ئیبراهیم ناردوە ودەی بۆ موسا ناردوە بەر لەوەی تەوراتی بۆ بنێرێت، هەروەها تەورات وئینجیل وزەبور وفورقانیشی ناردووە؛ بەڵام زانایان ئەم فەرموودەیە ڕەت دەکەنەوە وبەلاوازی لەقەڵەم دەدەن.

هەر بۆیەیشە زانایان دەفەرموون هەرکەس باوەڕی بەپێغەمبەرایەتی شیث نەبێت وئینکاری بکات پێی کافر نابێت وئاساییە؛ چونکە تەنانەت لەئاینەکانی پێش ئیسلامیشدا ساغ نەبۆتەوە کە ئایا ئەم پیاوە پێغەمبەر بووە یا نا.

بەدەر لەمانە زانایان ومێژوو نوسان باس لەهەندێك زانیاری دەکەن لەو بارەیەوە کەپێ دەچێت سەرچاوەی هەموو ئەو زانیاریانە پەڕتووکە ئاسمانییەکانی تر بن کە مرۆڤ ناتوانێت پشتیان پێ ببەستێت، لەوانە:

---

[1] ١ - شێخ ئەلبانی وشوعەیب ئەرنەئوط لەتەخریجی ئەم فەرموودەیەدا دەڵێن: إسناده ضعيف جدا. الألباني، التعليقات الحسان على صحيح ابن حبان وتمييز سقيمه من صحيحه، وشاذه من محفوظه، ج٢، ط١، دار باوزير، جدة، ٢٠٠٣، ١٤٢٤، ص٣٨٤.

دەڵێن کە خوای گەورە لەتەمەنی (٢٣٠)ساڵیدا ولەپاش کوژرانی هابیل وەك قەرەبوویەك وبۆ دڵدانەوەی ئادەم ئەم کوڕەی پێ بەخشیوە ووەك منداڵەکانی تری دووانە نەبووە، بەڵکو تاقانە بووە وناوەکەیشی بەواتای دیاری خوا، یان هاوکار، یان قەرەبوو دێت ولەتەوراتدا ناوی بە شاث هاتووە نەك شیث وئادەم یازدە ڕۆژ بەر لەوەی بمرێت بەنهێنی وەسیەتی بۆ کردوە وفەرمانی پێ کردووە کە باسی نەکات لەترسی ئەوەی کە نەوەك قابیل لە ئێرەیی خۆی ئەمیش بکوژێت(١) وپاش کۆچی ئادەم ئەم بۆتە پێغەمبەر، بەمەیش شیث دووەم پێغەمبەری خوا بووە بۆ مرۆڤەکان.

هەر ئەو سەرچاوانە دەڵێن کە شیث (٩١٢) ساڵ لە زەویدا ژیاوە وبەر لەوەی بمرێت وەسیەتی بۆ ئانۆش ی کوڕی کردوە و ئەو بۆتە پێغەمبەر وهەموو نەوەی ئادەمیزاد لە شیثەوە زیادیان کردوە وسەرجەم منداڵەکانی تری ئادەم نەوەیان نەبووە وکۆچی دواییان کردوە(٢).

سەبارەت بەشوێنی ژیان و وەفاتیشی مزگەوتێکی گەورە هەیە لەموسڵ بەناوی ئەممەوە ناو نراوە وگوایە لەوێدا وەفاتی کردوە؛ بەڵام خوای گەورە خۆی باشتر دەزانێت پێ ناچێت ئەمەیش ڕاست بێت؛ چونکە ئەم مزگەوت ومەزارە پاش سەدەی یازدەی کۆچی دروستکراوە وگوایە یەکێك لە ئەمیرەکانی موسڵ خەوی بینیوە ولەخەودا پێیان گوتوە، کە ئەوە گۆڕی شیث پێغەمبەرە وئەویش چووە ئەو مزگەوتەی لەسەر دروستکردوە، جگە لەم گۆڕەیش گۆڕێکی تری هەیە لە باکوری سوریا لە مەعەڕڕەتە نوعمان وکەس نازانێت کامیان ڕاستە.

---

١ - شیعەکان پێیان وایە یەکەم کەس کە توقیەی بەکارهێناوە شیث بووە، کاتێك پێغەمبەرایەتی خۆی لەترسی قابیل شاردۆتەوە وئەمەیش دەکەنە بەڵگەی شەرعی بوونی ئەو توقیەیەی بەکاری دەهێنن لەگەڵ بەرامبەرەکانیان.

٢ - صابئییە مەندائییەکان شیث بەیەکێك لەپێغەمبەرانی ئاینی خۆیان ئەژمار دەکەن وجگە لە شیث بە (شیتل) یش ناوی دەبەن. صابئییەکان زۆربەیان لەعیراق دەژین وخۆیان بەخاوەنی کۆنترین ئاینی ئاسمانی دەزانن وپەرتوکێکی بەناو ئاسمانیان بۆ خۆیان داناوە بەناوی (جنزا ربا) واتە: گەنجینەی گەورە، وپێیان وایە کە هەموو صوحوفەکانی پێغەمبەرانی خۆیانی تێدا تۆمارکراوە وپێغەمبەرەکانیشیان تەنها حەوتن ئەوانیش: ئادەم، شیث یان شیتل، ئانۆش، نوح، سامی کوڕی نوح، ئیدریس ویەحیای کوڕی زەکەریا.

باسی سێیەم

بەسەرهاتی ئیدریس پێغەمبەر (درودی خوای لەسەر)

ئیدریس لەنەوەی شیث بووە ولەتەوراتدا بە (أخنوخ) ناوی هاتووە ودەڵێت کە (إدريس- أخنوخ) کوڕی (يرد- جراد) ی کوڕی (مهلائيل)ی کوڕی (قينان) ی کوڕی (ئەنوش) ی کوڕی (شيث) واتە بەچوار پشت دەگاتەوە بە شيث ولەهەمان کاتدا باپیری باوکی نوحیش بووە؛ چونکە نوح کوڕی (لامك)ی کوڕی (متوشالخ) ی کوڕی (ئیدریس) ە.

ئیدریس لەزمانی یونانییەکاندا بە (هرمس) و لای میسرییە کۆنەکان بە (توت) ناوی هاتووە؛ بەڵام خوای باڵادەست لە قورئاندا بە ئیدریس ناوی بردووە کە وشەیەکی عەرەبییە و لە (درس) ە وە وەرگیراوە، کە بەواتای زۆر خوێندنەوە بەکاردێت ولەدەرئەنجامی زۆر خوێندنەوەی بۆ پەیامەکانی خوای گەورە نازناوی ئیدریسی پێ بەخشیوە.

کاتێك ئیدریس لە دایك بووە ئادەم تەمەنی (٦٩٢) ساڵ بووە وبەم پێیەیش پاش (٣٠٨) ساڵ لە لەدایك بوونی ئیدریس ئەوجا ئادەم کۆچی دوایی کردووە؛ بەڵام مەرج نیە پێکەوە ژیابن یان تەنانەت ئاگایان لەیەکتر بووبێت، چونکە ئەوکات نەوەکانی ئادەم بەزەوییدا بڵاوببوونەوە ولێك دوورکەوتبوونەوە.

سەبارەت بەشوێنی لەدایك بوونیشی دوو بۆچون هەیە: هەندێك پێیان وایە کە لە شاری (منف) لە میسر لەدایك بووە، وزۆرینەیش پێیان وایە: کە لە شاری (بابل) لە عێراق لەدایك بوە ودواتر لەگەڵ باوەڕدارانی گەلەکەی کۆچیان کردوە بۆ خاکی میسر ولەوێ نیشتەجێ بوون وئەم بۆچوونەیش ڕاستترە.

ئیدریس یەکێکە لەو پێغەمبەرانەی کەخوای گەورە ناوی لە قورئاندا تۆمار کردووە ولەدوو ئایەت وسورەتی جیاوازدا باسی کردووە ولەیەکێکیاندا ڕاشکاوانە بەپێغەمبەر ناوی دەبات ودەفەرموێت: ﴿وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِدْرِيسَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقاً نَبِيّا وَرَفَعْنَاهُ مَكَاناً عَلِيّاً﴾(١). واتە: باس ویادی ئیدریسیان بۆ بکە لە قورئاندا کە پیاوێکی ڕاستگۆ وپێغەمبەر بووە وناو وپێگەیمان بەرزکردۆتەوە وڕێزمان لێناوە ولەدووەمیشیاندا لەڕیزی پۆلێك پێغەمبەردا ناوی

---

١ - سورة مريم: الآية (٥٦).

دەبات ودەفەرمویٚت: ﴿وَإِسْمَاعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ كُلٌّ مِنَ الصَّابِرِينَ﴾(١). واتە: ئیسماعیل وئیدریس وذەل کیفل هەموویان لەئارامگران وخۆڕاگران بوون.

هەرچەندە هەندێك لەزانایان ڕاڤەی: ﴿وَرَفَعْنَاهُ مَكَاناً عَلِيّاً﴾ بەوە دەکەن کە گوایە خوای گەورە مەبەستی لەبەرز کردنەوەی ئیدریس بەرزکردنەوەی خودی خۆیەتی بەزیندووی ودەڵێن خوای گەورە وەکو عیسا هەر بەزیندووی هەڵیکێشاوە بۆ ئاسمان وتا ئێستایش لە ئاسمانە وزیندوە؛ بەڵام ئەم بۆچوونە ڕاست نییە ولەتەوراتەوە وەرگیراوە وبۆچونی ڕاست ئەوەیە کە خوای گەورە پێگە وناوی بەرزکردۆتەوە ورێزی زۆری لێناوە وئەگەریش مەبەست خودی خۆی بێت، ئەوە دیارە پاش مردن وبەرزکردنەوەی ڕۆحیانەتەکەیەتی وەکو هەرمرۆڤێکی باوەڕداری تر.

پێغەمبەری خوایش ﷺ دەربارەی ڕووداوەکانی شەوی میعراج باس لەوە دەکات کە لە یەکێك لە وێستگەکاندا چاوی بە ئیدریس کەوتوە و لەو بارەیەوە دەفەرمویٚت: {ثُمَّ عَرَجَ بِنَا إِلَى السَّمَاءِ الرَّابِعَةِ، فَاسْتَفْتَحَ جِبْرِيلُ - عَلَيْهِ السَّلَامُ – قِيلَ: مَنْ هَذَا؟. قَالَ جِبْرِيلُ. قِيلَ: وَمَنْ مَعَكَ؟. قَالَ مُحَمَّدٌ. قَالَ: وَقَدْ بُعِثَ إِلَيْهِ؟. قَالَ: قَدْ بُعِثَ إِلَيْهِ. فَفُتِحَ لَنَا، فَإِذَا أَنَا بِإِدْرِيسَ فَرَحَّبَ، وَدَعَا لِى بِخَيْرٍ}(٢). واتە: واتە: پاشان جبریل (سەلامی خوای لێبێت) لەگەڵ خۆی سەری خستین بۆ ئاسمانی چوارەم وداوای کرد کە دەرگاکەی بۆ بکرێتەوە. دەرگەوانەکە لێی پرسی ئەوە کێیە؟. گوتی: جبریلم. گوتی: کێی ترت لەگەڵە؟. گوتی: موحەممەدم لەگەڵە ﷺ. گوتی: بانگێشتکراوە؟. گوتی: بانگێشتکراوە وئەوجا دەرگاکەی بۆ کردینەوە ولەوێ ئیدریسم بینی، بەخێرهاتنی کردم ودوعای خێری بۆ کردم.

بۆیە هیچ گومان لە پێغەمبەرایەتی ئیدریسدا نییە وهەرکەسیش باوەڕی پێی نەبێت بەکافر ئەژمار دەکرێت.

زانایان دەفەرموون کە ئەم پیاوە جگە لە پێگە وپلەی پێغەمبەرایەتی یەکەم کەس بووە کە بنەماکانی زانست وپەروەردەی داڕشتوە وبەپێنوس نووسیویەتی وکێشانە وپێوانەی

---

١ - سورة الأنبياء: الآية (٨٥).

٢ - البخاري، صحيح البخاري، ج٤، رقم الحديث (٣٣٤٢)، ص١٣٦. مسلم، صحيح مسلم، ج١، رقم الحديث (٤٢٩)، ص٩٩، واللفظ لمسلم.

داهێناوە ودرومانی کردوە وخەڵکی فێری دوورینی جل وبەرگ کردوە وبەر لەو خەڵکی هەر بە پێستی ئاژەڵ وگەڵا وپەلکی دار خۆیان داپۆشیوە.

وە بەپێی ئەوەی کە لەتەوراتدا هاتوە ئیدریس (٣٦٥) ساڵ لەسەر زەوی ژیاوە ولەو ماوەیەدا بانگی خەڵکی کردووە بۆ پەیام ورێبازەکەی خوای گەورە ودیارە خەڵكانێك باوەڕیان پێ هێناوە وشوێنی کەوتون وبەگوێیان کردوە وخەڵكانێکی تریش وەکو پیشەیی هەمیشەیی مرۆڤەکان لاڕێ کەوتون وبەگوێیان نەکردوە ودژایەتیشیان کردوە، تا سەرئەنجام خۆی وشوێنکەوتوانی خاکی بابلیان جێ هێشتوە و ڕوویان کردۆتە وڵاتی میسر ولەوێ نیشتەجێ بوون وهەر لەوێیش کۆچی دوایی کردوە(١).

هەندێك چیرۆك وبەسەر هاتی تر دەربارەی ژیان وچارەنووس ومردنی باس دەکرێت، هیچی ڕێی تێ ناچێت وپێچەوانەی بەڵگە شەرعییە دروستەکان دەوەستنەوە بۆیە باسیان لێوە ناکەین وئاماژەیان پێ ناکەین.

وە ئەگەر پێغەمبەرایەتی شیث ڕاست بێت ئەوە ئیدریس بە سێیەم پێغەمبەر ئەژمار دەکرێت، ئەگەریش نا ئەوە ئیدریس دووەم پێغەمبەر دەبێت لە پاش ئادەم؛ چونکە هەموو زانایان کۆکن لەسەر ئەوەی کە لەنێوان شیث وئیدریسدا هیچ پێغەمبەرێکی تر نەبووە.

---

١ - إبن عاشور، التحرير والتنوير، ج١٦، دار سحنون، تونس،١٩٩٧، ص١٣٠. أبو العباس الفاسي، البحر المديد، ج٤، دار الكتب العلمية، بيروت، ط٢، ١٤٢٣، ص٢٣١،٢٣١.

باسی چوارەم

بەسەرهاتی نوح پێغەمبەر (درودی خوای لەسەر)

بەسەرهاتی نوح لەزۆر ڕووەوە گرنگی تایبەتی خۆی هەیە، هەر بۆیە خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا (٤٣) جار ناوی بردوە. جا بۆ ئەوەی بتوانین بەشێوەیەکی گونجاو تیشك بخەینە سەر سەرجەم لایەنەکانی ئەو بەسەرهاتە، باسەکەمان دابەش دەکەین بەسەر ئەم تەوەرانەی لای خوارەوەدا:

تەوەری یەکەم: کەسایەتی نوح پێغەمبەر(درودی خوای لەسەر).

تەوەری دووەم: ڕەوانە کردنی نوح وئامانجی سەرەکی پەیامەکەی.

تەوەری سێیەم: هۆکاری لادانی گەلی نوح وهەنگاوەکانی شەیتان بۆ لەخشتەبردنیان.

تەوەری چوارەم: هەڵوێستە وپەندێك.

تەوەری پێنجەم: هێڵە گشتییەکانی بانگەوازەکەی نوح.

تەوەری شەشەم: هەڵوێست و وەڵامی گەلی نوح.

تەوەری حەوتەم: دوا هەڵوێستی گەلی نوح وسکاڵای نوح لەسەریان.

تەوەری هەشتەم: تۆڵە وسزای خوای گەورە ودوارۆژی ڕەشی ستەمکاران.

تەوەری نۆیەم: هەڵوێستەیەك لەسەر هەڵوێستی نوح دەربارەی چارەنووسی کوڕەکەی.

تەوەری یەکەم: کەسایەتی نوح پێغەمبەر (درودی خوای لەسەر).

نوح چوارەم پێغەمبەری خوای گەورەیە بۆ سەر زەوی ویەکەم (رسول) ە ویەکەم پێغەمبەری (أولو العزم) ە لەناو پێغەمبەراندا، پێغەمبەری خوا ﷺ لەفەرموودەیەکدا کە باس لەهاتنی ڕۆژی دوایی دەکات، باس لەوە دەکات کە خەڵکی کاتێك دەچنە لای نوح بۆ ئەوەی شەفاعەتیان بۆ بکات پێی دەڵێن: **{يَا نُوحُ أَنْتَ أَوَّلُ الرُّسُلِ إِلَى أَهْلِ الْأَرْضِ، وَسَمَّاكَ اللَّهُ عَبْدًا شَكُورًا}**(١). واتە: ئەی نوح تۆ یەکەم ڕەسولی خوا بوویت بۆ خەڵکی سەر زەوی وخوای گەورەیش بە بەندەیەکی سوپاس گوزار ناوی بردوویت.

لەسەر ئەو بۆچوونەی کەدەڵێت لافاوەکەی سەردەمی نوح هەموو زەوی گرتۆتەوە وکەس ڕزگاری نەبووە، جگە لەنوح وئەوچەند کەسە نەبێت کە لەگەڵیدا بوون ودواتر مرۆڤایەتی لەنوح ونەوەکانییەوە ژیاوەتەوە، نوح لەپاش ئادەم بە باوکی دووەمی مرۆڤایەتی ئەژمار دەکرێت.

وشەی نوح لە (ناح) وە هاتووە کە بەمانای ناڵە وگریان دێت ولەبەر زۆر گریان وناڵە ونزای لەترسی خوای گەورە پێی گوتراوە نوح

نوح لەناوچەی عێراق ونیمچە دورگەی عەرەب لەدایك بووە وژیاوە وپیشەی دارتاشی بووە ولەتەمەنی چل ساڵیدا بۆتە پێغەمبەر(٢).

سەبارەت بەماوەی نێوان نوح وئادەم، لەهەندێك فەرموودەدا هاتووە کە جارێکیان پیاوێك هاتۆتە خزمەت پێغەمبەری خوا ﷺ و لێی پرسیوە: (يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَنَبِيّ كَانَ آدَمُ؟. قَالَ: **{نَعَمْ مكلم}**. قَالَ: فَكَمْ كَانَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ نُوحٍ؟. قَالَ:**{عَشَرَةُ قُرُونٍ}**. قَالَ: كَمْ كَانَ بَيْنَ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ؟. قَالَ: **{عَشَرَةُ قُرُونٍ}**. قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، كَمْ كَانَتِ الرُّسُلُ؟. قَالَ: **{ثَلَاثُ مِائَةٍ وَخمسَةَ عَشَرَ}**)(٣). واتە: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئایا ئادەم پێغەمبەر بوو؟. فەرمووی: بەڵێ، خوای

---

١ - البخاري، صحيح البخاري، ج٤، رقم الحديث (٣٣٤٠)، ص١٣٥. مسلم، صحيح مسلم، ج١، رقم الحديث (٥٠١)، ص١٢٧.

٢ - ئەمە بۆچوونی عەبدوللای کوڕی عەبباسە وهەندێکی تر پێیان وایە کە لەتەمەنی پەنجا ساڵیدا بۆتە پێغەمبەر وهەندێکی تر دەڵێن لەتەمەنی سەد ساڵیدا. البغوي، تفسير البغوي،ج٣، ط٤، دار طيبة للنش، ١٤١٧، تحقيق وتخريج: محمد عبد الله النمر، عثمان جمعة، سليمان مسلم، ص٢٤٠.

٣ - إبن حبان (محمد بن حبان بن أحمد التميمي البستي)، صحيح إبن حبان بترتيب إبن بلبان، ج١٤، مؤسسة الرسالة، بيروت، ط٢، ١٩٩٣، تحقيق: شعيب الأرنؤوط، رقم الحديث (٦١٩٠). وقال شعيب الأرنؤوط: إسناده صحيح، ص٦٩. الهيثمي، مجمع الزوائد، ج١، رقم الحديث (٩٥٣). وقال: رجاله رجال الصحيح، ص٤٦٣. الألباني- سلسلة

گەورە قسەی لەگەڵ کردوە. گوتی: ماوەی نێوان ئەو ونوح چەند بووە؟. فەرمووی: دە قەرن بووە. گوتی: ئەی ماوەی نێوان نوح وئیبراهیم چەند بووە؟. فەرمووی: دەقەرن بووە. گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ژمارەی ڕەسولەکان چەند بوون؟. فەرمووی: سێسەد وپازدە بوون.

جا ئەگەر وشەی (قرن) لەفەرموودەکەدو بە سەد ساڵ لێك بدەینەوە وەکو باوە لەزمانی عەرەبیدا، ئەوە واتای ئەوەیە کەنێوانی ئادەم ونوح هەزار ساڵ بووە، ونێوانی نوح وئیبراهیمیش هەزار ساڵ بووە وئەوەیش کەمێك زەحمەتە و سەرەڕای ئەوەی لەگەڵ ڕووداوەکان یەك ناکاتەوە، لەگەڵ دەقە شەرعییەکانیش دیسان یەك ناکاتەوە.

ئەگەریش وشەی قەرن لە فەرموودەکەدا بە (نەوە) لێك بدەینەوە، ئەوە ماوەی نێوانی ئادەم ونوح نزیکەی دە هەزار ساڵ دەکات، هەروەها ماوەی نێوان نوح وئیبراهیمیش ئەوەندەی تر دەکات، چونکەمرۆڤەکان لەو سەردەمانەدا تەمەنی ئاساییان نزیکەی هەزار ساڵ بووە، کەواتە تەمەنی دە (نەوە) دەکاتە دە هەزار ساڵ، وە ئەم لێکدانەوەیە پەسەند ترە چونکە وشەی (قرن) لە زۆربەی دەقە شەرعیەکاندا بەو واتایە هاتووە، بۆ نموونە کاتێك خوای گەورە لەقورئاندا دەفەرموێت: ﴿ثُمَّ أَنشَأْنَا مِن بَعْدِهِمْ قَرْناً آخَرِينَ﴾(١). مەبەستی ئەوەیە کە پاش لە ناوبردنی ئەوان نەوەیەکی ترمان دروستکرد وهێنایە جێیان. یان کاتێك پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: {خَيْرُ الْقُرُونِ قَرْنِى}(٢). مەبەستی ئەو سەد ساڵە نییە کە ئەو تێیدا ژیاوە؛ بەڵکو مەبەستی ئەو نەوەیەیە کە لەگەڵ ئەو ژیاون کە هاوەڵە بەڕێزەکانی بوون.

الأحاديث الصحيحة، ج٦، وقال في تخريجه: وهذا إسناد صحيح، رجاله كلهم ثقات رجال مسلم غير الديرعاقولي و هو ثقة ثبت كما قال الخطيب في تاريخه، وكذلك قال ابن حبان في الثقات، ص٣٥٨.

١ - سورة المؤمنون: الآية (٣١).

٢ - أبوداود، ،سنن أبي داود، ج٣، رقم الحديث (٣٦٥٨)، ص١٧٩.

تەوەری دووەم: ڕەوانەکردنی نوح وئامانجی سەرەکی پەیامەکەی:

خوای باڵا دەست لەچەندین ئایەتدا باسی پێغەمبەرایەتی وڕەوانەکردنی نوح دەکات ودەفەرموێت: ﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحاً إِلَى قَوْمِهِ﴾(١). وە دەفەرموێت: ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحاً إِلَى قَوْمِهِ﴾(٢). وە دەفەرموێت: ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحاً إِلَى قَوْمِهِ﴾(٣). واتە: بەدڵنیاییەوە ئێمە نوحمان ڕەوانەی لای گەلەکەی کرد. ئەگەر سەرنجی هەرسێ ئایەتەکە بدەین دەبینین خوای گەورە زۆر جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە، کە ئێمە نوحمان ڕەوانە کردوە، نەك نوح خۆی پیشەی پێغەمبەرایەتی هەڵبژردبێت، یان خوا نەکردە درۆی بەدەم خواوە کردبێت؛ بۆیە سەرەتای هەرسێ ئایەتەکە بەو پیتانە دەستپێدەکات، کە لەزمانی عەرەبیدا بۆ تەواو دڵنیابوون وسوێند خواردن بەکاردێن.

ئامانجی سەرەکەی ناردنی نوح بریتی بوو لەگێرانەوەی گەلەکەی بۆ سەر ڕێبازی یەکتاپەرستی وپاراستنیان لەسزای سەختی خوای گەورە، وەك لە قورئاندا دەفەرموێت: ﴿أَنْ أَنذِرْ قَوْمَكَ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾(٤). واتە: گەلەکەت ئاگادار بکەرەوە — کەبگەڕێنەوە سەر ڕێبازی یەکتاپەرستی و واز لەپەرستنی ئەو بت وپەیکەرانە بهێنن کە بۆ خۆیان دروستیان کردون- بەر لەوەی تووشی سزا وتۆڵەی خوای گەورە بن.

ئەمەیش بۆ یەکەم جارە کە پەروەردگار هەڕەشەی لەو جۆرە ئاراستەی گەلێك لەنەوەکانی ئادەم بکات وهۆکارەکەیشی بۆ لادان وسەرکێشی ئەو گەلە دەگەڕێتەوە، هەرچەندە گەلانی پێش گەلی نوحیش سەرپێچی وبێ فەرمانی خوایان کردوە، بەڵام گەلی نوح یەکەم گەل بوون کە بە تەواوی لەڕێی خوا لایان دابوو وەشەیتان بەشێوەیەك بەسەریاندا زاڵ ببوو، کە کڕنووشی بۆ داروبەرد پێ دەبردن وجگە لەخوا شتی تری بێ بەڵگە وبنەمای پێ دەپەرستن؛ بۆیە پەروەردگار یەکەم ڕەسولی خۆی بۆ ناردن تا ئاگاداریان بکاتەوە وبیانهێنێتەوە سەر ڕێی ڕاست.

لێرەیشەوە بۆمان دەردەکەوێت کە نوح جگە لەبەرژەوەندی گەلەکەی هیچ بەرژەوەندییەکی تری نەبووە.

---

١ - سورة الأعراف: الآية (٥٩).

٢ - سورة هود: الآية (٢٥). سورة المؤمنون: الآية (٢٣). سورة العنكبوت: الآية (١٤).

٣ - سورة نوح: الآية (١).

٤ - سورة نوح: الآية (١).

تەوەری سێیەم: هۆکارەکانی لادانی گەلی نوح وهەنگاوەکانی شەیتان بۆ لەخشتەبردنیان:

چۆن شەیتان هەنگاو بەهەنگاو ولەپاش هەوڵێکی بێ وچان توانی قەناعەت بەئادەم وهاوسەرەکەی بکات کە لەبەری دارەکە بخۆن، بەهەمان شێوە ولەپاش چەند ساڵێك وهەر لەژیانی ئادەم خۆیدا قەناعەتی بەکوڕێکی ئادەم کرد کەبراکەی خۆی بکوژێت وهەر هەمان شەیتان وبۆ هەمان مەبەست وپاش چەند سەدەیەك توانی قەناعەت بە نەوەکانی ئادەم بکات، کەنەك تەنها سەرپێچی فەرمانی خوای گەورە بکەن وسنوورەکانی حەڵاڵ و حەرام ببەزێنن؛ بەڵکو بەتەواوی لەرێبازی خواناسی و یەکتا پەرستی دووریان بخاتەوە وشوێنەواری خواناسیان لەناودا بسڕێتەوە وقەناعەتیان پێ بکات لەبری خوای گەورە کۆمەڵێك بت ودار وبەرد بپەرستن وکڕنوشیان بۆ ببەن.

وەك زانایان باس دەکەن سەرەتا گەلی نوح گەلێکی یەکتاپەرست بوون وکۆمەڵێك خەڵکی خواناسی زۆر باشیان تێدا هەڵکەوتبوو، پاش ئەوەی ئەو پیاوانە وەفاتیان کرد شەیتان هاتە ژێر کڵێشەی دۆست وئازیزان وشوێنکەوتەکانیان وئاراستەی کردن بەوەی ئەگەر لەسەر شێوەی ئەو پیاوچاکانە چەند پەیکەرێك دروست بکەن، بۆ ئەوەی هەرکاتێك لەخواناسی سارد بوونەوە، یان وویستتان تاوانێك ئەنجام بدەن، ئەوانەتان بێتەوە یاد وشەرم بتانگرێ وبگەڕێنەوە سەر رێگەی ڕاست، ئەوە بوو لە هەنگاوی یەکەمدا شەیتان ئەم فێڵەی بۆ چووە سەر وکڵاوی کردنە سەر وپەیکەرەکانی بەو نیازە پاکە پێ دروست کردن. وەلەڕێی خواناسییەوە زەفەری پێ بردن وفریوی دان؛ بەڵام ئەمە کۆتا مەبەستی شەیتان نەبوو بەڵکو ئەمە یەکەم هەنگاوی پیلانەکەی بوو کە بەسەرکەوتووی ئەنجامی داو وهەنگاوەکانی تر هێشتا مابون.

پاش ماوەیەکی تر هاتەوە لایان وئەمجارەیان بیرۆکەی ئەوەی لا دروستکردن کەئەو پیاوچاکانە خەڵکانێك بوون زۆر لەخواوە نزیك بوون وخاتریان لای خوای گەورە زۆر بووە و ئەمان هەرچی بکەن ناگەنە پلەو پێگەی ئەوان لای خوای گەورە؛ بۆیە باشتر وایە هەر داوایەك یان کارێکیان بەخوای گەورە هەبێت، لەڕێی ئەوانەوە داوای بکەن ولەوان بپاڕێنەوە

تا لای خوای گەورە تکایان بۆ بکەن وکارئاسانییان بۆ بکەن وخوای گەورەیش داوای ئەو پیاوچاکانە ڕەت ناکاتەوە.

ئەم هەنگاوەیش دیسان سەری گرت وخەڵکی قەناعەت پێکرد بەوەی کە بێن هەرچی داوا ودوعایەکیان هەیە لای ئەم پەیکەرانە بیکەن ولەبری ئەوەی ڕاستەوخۆ لە خوای گەورەی داوا بکەن با لەڕێی ئەمانەوە ئەو کارە بکەن.

ساڵ هات وڕۆی تا کار گەیشتە ئەوەی خەڵکی بەتەواوەتی خوای گەورەیان بیر چوویەوە وخولیای پەرستنی ئەو پەیکەرانە بوون ولەبری خوای گەورە کڕنووشیان بۆ ئەوانە دەبرد وشوێنی پەیکەرەکانیان کردنە پەرستگا ونزرگە وهەرچی دەبوو بۆ خوای گەورە بکرێت بۆ ئەو پەیکەرانە دەکرا وئەنجام دەدرا.

بەمەیش شەیتان توانی پیلانەکانی خۆی هەنگاوبەهەنگاو وزۆر لەسەرخۆ وژیرانە جێبەجێ بکات وخەڵکی لەڕاستە شەقامی یەکتا پەرستی لابدات ونەوەکانی ئادەم بۆ یەکەم جار بخاتە داوی شیرك وبتپەرستییەوە.

جا خوای گەورە نوحی بۆ ئەم گەلە ڕەوانە کرد تا بیانهێنێتەوە سەر ڕێی ڕاست ولە خەوی گومڕایی بەئاگایان بێنێتەوە وجارێکی تر خوای گەورە بپەرستننەوە وسەرلەنوێ وبەو شێوازەی کەخۆی دەیەوێت بیناسنەوە.

تەوەری چوارەم: هەڵوێستە وپەندێک:

بەڕێزان: ئەمە ئەوسا بەڵام زۆر بەداخەوە ئێستایش ئەگەر سەیری خۆمان بکەین چەندین خەڵکی موسوڵمانی خواناس دەبینین کە دەڕوات لەبەردێك، یان دارێك یان قەبرێك دەپاڕێتەوە ولەبەردەمیا دەگری وکڕنوش دەبا ودار وپەردووی بێ گیان وبێ هەست ماچ دەکات وداوای جێبەجێ کردنی ڕاز ونیازەکانی لێ دەکات.

ئەمە ئەو گرفتەیە کە ئێمە سوود لە چیرۆکی بانگەوازی پێغەمبەران وئەزموونی گەلانی پێش خۆمان وەرناگرین وهەمان هەڵەی ئەوان دووبارە دەکەینەوە. هەر بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ زۆر دژایەتی ئەو جۆرە داب ونەریتانەی کردوە وبەتوندی بەگژ ئەوەدا چۆتەوە کە بەشان وباڵی پێغەمبەران وپیاوچاکاندا هەڵبدرێت وکۆمەڵێك شتیان بدرێتە پاڵ کە لەتوانا ودەسەڵاتیاندا نییە وڕێگری لەوە کردوە کە بکرێنە نێوەندگیر لەنێوان خوای گەورە وخەڵکیدا، هەر لەو ڕوانگەیەیشەوەیە کە دەفەرموێت: **{لَا تُطْرُونِي كَمَا أَطْرَتْ النَّصَارَى ابْنَ مَرْيَمَ، فَإِنَّمَا أَنَا عَبْدُهُ، فَقُولُوا عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ}**(١). واتە: بەشان وباڵمدا هەڵمەدەن وەك ئەوەی کە گاورەکان بەشان وباڵی کوڕەکەی مەریەمدا هەڵیاندەدا، من جگە لەبەندەی خوا شتێکی تر نیم، بۆیە تەنها بڵێن بەندە وپەیامبەری خوای گەورە.

ئەمە بۆ ئەو کاتەی کەلە ژیاندا بوو، بۆ پاش مردنیشی زۆر بەتوندی هەڕەشەی ئەوەی دەکرد کە گۆڕەکەی یان گۆڕی هەرکەسێکی تر بکرێتە مزگەوت ونزرگە وخەڵکی پەرستشی بۆ ئەنجام بدەن وهۆشداری داوەتە هاوەڵەکانی کەکاری لەوشێوەیە نەکەن وڕێگەیش نەدەن کەس کاری لەو جۆرە بکات، جوندوب کە هاوەڵێکی بەڕێزی پێغەمبەر ﷺ بوو بۆمان دەگێڕێتەوە ودەڵێت: گوێم لێبوو پێغەمبەری خوا ﷺ پێنج ڕۆژ بەر لەوەی کۆچی دوایی بکات دەیفەرموو: **{إِنَّ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ كَانُوا يَتَّخِذُونَ قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ وَصَالِحِيهِمْ مَسَاجِدَ، أَلَا فَلَا تَتَّخِذُوا الْقُبُورَ مَسَاجِدَ إِنِّي أَنْهَاكُمْ عَنْ ذَلِكَ}**(٢). واتە: ئەوانەی پێش ئێوە دەچوون گۆڕی پێغەمبەران وپیاوچاکەکانیان دەکردە مزگەوت وپەرستگە، ئێوە گۆڕی کەس نەکەنە مزگەوت، من ڕێگەی کاری واتان پێ نادەم.

---

١ - البخاري، صحيح البخاري، ج٤، رقم الحديث (٣٤٤٥)، ص١٦٧.

٢ - مسلم، صحيح مسلم،ج٢، رقم الحديث (١٢١٦)، ص٦٧.

خاتوو عائیشەی خێزانیشی خوای لێ ڕازی بێت دەڵێت: کاتێك پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو نەخۆشییەی گرت کەتێیدا کۆچی دوایی کرد، خاتوو ئوم سەلەمە وئوم حەبیبەی خێزانی لەلای دانیشتبوون و باسی کڵێسایەکیان دەکرد لەخاکی حەبەشە ناوی ماریا بوو، کەچەند خۆشە وچەندین پەیکەری جوان ودانسقەی تێدایە؛ چونکە ئەو دوو خاتوونە بەڕێزە بەر لەوەی ببنە خێزانی پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ هاوسەرەکانیان کۆچیان کردبوو بۆ حەبەشە ولەوێ ئەو کڵێسایەیان بینیبوو، پێغەمبەری خوا ﷺ کە گوێی لەقسەکانیان بوو فەرمووی: **{إِنَّ أُولَئِكَ إِذَا كَانَ فِيهِمُ الرَّجُلُ الصَّالِحُ بَنَوْا عَلَى قَبْرِهِ مَسْجِدًا، ثُمَّ صَوَّرُوا فِيهِ تِلْكَ الصُّوَرَ، أُولَئِكَ شِرَارُ الْخَلْقِ عِنْدَ اللَّهِ}**(١). واتە: ئەوانە ئەگەر پیاوچاکێکیان بمردایە دەچون مزگەوتیان لەسەر گۆڕەکەی دروست دەکرد وداتریش ئەو پەیکەرو بتانەیان تێدا دروست دەکرد، ئەوانە خراپترینی دروستکراوەکانن لەلای خوای گەورە.

وەدەگێڕنەوە لەو ڕۆژەی کەتێیدا وەفاتی کرد، نەخۆشییەکەی زۆری بۆ هێنابوو، تایەکی زۆری هەبوو، سەرچەفێکی دابوو بەخۆیدا، کە تاکە زۆری بۆ دەهێنا لەسەر خۆی لادەدا ودیفەرموو: **{لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ}**(٢). واتە: نەفرەتی خوای گەورە لەجولەکە وگاورەکان بێت کە گۆڕی پێغەمبەرەکانیان کردە کڵێسا و وپەرستگە. لە فەرموودەیەکی تردا دەفەرموێت: **{لَعَنَ اللَّهُ قَوْمًا اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ}**(٣). واتە: خوای گەورە نەفرەتی کردوە لە هەر گەل ومیللەتێك کە گۆڕی پێغەمبەرەکانیان بکەنە مزگەوت وپەرستگە.

لێرەدا پێم خۆشە لە ژێر ڕۆشنایی ئەو فەرموودانە وخودی باسەکەدا چەند تێبینیەك بخەینە ڕوو:

١- پێغەمبەری خوا ﷺ هەموو ئەم فەرموودانەی لەدوا ڕۆژەکانی ژیانی ولەکاتی ئەو نەخۆشییە قورسەیدا فەرمووە، تا خەڵکی لەمەترسی ئەو جۆرە نەریتانە بەئاگا بێنێتەوە تا تووشی نەبن.

---

١ - البخاري،صحيح البخاري، ج١، رقم الحديث (٤٢٧)، ص٩٣. مسلم، صحيح مسلم، ج٢، رقم الحديث (١٢٠٩)، ص٦٦.

٢ - البخاري، صحيح البخاري، ج١، رقم الحديث (٤٣٦)، ص٩٥. مسلم، صحيح مسلم، ج٢، رقم الحديث (١٢١٥)، ص٦٧.

٣ - إبن حبان، صحيح إبن حبان، ج٦، رقم الحديث (٢٣٢٧)، وقال شعيب الأرنؤوط: إسناده صحيح، ص٩٦. النسائي، سنن النسائي، ج١، رقم الحديث (٢١٧٣)، ص٦٥٨.

٢- پێغەمبەری خو اﷺ لەچەندین شوێنی فەرموودەکاندا وشەی نەفرەتی بۆ ئەو جۆرە خەڵك و کارانە بەکار هێناوە کەبۆ تاوانی زۆر گەورە ونەشیاو نەبێت بەکار نایەت.

٣- ئەگەر پێغەمبەری خواﷺ ڕێگەی نەدابێت کە قەبرەکەی خۆی بکرێتە مزگەوت وپەرستگە ونەفرەتی لەخەڵکانێك کردبێت کە گۆڕی پێغەمبەرانیان وا لێ کردبێت، ئەی پەنا بەخوا دەبێت حاڵی ئەوانە چۆن بێت کە گۆڕی پیاوچاکان، یان هەر دارێك، یان بەردێك، یان بەیداخێك وا لێدەکەن؟!.

٤- مەبەست لە پەرستن تەنها کڕنوش بۆ بردن ونوێژ بۆ کردن نییە، بەڵکو نزا وپاڕانەوە وپشت پێ بەستن وترسان وهەموو ئەوشتانەی تر دەگرێتەوە کە پێویستە مرۆڤەکان تەنها بۆ خوای گەورە ئەنجامی بدەن.

٥- ئێمە ئەگەر باوەڕمان وایە کە خوای بێ هاوتا لە هەموو کەس زیاتر زانا وبەئاگا وبەتوانا وبەخشندە وبە بەزەیی ونزیك ترە، ئەی ئیتر بۆچی لەغەیری ئەو دەپاڕێینەوە ویان لەنێوان خۆمان وئەودا نێوەند گیر دروست دەکەین؟!. ئەوەتا خوای گەورە خۆی پێمان دەفەرموێت: ﴿وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ﴾(١). واتە: پەروەردگارتان فەرموویەتی داوام لێبکەن ولێم بپارێنەوە تا وەڵامتان بدەمەوە وداواکانتان جێبەجێ بکەم. وە لەئایەتێکی تردا ئاراستەی پێغەمبەر ﷺ دەکات و پێی دەفەرموێت: ﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ﴾(٢). واتە: ئەگەر بەندەکانم هەواڵی منیان لێ پرسیت، من نزیکم لێیانەوە ووەڵامی داواکانیان دەدەمەوە ئەگەر داوام لێبکەن.

٦- بت پەرستەکانی سەردەمی پێغەمبەریش ﷺ لەهەمان بابەتدا لێیان قەوما بوو وە سەریان لێ شێوابوو؛ چونکە ئەو بتانەی ئەوان دەیانپەرستن هاوشێوەی بتەکانی گەلی نوح پەیکەری کۆمەڵێك خەڵکی پیاوچاکی پێش خۆیان بوون وئەوانیش دەیانزانی کە ئەوانە خوانین، بەڵکو دەیانگوت ئەمانە لەخوای گەورەمان نزیك دەکەنەوە وتکامان بۆ دەکەن، ئەوەتا قورئانی پیرۆز باسی ئەم هەڵە کوشندەیەیانمان بۆ دەکات ودەفەرموێت: ئەگەر پرسیاری ئەوەیان لێ بکرایە کە ئەگەر ئێوە دەزانن خوای گەورە هەیە ئەی بۆ چی ئەم

---

(١) - سورة غافر: الآية (٦٠).

(٢) - سورة البقرة: الآية (١٨٦).

بتانە دەپەرستن. لەوەڵامدا دەیانگوت: ﴿مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى﴾(١). واتە: تەنها بۆ ئەوە دەیانپەرستین کە لەخوای گەورە نزیکمان بکەنەوە. لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێت: ﴿وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللهِ مَا لاَ يَضُرُّهُمْ وَلاَ يَنفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَـؤُلاء شُفَعَاؤُنَا عِندَ اللهِ﴾(٢).. واتە: بێ باوەڕان لەغەیری خوای گەورە شتانێکیان دەپەرست کە هیچ زیان وسوودێکیان بۆیان نەبوو، وەدەیانگوت ئەمانە تکامان بۆ دەکەن لای خوای گەورە.

٧- ئەگەر پرسیاری ئەوە بکرێت کە ئەگەر ئەمە حەرامە، ئەی بۆچی ئێستا قەبرەکەی پێغەمبەری خوا ﷺ لەناو مزگەوتی مەدینەدایە، لەوەڵامدا دەڵێین: پێغەمبەری خواﷺ کە کۆچی دوایی کردوە، لەماڵەکەی خۆی ولەژوورەکەی خاتوو عائیشەدا کۆچی دوایی کردوە، وهەر لەو شوێنەیشدا بەخاك سپێردراوە، کەواتە سەرەتا ئەو شوێنە مزگەوت نەبووە، بەڵام دواتر ولەساڵی (٨١) کۆچیدا ولەسەردەمی فەرمانڕەوایەتی وەلیدی کوڕی عەبدولمەلیکی کوڕی مەرواندا کە مزگەوتەکە فراوانکرا، نەك تەنها گۆڕەکەی ئەو ﷺ بەڵکو هەموو ماڵەکانیشی کەوتنە سنووری مزگەوتەکەوە ولەگەڵ ئەوەیشدا گۆڕەکە تەواو پەرژین کراوە و کەس نایبینێت؛ بۆیە ناکرێت ئەو دوو بابەتە تێکەڵ بکرێن.

---

١ - سورة الزمر: الآية (٣).

٢ - سورة يونس: الآية (١٨).

تەوەری پێنجەم: هێڵە گشتییەکانی بانگەوازەکەی نوح:

بەپێی ئەو دەقانەی دەربارەی بانگەوازەکەی نوح هاتوون، دەتوانین هێڵە گشتییەکانی بانگەوازەکەی لەم چەند خاڵەدا کۆبکەینەوە:

١- جەخت کردنەوە لەسەر ئەوەی ئەو نێردراوی خوای گەورەیە وڕاستگۆیانە ئەوەی لەوەوە بۆی دێت ئەوەیان پێ ڕادەگەیەنێت وزیاد وکەمی تێدا ناکات: بۆیە پێیان دەفەرموێت: ﴿إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ﴾(١). واتە: من پەیامبەرێکی ڕاستگۆی خوای گەورەم وهەرچی ئەو پێمی بڵێ ئەوەتان پێ ڕادەگەیەنم وشتێکم لەلایەن خۆمەوە پێ نەگوتون. وەپێی دەفەرموون: ﴿إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾(٢). واتە: من خوای گەورە ڕەوانەی کردوم تا بەئاگاتان بێنمەوە. وەدەیفەرموو: ﴿أُبَلِّغُكُمْ رِسَالاَتِ رَبِّي وَأَنصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللهِ مَا لاَ تَعْلَمُونَ﴾(٣). واتە: من تەنها پەیامەکانی خوای گەورەتان پێ ڕادەگەیەنم ودڵسۆزانە ئامۆژگاری خێرتان دەکەم وئەوەی من لەلای خوای گەورەوە بۆم دێت ودەیزانم ئێوە نایزانن. وەبۆ ئەوەی تەواو گەلەکەی دڵنیابکاتەوە لەوەی کە ئەم تەنها پەیامبەرێکە وهیچی بەدەست نییە لە شوێنێکی تردا پێیان دەفەرموێت: ﴿وَلاَ أَقُولُ لَكُمْ عِندِي خَزَآئِنُ اللهِ وَلاَ أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلاَ أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ﴾(٤). واتە: من پێتان ناڵێم گەنجینە وخەزێنەکانی خوای گەورە لەبەردەستی مندایە وکەسێکی غەیب زانیش نیم وپێشتان ناڵێم من فریشتەم.

٢- هەوڵدان بۆ گەڕانەوەی گەلەکەی بۆ سەر ڕێبازی خوا ناسی ویەکتاپەرستی وواز هێنان لەپەرستنی ئەو بت وپەیکەرانەی کە بەدەستی خۆیان دروستیان کردبوون: خوای گەورە لەو بارەیەوە دەفەرموێت: ﴿فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُواْ اللّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَـهٍ غَيْرُهُ إِنِّيَ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾(٥). واتە: پێی گوتن ئەی گەلەکەم بەتەنها خوا بپەرستن و جگە لەو خوایەکی ترتان نییە شایەنی پەرستن بێت، لەڕاستییدا من دەترسم ڕووبەڕوی ئازار وئەشکەنجەی ڕۆژێکی سەخت ببنەوە. لەئایەتێکی تردا دەفەرموێت: ﴿فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللهَ

---

١ - سورة الشعراء: الآية (١٠٧).

٢ - سورة هود: الآية (٢٥).

٣ - سورة الأعراف: الآية (٦٢).

٤ - سورة هود: الآية (٣١).

٥ - سورة الأعراف: الآية (٥٩).

﴿مَا لَكُم مِّنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ﴾(١). واتە: گوتی ئەی گەلەکەم بەتەنها خوای گەورە بپەرستن و جگە لەو خوایەکی ترتان نیە شایەنی پەرستن بێت، تاکەی ئێوە لەخوا ناترسن وسنوورشکێنی فەرمانەکانی دەکەن؟!. لەچەندین ئایەتی تردا پێیان دەفەرموێت: ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ﴾(٢). واتە: لەخوای گەورە بترسن وسنوورشکێنی فەرمانەکانی مەکەن.

٣- نواندنی ئەو پەڕی دڵسۆزی ونیازپاکی بۆ گەلەکەی وبێ منەت بوون لەهەر مەرامێکی تر کە لە پشت بانگەوازەکەیەوە بێت: ئەوەتا خوای گەورە لە باسی دڵسۆزی وخەمخۆری نوح بۆ گەلەکەی بەبرا ناوی دەبات ودەفەرموێت: ﴿إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ﴾(٣). واتە: کاتێك نوحی برایان پێی گوتن ئایا لەخوا ناترسن. ئەم دڵسۆزیەیش لە هەموو گوفتار ورەفتارەکانیدا ڕەنگدانەوەی هەبوو؛ بۆیە هەرکات قسەی بۆ گەلەکەی دەکرد بە: ﴿يَا قَوْمِ﴾. واتە: ئەی گەلەکەم، بانگی دەکردن ودەستی بەقسەکانی دەکرد، کە ئەمەیش واتای ئەوەیە کەمن ئێوە بەکەس ودۆست ودڵسۆزی خۆم دەزانم، وەیەکێکم لە ئێوە. وە بۆ ئەوەیشی کەگەلەکەی لە بێ منەتی خۆی لەدەستکەوت داهاتی ئەوان دڵنیا بکاتەوە، هەمیشە پێ دەگوتن: ﴿وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾(٤). واتە: من هیچ کرێ وپاداشتێك لە ئێوە داوا ناکەم وپاداشتی خۆم تەنها لە خوای گەورە داوا دەکەم، وەدەیفەرموو: ﴿فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُم مِّنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلاَّ عَلَى اللهِ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾(٥). واتە: ئەگەر پشتیشم تێبکەن وبەگوێم نەکەن، خۆ من هیچ داوای کرێ وپاداشتم لەئێوە نەکردوە، وپاداشتی خۆم تەنها لە پەروەردگارم داوا دەکەم وئەوویش فەرمانی پێکردوم کە موسوڵمان بم.

٤- هەڵنانی گەلەکەی بۆ باوەڕ هێنان بەوەی کە ئەگەر باوەڕبهێنن ئەوە خوای گەورە جگە لە پاداشتی دواڕۆژ و بەهەشتی نەبڕاوە هەر لە دونیا دەرگای هەموو نازو نیعمەتێکیان لەسەر والآ دەکات؛ چونکە نوح دەیزانی سەرانی گەلەکەی خەڵکانێکی

---

١ - سورة المؤمنون: الآية (٢٣).

٢ - سورة الشعراء: الآيتان (١٠٨) و (١١٠).

٣ - سورة الشعراء: الآية (١٠٩).

٤ - سورة الشعراء: الآية (١٠٩).

٥ - سورة يونس: الآية (٧٢).

دونیاویست وئارەزوو پەرستن بۆیە بەڵێنی ئەوەی پێ دەدان ئەگەر باوەڕ بهێنن خوای گەورە هەموو خۆشییەکانی دونیاو دوارۆژیشیان پێ دەدات و زۆرێك لەبەڵاو نەهامەتییەکانیشیان لەسەر لادەبات، چونکە وەك زانایان دەفەرموون خوای گەورە لەسزای سەرسەختی وبێباوەڕیاندا بۆ ماوەیەکی زۆر بارانی لێگرتبونەوە وبۆ ماوەی چل ساڵ نەزۆکی کردبوون ومنداڵیان نەدەبوو، ئەوجا نوح پێی دەفەرموون ئەگەر باوەڕ بهێنن خودای گەورە بارانیشتان بۆ دەبارێنێت ومنداڵیشتان پێدەدات(١). ئەمە لە لەکاتێکدا کە ئەوان بەڕێگەکەی خۆیان تەنها دونیایەکی کەم وکورتیان دەست دەکەوت؛ بەڵام لەڕێگەی پەیامەکەی نوحەوە دونیاو دوارۆژ وڕەزامەندی خوای گەورەیشیان دەست دەکەوت؛ بۆیە نوح پێیان دەفەرموێت: ﴿فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا يُرْسِلِ السَّمَاء عَلَيْكُم مِّدْرَارًا وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَل لَّكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَل لَّكُمْ أَنْهَارًا مَّا لَكُمْ لا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا﴾(٢). واتە: دەمگوت داوای لێخۆشبوون بکەن لە پەروەردگارتان لەسەر هەموو ئەو کوفر وتاوانانەی کە کردوتانە، پەروەردگارتان زاتێکی بەخشندەیە ولەتاوانەکانتان دەبوورێت وبارانی بەخوڕ وبەردەوامتان لە ئاسمانەوە بۆ دەبارێنێت وماڵ ومنداڵی زۆرتان پێ دەبەخشێت وباخ وکانی وڕوبارەکانتان بۆ دەژێینێتەوە؛ بۆچی ئێوە هەست بەگەورەیی خوای گەورە ناکەن وڕێز لەفەرمانەکانی وپەیام وپێغەمبەرەکەی ناگرن؟!.

٥- بەڵگەهێنانەوە لەسەر گەورەیی دەسەڵاتی خوای گەورە تا تێیان بگەیەنێت کە ئەوانە لەگەڵ خوای گەورە پێیان ناکرێت وزۆر لەوە لاوازترن کە ململانێ لەگەڵ ئەو بکەن؛ بۆیە پێیان دەفەرموێت: ﴿وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا وَاللَّهُ أَنبَتَكُم مِّنَ الأَرْضِ نَبَاتًا ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمُ الأَرْضَ بِسَاطًا لِتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلاً فِجَاجًا﴾(٣). واتە: لەکاتێکدا ئەو خوایە ئێوەی قۆناغ بەقۆناغ وبەشێوەی جۆراوجۆر دروستکردوە، ئایا نەتانبینیوە کەچۆن خوای گەورە ئەو حەوت ئاسمانەی لەسەر یەك دروستکردوە وچین چین لەسەر یەکی ڕاگرتون ومانگی تێدا کردوتە ڕوناکی وخۆری کردوتە سەرچاوەی ڕۆشنایی، ئەو خوایەی کە ئێوەی وەکو

---

١ القرطبي، الجامع لأحكام القرآن،ج١٨، ص٣٠٢.

٢ - سورة نوح: الآيات (١٠- ١٣).

٣ - سورة نوح: الآيات (١٤-٢٠).

ڕوەكێك لەو زەویە ڕواندوە ودەرهێناوە ودواتریش هەر دەتانگێڕێتەوە ناو ئەو زەویە ودەتانكاتەوە خاك وپاشتر وجارێكی تریش لەو زەویە دەرتاندەكاتەوە وزیندوتان دەكاتەوە، ئەو خوایەی كە ئەم زەویەی ئاوا وەكو ڕاخەرێك بۆ تەخت كردون، تا ئەو هەموو ڕێگە وشەقامانەی تێدا لێبدەن ودروست بكەن.

جا خوایەك ئەو هەموو دەسەڵاتە ڕەهایەی بەسەر ئەو هەموو بوونەوەرەدا هەبێت ئێستا ئەوانە دەبێت چی بن و چۆن بتوانن ڕوبەڕوی دەسەڵات و ویستی ئەو ببنەوە؟!!.

٦- دیاریكردنی دەرئەنجام وچارەنووسی گەلەكەی بەوەی كە تەنها دوو بژاردەیان لەبەردەستدایە:

یەكەمیان: بژاردەی پەشیمانی وپاشگەز بوونەوە لەپەرستنی بتەكان وگرتنەبەری ڕێگای خواناسی ویەكتاپەرستی ودەربارەی دەرئەنجامی ئەم بژاردەیە ڕوونكردنەوەیان پێ دەدات و پێیان دەفەرموێت: ﴿فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّاراً يُرْسِلِ السَّمَاء عَلَيْكُم مِّدْرَاراً وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَل لَّكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَل لَّكُمْ أَنْهَاراً﴾(١). واتە: گوتم داوای لێخۆشبوون بكەن لەپەروەردگارتان، ئەو زاتێكی بەخشندەو لێبوردەیە ولەتاوانەكانتان دەبوورێت وبارانتان لە ئاسمانەوە بۆ دەبارێنێت وماڵ ومنداڵی زۆرتان پێ دەبەخشێت وباخ وكانی وڕووبارەكانتان بۆ دەژیێنێتەوە. لەشوێنێكی تردا پێیان دەفەرموێت: ﴿يَغْفِرْ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرْكُمْ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى﴾(٢). واتە: خوای گەورە لەتاوانەكانتان خۆش دەبێت ودەرفەتی مانەوەتان لەزەویدا زیاتر پێدەدات وقات وقڕتان ناكات.

دووەمیان: بژاردەی بەردەوای لەسەر تاوان و سەركێشییەكانیان و دەربارەی دەرەنجامی ئەم بژاردەیەش پێیان دەفەرموێت: ﴿أَن لاَّ تَعْبُدُواْ إِلاَّ اللهَ إِنِّيَ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ أَلِيمٍ﴾(٣). واتە: جگە لەخوای گەورە هیچ شتێكی تر مەپەرستن، ئەگەر نا ئەوە دەترسم ڕوبەڕوی ئازار وئەشكەنجەی ڕۆژێكی سەخت ببنەوە. وە دەفەرموێت: ﴿إِنَّ أَجَلَ اللَّهِ إِذَا جَاء لَا

---

١ - سورة نوح: الآية (١٠).

٢ - سورة نوح: الآية (٤).

٣ - سورة هود: الآية (٢٦).

يُؤَخَّرُ لَوْ كُنتُمْ تَعْلَمُونَ﴾⁽١⁾. واتە: دەبێت بزانن وادەی سزای خوای گەورە کە کاتی خۆی هات هیچ شتێك دوای ناخات وگلی ناداتەوە.

کەواتە نوح لەچەند ڕوویەکەوە دڵسۆزی خۆی بۆ دووپات دەکردنەوە:

١- ئەم نێردراوی خوای گەورەیە بۆ ئەوان و تەنها مەبەستی ڕەزامەندی خوای گەورە ورزگارکردن وپاراستنی بەرژەوەندییەکانی دونیا و دوارۆژی ئەوانە و لەبەرمبەر ئەو هەوڵ و ماندوبوونەیدا هیچ شتێك لەوان داوا ناکات.

٢- ئەم کەسێکی ڕاستگۆ و دەستپاك و دڵسۆزە و هەرچی خوای گەورە دەیفەرموێت ئەوەیان پێ دەڵێت و هیچ زیاد و کەمی تێدا ناکات.

٣- ئەوان وەك برا وکەسی خۆی تەماشا دەکات وخۆی بەیەکێك لەوان دادەنێت.

٤- ئەگەر بەگوێی نوح بکەن ئەوە دونیاو دوارۆژیان مسۆگەر دەکەن.

٥- نوح بەبەڵگەوە باسی دەسەڵاتی خوای گەورەیان بۆ دەکات و ئامۆژگارییان دەکات.

٦- ئەوان تەنها دوو بژاردەیان لەبەردەمدایە بژاردەی گوێڕایەڵی و گەڕانەوە بۆ ڕاستە شەقامی خوا ناسی و سەرفرازی یانیش بژاردەی بەردەوامی لەسەر ڕێبازی گومڕایی و سەرلێشێوای وڕووبەڕوبونەوەی سزای خوای گەورە.

ئەم خاڵانە گرنگترینی هێڵە گشتییەکانی بانگەوازەکەی نوح بوون بۆ گەلەکەی و پێویستیشە هەر کەس وکۆمەڵێك کە ئەرکی بانگەواز دەگرێتە ئەستۆی لە هەر ڕۆژگارێکدا ئەم خاڵانە بەتەواوی لەبانگەوازەکەیدا بەرجەستە بکات وەگەر نا ئەوە بەدڵنیاییەوە پرۆژەکەی ڕووبەڕوی ئاستەنگ و کێشە دەبێتەوە.

بۆ نموونە: پرۆژەی بانگەوازی ئیسلامی لەم سەردەمەدا خەڵکی وەك پرۆژەیەکی سیاسی لێی دەڕوانن و وپێیان وایە کەچۆن خەڵکانی تر نەتەوە و نیشتمانیان کردۆتە پرۆژەی سیاسی وکارتی بازرگانی ودەیانەوێت لەو ڕێیەوە بگەنە کورسی دەسەڵات، ئێمەیش ئیسلاممان هەڵبژاردوە دەمانەوێت لەو ڕێگەیەوە بگەینە هەمان پێگە وئیسلاممان وەك ئامڕازێك بۆ گەیشتن بە ئامانج و مەرامی حیزبی وبەرژەوەندی تاکەکەسی خۆمان بەکار هێناوە، هەر بۆیە کاتێك کەسێك بانگ دەکەین بۆ لای خوای گەورە ئەو یەکسەر وا تێ

---

١ - سورة نوح الآية (٤).

دەگات کە ئێمە ئەومان بۆ دەنگی هەڵبژاردن و دونیای خۆمانە نەك دوارِۆژی خۆی. ئێمەی موسوڵمانیش لەو ڕووەوە بەڵگەی زۆرمان بەدەستەوە داوە، هەر لەوەی هەر بانگخوازێکمان کە دەرکەوتبێت و جەماوەرێکی بۆ دروست بووبێت دواتر خۆی کاندید کردوە بۆ کورسی پەرلەمان و دەنگی جەماوەرەکەی بۆ ئەو مەبەستە بەکار هێناوە، تا دەگاتە ئەوەی ئێمەی هەوادارانی پڕۆژەی ئیسلامی هەتا ئێستایش نەمانتوانیوە پڕۆژەیەکی هاوبەشی بانگخوازییمان هەبێت و لەبازنەی بەرتەسکی حیزبی و بەرژەوەندییە تایبەتی و کەسییەکانی خۆمان بێینە دەرەوە و وێنایەکی جوانی پەیامەکەی خوای گەورە و پڕۆژەی ئیسلامی بکەین.

ئەمەیش متمانەی خەڵکی بەخودی بانگەوازی ئیسلامی لەق ولاواز کردوە و ئێمەیش لەبری ئەوەی بارێکی بانگەوازمان هەڵگرتبێت خۆیشمان بوینەتە بار بەسەر بانگەوازەکەوە.

بۆیە پێویستە ئەم هەڵەیە لەکاری خۆمان وهزری خەڵکیشدا ڕاست بکەینەوە، پێویستە ئێمە دڵسۆزی خۆمان بۆ خەڵکی بسەلمێنین وتەنها بۆ لای خوای گەورە بانگیان بکەین وتەواو بێنیازی خۆمانیان لەهەموو مەرامێك بۆ دووپات بکەینەوە وتێیان بگەیەنین کە ئێمە تەنها مەبەستمان قیامەت ودوارِژی خۆیانە نەك دونیای خۆمان.

دەبێت لایەنە ئیسلامییەکان هەوڵی تەواو بدەن ڕۆحی خواناسی ویەکتاپەرستی ویەکرِیزی موسوڵمانان لەناخی خەڵکیدا قوڵ بکەنەوە، نەك ڕۆحی بەرتەسکی حیزبایەتی وململانێی سیاسی و بەرژەوەندی دونیایی.

تەوەری شەشەم: هەڵوێست و وەڵامی گەلی نوح:

وەك لەتەوەری پێشوودا باسمانکرد بانگەوازەکەی نوح جگە لەدڵسۆزی وخەمخۆری بۆ گەلەکەی وهەوڵی ڕزگارکردنیان لەسزای خوای گەورە وگێژاوی نەفامی ئامانجێکی تری نەبوو، وەهیچ ئەرکێکی قورسیشی تێدا نەبوو؛ بەڵام بەداخەوە شەیتان بەجۆرێك زاڵ ببوو بەسەریاندا بانگەوازەکەی نوحیان بەدێوەزمەیەکی زۆر ترسناك دەهاتە پێش چاو وهەرچی پێیانکرا لەدژایەتیکردنیدا درێغیان نەکرد وپاساوی ئەو هەڵوێستە نابەجێیەیشیان کۆمەڵێ بیانوی بێ بنەما بوو، کە لێرەدا لەچەند خاڵێکدا تیشکیان دەخەینە سەر، لەوانە:

١- ترسان لەدەسەڵات وپایە وپۆست وپێگەکانیان لەناو خەڵکیدا: قورئان هەرکاتێك باسی دژایەتی هەرپەیام وپێغەمبەرێك دەکات، ئەو دژایەتی وبێباوەڕییە دەداتە پاڵ سەرانی دەسەڵاتدار وستەمکار وملهوڕ وخۆسەپێنی ئەو گەلە؛ چونکە ئەوان باش دەزانن کە لە لەسایەی سەروەری پەیامی پێغەمبەراندا ئەو ستەم و دەسەڵات و خۆ سەپێنییەیان بۆ ناچێتە سەر وئەو سامان دەسکەوتانەیشیان نامێنێت کەلەسەر حسابی خوێن وخەباتی خەڵکانی چەوساوە بۆ خۆیان پێکەوە ناوە. خوای باڵا دەست دەربارەی ئەم دیاردەیە و هەڵوێستی سەرانی گەلی نوح لەبەرامبەر پەیامەکی نوحدا دەفەرموێت: ﴿فَقَالَ الْمَلأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِ﴾(١). وە دەفەرموێت: ﴿قَالَ الْمَلأُ مِن قَوْمِهِ﴾(٢). واتە: سەران ودەسەڵاتدارانی بێباوەڕی گەلەکەی گوتیان.

ئەم سەرانەیش لەوە دڵنیابوون لەوەی کە تەنها بەقسە خەڵکیان تاسەر بۆ دەستەمۆ نابێت، بۆیە لەهەر سەردەمێکدا کۆمەڵێك شتیان بۆ دروست کردون ولایان پیرۆز کردون، تا خەڵکیان پێ لە ڕێبازی خوا لەخشتە ببەن، جا مەرج نییە ئەو شتانە هەر بت وپەیکەر بووبن، بەڵکو هەندێك جار لەوانەیە کەسایەتییەك، یان دروشمێك، یان ڕێبازێك، یان بیردۆزەیەك بووبێت. گرنگ ئەوەیە ئەمان لەژێر ناوی ئەو شتانەدا خەڵکی بۆ خۆیان ڕام و دەستەمۆ دەکەن وبەناوی ئەو خوایانەوە چی لەبەرژەوەندی خۆیان بێت ئەوە دەکەن وهەرچی ماف و دەسکەوت وپۆست وپاروی چەورە بۆ خۆیان وخەڵکانی چواردەور

---

١ - سورة هود: الآية (٢٧). سورة المؤمنون: الآية (٢٤).

٢ - سورة الأعراف: الآية (٦٠).

وبنەماڵەکانیان قۆرخ دەکەن، هەرچیش ئەرك و بەدبەختی ومەینەتییە بەسەر خەڵکانی هەژار وستەمدیدەیدا دەدەن.

ئەمەیش ئەوە ناگەیەنێت کە ئەو خەڵکە هەژار وستەمدیدانە بێتاوانن، نەخێر بەڵکو ئەوانیش وەك سەردەستەکانیان تاوانبارن؛ چونکە ئەگەر ئەمان نەبوونایەتە سەرباز وپاسەوان ودارەدست بۆ ئەوستەمکارانە، هەڵبەت ئەوانیش بەتەنها نەیاندەتوانی بەوشێوەیە دژایەتی پەیامەکانی خوای گەورە وپێغەمبەرەکانی بکەن و ئەو ستەمکاری و قۆرخکارییەیان بەو شێوەیە بۆ نەدەچووە سەر.

هەر بۆیە هەندێك جار کە خوای گەورە باسی بێباوەڕی وهەڵوێستی ئەو گەلانە دەکات، تەنها نایداتە پاڵ ئەو سەرانە بەڵکو دەیداتە پاڵ سەرجەم بێباوەڕانی گەلەکە ودەفەرموێت: ﴿كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ﴾(١). واتە: هەموو گەلی نوح پێغەمبەرانی خوایان بەدرۆزن لەقەڵەم دا وباوەڕیان پێ نەهێنان. بۆیە هیچ کەس بۆی نییە بەپاساوی بێ دەسەڵاتی یان بێکاری یان نەزانی پشتگیری هیچ ستەمکارێك بکات؛ چونکە خوای گەورە وەك ئەو ئەژماردەی دەکات ولەگەڵ ئەویش حەشری دەکات.

٢- شوێنکەوتنی کوێرانەی باب و باپیران ونەریتە دواکەوتوەکانی کۆمەڵگەکانیان: گرفتێکی تری گەلی نوح وسەرجەم خەڵکانی تری لارێ ئەوەیە کە ئەمانە کوێرانە شوێنی نەریت وکلتوری باب و باپیرانیان دەکەون بەبێ ئەوەی ژیری خۆیان بخەنە کار وهەڵسەنگاندێك بۆ ئەو داب ونەریتانە بکەن ولەسەر بنەمای باشی وخراپی بڕیاریان لەسەر بدەن، بۆیە گەلی نوح بەنوحیان دەگوت: ﴿مَّا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ﴾(٢). واتە: ئەو شتانەی تۆ باسی دەکەیت ئێمە لەباب و وباپیرانی خۆمان نەبیستووە، ئەوەیشیان بە بەڵگەیەکی بەهێز وپاساوێکی لۆژیکی دەزانی بۆ ڕەتکردنەوەی پەیامەکەی نوح وسەرجەم بەڵگە بەهێزەکانی.

٣- خۆبەزلزانی ولەخۆ ڕازیبوون: ئەمەیش گرفتی سەرجەم بێ دین وئاتایستەکانی سەدەی بیست و یەکیشە نەك تەنها گەلی نوح، ئەمانە بەشێوەیەك لوت بەرز و لەخۆ ڕازین

---

(١) - سورة الشعراء: الآية (١٠٥).

(٢) - سورة المؤمنون: الآية (٢٤).

تەنها ئەوە بەڕاست دەزانن کەخۆیان لە ڕێی هەستەوەرە نابەکامەکانی خۆیانەوە دەیزانن ودرکی پێ دەکەن، ئیتر هەر چی تر هەرچەند ڕاستیش بێت چونکە ئەمان نایزانن و تێی ناگەن بەلایانەوە هەڵەیە وباوەڕی پێ ناکەن، لە کاتێدا مرۆڤ دەبێت ئەوە بزانێت کە هەموو تواناکانی بە عەقڵیشیەوە سنووردارە و مەرج نییە درك بەهەموو ڕاستییەکانی ئەم بوونەوەرە بەر بڵاوە و بەدیهێنەرەکەی بکات؛ بۆیە کاتێك شتێك دەبیستێت کەلەدەرەوەی توانای تێگەیشتنی ئەم و ئەو زانست و تەکنەلۆجیایەیە کە لە ئێستادا بەردەستە، پێویستە دان بەوەدا بنێت کەتواناکانی خۆی و ئامڕازەکانی سنووردارە نەك ئەو شتە ڕاست نییە و بوونی نییە؛ چونکە بابەتگەلێکی زانستی زۆر هەن کە پێشتر ئیسلام باسی کردون بێباوەڕان لەسەردەمی خۆیدا ڕەتیان کردۆتەوە چونکە ئەو کات زانست پەی پێ نەبردبوو بەلاّم ئێستا هەر ئەو زانستە پشتڕاستی ئەو بابەتانە دەکاتەوە و بوونیان دەسەلمێنێت بەلاّم تازە ئەوان بە بێباوەڕی سەریان نایەوە و ئەو هەلەیان بۆ دووبارە پێ نادرێتەوە کە باوەڕ بهێنن، لە ئێستاشدا بابەتگەلێك هەن ئیسلام باسی کردوون و زانستی سەردەم پشتڕاستی ناکاتەوە، بەلاّم دڵنیاین سەردەمانێك دێت زانست پێی دەگات و پشتڕاستی دەکاتەوە؛ بەلاّم ئەو کات ئێمەیش مردووین وبەهایەك بۆ باوەڕهێنانمان نەماوەتەوە؛ بۆیە گرنگە مرۆڤ باوەڕی تەواوی بەهەموو ئەو شتانە هەبێت کە دەقە شەرعییە دروستەکان پشتڕاستیان دەکەنەوە بێ ئاوەڕدانەوە لەوەی کە ئایا هەستەوەرەکانی خۆمان یان توانا زانستییەکانمان بوونیان دەسەلمێنێت یان نا؛ چونکە بەدڵنیاییەوە ئەوەی دەق دەیفەرموێت لەوە دامەزراو ترە کە هەستەوەرەکانی خۆمان و توانا زانستییە سنووردارەکانمان دەیسەلمێنێت.

٤-تاوانبارکردنی نوح بەوەی پیاوێکی درۆزنە: سەرانی گەلی نوح پێیان وابوو ناکرێت خوایەك بەو هەموو گەورەیی ودەسەلاّتەوە پەیام وڕاسپاردەکانی خۆی بەمرۆڤێکدا ڕەوانە بکات؛ بەڵکو ئەگەر بیویستایە کاری وا بکات ئەوە دەبوو بەلای کەمەوە لەڕێی فریشتەیەکەوە ئەو کارەی بکردایە نەك مرۆڤێك، لێرەدا دەبەنگی وسەرلێشێواوی ئەوانە گەیشتبووە ئاستێك کەپێیان ئاسایی بوو کڕنوش بۆ بتێك یان دارێك یان بەردێك ببەن ولێی بپاڕێنەوە وبەهاوەڵی خوای گەورەی بزانن، بەلاّم پێیان ئاسایی نەبوو کە مرۆڤێکی وەکو خۆیان پەیامەکانی خوای گەورەیان پێ بگەیەنێت؛ بۆیە لەناخی بەدی خۆیانەوە

دەیانڕوانییە نوح و پەیامەکەی و دەیانگوت: ﴿مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُرِيدُ أَن يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنزَلَ مَلَائِكَةً مَّا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ﴾(١). واتە: ئەو(٢) هەر مرۆڤێکە وەکو ئێوە خۆتان بەڵام دەیەوێت پلە وپێگەیەك بۆ خۆی دروستبکات تا شوێنی بکەون، خۆ ئەگەر خوای گەورە خۆی بیویستایە شتێکمان پێ ڕابگەیەنێت ئەوە لەڕێی فریشتەکانییەوە پێی ڕادەگەیاندین تا ئێستا شتی وامان لەباب و وباپیرانمانەوە نەبیستووە، نوحیش لەوەڵامدا پێیان دەفەرمویت: ﴿أَوَعَجِبْتُمْ أَن جَاءكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُواْ وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾(٣). واتە: بۆچی ئەوەتان پێ سەیرە کەخوای گەورە پەیامی خۆیتان بەکەسێك لەخۆتان بۆ ڕەوانە بکات تا ئاگادارتان بکاتەوە و فێری خواناسیتان بکات، تا سەرئەنجام لێتان خۆش بێت وبەزەیی پیاتاندا بێتەوە.

٥- تاوانبارکردنی نوح بەوەی پیاوێکی لاڕێ وگومڕا وسەرلێشێواوە: ئەمە لەکاتێکدا کە خوای گەورە شایەتی هیدایەت وڕاستگۆیی بۆ دەدات ودەفەرمویت: ﴿وَنُوحاً هَدَيْنَا مِن قَبْلُ﴾(٤). واتە: ئێمە پێشتریش نوحمان هیدایەت دابوو وە لە سەر ڕێگەیەکی ڕاستمان دانابوو، کەچی سەرانی گەلەکەی بەگومڕا وسەرلێشێواو تۆمەتباریان دەکرد، خوای گەورە لەو بارەیەوە دەفەرمویت: ﴿قَالَ الْمَلأُ مِن قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلاَلٍ مُّبِينٍ﴾(٥). واتە: دەسەڵاتدارانی گەلەکەی دەیانگوت ئێمە تەواو دڵنیاین ودەبینین تۆ خراپ سەرت لێشێواوە ولەگومڕاییدا نغرۆ بوویت. ئەویش لەوەڵامدا دەیفەرموو: ﴿قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلاَلَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ أُبَلِّغُكُمْ رِسَالاَتِ رَبِّي وَأَنصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللهِ مَا لاَ تَعْلَمُونَ﴾(٦). واتە: ئەی گەلەکەم هیچ گومڕاییەکم نییە ونەبووە ، تەنها ئەوەندە نەبێت کەمن پێغەمبەری پەروەردگاری جیهانیانم وپەیامەکانی ئەوتان پێ ڕادەگەیەنم ودڵسۆزانە ئامۆژگاری خێرتان

---

١ - سورة المؤمنون: الآية (٢٤).

٢ - لەگەڵ ئەوەی کە نوح لەو شوێنەدا ئامادەیە کە قسەکانی تێدا دەکەن؛ بەڵام ئەوان وەك بێڕێزی وبەکەم سەیر کردنی ناوەکەی ناهێنن ودەڵێن ئەوە.

٣ - سورة الأعراف: الآية (٦٣).

٤ - سورة الأنعام: الآية (٨٤).

٥ - سورة الأعراف: الآية (٦٠).

٦ - سورة الأعراف: الآيتان (٦١-٦٢).

دەکەم وجگە لەبەرژەوەندی ئێوە من هیچ بەرژەوەندییەکی ترم نییە وئەوەی من دەربارەی خوای گەورە دەیزانم ئێوە نایزانن.

هەرچەند پێغەمبەران تەنها ئەرکی (تبليغ) و گەیاندنیان لەسەر بووە ودەکرا تەنها پەیامەکەی خوای گەورە بەگەلەکانیان بگەیەنن وئیتر زۆر خۆیان لەگەڵ ماندوونەکەن؛ بەڵام ئەوان هەمیشە لەگەڵ گەیاندنەکەیاندا (نصح) یشیان هەبووە و ئەو پەڕی دڵسۆزی وخەمخۆریان نواندوە بەرامبەر بەگەلەکانیان.

٦- تاوانبارکردنی نوح بەوەی پیاوێکی شێتە وعەقڵی لەدەستداوە: سەرەتا کەئەو تۆمەتەیان بۆ هەڵبەست نەیاندەوێرا بڵێن تەواو شێتە چونکە خەڵکی کەسەیری هەڵسوکەوتیان بکردایە دەیانزانی شێت نییە وگوفتار ورەفتاری شێتانەی نییە؛ بۆیە سەرەتا دەیانگوت: ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ بِهِ جِنَّةٌ فَتَرَبَّصُوا بِهِ حَتَّى حِينٍ﴾ (١). واتە: ئەوە پیاوێکە جۆرێك لەشێتی هەیە بەڵام زۆر پێوەی دیار نییە، بۆیە لەگەڵی بە ئارام بن تا چاك دەبێتەوە، یان تیادەچێت ودەمرێت. بەڵام دواتر کەزانیان نوح هەر کۆڵنادا وبەردەوام دەبێت لەسەر بانگەوازەکەی ئەوجا دەیانگوت تەواو شێت بووە وعەقڵی لەدەستداوە وخوای گەورەیش لەو بارەیەوە دەفەرموێت: ﴿كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدُجِرَ﴾ (٢). واتە: بەر لە قورەیش گەلی نوحیش باوەڕیان بەپێغەمبەرەکەیان نەهێنا وبەدرۆزنیان لەقەڵەمدا وگوتیان: شێتە وقسەی ناشیرین وسوکیان پێ دەگوت تا واز لەپەیامەکەی بهێنێت.

٧-تاوانبارکردنی نوح بەوەی پیاوێکە بەشوێن دەسەڵاتدا وێڵە ودەیەوێت پارە وپلە وپایەی دەسکەوێت: سەرانی سەرلێشێواوی دوور لەڕێبازەکەی خوای گەورە لەکۆن ونوێدا چونکە خۆیان هەمیشە بەخەمی کورسیەکانیانن وهەڵپەی دەسەڵاتیانە، بەگڕ هەموو بیر وبەرنامەیەکدا چوونەتەوە کە مەترسی بۆ سەر کورسی ودەسەڵاتە سەپاوەکانیان دروست کردبێت وبۆ ئەوەی کە شوێنکەتووە گێل وداماوەکانیشیان لەخشتە بەرن هەمیشە هەمان تۆمەتی ناخی خراپی خۆیان داوەتە پاڵ پێغەمبەران وشوێنکەوتوەکانیان وویستویانە ئەو دۆزە ڕەوا وگشتگیرەی پێغەمبەران وکاری یەکتاپەرستی ورزگارکردنی مرۆڤەکان

---

١ - سورة المؤمنون: الآية (٢٥).

٢ - سورة القمر: الآية (٩).

لەکۆیلایەتی، لەحەز ونیازی کەسێکدا بچوك بکەنەوە، سەبارەت بە قسەی سەرانی گەلی نوحیش لەوبارەیەوە قورئانی پیرۆز دەفەرموێت: ﴿فَقَالَ الْمَلأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِ مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُرِيدُ أَن يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ﴾(١). واتە: دەسەڵاتدارانی بێباوەڕی گەلەکەی بە خەڵکیان دەگوت ئەوە هەر مرۆڤێکە وەکو ئێوە خۆتان بەڵام دەیەوێت پلە وپێگەیەك بۆ خۆی دروست بکات تا شوێنی بکەون؛ بەڵام ئەم قسەیە زۆر دوور بوو لەڕاستییەوە چونکە نوح تەنها شتێکی پێ نەگوتبون کەپەیوەندی بە بەرژەوەندی تاکەکەسی خۆیەوە هەبێت؛ بۆیە لە وەڵامی ئەو تۆمەتەیاندا دەفەرموێت: ﴿وَلاَ أَقُولُ لَكُمْ عِندِي خَزَآئِنُ اللهِ وَلاَ أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلاَ أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ﴾(٢). واتە: من پێتان ناڵێم گەنجینە وخەزێنەکانی خوای گەورە لەبەردەستی مندایە وپێشتان ناڵێم کەسێکی غەیب زانم وپێشتان ناڵێم فریشتەیەکی خوای گەورەم.

خۆ ئەگەر کەسێك بیەوێت خزمەت بەبەرژەوەندی خۆی بکات وپلەو پایەی دەست بکەوێت دەبێت بانگەشەی ئەم جۆرە شتانە بکات تا خەڵکی ڕێزی لێبگرن ولێی بترسن وبەشان و باڵیدا هەڵبدەن.

٨- تاوانبارکردنی نوح وشوێنکەوتوانی بەوەی خەڵکانێکی سادە وهەرزەبیر و ساویکەن: خەڵکانی دوور لەخوا ودونیا ویست هەمیشە بەرامبەرەکانیان بەشتە ڕواڵەتی ودونیاییەکان هەڵدەسەنگێنن، بۆ نموونە پێوەری چاکە وخراپە لای ئەوان هەمیشە پارە وپۆست وبنەماڵە وئەم شتانەیە، بەدەر لەوانە بەها ڕەوشتییەکانی تری وەکو خواناسی، ڕاستگۆیی، دەستپاکی، داوێنپاکی، دڵسۆزی، خزمەتکردنی خەڵك وهتد لای ئەوان ئەرزشێکیان نییە، بۆیە سەرانی گەلی نوح یەکێکی تر لەبیانووەکانی باوەڕ نەهێنانیان بەنوح ئەوەبوو، کەشوێنکەوتوەکانی نوح خەڵکانی هەژار وبێکەس وبێ دەسەڵاتن، هەرچەندە کۆیلەیی وهەژاری ولاوازی ئەمان لەدەرئەنجامی سایەسەتە چەوت وستەمکاری وقۆرخکارییەکانی ئەو سەرانەوە بوو؛ بەڵام ئەوان دەیاندایە پاڵ خۆیان وبەنوحیان دەگوت: ﴿مَا نَرَاكَ إِلاَّ بَشَراً مِّثْلَنَا وَمَا نَرَاكَ اتَّبَعَكَ إِلاَّ الَّذِينَ هُمْ أَرَاذِلُنَا بَادِيَ الرَّأْيِ وَمَا نَرَى لَكُمْ عَلَيْنَا مِن فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ﴾(٣). واتە: هەرچی تەماشا دەکەین تۆیش مرۆڤێکی ئاسایی وەکو ئێمە، وجگە لەخەڵکانی کۆیلە

---

١ - سورة المؤمنون: الآية (٢٤).

٢ - سورة هود: الآية (٣١).

٣ - سورة هود: الآية (٢٧).

وژێردەستە وكاڵ فام كەسی تر باوەڕی پێ نەهێناویت وشوێنت نەكەوتوە وناشبینین كە ئێوە شتێكتان لەئێمە زیاتر وباشتر بێت، بەڵكو دڵنیایین كە ئێوە خەڵكانێكی درۆزن ودەستبڕن ودرۆ بەدەم خوای گەورەوە دەكەن. لەئایەتێكی تردا خوای گەورە دەربارەی ئەو هەڵوێستەیان دەفەرمویێت: ﴿قَالُوا أَنُؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْأَرْذَلُونَ﴾⁽¹⁾. واتە: گوتیان چۆن باوەڕت پێ بهێنین لەكاتێكدا شوێنكەوتەكانت خەڵكانێكی كۆیلە وهەژار وژێر دەستەن؟!.

ئەم قسەیەیشیان ئەوەی دەگەیاند كە دەبێت نوح ئەوانە لەڕیزی باوەڕداران دەربكات ودووریان بخاتەوە تا ئەمان باوەڕی پێ بهێنن؛ چونكە ئەمان پێیان شەرم و نەنگی بوو بچنە ڕیزی ئەوانەوە، نوحیش لەوەڵامی ئەو بیانووەیاندا پێیان دەفەرمویێت: ﴿قَالَ وَمَا عِلْمِي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ إِنْ حِسَابُهُمْ إِلَّا عَلَى رَبِّي لَوْ تَشْعُرُونَ وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾⁽²⁾. واتە: من چوزانم ئەوانە كێن وچین وچ كارەن، ئەوانە ئەگەر هۆشتان بێت سزا وپاداشتی كردەوەكانیان وبڕیاری باشی و خراپیان لای خوای گەورەیە ، وهەرگیزیش من - لەبەرخاتری ئێوە- ئەوان دەرناكەم ولەخۆمیان دوورناخەمەوە، چونكە من لەسەرمە هەموو خەڵكی ئاگادار بكەمەوە و پەیامی خوا بەهەموو لایەك ڕابگەیەنم.

نوح بەردەوام دەبێت لەسەر قسەكانی ودەفەرمویێت: ﴿يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِن كُنتُ عَلَى بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّيَ وَآتَانِي رَحْمَةً مِّنْ عِندِهِ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ أَنُلْزِمُكُمُوهَا وَأَنتُمْ لَهَا كَارِهُونَ وَيَا قَوْمِ لا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مَالاً إِنْ أَجْرِيَ إِلاَّ عَلَى اللهِ وَمَا أَنَاْ بِطَارِدِ الَّذِينَ آمَنُواْ إِنَّهُم مُّلاَقُو رَبِّهِمْ وَلَـكِنِّيَ أَرَاكُمْ قَوْماً تَجْهَلُونَ وَيَا قَوْمِ مَن يَنصُرُنِي مِنَ اللهِ إِن طَرَدتُّهُمْ أَفَلاَ تَذَكَّرُونَ﴾⁽³⁾. واتە: ئەی گەلەكەم بیربكەنەوە ئەگەر خوای گەورە بەزەیی بەمندا هاتبێتەوە وڕێگای ڕاستی نیشان دابم وپەیامی خۆی بۆ ڕەوانە كردبم، بەڵام ئێوە خۆتان چاوتان لەئاستی كوێر بووبێت وحەق نەبینن، ئایا بەزۆر بیسەپێنین بەسەرتاندا وهیدایەتتان بدەین لەكاتێكدا ئێوە خۆتان حەزی لێ ناكەن وڕقتان لێی دەبێتەوە؟!، ئەی گەلەكەم خۆ من لەبەرامبەر ئەم ئەرك وكارەی خۆمدا داوای هیچ پارە وپاداشتێكم لەئێوە نەكردوە، من پاداشتی خۆم تەنها لەخوای گەورە داوا دەكەم وهەرگیزیش ئەو هەژارە باوەڕدارانە لەدەوری خۆم ودینی خوا تار ناكەم ودەرناكەم، ئەوانە

---

١ - سورة الشعراء: الآية (١١١).

٢ - سورة الشعراء: الآيات (١١٢- ١١٥).

٣ - سورة هود: الآيات (٢٨-٣٠).

دەچنەوە لای خوای خۆیان ئەو حیسابیان لەگەڵ دەکات؛ بەڵام من دەبینم ئێوە خەڵکانێکی نەفامن، ئەی گەلەکەم باشە بیر ناکەنەوە کە ئەگەر من ئەو چەوساوە و هەژارانەم لەبەر خاتری ئێوە لەدەوری خۆم دەرکرد کێ هەیە لەتۆڵە وسزای خوای گەورە پەنام بدات وسەرم بخات ؟!.

له کۆتاییشدا پێیان دەفەرموێت: ﴿وَلاَ أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِي أَعْيُنُكُمْ لَن يُؤْتِيَهُمُ اللهُ خَيْراً اللهُ أَعْلَمُ بِمَا فِي أَنفُسِهِمْ إِنِّي إِذاً لَّمِنَ الظَّالِمِينَ﴾(١). واتە: هەرگیزیش بەوانە ناڵێم کەئێوە بەچاوی سوک سەیریان دەکەن، خوای گەورە پاداشتیان ناداتەوە ولێیان خۆش نابێت، خوای گەورە خۆی ئاگای لەڕاستی دڵ ودەروونیانە وئەگەر من کارێکی لەو شێوەیە بکەم ئەوە دەچمە ڕیزی ستەمکارانەوە.

واتە ئەو خەڵکانە خۆیان لەبنەڕەتدا خەڵکانێکی سەنگین ورێزدار بوون؛ بەڵام ئەوان بەپێی پێوەرە دونیایی ومادییەکانی خۆیان بەچاوی سوك سەیریان کردون وتەنها به ڕواڵەت وجل وبەرگ وپارەو پول هەڵسەنگاندنیان بۆ کردون.

دیارە ئەم دیاردەیەش تایبەت نەبووە بەپەیامەکەی نوح و گەلەکەیەوە بەڵکو گشتگیر بووە وپەیامی سەرجەم پێغەمبەرانی گرتۆتەوە بە پێغەمبەری خۆیشمانەوە.

بۆیە کاتێك هیرەقلی پادشای ڕۆم دەربارەی پێغەمبەر ویارانی ﷺ پرسیار له ئەبو سوفیان دەکات ولێی دەپرسێت: خەڵکانی سەردەستە ودەوڵەمەند شوێنی کەوتوون، یان هەژار ولاواز وژێر دەستەکان. ئەبو سوفیان له وەڵامدا دەڵێت: بەڵکو هەژار ولاواز وژێر دەستەکان. هیرەقل دەڵێت: شوێنکەوتوانی هەموو پێغەمبەران هەر ئەوانە بوون.

بۆ نموونە ئافرەتان کەچینێکی زۆر چەوساوەی کۆمەڵگەی سەردەمی نەفامی بوون، ڕۆڵێکی زۆر باشیان بینی لەسەر خستنی پەیامی ئیسلام ویەکەم شەهیدیش کە لەپێناویدا خوێنی ڕژاوە خاتوو سوممەیە بووە. هەروەها کۆیلە وژێر دەستەکانی هاوشێوەی بیلال وسەلمان وصوهەیب وزەید وچەندینی تریش ڕۆڵێکی بەرچاویان بینیوە لەو بوارەدا.

هۆکاری ئەم خاڵەیش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە ئەو خەڵکە هەژار وژێر دەستانە لەبنەڕەتدا وانین بەڵکو سیاسەتە چەوت وستەمکارانەکانی ئەو سەرانە وای لێ کردون، بۆیە

---

١ - سورة هود: الآية (٣١).

ئەوانە هەمیشە بەشوێن بەرنامە وپەیامێکدا وێڵبوون کە مافە زەوتکراوەکانیان بۆ بگێڕێتەوە وئەو جەور وستەمەیان لەسەر هەڵبگرێت، کاتێك پێغەمبەرانی خوایش هاتوون وپەیامی پڕ دادپەورەری خوای گەورەیان بۆ خەڵکی هێناوە، ئەوانە بێ دوودڵی شوێنی کەوتون وبەرگریان لێکردوە وسەریان خستوە.

ئەمانە سەرجەمی تۆمەت وبیانوەکانی گەلی نوح بوون وهەموویشیان دەچنە خانەی جنێودان وقسەی سوك وتۆمەت بەخشینەوە و بەکەم سەیر کردنی بەرامبەر وجگە لەمانە یەك بیانوو یان ڕەخنەی بابەتییانەیان بەدەستەوە نەبووە بۆ باوەڕنەهێنانیان.

بەداخەوە خەڵکانی دوور لەخوا هەمیشە ئاوا بیر دەکەنەوە، لەبری ئەوەی بێن هەڵسەنگاندنێکی بابەتیانە بۆ پەیامەکانی خوای گەورە وقسەی پێغەمبەران بکەن دێن خۆیان بەم قسە بێ بنەماو لاوەکیانەوە خەریك وسەرقاڵ دەکەن وخەڵکی پێ فریو دەدەن، ئەوەتا لەڕۆژگاری ئەمڕۆشماندا خەڵکانی بێ باوەڕ هەتا ئێستایش وپاش هەزار وچوارسەد وسی وچوار ساڵ لەهاتنە خوارەوەی ئەم پەیامە ناتوانن یەك هەڵەی زانستی، مێژووی، لۆجیکی، بوێژی، زمانەوانی لەدەقێکی شەرع بدۆزنەوە، یان شتێکی تێدا بدۆزنەوە کە زیانی بۆ ژیانی تاك وکۆمەڵگەکان هەبێت، یان بچوکترین ستەمی بەرامبەر یەك گیانلەبەر نەك مرۆڤێك تێدا بێت، کەچی هێشتا باوەڕی پێناهێنن ودژایەتی دەکەن ولەبری پەیامەکەی خوای گەورە و لەپێناو تێر کردنی حەزەکانی خۆیان بەرنامە و ڕێچکەی جۆراوجۆر بۆ خەڵکی دادەڕێژن وئەگەریش بیاندوێنیت جگە لەوقسە بێ بنەما وسوکانەی سەرانی گەلی نوح شتێکی زیاتریان پێ نییە ولێ نابیستیت. ئێستایش هەر هەمان ئاکاری گەلی نوحە کە تۆمەتی: دواکەوتوویی، پەڕگیری، توندڕەوی، تیرۆر، تۆقاندن، دەدەنە پاڵی موسوڵمانان، لەبەرامبەریشدا ستەمکاری، قۆرخکاری، چەوسانەوەی خەڵك، شوێنکەوتنی حەز و ئارەزووەکان و ژیانی ئاژەڵی خۆیان بە ئازادی وپێشکەوتن ناو زەند دەکەن، کەواتە ئەوەی گۆڕاوە تەنها دەموچاو وزاراوەکانە، وەگەر نا هەموو ئەوانە دەرچووی یەك قوتابخانەن وهەمان بیر وڕاو بڕوانامە وبەرنامەیان هەیە.

تەوەری حەوتەم: دوا هەڵوێستی گەلی نوح وسکاڵای نوح لەسەریان:

بەپێی ئەو دەقانەی کەلەبەردەستدان نوح (٩٥٠) ساڵ سەرقاڵی بانگەوازی گەلەکەی بووە وهەوڵی بەردەوامی داوە تاقەناعەتیان پێ بکات شوێن پەیامەکەی خوای گەورە بکەون و واز لە دەمارگیری وسەرسەختی بهێنن؛ بەڵام دیارە دەردەنجامی هەوڵەکانی بێ هوودە بوون و گەلەکەی لەسەر دەمارگیری و سەرسەختی خۆیان بەردەوام بوون و ڕۆژ لەدوای ڕۆژ زیاتر تەنگیان بە نوح و شوێنکەوتوانی هەڵچنیوە.

قورئانی پیرۆز دوا هەڵوێستی سەرانی گەلی نوحمان بۆ دەگێڕێتەوە و دەفەرموێت: ﴿قَالُواْ يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدَالَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾(١). واتە: گوتیان ئەی نوح بەڕاستی زۆرت لەگەڵ گوتین وناخۆشت کرد، بڕۆ ئەگەر ڕاست دەکەیت ودەڵێیت خوای گەورە منی ناردوە وئەگەر باوەڕ نەهێنین تۆڵەمان لێ دەکاتەوە، دە ئەوەتا باوەڕ ناهێنین وزیاتر لەگەڵمان مەڵێ وچیت لەدەست دێت لەسزای خوای گەورە بەسەرمانی بێنە.

نوحیش لەوەڵامدا پێیان دەفەرموێت: ﴿إِنَّمَا يَأْتِيكُم بِهِ اللهُ إِن شَاء وَمَا أَنتُم بِمُعْجِزِينَ وَلاَ يَنفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ أَرَدتُّ أَنْ أَنصَحَ لَكُمْ إِن كَانَ اللهُ يُرِيدُ أَن يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾(٢). واتە: ئەوە بەدەستی من نییە و هەر کات خوای گەورە خۆی ویستی لەسەر بێت، ئەوکات بەسەرتانی دێنێت وئێوە شتێك نین بتوانن لەخوای گەورە یاخی بن، وەئەگەر خوای گەورە ویستی لەسەر هیدایەت وباوەڕهێنانی ئێوە نەبوایە، ئەوا پەیامی خۆی بەمندا بۆ ڕەوانە نەدەکردن وفەرمانی بەمن نەدەکرد کە ئامۆژگاریتان بکەم؛ چونکە ئەو کات ئامۆژگاری وسەرزەنشتی من هیچ سوودی نەدەبوو، ئەو پەروەردگارو خاوەنتانە وهەر بۆلای ئەویش دەگەڕێنەوە.

دەسەڵاتدارانی گەلەکەی هەر بەوەوە نەوەستان کەهەوڵی دەمکوت کردنی بدەن ورێگەی قسەی لێ بگرن، بەڵکو کار گەیشتە ئەوەی کەبیر لەتیرۆر کردنی بکەنەوە وبەئاشکرا هەڕەشەی کوشتنیان لێکردو وپێیان گوت: ﴿قَالُوا لَئِن لَّمْ تَنتَهِ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ﴾(٣). واتە: ئەی نوح ئەگەر دەست لەو کار وقسانەت هەڵنەگریت ئەوە بەردبارانت دەکەین ولەناوت دەبەین.

---

١ - سورة هود: الآية (٣٢).

٢ - سورة هود: الآيتان (٣٣- ٣٤).

٣ - سورة الشعراء: الآية (١١٦).

دیارە دواجار ویستویانە لە ڕێگەی چاوسورکردنەوە وتیرۆر وتۆقاندنەوە وازی لەپەیامەکەی پێ بهێنن، بەڵام نوح بێ گوێدانە هەڕەشە وتۆقاندنی ئەوان هەر کۆڵ نادات وبەگیانێکی پڕ لەباوەڕ ومتمانە بوون بەبەڵێنی خوای گەورە وزۆر بێ منەتانە بەرامبەر هەڕەشەو تۆقاندنەکانی ئەوان لەوەڵامدا پێیان دەڵێت: ﴿يَا قَوْمِ إِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُم مَّقَامِي وَتَذْكِيرِي بِآيَاتِ اللهِ فَعَلَى اللهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُواْ أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءكُمْ ثُمَّ لاَ يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُواْ إِلَيَّ وَلاَ تُنظِرُونِ﴾(١). واتە: ئەی گەلەکەم ئەگەر پێتان وایە زۆرم لەگەڵ گوتون وزۆر سەرم یەشاندون کەیادی خۆدام بۆ کردون وباسی پەیامەکەیم بۆ کردون، ئەوە من پشت بەخوای خۆم دەبەستم ولەسەر کاری خۆم هەر بەردەوام دەبم، وزۆر بێمنەتم لەو قسە وچاوسورکردنەوانەتان وئێوەیش خۆتان وهەرچی دۆست ودەستبارتان هەیە کۆیانبکەنەوە وهەرچیتان لەدەست دێت دژ بەمن بێ منەت بن دریغی مەکەن.

ئەوجا خوای گەورە وەك دڵدانەوەیەکی نوح وستایشێك بۆ ئەو هەوڵ وهیممەتە مەردانەیەی چەند سەد ساڵی ڕابوردوی پێی دەفەرموێت: ﴿وَأُوحِيَ إِلَى نُوحٍ أَنَّهُ لَن يُؤْمِنَ مِن قَوْمِكَ إِلاَّ مَن قَدْ آمَنَ فَلاَ تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُواْ يَفْعَلُونَ﴾(٢). واتە: نیگامان کرد بۆ نوح بەوەی کە جگە لەوانەی تا ئێستا باوەڕیان هێناوە، کەسی تر لەگەلەکەت باوەڕناهێنن، بۆیە هەرچی دەکەن بەرامبەرت دڵتەنگ مەبە.

پاش ئەوەی کە خوای گەورە ئەو هەواڵە دەداتە نوح، نوح دڵنیا دەبێت کە ئیتر بانگەوازەکەی لەگەڵ ئەوان گەشتۆتە بن بەست، ئەوجا نوح وەك ئەستۆپاکییەکی خۆی سکاڵایەك بۆ خوای گەورەبەرز دەکاتەوە وتێیدا بەم شێوەیە باسی هەوڵ وماندووبوونی خۆی لەپێناو باوەڕهێنانی گەلەکەی دەکات ودەفەرموێت: ﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلاً وَنَهَارًا فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَائِي إِلاَّ فِرَارًا وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصَرُّوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا﴾(٣).

---

١ - سورة يونس: الآية (٧١).

٢ - سورة هود: الآية (٣٦).

٣ - سورة نوح: الآيات (٥- ٩).

واتە: پەروەردگارا من بە شەو ورۆژ(١) بانگەوازى گەلەكەم كردوە بۆ ڕێبازەكەى تۆ؛ بەڵام هەرچەند من بانگم كردون ئەوان زیاتر هەڵهاتون ودووردەكەوتنەوە، وەمن هەرچى جارێك بانگم كردبن بۆ ئەوەى باوەڕ بهێنن وتۆ لێیان خۆش بیت، ئەوان - ئامادە نەبوون تەنانەت گوێم بۆبگرن- وپەنجەكانیان(٢) خنیوە بەگوێكانیاندا وجلەكانیان داوە بەسەریاندا وزیاتر سوور بوون لەسەر خراپە وبێباوەڕى خۆیان. وەمن بەئاشكرا وبەنهێنى(٣)، وبەدەنگى بەرز وبەچرپە بانگم كردون.

واتە سەرسەختى وبێباوەڕى ئەمانە بەشێوەیەك بووە تەنها بۆ جارێكیش ئامادە نەبوون گوێ بۆ پەیامەكەى نوح بگرن تا بزانن چى دەڵێت؛ بەڵكو هەر جارێك ئەو ویستبێتى قسەیان بۆ بكات ئەگەر بوارى هەڵاتنیشیان نەبووبێت ئەوە پەنجەكانیان كردوە بەگوێكانیاندا وجلەكانیان داوە بەسەریاندا تا گوێیان لەقەسكانى نەبێت ونەیبینن.

دواتر لەسكاڵاكەیدا باس لەدەرەنجامى ئەو هەموو هەوڵ و ماندووبوونەى دەكات ودەفەرمویێت: ﴿قَالَ نُوحٌ رَّبِّ إِنَّهُمْ عَصَوْنِي وَاتَّبَعُوا مَن لَّمْ يَزِدْهُ مَالُهُ وَوَلَدُهُ إِلاَّ خَسَارًا وَمَكَرُوا مَكْرًا كُبَّارًا وَقَالُوا لا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَلا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلا سُوَاعًا وَلا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا وَقَدْ أَضَلُّوا كَثِيرًا وَلا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلاَّ ضَلالاً﴾(٤). واتە: نوح گوتى: ئەى پەروەردگارم ئەوانە - سەرەڕاى ئەو هەموو ئامۆژگارى، ویادخستنەوە وهێنانەوەى بەڵگە ڕوون وئاشكرایانە- یاخى بوون وشوێن قسەى خەڵكانێك كەوتن كە زۆرى پارە ومنداڵیان سەرى لێشێواندبوون وزەرەرەومەندى

---

١ - چونكە لەوانەیە خەڵكانێك هەبن شەو كاتى گوێگرتنیان زیاتر بێت وگونجاو تربێت بۆ بانگكردنیان لەبەر ئەوەى ڕۆژ بەكارى دونیا وبژێوى ژیانیانەوە سەرقاڵن، خەڵكانێكیش هەن بەپێچەوانەوە ڕۆژ كاتیان زیاترە ولەوانەیە شەو سەرقاڵى كار وكەسابەت بن.
بەڵام نوح شەو ورۆژى ناوەتە سەر یەك وهەر كەسە وبەپێى كاتى گونجاوى خۆى بانگ كردوە.

٢ - هەرەچەندە هەمووان دەزانین كەپەنجە ناچێت بەگوێدا بەڵكو سەرى پەنجە دەچێت؛ بەڵام ئەمە بۆ موبالەغەیە ومەبەستى ئەوەیە كە ئەوەندە توند پەنجەیان دەكرد بەگوێیاندا دەبانوویست هەموو پەنجەیان بخەنە ناو گوێیان تا گوێیان لەقسەكانى من نەبێت.

٣ - ئەمە هونەرێكى ترى كارى بانگەوازە كە لەوانەیە هەندێك جار وا پێویست بكات بانگەوازەكە بەئاشكرا بێت، وهەندێك جاریش وا پێویست بكات كە بەنهێنى بێت؛ چونكە لەوانەیە ئەو كەسە نەوێرێت بە ئاشكرا باوەڕ بهێنێت، یان لەبەرژەوەندییەكانى بترسێت؛ بۆیە نوح هەموو بیانوەكانى بڕیون، وهەركەسە وهەرچۆنى بۆ گونجاو بێت یان پێى خۆش بێت بەو شێوەیە بانگى كردون.

٤ - سورة نوح: الآيات (٢١-٢٤).

دونیا ودوارۆژی کردبوون[١] وبەفیڵ وتەڵەکە فریوی خەڵکیان دابوو وە پێیان گوتبون: بە قسەکانی نوح فریو نەخۆن وواز لەخواکانی خۆتان نەهێنن و واز لە وەد وسواع ویەغوث ویەعوق ونەسر، نەهێنن، پەروەردگارا تۆیش لە تۆڵەی ئەو کارەیاندا لە گومڕایی زیاتر شتێکی تریان پێ نەدەیت.

ئەو ناوانە ناوی ئەو پیاوچاکانە بوون کە گوتمان کاتی خۆی شەیتان قەناعەتی پێکردن پەیکەریان بۆ دروستبکەن تا لەیادیان نەچنەوە وبیری خوای گەورەیان بێننەوە؛ بەڵام دواتر هەنگاو بەهەنگاو شەیتان لەگەڵیان ڕۆیشت ولای گەورە کردن تا کار گەیشتە ئەوەی کە کردنیان بەخودا ولەبری خودای گەورە ئەو پەیکەرانەیان دەپەرست

دیارە کە دەشڵێن خوداکانی خۆتان مەبەستیان ئەوەیە کە زیاتر هەستی دەمارگیری نەتەوایەتی وئاینییان تێدا دروستبکەن بەوەی کە ئەو خودایانە هی خۆتانن وباوباپیرانتان هەر ئەوانەیان پەرستوە، بۆیە پێویستە بەرگرییان لێ بکەن ودەستبەرداریان نەبن، بەو قسەو سیاسەتانەیان خەڵکانێکی زۆریان گومڕا ولاڕێ کرد.

ئەوجا نوح لە خوای گەورە دەپاڕێتەوە وپڕ بەدڵ دوعایان لێ دەکات ودەفەرموێت: ﴿وَقَالَ نُوحٌ رَّبِّ لا تَذَرْ عَلَى الأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا إِنَّكَ إِن تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلا يَلِدُوا إِلاَّ فَاجِرًا كَفَّارًا﴾[٢]. واتە: پەروەردگارا تۆوی بێباوەڕان لەزەویدا نەهێڵێت وڕیشەکێشیان بکەیت؛ چونکە ئەوانە هەتا بمێننەوە سەرسەختی وبێباوەڕییان زیادەکات، وبەخۆیانەوە ناوەستن بەڵکو بەندەکانی تریشت گومڕاو لاڕێ دەکەن وسەریان لێدەشێوێنن، ئەوانە ئومێدی خێر نەك لەخۆیان بەڵکو لەنەوەکانیشیان ناکرێت وهەرچی لەپشتی ئەوانە بێت وەکو خۆیان گومڕاو سەرلێشێواو دەبێت وبگرە لەخۆیان خراپتر دەبێت.

لەکۆتایی سکاڵانامەکەیدا نوح سەرەڕای ئەو هەموو ئازار ومەینەتیانەی کە لەماوەی (٩٥٠) ساڵدا لەبەر خوای گەورە بەسەری هاتوون وپاش نۆسەدەو نیو لە خەباتی نەبڕاوە وبێ ووچان لەپێناو سەرخستنی ڕێباز وپەیامەکەیدا، باسی هیچ شتێك ناکات کە دژ بەخۆی

---

[١] ١ - لە کاتێکدا پارە هۆکارێکە بۆ ئەوەی بەختەوەری وئاسوودەیی بۆ مرۆڤ دەستبەر بکات؛ بەڵام ئەوان بەپێچەوانەوە پارەکانیان ببوە مایەی بەدبەختی دونیا ودوارۆژیان؛ چونکە لەدژایەتی خوای گەورە وپەیام وپێغەمبەرانیدا بەکاریان دەهێنا.

[٢] ٢ - سورة نوح: الآيتان (٢٦-٢٧).

کراوە؛ چونکە هەموو ئەوانەی بەسەری هاتوون لەپێناوی خوای گەورەدا بووە وئەم وەکو بانگخوازێك کێشەی لەگەڵ کەس نەبووە وپاش ئەو هەموو ململانێیە وهەرچەندە بێباوەڕان ویستبێتیان بانگەوازەکەی بەرەو کێشەی شەخصی بەرن ولەخودی نوح وشوێنکەوتوەکانیدا کورتی بکەنەوە؛ بەڵام نوح هەرگیز بەو کێشە لاوەکی وململانێ بەرتەسکانەوە خۆی سەرقاڵ نەکردوە وهەمیشە داکۆکی وجەختی لەسەر ئامانجی سەرەکی بانگەوازەکەی کردۆتەوە کە باوەڕهێنانە بەخوای گەورە وئەو هەموو تەمەنەیشی لەو پێناوەدا بەخەرج داوە وسەرەڕای ئەوەیش هەر خۆی بەکەم تەرخەم زانیوە وزانیویەتی هەرچی بکات ناگاتە ئەوەی کەتوانیبێتی حەقی بەندایەتی خۆی بەرامبەر خوای گەورە جێبەجێ بکات؛ بۆیە بەوپەڕی ملکەچی وهەست کردن بەڕۆحی بەندایەتییەوە دەفەرموێت: ﴿رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَن دَخَلَ بَيْتِيَ مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلاَّ تَبَارًا﴾(١). واتە: پەروەردگارا لەخۆم ودایك وباوکم وهەر باوەڕدارێك کەهاتبێتە ماڵکەم ولەسەرجەم باوەڕداران بەژن وپیاویانەوە خۆش ببە وستەمکارانیش تەفر وتونا بکە.

زانایان دەفەرموون: نوح بە دەپشت دەگەیشتەوە ئادەم، هەر دە پشتەکەی لە باب وباپیرانی خواناس وباوەڕداربوون؛ بۆیە نوح داوای لێخۆشبونیان بۆ دەکات.

لەچەندین شوێنی تری قورئاندا خوای گەورە باس لە سکاڵاکەی نوح دەکات ودەفەرموێت: ﴿قَالَ رَبِّ إِنَّ قَوْمِي كَذَّبُونِ فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحاً وَنَجِّنِي وَمَن مَّعِي مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾(٢). واتە: پەروەردگارا گەلەکەم من بەدرۆزن لەقەڵەم دەدەن وباوەڕبەقسەکانم ناهێنن، جا بەدەسەڵاتی خۆت ئەو کێشەیەی نێوانمان یەکلا بکەرەوە ومن وباوەڕداران لە ستەمی ئەوانە ڕزگار بکە.

لەئایەتێکی تردا دەفەرموێت: ﴿قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ﴾(٣). واتە: پەروەردگارا بەهۆی ئەوەی کە باوەڕیان بە قسەکانم نەهێنا وبەدرۆیان لەقەڵەم دا خودایە وەرە بە هانامەوە وسەرم بخە بەسەریاندا.

---

١ - سورة نوح: الآية (٢٨).

٢ - سورة الشعراء: الآيتان (١١٧-١١٨).

٣ - سورة المؤمنون: الآية (٢٦).

لەئایەتێکی تردا دەفەرموێت: ﴿فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَانتَصِرْ﴾(١). واتە: لە پەروەردگاری پاڕایەوە کەمن دەسەڵاتی ئەوانەم نییە وبێ چارەم بەرامبەریان تۆ دەسەڵاتی خۆت بخە کار و سەرم بخە بەسەریاندا.

خوای گەورەیش وەك وەڵامدانەوەیەك بۆ نزاکانی نوح و سکاڵاکەی دوو سزای زۆر سەختی گەلەکەی دەدات، کە سزای خنکان بوو لەدونیا وسوتانە لە ڕۆژی دوایی ولەو بارەیەوە دەفەرموێت: ﴿مِمَّا خَطِيئَاتِهِمْ أُغْرِقُوا فَأُدْخِلُوا نَاراً فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْصَاراً﴾(٢). واتە: بەهۆی کردەوە بەدەکانی خۆیانەوە، بەخنکان چوون وخرانە ئاگری دۆزەخەوە وهیچ کام لەو بت وماڵ وسامان وهێز وهۆز ودەسەڵاتەی پێی دەنازین نەهات بەهاناپانەوە ولەسزای خوای گەورە ڕزگاری نەکردن.

بەڕێزان: ئەمە وێنەیەکی کورتکراوەی سروشتی ململانێی نێوان بەرەی خوای گەورە وڕاستی وبەرەی شەیتان وگومڕاییە، بەدرێژایی مێژوو لەسەرتاسەری زەویشدا هەمیشە بەرەی شەیتانە کە ئامادەی گفتوگۆکردن گوێگرتنیان نییە ونەبووە وتا ئەو کاتە ئازادی ودیموکراسیان قبوڵە کە لەبەرژەوەندی خۆیان بێت ولەخزمەت مانەوەی کورسی ودەسەڵاتەکەیاندا بێت، ئەگەر نا و هەرکات گەیشتبێتە تینیان پەنایان بۆ تیرۆر وتۆقاندنی خەڵکانی موسوڵمان بردوە وبەزەبری هێز مامەڵەیان لەگەڵ کردوە، ئەمەیش واقیعێکە ولە ئێستادا تێیدا دەژین لەمیسر وتونس ولیبیا وپێشتریش لەتورکیا وجەزائیر بینیومانە، ئەوەتا موسوڵمانان بەدەنگی گەل ومیللەت ولەڕێی سندوقەکانی هەڵبژاردنەوە و بەپێی بنەماکانی ئەو دیموکراتیەتەی کە ستەمکاران لەخەڵکیان کردۆتە بت وشەوڕۆژ بەباڵایدا هەڵدەدەن گەیشتونەتە دەسەڵات، بەڵام ئەوەتا بێشەرمانە ودوور لەهەموو نەریتێکی مرۆڤانە کۆدەتای سەربازی بەسەردا دەکەن ولەڕێی هێزەوە موسوڵمانان سەرکوت و دەمکوت دەکەن ولەزیندانەکان توندیان دەکەن وتەنانەت مافی قسەکردن وخۆپیشاندانیشیان لێ زەوت دەکەن وهێشتایش ئەوان ئازادیخوازن وموسوڵمانان توندڕە وتیرۆریست؟!.

---

١ - سورة القمر: الآية (١٠).

٢ - سورة نوح: الآية (٢٥).

تەوەری هەشتەم: تۆڵە وسزای خوای گەورە ودواڕۆژی ڕەشی ستەمکاران:

کاتێك هەموو دەرگاکانی بانگەواز وگفتوگۆ بەڕووی نوح وباوەڕدارانیدا داخران وباوەڕداران کەوتنە بەر شاڵاوی تیرۆر وتۆقاندن، نوح پاڕایەوە لەخوای گەورە بەوەی کە موسوڵمانان ڕزگار بکات وبەدەسەڵاتی بێ سنووری خۆی سنوورێك بۆ ئەو سەرکێشیەی بێ باوەڕان دابنێت، خوای باڵادەستیش هات بەهانایەوە ونزاکەی وەرگرت وفەرمووی: ﴿وَلَقَدْ نَادَانَا نُوحٌ فَلَنِعْمَ الْمُجِيبُونَ وَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ﴾[١]. واتە: نوح هانای بۆ ئێمە هێناو هێناو ئێمەیش باشترین فریادڕەسی لێقەرماوانین وخۆی وهەموو ئەوانەی لەگەڵی بوون لەو ناڕەحتییە گەورەیە ڕزگارمان کردن.

دواتر خوای گەورە لەچەند ئایەتێکی تردا باس لە وردەکاریەکانی ئەو بەهاناهاتن و ورزگارکردنەکەمان بۆ دەکات، وفەرمان بەنوح دەکات کە کەشتییەکی گەورە دروست بکات ودەفەرمویێت: ﴿وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلاَ تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُواْ إِنَّهُم مُّغْرَقُونَ﴾[٢]. واتە: فەرمانمان پێکرد کە لەژێر چاودێری خۆماندا کەشتییەکی گەورە دروست بکە وداوای ڕزگار بوون ومۆڵەتدانی ستەمکارانم لێ نەکەیت ئەوانە هەموویان تیا دەچن ولەئاودا غەرق دەبن.

دیارە بەر لەنوح هیچ کەس نەیزانیوە کەشتی دروستبکات وبچێنە ناو دەریا؛ بۆیە خوای گەورە پێی دەفەرمویێت: لەژێر چاودێری وبەهاوکاری ئێمە دروستی بکە. سەبارەت بەوەیش کە ئایا دروستکردنی کەشتییەکە چەندی پێ چووە؟ ولەچ جۆرە دارێك دروستکراوە؟ وبەچی دروستکراوە؟ وقەبارەکەی چەند بووە؟. زانایان قسەوباسی زۆریان هەیە؛ بەڵام هیچ بەڵگەیەکیان بە دەستەوە نییە وهەر چەند وهەر چۆن وهەرچی بێت هیچ لە بابەتەکە ناگۆڕێت.

نوح لەسەر فەرمانی خوای گەورە واز لە بانگەوازی گەلەکەی دەهێنێت ودەست بەدروستکردنی کەشتییەك دەکات وخوای گەورە دەربارەی پێشهاتەکانی ئەو بابەتە دەفەرمویێت: ﴿وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلأٌ مِّن قَوْمِهِ سَخِرُواْ مِنْهُ قَالَ إِن تَسْخَرُواْ مِنَّا فَإِنَّا

---

[١] - سورة الصافات: الآية (٧٥).

[٢] - سورة هود: الآية (٣٧).

نَسْخَرُ مِنكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ﴾(١). واتە: لەو کاتانەدا کە نوح سەرقاڵی دروستکردنی کەشتێکە بوو، پۆل پۆل و دەستە دەستە دەسەڵاتدارانی گەلەکەی دەهاتن و بەلایدا گوزەریان دەکرد وگاڵتە ولاقرتێیان پێ دەکرد وپێیان دەگوت: چییە نوح دەڵێی وازت لەپێغەمبەرایەتی هێناوە ودەست داوەتە دارتاشی!! یان دەیانگوت: ئەگەر ڕاستت بکردایە وپێغەمبەر بویتایە ئەوە هەڵبەت خوای گەورە بەم شێوەیە ماندووی نەدەکردی وخۆی کەشتییەکی بۆ دروست دەکردیت!!. یان دەیانگوت: نوح دوایی ئەم کەشتییە زلە بەکۆڵ دەبەیت بۆ ناو دەریا، یان بەکۆڵ ئاوی دەریاکە دێنی بۆ کەشتێکە؟!! ئەمانە وچەندین توانجی بێ مانای تر وئەویش لەوەڵامدا پێی دەفەرموون: ئێوە گاڵتەی خۆتان بکەن، هەڵبەت ڕۆژێك دێت ئێمەیش گاڵتەتان پێ بکەین، وەك چۆن ئێوە ئەمڕۆ گاڵتە بە ئێمە دەکەن ودواتر دەزانن خوای گەورە کێ ڕیسوا دەکات و ئازار وئەشکەنجەی سەخت وبەردەوامی بۆ ڕەوانە دەکات.

هەرچەندە پێغەمبەران ڕەوشتیان ئەوەندە بەرز بوە گاڵتەیان بەکەس نەکردوە؛ بەڵام ئەمە لە ڕووی بەرامبەرکردنەوەیە، بەوەی ئەگەر کەسێك هەڵوێستێکی بەرامبەرت نواند دەتوانیت هەمان هەڵوێستی بەرامبەر بنوێنیتەوە، بۆ نموونە دەگێڕنەوە کاتێك یەهودییەکان بەلای پێغەمبەردا ﷺ گوزەریان دەکرد، لەبری ئەوەی پێی بڵێن: السلام علیك. دەیانگوت: السام علیك. واتە: بمریت. پێغەمبەری خودایش لە وەڵامدا دەیفەرموو: (وعلیکم) واتە: مردن بۆ ئێوە. بۆیە ئەمەی نوحیش دەیفەرموێت لەو ڕووەوەیە.

ئەوجا خوای گەورە هۆشداری دەداتە نوح لە نزیکی هاتنی سزا وتۆڵەی خۆی وڕێنمووی نوح دەکات وپێی دەفەرموێت: ﴿حَتَّى إِذَا جَاء أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِن كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلاَّ مَن سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ آمَنَ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلاَّ قَلِيلٌ﴾(٢). واتە: کاتێك سزای خوای گەورە هات وبینیت ئاو لەتەنورەکەوە(٣) هەڵقوڵا، ئەوکات لەهەموو جۆرێکی

---

١ - سورة هود: الآيات (٣٨-٣٩).

٢ - سورة هود: الآية (٤٠).

٣ - القرطبي، الجامع لأحكام القرآن، ج٩، ص٣٣، ٣٤.

ئاژەڵان نێر ومێیەك سەربخە ناو کەشتییەکە وخۆت وکەس وکارەکەیشت لەگەڵ خۆت سەربخە مەگەر ئەوانە نەبێت کەبێباوەڕن⁽¹⁾ وهەموو باوەڕدارانیش لەگەڵ خۆت ببە.

زانایان بۆچوونیان جیاوازە لەسەر ئەوەی مەبەست لەو تەنورە چییە کەخوای گەورە کردوویەتی بە نیشانەی هاتنی وادەی لەناوچوونی گەلەکەی وزۆرینەیان پێیان وایە کە مەبەست لێی تەنورەکەی ماڵی نوح خۆی بووە کەنانیان تێدا کردوە وهەندێکیش دەڵێن مەبەست لە تەنور لە ئایەتەکەدا بەرزاییەکانی زەوی بووە.

مەبەست لەهەموو جۆرەکانی ئاژەڵانیش تەنها ئەو ئاژەڵانە بوون کە نوح وخەڵکانی چواردەوری بۆ ژیانی ڕۆژانەی خۆیان بەکاریان هێناون وسوودیان لێ وەرگرتون، نەك هەرچی جۆری زیندەوەر هەیە؛ چونکە ئەمە لەهەموو ڕوویەکەوە کارێکی قورسە:

یەکەم: لە ڕووی ڕووبەری کەشتییەکەوە؛ چونکە ئەو کەشتییە نوح وکۆمەڵێك لە باوەڕدارانی هاوەڵی دروستیان کردبوو بۆیە مەحاڵە ئەوەندە گەورە بووبێت کەجێی ئەو هەموو ئاژەڵەی تێدا بووبێتەوە.

دووەم: لە ڕووی کاتەوە کە دیارە سەرخستنی ئەو هەموو زیندەوەرە کاتێکی زۆری پێ دەچێت ولافاوەکەیش ئەو مۆڵەتەی بەدەمەوە نەبووە.

سێیەم: لەڕووی ئەوەی کە چۆن ئەو هەموو گیانلەبەرە دڕندە وماڵی وگۆشتخۆر وگیاخۆرە وچەندین چەشنی ترە خزمەت کراون لەو کەشتییەدا.

سەبارەت بەهۆکاری ئەوەیش کە بۆ خوای گەورە سەرخستنی ئاژەڵەکان پێش سەرخستنی مرۆڤەکان دەخات، لەکاتێکدا کە مرۆڤ لەهەرچی گیانلەبەر هەیە بەڕێز ترە؛ هۆکارەکەی ئەوەیە کە مرۆڤەکان لە ڕێی نوحەوە دەیانزانی کە ئەو باران ولافاوە سزای خوای گەورەیەو دەربازبوون لێی لەڕێی ئەو کەشتییەوە نەبێت مەحاڵە سەرەڕای ئەوە خۆشیان ژیر بوون وهەوڵی خۆڕزگار کردنیان دەدا؛ بەڵام ئاژەڵەکان هیچیان لەبارەی ئەو لافاوەوە نەدەزانی و سەرەڕای ئەوەیش ئەوان بێ عەقڵ وبێ زمان بوون وڕێگەی دەربازبوونیان نەدەزانی بۆیە پێویست بوو گرنگیان پێ بدرێت وهەوڵی ڕزگارکردنیان بدرێت.

---

١ - مەبەست لەکوڕەکەی وخێزانەکەیەتی.

سەبارەت بە ژمارەی باوەڕدارانی ناو کەشتییەکەیش هەر چەندە ژمارەیان دیار نییە بەڵام وەك خوای گەورە ئاماژەی پێ دەکات دیارە زۆر کەم بوون هەر وەك دەفەرموێت: ﴿وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلاَّ قَلِيلٌ﴾. واتە: هەر چەندە خەڵکانێکی زۆر کەم نەبێت باوەڕیان پێ نەهێنا بوو. ئالوسی لە تەفسیرەکەیدا دەفەرموێت بۆچوونی دروست ئەوەیە: کە تەنها حەفتاو نۆکەس باوەڕیان پێ هێنابوو، ئەوانیش خێزانێکی وسێ کوڕی وخێزانەکانیان، لەگەڵ حەفتا ودوو ژن وپیاوی تر(١). واتە ئەگەر ئەمانە دابەش بکەیت بەسەر تەمەنی بانگەوازەکەیدا بە (١٠) ساڵ بانگەواز کەسێك باوەڕی پێ نەهێناوە، ئەوجا بزانە ئەم پیاوە چەند بەئارام بووە

پاشان خوای گەورە شێواز و ئادابی بەڕێوەبردنی کەشتییەکە فێری نوح دەکات وپێی دەفەرموێت: ﴿فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنتَ وَمَن مَّعَكَ عَلَى الْفُلْكِ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ وَقُل رَّبِّ أَنزِلْنِي مُنزَلاً مُّبَارَكاً وَأَنتَ خَيْرُ الْمُنزِلِينَ﴾(٢). واتە: کاتێك خۆت وئەوانەی لەگەڵتن چوونە ناوکەشتییەکە سوپاسی خوای گەورە بکەن وبڵێ: سوپاس بۆ ئەو خوایەی کە لەدەستی گەلانی ستەم کارو بێباوەڕ ڕزگاری کردین. پاشان بڵێ: پەروەردگارا ئاسانکاری هاتنە خوارەوەمان لەکەشتێکە بۆ بکەیت ولەشوێنێکی پاك وپیرۆزدا بمانگیرسێنیتەوە ونیشتەجێمان بکەیت، بەڕاستی تۆ باشترینی ئەو کەسانەی کەڕێز لەمیوانانی خۆت دەگریت وبەهانایانەوە دێیت.

پاش ئەوەی هەموو ئامادەکارییەکانی نوح بۆ هاتنی لافاوەکە تەواو بوو، خوای گەورە لافاوێکی وەهای بۆ ناردن کە مەگەر بەتەنها خۆی بزانێت چەند وچۆن بووە ولەقورئاندا باسی هەندێك لە دیمەنەکانی دەکات ودەفەرموێت: ﴿فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاء بِمَاء مُّنْهَمِرٍ وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُوناً فَالْتَقَى الْمَاء عَلَى أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ﴾(٣). واتە: هەموو دەرگاکانی ئاسمانمان کردەوە وئاوی بەخوڕمان لێوە دەباراند - عەبدوللای کوڕی عەبباس دەڵێت: بەبێ ئەوەی یەك پەڵە

---

١ - الآلوسي، روح المعاني في تفسير القرآن العظيم والسبع المثاني،ج١٢، دار إحياء التراث العربي،بيروت، ص٥٥.

٢ - سورة المؤمنون: الآيتان (٢٨-٢٩).

٣ - سورة القمر: الآيتان (١١-١٢).

هەور بە ئاسمانەوە بێت، چل ڕۆژ لەسەر یەك بارانی بەخوڕ باری[١]- وهەموو زەویشمان کردە کانی وجۆگە وتەقاندمان، وئەوجا ئاوی زەوی وئاسمان لە ئاستێکدا کەخوا دەیویست یەکیان گرت.

نوح لەو کاتەدا هاواری لەکەس وکار وشوینکەوتوانی کرد وفەرمووی: ﴿وَقَالَ ارْكَبُواْ فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾[٢]. واتە: بەناوی ئەو خودایەی کە جوڵە وگێرساندنەوەی کەشتییەکە لەم لافاوەدا هەر بەدەستی ئەوە بچنە ناو کەشتییەکەوە، بەڕاستی پەروەردگاری من لێخۆشبوو بەبەزەییە.

لێرەدا نوح دەیەوێت ئەوە بەبیری باوەڕداران بهێنێتەوە کە تەنها پشت بەخوای گەورە ببەستن چونکە هەر ئەو فریادڕەسە، نەك دار وپەردوی کەشتییەکە.

لەو کاتەی کەشتییەکە کەوتبوە شەپۆلی لافاوەکەوە، نوح دیمەنێکی سەیری بەدی کرد وبینی وا کوڕێکی گۆشەگیر وەستاوە، نەلەگەڵ باوەڕداران بوو لەکەشتییەکەدا بێت، ونەلەگەڵ بێباوەڕانیش بوو لەشارەکەدا بێت وئاوەکە زۆری بۆهێناوە وخەریکە نوقم دەبێت، قورئان کاتێك باسی دیمەنەکەمان بۆ دەکات دەفەرموێت: ﴿وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَب مَّعَنَا وَلاَ تَكُن مَّعَ الْكَافِرِينَ قَالَ سَآوِي إِلَى جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاء قَالَ لاَ عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلاَّ مَن رَّحِمَ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ﴾[٣]. واتە: کەشتییەکە بەناو شەپۆلێکدا گوزەری دەکرد کە هێندەی شاخەکان بەرزبوو، نوح بینی کوڕێکی ئاو زۆری بۆ هێناوە وخەریکە دەخنکێت، ئەویش هاواری لێ کرد وفەرمووی: کوڕی خۆم وەرە لەگەڵ ئێمە سەرکەشتێکە بکەوە ولەگەڵ ئەو ستەمکار وبێباوەڕانە مەبە. کوڕەکەی لەوەڵامدا گوتی: دەچمە سەرشاخێکی بەرز کەئاو نەیگاتێ ولەئاوەکە بمپارێزێت، نوح پێی گوت: ئەمرۆ هیچ شتێك ناتوانێت لەفەرمان و سزای خوای گەورە بتپارێزێت، لەو کاتانەدا شەپۆلی ئاوەکە لێکی دورخستنەوە وکوڕەکەی وەکو سەرجەم بێباوەڕانی تر نوقمی ئاوەکە بوو.

---

١ - أبو حيان الأندلسي، تفسير البحر المحيط، ج٨، ط١، دار الكتب العلمية، بيروت، ١٤٢٢، تحقيق: عادل أحمد، علي محمد، ص١٧٥.

٢ - سورة هود: الآية (٤١).

٣ - سورة هود: الآيتان (٤٢-٤٣).

ئەم کوڕەی ناوی کەنعان بووە ولەتەوراتدا ناوی بە (یاما) هاتووە؛ بەڵام ئەم کەنعانە ئەو کەنعانە نییە کە ئێستا بەنەوەکانی دەگوترێت کەنعانییەکان؛ چونکە کەنعانییەکان لە نەوەی کەنعانی کوڕی حامی کوڕی نوح بوون وحام لەناو کەشتییکەدا بوو وە باوەڕدار بوو؛ بەڵام ئەم کەنعانەی کە خنکاوە ڕاستەوخۆ کوڕی نوح خۆی بووە.

لافاوەکە بەردەوام بوو تا تەواو نزاکەی نوحی جێبەجێ هێنا و سەرجەم بێباوەڕانی لەبنهێنا وڕیشەکێش کرد، پاشان خوای گەورە کۆتایی بەسزاکەی هێنا وفەرمانی بەسەربازەکانی کرد کە باری ئاسایی خۆیان وەربگرنەوە، وفەرمووی: ﴿وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءكِ وَيَا سَمَاء أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاء وَقُضِيَ الأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْداً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾(١). واتە: فەرمانمان کرد بە زەوی کە هەموو ئەو ئاوەی کە دەری داوە قوتی بدەرەوە وبە ئاسمان کەچیتر باران نەبارێنێت وئاوەکە نیشتەوە وسزاکەی خوای گەورە کۆتایی پێ هات وکەشتییەکە لەسەر کێوی جودی گیرسایەوە وگوترا تیاچون ونەفرەت لەگەلانی ستەمکار وبێباوەڕ بێت.

بەم شێویە خوای گەورە کۆتایی بەستەمی هەزار ساڵەی ئەوگەلە سەرسەختە هێنا وقڕی کردن لەزەویدا وکردنی بەپەند ووانەیەك بۆ مێژوو کە زۆر جار دەیداتەوە بەچاوی گەلانی تریشدا ودەفەرموێت: ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحاً إِلَى قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَاماً فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ فَأَنجَيْنَاهُ وَأَصْحَابَ السَّفِينَةِ وَجَعَلْنَاهَا آيَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾(٢). واتە: ئێمە نوحمان کردە پێغەمبەر ورەوانەی لای گەلەکەیمان کرد وبۆ ماوەی نۆسەدو پەنجا ساڵ لەناویاندا مایەوە تا سەرئەنجام بەهۆی ستەمکاری خۆیانەوە لافاو خنکاندنی ولەناوی بردن ونوح وئەوانەی لەگەڵیدا بوون لەکەشتییەکەدا ڕزگارمان کردن وئەو گەلە ستەمکارەمان کردە وانە وپەند بۆ سەرجەم گەلانی تر.

جا ئەوەی لەهەموو شت زیاتر جێی سەرسوڕمانە ئەوەیە، کە ئەم گەلە سەر سەختە هەر بەدرۆ وبەدبەختی دونیایانەوە ناوەستن، بەڵکو لەقیامەتیشدا ئاکاری درۆ وساختەکاری

---

١ - سورة هود: الآية (٤٤).

٢ - سورة العنكبوت: الآيتان (١٤-١٥).

واز لێناهێنن، ودرۆ بەدەم نوحی پێغەمبەریانەوە دەکەن وتاوانی خراپی خۆیان دەدەنە پاڵ کەمتەرخەمی ئەو.

پێغەمبەری خوا لەو بارەیەوە دەفەرموێت: {يُدْعَى نُوحٌ وَأُمَّتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَيَقُولُ: لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ يَا رَبِّ. فَيَقُولُ لَهُ اللَّهُ تَعَالَى: هَلْ بَلَّغْتَ؟ فَيَقُولُ: نَعَمْ رَبِّ، فَيَقُول لِأُمَّتِهِ: هَلْ بَلَّغَكُمْ فَيَقُولُونَ: مَا أَتَانَا مِنْ نَذِيرٍ، فَيَقُولُ لِنُوحٍ: مَنْ يَشْهَدُ لَكَ، فَيَقُولُ: مُحَمَّدٌ ﷺ وَأُمَّتُهُ، فَتُدْعَى أُمَّةُ مُحَمَّدٍ فَيُقَالُ: هَلْ بَلَّغَ هَذَا ؟، فَيَقُولُونَ: نَعَمْ، فَيَقُولُ: وَمَا عِلْمُكُمْ بِذَلِكَ؟، فَيَقُولُونَ: أَخْبَرَنَا نَبِيُّنَا أَنَّ الرُّسُلَ قَدْ بَلَّغُوا فَصَدَّقْنَاهُ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: فَتَشْهَدُونَ لَهُ بِالْبَلَاغِ، ثُمَّ أَشْهَدُ عَلَيْكُمْ ، وَهُوَ قَوْلُهُ جَلَّ ذِكْرُهُ: ﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطاً لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيداً﴾(١).. }(٢). واتە: لە قیامەتدا خوای گەورە بانگ لە نوح وئوممەتەکەی دەکات، ئەویش دەڵێت: بەڵێ فەرموو خوای گەورە. خوای گەورە پێی دەفەرموێت: ئەوەی پێم گوتبویت بەئوممەتەکەت ڕاگەیاند؟. دەڵێ: بەڵێ ئەی پەروەردگارم. ئەوجا بە ئوممەتەکەی دەفەرموێت: پێی ڕاگەیاندن؟. دەڵێن: کەس ئاگاداری نەکردوینەتەوە وهیچیان پێ نەگوتوین. خوای گەورە بەنوح دەفەرموێت: کێ شایەتیت بۆ دەدات؟. دەڵێت: موحەممەد وئوممەتەکەی. ئەوجا ئوممەتی پێغەمبەر ﷺ بانگ دەکەن ولێیان دەپرسن: ئەم پیاوە ئوممەتەکەی ئاگادار کردۆتەوە؟. دەڵێن: بەڵێ. خوای گەورە لێیان دەپرسێت: بەچی دەزانن؟. دەڵێن: پێغەمبەرەکەمان پێی ڕاگەیاندبووین کە هەموو پێغەمبەران ئوممەتەکانی خۆیان ئاگادار کردۆتەوە وئێمەیش باوەڕمان پێ کردوە، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ئێوە شایەتی بۆ نوح دەدەن کەپەیامەکانی خوای بەگەلەکەی گەیاندوە ودواتریش من دەبم بەشایەت لەسەر ئێوە، ئەوەیش ئەو فەرموودەیەی خوای گەورەیە کە دەفەرموێت: ﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطاً لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيداً﴾. واتە: ئێمە ئێوەمان بژاردە کردوە لە نێو هەموو ئوممەتانی دونیا تا ببنە دادوەر و شایەت بەسەر ئوممەتانی پێش خۆتانەوە و پێغەمبەری خودایشمان ﷺ کردۆتە شایەت بەسەر ئێوەوە.

---

(١) - سورة البقرة: الآية (١٤٣).

(٢) - النسائي، السنن الكبرى، ج١، ص٣٠٣.

تەوەری نۆیەم: هەڵوێستەیەک لەسەر هەڵوێستی نوح دەربارەی چارەنووسی کوڕەکەی:

لەسورەتی هودا خوای گەورە باسی سکاڵایەکی نوحمان بۆ دەکات لەسەر خنکانی کوڕەکەی وتێیدا دەفەرموێت ﴿وَنَادَى نُوحٌ رَّبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ﴾(١). واتە: نوح هاواری لەپەروەردگاری خۆی کرد وفەرمووی: پەروەردگارا کوڕەکەم کەس وپشتی منبوو وەبەڵێنی تۆیش هەمووی ڕاستە وگومانی تێدا نییە کەفەرمووت کەسەکانت ڕزگاریان دەبێت، وەتۆیش دادوەرترینی وکاربەجێترینی هەموو داداوەر وکاربەجێیانی.

هەرچەندە نوح ڕووداوی خنکانی کوڕەکەی زۆر بەلاوە سەختە، بەڵام لەگەڵ ئەوەیشدا هێشتا ئەوەندە شەرم لەخوای گەورە دەکات کە ڕاستەوخۆ زات ناکات بڵێت بۆ کوڕەکەم خنکا، یان بۆ ڕزگاری نەبوو؛ بەڵکو بەو شێوە ناڕاستەوخۆیە لەخوای گەورە داوا دەکات کە ڕوونکردنەوەیەکی پێبدات لەسەر ڕووداوەکە تالەحیکمەتی کارەکەی پەروەردگار تێبگات.

خوای گەورەیش لەوەڵامی داواکەیدا پێی دەفەرموێت: ﴿قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلاَ تَسْأَلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعِظُكَ أَن تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ﴾(٢). واتە: ئەی نوح ئەوە نەك کوڕ بەڵکو هیچی تۆ نییە، ئەو کوڕە سەرتاپایی تاوان وکاری نابەجێ وناپاکی بوو، بۆیە داوا وپرسیاری شتێکم لێ مەکە کەزانیاریت دەربارەی نییە، وەمن سەرزەنشتت دەکەم لەوەی بچیتە ڕیزی ئەو کەسانەی کەنەزانن وپرسیار دەربارەی شتانێك دەکەن کەزانیاریان دەربارەی نییە.

نوحیش لەوەڵامدا دەفەرموێت: ﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَإِلاَّ تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِي أَكُن مِّنَ الْخَاسِرِينَ﴾(٣). واتە: پەروەردگارا من پەنات پێدەگرم بەوەی داوا وپرسیار دەربارەی شتێك بکەم کەهیچ زانیارییەکەم دەربارەی نییە وئەگەر بەگەورەیی خۆت بەزەییت پێمدا نەیەتەوە ونەمبەخشی زەرەرەوەمەندی دونیا ودوارۆژ دەبم.

---

١ - سورة هود: الآية (٤٥).

٢ - سورة هود: الآية (٤٦).

٣ - سورة هود: الآية (٤٧).

لەکۆتاییدا خوای گەورە داواکەی قبوڵ دەکات ولێی خۆش دەبێت وپێی دەفەرموێت: ﴿قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلاَمٍ مِّنَّا وَبَركَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَى أُمَمٍ مِّمَّن مَّعَكَ وَأُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾(١). واتە: پێمان فەرموو ئەی نوح لەکەشتییەکە دابەزنە خوارەوە بۆ سەرزەوی، سڵاو میهرەبانی وبەرەکاتی خوای گەورە بڕژێتە سەرتۆ وسەر ئەوانەی لەگەڵتدان وئوممەتانێکی تریش کە هاوشێوەی ئەمان بۆ ماوەیك دەرفەتیان پێ دەدەین، دواتر بەهۆی بێباوەڕی وگومڕابوونیانەوە ئازار وئەشکەنجەی سەختیان دەدەین ولەناویان دەبەین.

ئێستا پرسیارگەلێك لەسەر ئەم بابەتە دروست دەبێت کە بریتین لەوەی:

- باشە چۆن نوح پاش ئەو هەموو پلە وپایە ورێزەی کەخوای گەورە پێی دابوو؟!.
- پاش نۆسەدوپەنجا ساڵ بانگەواز و ڕەنج و ماندووبوونی بەردەوام لەپێناوی خوای گەورەدا؟!.
- پاش ئەوەی کەخۆی لەخوای گەورە پاڕایەوە کەتۆوی بێباوەڕان لەزەویدا نەهێڵێت وقڕیان بکات؟!.
- پاش ئەوەی کەخوای گەورە بەڵێنی لێ وەرگرت کە تکا بۆ هیچ ستەمکارێك نەکات وداوای ڕزگار بوونی نەکات؟!.
- پاش ئەو منەت وموعجیزە گەورەیەی کە لەدەستی ئەو گەلە ستەمکار وبێباوەڕە بەو شێوە سەرسوڕهێنەرە ڕزگاری کرد؟!.
- پاش ئەو هەموو شتانە ئێستا چۆن نوح داوای ڕزگار بوونی کوڕێکی بێ باوەڕی خۆی لەخوای گەورە دەکات؟!!.

لێرەدا زانایان دەفەرموون ئەم کوڕەی نوح کەسێکی دوو ڕوو ومونافیق بووە وبەڕوکەش لای باوکی وەکو کەسێکی باوەڕدار مامەڵە وهەڵسوکەوتی کردوە؛ بەڵام لەناخدا بێباوەڕ بووە، هەربۆیە نوح وەکو باوەڕدارێك تەماشای کردوە ومامەڵەی لەگەڵ کردوە وکەدەیبینێت ئاوەکە گەمارۆی داوە وزۆری بۆهێناوە داوای ئەوەی لێدەکات کە لەگەڵیان سەرکەوێتە ناو کەشتییەکە ولە گەڵ بێباوەڕان نەبێت تا هەمان چارەنووسی ئەوانی نەبێت. هەربۆیەشە خوای گەورە کە وەڵامی دەداتەوە پێی دەفەرموێت: داوا وپرسیاری شتێك مەکە

---

١ - سورة هود: الآية (٤٨).

کە زانیاریت دەربارەی نییە، دواتریش نوح کە بۆی ڕوون دەبێتەوە داوای لێخۆشبوون دەکات لەوەی کە پرسیاری شتێکی کردوە کە زانیاری دەرباەری نەبووە.

خۆ ئەگەر نوح بیزانیایە بێ باوەڕە ئەوە هەرگیز داوای لێ نەدەکرد کەسواری کەشتییەکە بێت لەگەڵیان وبۆی نەدەپاڕایەوە وپرسیاریشی دەربارەی نەدەکرد، وەك چۆن دەربارەی خنکانی خێزان وهاوسەرەکەی پرسیاری نەکردوە، وەبەدڵنیاییشەوە خوای گەورە بەو شێوەیە لێی قبوڵ نەدەکرد ولێی خۆش نەدەبوو.

ئەمەیش باشترین وشیاوترینی ئەو بۆچوونانەیە کەلەسەر ئەو ڕووداوە باس دەکرێت وسەرجەم بۆچوونەکانی تر لەگەڵ گەورەیی پلە وپایەی ئەو پێغەمبەرە ئازیزە وواتای سەرجەمی دەقەکان یەك ناکاتەوە.

باسی پێنجەم

بەسەرهاتی هود پێغەمبەر (درودی خوای لەسەر)

پاش ئەوەی خوای گەورە نوح وباوەڕدارنی گەلەکی ڕزگار کرد وکردنی بە جێنشین لەزەویدا، بۆ ماوەیەك لەسەر یەکتا پەرستی وخواناسی بەردەوام بوون؛ بەلاَم دیارە شەیتان جارێکی تر یەخەی بە نەوەکانی ئەوانیش گرتۆتەوە وهەنگاو بەهەنگاو فریوی داون، تا کار گەیشتۆتە ئەوەی جارێکی تر خەڵکی دەستیان کردۆتەوە بە بت پەرستن وتەواو لە ڕێبازی خوای گەورە لاڕێ بوون.

ئەوجا خوای گەورە پەیامبەرێکی تری بەناوی هود ڕەوانە کردوە بۆ گەلێکی تری سەرسەختی هاوشێوەی گەلی نوح کە گەلی عاد بوون، هەرچەندە دڵنیایین لەوەی کە لەنێوان نوح وهوددا پێغەمبەرانی تر هەبوون و هاوتایش لەگەڵ بوونی هود و گەلەکەی چەندین پێغەمبەر و گەلی تر هەبوون؛ بەلاَم خوای گەورە باسی لێوە نەکردوون وئێمەیش هیچ وردەکارییەك دەربارەیان نازانین. تەنها ئەوەندە دەزانین کە خوای گەورە کاتێك باسی پەیامەکەی هود دەکات ئاماژەیەك بەو پێغەمبەرانە دەکات و لەبارەیانەوە دەفەرموێت: ﴿وَقَدْ خَلَتِ النُّذُرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ﴾ (١). واتە: چەندین پێغەمبەری ترمان بەر لەو، وە لە پاش ئەویش ڕەوانە کردبوون.

بۆ تیشك خستنە سەر سەرجەم لایەنەکانی بەسەرهاتی بانگەوازی هود پێغەمبەر -درودی خوای لەسەر- ، باسەکەمان دابەش دەکەین بەسەر ئەم چەند تەوەرەی لای خوارەوەدا:

تەوەری یەکەم: کەسایەتی هود پێغەمبەر- درودی خوای لەسەر- و گەلەکەی.

تەوەری دووەم: ڕەوانەکردنی هود وهێڵە گشتییەکانی بانگەوازەکەی.

تەوەری سێیەم: هەڵوێست و وەلاَمی گەلی عاد.

تەوەری چوارەم: دوا هەڵوێستی گەلی عاد وتۆڵە وسزای خوای گەورە.

---

١ - سورة الأحقاف: الآية (٢١).

تەوەری یەکەم: کەسایەتی هود پێغەمبەر- درودی خوای لەسەر- وگەلەکەی:

هود پێغەمبەر ناوی: هودی، کوڕی عەبدوللاّی، کوڕی ڕەباحی، کوڕی خلودی، کوڕی عادی، کوڕی عەوصی، کوڕی ئیرەمی، کوڕی سامی، کوڕی نوحە. وحەوت جار ناوی لەقورئاندا هاتووە وبە حەوت پشت دەگاتەوە سەر نوح.

هود پیاوێکی زۆر جوان و هەڵکەوتو بووە ولەهەموو کەس زیاتر شێوەی چۆتەوە سەر ئادەم وبەر لەوەی ببێتە پێغەمبەر بەکاری بازرگانییەوە خەریك بووە و (٤٦٤) ساڵ ژیاوە(١).

ئەو گەلەیش کە هودیان بۆ ڕەوانە کراوە لەقورئاندا ناویان بە گەلی (عاد) و (ئیرەم) هاتووە وهەردوو ناوەکەیش ناوی باب وباپیرانی خۆیانە وبەناوی ئەوانەوە ناو نرابوون ولە بەشی خواروی نیمچە دوورگەی عەرەب لە شاخە لماوییەکانی نێوان حضرموت وعومان نیشتەجێبوون ولە سیازدە تیرە پێك هاتبوون.

گەلی عاد گەلێکی زۆر بەتوانا ودەستڕۆیشتوو بوون وخوای گەورە کاتێك لەقورئاندا باسی هێز ودەسەڵاتیان دەکات دەفەرموێت: ﴿فَأَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ﴾(٢). واتە: گەلی عادیش بەبێ هیچ بەڵگەو بنەمایەکی دروست لوتبەرز وخۆبەزلزان بوون ودەیانگوت: کێ لە ئێمە بەهێزتر وبەتوانا ترە، - تا بتوانێت سزامان بدات وتۆڵەمان لێبکاتەوە- ئایا ئەوانە نەیاندەبینی ئەو خوایەی کە ئەوانی لەنەبوو دروستکردوە لەوان بەتوانا تر وبەدەسەڵات ترە؛ بەڵام ئەوانە بەد نمەك وبێ وەفا بوون لە بەرامبەر بەخششەکانی خوای گەورە وباوەڕیان بە بەڵگە وپەیامەکانی نەدەهێنا.

هەموو ئەو شتانەی کە مرۆڤ تووشی لوتبەرزی وخۆبەزلزانی دەکات لە: جوانی، پارە، پلە وپۆست، تەمەن، هێز، تیرە وهۆز، گەلی عاد هەیبوو؛ بەڵام بەداخەوە ئەوان نەیاندەزانی کە ئەوانە هەمووی بەخششی خوای گەورەن وپێویستە بەو چاوەوە تەماشا بکرێن ولە ڕێگەی ڕەزامەندی ئەودا بەکار بهێنرێن، سەرەڕای ئەوەش ئەوانە هەموویان کاتین وهیچیان تاسەرنین وهیچ کامیشیان ناگەنە ئەو ئاستەی کە لەسەرو ئەوانەوە ئاستی

---

١ - البيضاوي، تفسير البيضاوي، ج٣، دار الفكر، بيروت ص٣١، ٣٢. إبن عاشور، التحرير والتنوير، ج٨، ص٢٠٠.

٢ - سورة فصلت: الآية (١٥).

بالاتر نەبێت، بۆیە مرۆڤ پێویستە بەو شتانە خۆی لەخشتە نەبات وهەموو ئەوانە وهەرچی تری هەیە به بەخششی خوای گەورەی بزانێت وهەمیشە سوپاسی ئەویان لەسەر بكات ولەپێناو ڕەزامەندی ئەودا بەكاریان بهێنێت؛ چونكە ئەوانە هیچ كامیان تا سەر بۆكەس نین وخاوەنی ڕاستەقینەی هەموویان تەنها خوای گەورەیە وهەر ئەویش شایەنی گەورەییە وكەسی تر نا.

له ئایەتێكی تردا و هەر لەباسی ئەواندا دەفەرموێت: ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ﴾(١). واتە: ئایا نابینیت خوای گەورە چی بەسەر گەلی عاد هێنا وبەچی دەردێكی بردن، ئەو ئیرەمەی كە كۆشك وتەلارەكانیان لەسەر ستونی زۆر بڵند وبەهێز دروستدەكرد ولەش ولاری بەهێز وڕێكیشاین لەوێنەی ئەو ستونانەدا بوو، هاوشێوەی ئەوانە وكۆشك وتەلارەكانیان لەهیچ شوێنێكی تری ئەم دونیایەدا نەبوو.

---

١ - سورة الفجر: الآيات (٦- ٨).

تەوەری دووەم: ڕەوانەکردنی هود وهێڵە گشتییەکانی بانگەوازەکەی:

خوای گەورە دەربارەی ڕەوانەکردنی هود بۆ گەلەکەی لە دوو شوێنی جیادا لە قورئاندا دەفەرموێت: ﴿وَإِلَى عَادٍ أَخَاهُمْ هُوداً﴾(١). واتە: ئێمە بۆ لای گەلی عاد هودی برایانمان ڕەوانە کرد.

وە لەئایەتێکی تردا کە باس لە هەڵوێستی گەلەکەی دەکات دەربارەی پەیامەکەی هود دەفەرموێت: ﴿وَتِلْكَ عَادٌ جَحَدُواْ بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْاْ رُسُلَهُ﴾(٢). واتە: ئەوەتا گەلی عادیش باوەڕیان بەموعجیزە وبەڵگەکانی پەروەردگاریان نەهێنا وبەگوێی پێغەمبەرەکەیان نەکرد.

وە دەفەرمووێت: ﴿كَذَّبَتْ عَادٌ الْمُرْسَلِينَ﴾(٣). واتە: گەلی عاد پێغەمبەرانی خوایان بەدرۆزن لەقەڵەم دا وباوەڕیان پێ نەهێنان.

ئامانجی سەرەکی ناردنی هودیش هەر هەمان ئامانجی ناردنی نوح وسەرجەم پێغەمبەرانی تر بووە، کە بریتی بووە لە گێڕانەوەی گەلەکەی بۆ سەر ڕاستە شەقامی خواناسی ویەکتا پەرستی وپاراستنیان بووەە لە سزای سەختی خوای گەورە، وەك لەقورئاندا دەفەرموێت: ﴿وَاذْكُرْ أَخَا عَادٍ إِذْ أَنذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَتْ النُّذُرُ مِن بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾(٤). واتە: باسی هودی برای عادیان بۆ بکە کاتێك لەناوچەی شاخە لماوییەکان گەلەکەی ئاگادار کردەوە، هەرچەندە بەر لەو ولە پاش ئەویش چەندین پێغەمبەری ترمان بۆ ڕەوانە کردبوون وهود پێی ڕاگەیاندبوون کە جگە لەخوای گەورە هیچ شتێکی تر نەپەرستن، چونکە من دەترسم - ئەگەر بەردەوام بن لەسەر سەرکێشی وبێباوەڕیتان- ڕوبەڕوی ئازار وئەشکەنجەی ڕۆژێکی سەخت ببنەوە.

سەبارەت بە هێڵە گشتییەکانی بانگەوازەکەی هودیش دەتوانین لە چەند خاڵێکدا کورتیان بکەینەوە کەئەمانە بوون:

١- جەخت کردنەوە لەسەر ئەوەی ئەم نێردراوی خوای گەورەیە وڕاستگۆیانە ئەوەی ئەو پێی دەفەرموێت ئەمیش وەکو خۆی و بێ زیاد و کەم ئەوەیان پێ ڕادەگەیەنێت؛ بۆیە

---

١ - سورة الأعراف: الآية (٦٥). سورة هود: الآية (٥٠).

٢ - سورة هود: الآية (٥٩).

٣ - سورة الشعراء: الآية (١٢٣).

٤ - سورة الأحقاف: الآية (٢١).

پێی دەفەرموون: ﴿إِنّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ﴾(١). واتە: من پەیامبەرێکی ڕاستگۆم وخوای گەورە منی ڕەوانە کردوە وهەرچی ئەو پێمی بڵێت ئەوەتان پێ ڕادەگەیەنم. وەپێی دەفەرموون: ﴿وَأُبَلِّغُكُم مَّا أُرْسِلْتُ بِهِ﴾(٢). واتە: ئەوەی کە خوای گەورە منی ڕاسپاردوە پێتان ڕابگەیەنم هەر ئەوەتان پێ ڕادەگەیەنم. ودەیفەرموو: ﴿أُبَلِّغُكُمْ رِسَالاتِ رَبِّي وَأَنَاْ لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ﴾(٣). واتە: دڵسۆزانە وڕاستگۆیانە پەیامەکانی خوای گەورەتان پێ ڕادەگەیەنم.

٢- هەوڵدان بۆ گەڕانەوەی گەلەکەی بۆ سەر ڕێبازی خوا ناسی ویەکتاپەرستی: خوای گەورە لەو بارەیەوە دەفەرموێت: ﴿وَإِلَى عَادٍ أَخَاهُمْ هُوداً قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُواْ اللّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَـهٍ غَيْرُهُ أَفَلاَ تَتَّقُونَ﴾(٤). واتە: ئێمە بۆ لای گەلی عاد هودی برایانمان ڕەوانە کردبوو وپێی گوتن: ئەی گەلەکەم بەتەنها خوای گەورە بپەرستن، جگە لەو خوایەکی ترتان نییە شایەنی پەرستن بێت، تاکەی ئێوە لەخوا ناترسن وسنوورشکێنی فەرمانەکانی دەکەن؟!. لەئایەتێکی تردا پێیان دەفەرموێت: ﴿قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُواْ اللّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَـهٍ غَيْرُهُ إِنْ أَنتُمْ إِلاَّ مُفْتَرُونَ﴾(٥). واتە: پێی گوتن ئەی گەلەکەم بەتەنها خوای گەورە بپەرستن و جگە لەو خوایەکی ترتان نییە شایەنی پەرستن بێت. ئێوە درۆ وبوهتانێکی گەورە هەڵدەبەستن کە بەو بت وپەیکەرانەی خۆتان بەدەستی خۆتان دەیانتاشن وسروستیان دەکەن دەڵێن خوا وکڕنوشیان بۆ دەبەن. لەچەندین ئایەتی تردا پێیان دەفەرموێت: ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ﴾(٦). واتە: لەخوای گەورە بترسن وسنورشکێنی فەرمانەکانی مەکەن.

٣- نواندنی ئەو پەڕی دڵسۆزی بۆ گەلەکەی ونیازپاکی خۆی لەهەر مەرامێکی تر کە لە پشت بانگەوازەکەیەوە بێت: بۆیە هاوشێوەی نوح خوای گەورە لە دڵسۆزی وخەمخۆری بۆ گەلەکەی بەبرا ناوی دەبات ودەفەرموێت: ﴿إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ هُودٌ أَلَا تَتَّقُونَ﴾(٧). واتە: کاتێك هودی برایان پێی گوتن ئایا لەخوای گەورە ناترسن.

---

١ - سورة الشعراء: الآية (١٢٥).

٢ - سورة الأحقاف: الآية (٢٣).

٣ - سورة الأعراف: الآية (٦٨).

٤ - سورة الأعراف: الآية (٦٥).

٥ - سورة هود: الآية (٥٠).

٦ - سورة الشعراء: الآيتان (١٢٦) و (١٣١).

٧ - سورة الشعراء: الآية (١٢٤).

هەر لەم ڕوانگەیەوە ئەمیش هەر کات بانگی گەلەکەی کردبێت بە: ﴿يَا قَوْمِ﴾ واتە: ئەی گەلەکەم بانگی کردون وبۆ ئەوەیش کە گەلەکەی لەنیازپاکی خۆی دڵنیا بکاتەو، هەمیشە پێی گوتون: ﴿يَا قَوْمِ لا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْراً إِنْ أَجْرِيَ إِلاَّ عَلَى الَّذِي فَطَرَنِي أَفَلا تَعْقِلُونَ﴾(١). واتە: ئەی گەلەکەم من هیچ کرێ وپاداشتێك لە ئێوە داوا ناکەم، پاداشتی من تەنها لای بەدیهێنەرەکەی خۆمە ئێوە تاکەی بیر ناکەنەوە؟!. وە دەیفەرموو: ﴿وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾(٢). واتە: من هیچ کرێ وپاداشتێك لەئێوە داوا ناکەم، پاداشتی من تەنها لای پەروەردگاری جیهانیانە.

٤- وەبیرهێنانەوەی بەخششەکانی خوای گەورە لەسەریان ومژدەدان بەزیاد کردنی ئەو بەخششانە بەمەرجی گەڕانەوەیان بۆ لای خوای گەورە: وەگەر نا ئەوە خوای گەورە سزای سەختیان بۆ دەنێرێت وقڕیان دەکات، بۆیە پێی دەفەرموون: ﴿وَاذْكُرُواْ إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاء مِن بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَسْطَةً فَاذْكُرُواْ آلاء اللهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾(٣). واتە: بیر بکەنەوە لەوەی کە خوای گەورە پاش لەناو بردنی گەلی نوح ئێوەی کردۆتە جێنشین لەسەر زەویدا وهێز وبازو ودەسەڵاتی زۆری پێداون، جا بیر لەبەخششەکانی خوای گەورە بکەنەوە، تا سەرفرازی دونیا ودواڕۆژبن.

هەر لەو ڕووەوە پێی دەفەرموون: ﴿وَاتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُم بِمَا تَعْلَمُونَ أَمَدَّكُم بِأَنْعَامٍ وَبَنِينَ وَجَنَّاتٍ وَعُيُونٍ﴾(٤). واتە: بگەڕێنەوە بۆ لای ئەو خوایەی کە بەخۆتان دەزانن ودەبینن چ بەخششێکی لەگەڵ کردون، کە سەروەت وئاژەڵ و ماڵ ومنداڵی زۆری پێداون، وباخ وباخات وکانی وئاوی زۆری بۆ بەدی هێناون.

هەرچەندە ناوچەکەیان ناوچەیەکی لماوی بوو؛ بەڵام خوای گەورە ناز ونیعمەتی زۆری ڕشتبوو بەسەریاندا، بەوەی بارانی زۆری لە ئاسمانەوە بۆ دەباراندن و لە زەویشدا کانی وئاوی زۆری بۆ دەتەقاندن.

---

١ - سورة هود: الآية (٥١).

٢ - سورة الشعراء: الآية (١٢٧).

٣ - سورة الأعراف: الآية (٦٩).

٤ - سورة الشعراء: الآيات (١٣٢-١٣٤).

ئەوجا مژدەی ئەوەیشی پێ دەدان کە ئەگەر دەست لەپەرستنی بتەکان هەڵبگرن وشوێن پەیامەکەی ئەو بکەون، ئەوە هێشتا خوای گەورە بەخششی زیاتریان لەگەڵ دەکات وپێی دەفەرموون: ﴿وَيَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُواْ رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُواْ إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاء عَلَيْكُم مِّدْرَاراً وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَى قُوَّتِكُمْ وَلاَ تَتَوَلَّوْاْ مُجْرِمِينَ﴾(١). واتە: ئەی گەلەکەم داوای لێخۆشبوون لە پەروەردگارتان بکەن وبگەڕێنەوە بۆ لای ئەو، ئەگەر ئەوەتان کرد ئەو کات ئاسمانتان بۆ دەکاتە باران وبەرەکەت ودەیبارێنێت بەسەرتاندا وسەرەڕای ئەو هەموو هێزە و دەسەڵاتەی کە پێی بەخشیون هێزو دەسەڵاتی زیاترتان پێ دەبەخشێت، جا دەست لەتاوان کۆتا کەن وپشت لەپەیامەکەی خوای گەورە مەکەن.

سەبارەت بە دەرئەنجامی بەردەوامبوونی سەرکێشی وبێ باوەڕییەکەیشیان هەڕەشەی لێدەکردن وپێی دەفەرموون: ﴿إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾(٢). واتە: من دەترسم - ئەگەر بەردەوام بن لەسەر سەرکێشی وتاوانەکانتان- ڕوبەڕوی ئازار وئەشکەنجەی ڕۆژێکی سەخت ببنەوە.

٥- ئاگادار کردنەوەی گەلەکەی لەو ڕەوشتە بەدانەی کە خویان پێوە گرتبوو: لەوانە پێی دەفەرموون: ﴿أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ آيَةً تَعْبَثُونَ وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ وَإِذَا بَطَشْتُم بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ﴾(٣). واتە: ئێوە دەچن لەسەر هەموو بەرزاییی وگردۆلکەیەك کۆشك وتەلاری گەورە بەمەبەستی ڕابواردن وتاوان کردن دروست دەکەن وکارگە وباڵەخانەی گەورە دروستدەکەن وپێتان وایە کە ئەوانە لەسزای خوای گەورە پەناتان دەدەن وژیانی هەمیشەییتان بۆ مسۆگەر دەکەن. هەرکاتیش مافێکتان بکەوێتە لای کەسێك ستەمکارانە مافی خۆتان لەخەڵکی دەستێنن وزۆر زیادەڕەوی لەمافی تۆڵە سەندنەوەدا دەکەن.

ئەمانە گرنگترینی تەوەرەکانی بانگەوازەکەی هود بوون وئەگەر سەرنج بدەین جیاوازییەکی ئەوتۆی لەگەڵ هێڵە گشتییەکانی بانگەوازەکەی نوحدا نییە، تەنها لە خاڵی پێنجدا نەبێت کەتیشك دەخاتە سەر هەندێك لەڕەوشتە خراپ وبەدەکانیان وداواین لێ دەکات وازی لێ بهێنن.

---

١ - سورة هود: الآية (٥٢).

٢ - سورة الشعراء: الآية (١٣٥). سورة الأحقاف: الآية (٢١).

٣ - سورة الشعراء: الآيات (١٢٨-١٣٠).

تەوەری سێیەم: هەڵوێست و وەڵامی گەلی عاد:

سەبارەت بەهەڵوێستی گەلی عاد بەرامبەر بە بانگەوازەکەی هود دەکرێت لەم چەند خاڵەدا کورت وکۆ بکرێتەوە:

١- ترسان لەدەسەڵات وپایە وپۆست وپێگەکانیان لەناو خەڵکیدا: بۆیە بەهەمان شێوەی گەلی نوح ئەوانەی کەدژ بە پەیامەکەی هودیش وەستانەوە هەر سەرانی دەست ڕۆیشتوی گەلی عاد بوون، ئەوەتا کاتێك خوای گەورە باسیان دەکات دەفەرموێت: ﴿قَالَ الْمَلأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِ﴾(١). واتە: سەران ودەسەڵاتدارانی بێباوەڕی گەلەکەی گوتیان.

بەڵام وەکو گوتمان ئەمە ئەوە ناگەیەنێت کە خەڵکە چەوساوە وژێر دەستەکە بێتاوان بوون؛ بەڵکو ئەوانیش بەهۆی پشتگیری کردنیان لەو ستەمکارانە هەمان حوکمی ئەوانیان هەبوو، هەر بۆیە کاتێك خوای گەورە باسی بێباوەڕی وکوفرەکەیان دەکات دەیداتە پاڵ هەموویان ودەفەرموێت: ﴿كَذَّبَتْ عَادٌ﴾(٢). واتە: گەلی عاد باوەڕیان بە پەیامەکانی خوای گەورە نەهێنا، ئیتر دەسەڵاتدار وبێدەسەڵات لێك جیا ناکاتەوە.

٢- شوێنکەوتنی کوێرانەی باب و باپیران ونەریتە دواکەوتوەکانی کۆمەڵگەکانیان: بۆیە کاتێك هود بانگی دەکردن بۆ یەکتاپەرستی وخوا ناسی بەسەرسوڕمانەوە دەیانگوت: ﴿قَالُواْ أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾(٣). واتە: خوای گەورە بۆ ئەوە تۆی ڕەوانە کردوە کە بەتەنها ئەو بپەرستین و واز لەهەموو ئەو پەرستراوانەی تر بهێنین کە باب وباپیرانمان هەتا ئێستا پەرستویانن؟!!- هەرگیز شتی وا ڕونادات- وئەگەریش ڕاست دەکەیت کە ئەگەر لەسەر ئەو کارەمان بەردەوام بین خوای گەورە لەناومان دەبات، ئەوە ئێمە هەر بەردەوام دەبین وتۆیش چیت لەدەست دێت بەسەرمانی بێنە. هودیش لەوەڵامدا پێیان دەفەرموێت: ﴿قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ أَتُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاء سَمَّيْتُمُوهَا أَنتُمْ وَآبَآؤُكُم مَّا نَزَّلَ اللهُ بِهَا مِن سُلْطَانٍ فَانتَظِرُواْ إِنِّي مَعَكُم مِّنَ الْمُنتَظِرِينَ﴾(٤). واتە: ئێوە بەم قسە بێ بنەما وبەڵگانەتان سزای خوای گەورەتان بەسەر

---

١ - سورة الأعراف: الآية (٦٦).

٢ - سورة القمر: الآية (١٨).

٣ - سورة الأعراف: الآية (٧٠).

٤ - سورة الأعراف: الآية (٧١).

خۆتاندا هێناوە، چۆن دەمەدەمێم لەسەر کۆمەڵە ناوێك لەگەڵ دەکەن کە بەخۆتان وباب وباپیرانتان دروستتان کردون وناوتان لێ ناون خودا ودەیانپەرستن؟!!. لەکاتێکدا خوای گەورە ڕێگەی بەپەرستنی ئەوانە نەداوە وپێیشی ڕازی نییە، بۆیە چاوەڕوانی سزای خوای گەورە بن ومنیش لەگەڵ ئێوە چاوەڕوانم.

هود دەیزانی لەدەرئەنجامی ئەم لوتبەرزی وسەرسەختییەیان سزای خوای گەورە زۆر نزیکە لێیانەوە؛ بۆیە کەباسی دەکات ئەوەندە دڵنیاییە لەهاتن ونزیکییەکەی وەك ڕابوردویەك باسی دەکات نەك داهاتوو.

وەباشیش دەیزانی ئەو خودایانەی ئەوان دەیانپەرستن هیچیان بۆ خۆیشیان لەدەست نایەت نەك بۆ ئەمان، وە لەبری ئەوەی ئەوانە بەرنامە بۆ ژیانی ئەمان دابڕێژن، بەپێچەوانەوە ئەمان خۆیان بەرنامەیان بۆ شێوازی پەرستنی ئەوان دادەڕشت.

٣- لوتبەرزی وخۆبەزلزانی تا ئەو ئاستەی کە پێیان وابوو هیچ هێزێك نییە بتوانێت بەرەنگاری ئەوان ببێتەوە ولەناویان ببات؛ بۆیە کاتێك هود هەڕەشەی ئەوەی لێدەکردن کە ئەگەر بەردەوام بن لەسەر بێباوەڕی خۆیان خوای گەورە لەناویان دەبات، بەو پەڕی لەخۆبایی بوونەوە دەیانگوت: ﴿مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ﴾(١). واتە: کێ لە ئێمە بەهێزتر وبەتواناتر ترە، تا بتوانێت سزامان بدات وتۆڵەمان لێبکاتەوە؟!. خوای گەورە دەپرسێت: ئایا ئەوانە نابینن ئەو خوایەی کە ئەوانی دروستکردوە لەنەبوو لەوان بەتواناتر وبەدەسەڵاتترە!!. بەڵام ئەوانە بەد نمەك وبێ وەفا بوون لە بەرامبەر بەخششەکانی خوای گەورە وباوەڕیان بە بەڵگە وپەیامەکانی نەدەهێنا.

٤-تاوانبارکردنی هود بەوەی کەسێکی شێتە وعەقڵی لەدەست داوە: ئەمەیش تۆمەتێکی تر بوو کە بێباوەڕان بۆ هودیان هەڵدەبەست تا خەڵکی باوەڕی پێ نەهێنن، بۆیە بەهودیان دەگوت: ﴿إِن نَّقُولُ إِلاَّ اعْتَرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوَءٍ﴾(٢). واتە: ئێمە پێمان وایە کە هەندێك لەخواکانمان لەسزای ئەو قسانەتدا ئاوایان بەسەر هێناویت وتێکیان داویت.

---

١ - سورة فصلت: الآية (١٥).

٢ - سورة هود: الآية (٥٤).

٥- تاوانبارکردنی هود بەوەی کەسێکی دەستەوسانە وجگە لەقسە هیچی پێ ناکرێت وهیچیشی لەدەست نایە: سەرانی گەلی هود پێیان وابوو کاتێك هود دەڵێت پێغەمبەرم، دەبێت هەرچی ئەوان داوای دەکەن بۆیان جێبەجێ بکات، خۆ ئەگەر نەیکرد ئەوە دیارە کەسێکی درۆزن و دەستەوسانە؛ بۆیە بەهودیان دەگوت: ﴿قَالُواْ يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَن قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ﴾(١). واتە: گوتیان ئەی هود تۆ پیاوێکی بێ دەسەڵاتیت وهیچ موعجیزە وبەڵگەیەکت پێ نییە لەسەر ئەوەی کە پێغەمبەریت، وئێمەیش تەنها بەقسەی تۆ دەست لەخواکانی خۆمان هەڵناگرین، وباوەڕ بەتۆ ناهێنیین.

هەرچەندە ئەوان درۆیان دەکرد کە دەیانگوت هیچ موعجیزە وبەڵگەیەکت نییە؛ چونکە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَتِلْكَ عَادٌ جَحَدُواْ بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْاْ رُسُلَهُ وَاتَّبَعُواْ أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ﴾(٢). واتە: ئەوەتا گەلی عادیش باوەڕیان بەموعجیزە وبەڵگەکانی خوای گەورە نەهێنا وبەگوێی پێغەمبەرەکەیان نەکرد وشوێن قسەی خەڵکانی ستەمکار وسەرسەخت کەوتن. وە پێغەمبەری خوایش ﷺ دەفەرموێت: {مَا مِنَ الأَنْبِيَاءِ مِنْ نَبِيٍّ إِلاَّ قَدْ أُعْطِيَ مِنَ الآيَاتِ مَا مِثْلُهُ آمَنَ عَلَيْهِ الْبَشَرُ}(٣). واتە: هیچ پێغەمبەرێك نییە ئیللا خوای گەورە بایی ئەوەندەبەڵگە وموعجیزە پێداوە کە خەڵکی باوەڕی پێ بهێنن.

بەڵام گرفتی گەلی هود لەوەدا بوو دەیانویست موعجیزەکانی هود لەسەر خواستی ئەوان بێت وهەرچی ئەوان داوای دەکەن ڕاستەوخۆ بۆیان جێبەجێ بکات، بۆیە کە هودیش بۆی نەدەکردن و وەڵامی نەدەدانەوە دەیانگوت تۆ هیچت پێ ناکرێت.

٦- تاوانبارکردنی هود بەوەی پیاوێکی ساویلکە ودرۆزنە: هەموو بێباوەڕان ئەو گرفتەیان لەگەڵ پێغەمبەرانیان بۆ دروست بووە، کە باوەڕیان نەکردووە خوا بەمرۆڤێکی وەکو خۆیاندا پەیامەکانی خۆیان بۆ ڕەوانە بکات؛ بۆیە هەر پێغەمبەرێك ئەمەی بەگەلەکەی گوتبێت یەکسەر تۆمەتبار کراوە بەوەی کەسێکی درۆزنە؛ چونکە ئەوان پێیان وابوو ئەگەر خوای گەورە بیویستایە پەیامی خۆی ئاراستەی ئەوان بکات ئەوە بەفریشتەیەکدا بۆی ڕەوانە دەکردن؛ بۆیە گەلی هودیش دەیانگوت: ﴿قَالَ الْمَلأُ الَّذِينَ كَفَرُواْ

---

١ - سورة هود: الآية (٥٣).

٢ - سورة هود: الآية (٥٩).

٣ - مسلم، صحيح مسلم، ج١، رقم الحديث (٤٠٢)، ص٩٢.

مِن قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ وِإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ﴾(١). واتە: سەرانی بێباوەڕی گەلەکەی هود دەیانگوت: ئێمە دەبینین تۆ پیاوێکی ساویلکە وگێلیت- وشایەنی ئەوە نیت ببیە پێغەمبەر- ودڵنیایشین لەوەی درۆ بەدەم خوای گەورەوەوە دەکەیت کە دەڵێیت منی بۆ لای ئێوە ڕەوانە کردوە.

لەبەرامبەر ئەم هەموو بێڕێزی وسوکایەتیانەیاندا ولەکاتێکدا هود باش دەزانێت کە ئەوان لەهەموو کەس گێل تر ونەزان ترن؛ بەڵام دانابەزێتە ئاستی ئەوان ولەوەڵامدا وبەزمانێکی زۆر شیرین پێیان دەفەرموێت: ﴿قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ﴾(٢). واتە: ئەی گەلەکەم من کەسێکی گێل وساویلکە نیم بەڵکو من پەیامبەری پەروەردگاری جیهانیانم بۆ لای ئێوە و دڵسۆزانە وڕاستگۆیانە پەیامەکانی خوای گەورەتان پێ ڕادەگەیەنم. دواتر بۆ ڕوونکردنەوەی ئەو تێڕوانینە نا بەجێیەیان پێیان دەفەرموێت: ﴿أَوَعَجِبْتُمْ أَن جَاءكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ﴾(٣). واتە: ئەوەتان بەلاوە سەیرە وتەنها ڕەخنەتان ئەوەیە کە خوای گەورە پەیامەکانی خۆی بەپیاوێکی وەکو خۆتاندا ڕەوانە کردوە تا ئاگادارتان بکاتەوە؟!!.

ئەمە هەموو ئەو هەڵوێست وبەڵگانە بوون کەگەلی عاد وەڵامی پەیامی پێغەمبەر هودیان پێ دەدایەوە و وەك دەبینین ئەمانیش هیچ ڕەخنەیەکی بابەتییانەیان لە پەیامەکەی هود نەبووە وهەموو ڕەخنەکانیان خۆی لەقسەی ناشیرین وسوکایەتی پێکردن وهەندێك شتی لاوەکی و شەخسیدا بینیوەتەوە وهیچی تر.

---

١ - سورة الأعراف: الآية (٦٦).

٢ - سورة الأعراف: الآيتان (٦٧- ٦٨).

٣ - سورة الأعراف: الآية (٦٩).

تەوەری چوارەم: دوا هەڵوێستی گەلی عاد وتۆڵە وسزای خوای گەورە:

دوا هەڵویستی گەلی عاد بریتی بوو لەسووربوون لەسەر بێباوەڕی و بەگژاچونەوەی هود وهەوڵەکانی لەپێناو باوەڕهێنانی ئەواندا، قورئانی پیرۆز لەچەند دیمەنێکدا دوا هەڵوێستەکانی گەلی عادمان بۆ وێنا دەکات ودەفەرموێت: ﴿قَالُوا سَوَاء عَلَيْنَا أَوَعَظْتَ أَمْ لَمْ تَكُن مِّنَ الْوَاعِظِينَ إِنْ هَذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ﴾(١). واته: گوتیان چیتر خۆت هیلاك مەکە چونکە ئامۆژگاریمان بکەیت یان نا بەلامانەوە چوون یەکە وئێمە بەگوێت ناکەیت وباوەڕت پێ ناهێنین وئەوەیش کە ئێمەی لەسەرین – لەپەرستنی ئەوبتانە ودروستکردنی ئەو کۆشك وتەلارانە وستەم وتۆڵە بەتین وبەقینانە- ئەمە ڕەوشتی باب وباپیرانمانە وهەرگیز دەستبەرداریان نابین وسزایش نادرێین لەسەریان. لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێت: ﴿قَالُوا أَجِئْتَنَا لِتَأْفِكَنَا عَنْ آلِهَتِنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾(٢). واته: گوتیان تۆ بۆ ئەوە هاتویت کە ئێمە لە خواکانمان بکەیت- وئێمەیش هەرگیز بەگوێت ناکەیت- جا ئەگەر ڕاست دەکەیت وپێغەمبەریت چیت پێ دەکرێت لەسزای خوای گەورە بەسەرمانی بێنە.

هودیش لەوەلامی ئەوەی کە داوای سزای خوای گەورەی لێ دەکەن پێیان دەفەرموێت:﴿قَالَ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِندَ اللَّهِ وَأُبَلِّغُكُم مَّا أُرْسِلْتُ بِهِ وَلَكِنِّي أَرَاكُمْ قَوْماً تَجْهَلُونَ﴾(٣). واته: خوای گەورە بەتەنها خۆی دەزانێت کە کەی وچۆن سزاتان دەدات، من تەنها ئەوەندەم لەسەرە کەپەیامەکانی ئەوتان پێ ڕابگەیەنم؛ بەڵام من دەبینم ئێوە خەڵکانێکی زۆر نەفامن کە لەبری ئەوەی باوەڕ بهێنن پەلە لەهاتنی سزای خوای گەورە دەکەن.

لە کۆتاییدا و پاش ئەوەی هود لەباوەڕهێنانی گەلەکەی بێ هیوا دەبێت، لەدوا قسە ودوا پەیامیدا پێیان دەفەرموێت: ﴿قَالَ إِنِّي أُشْهِدُ اللهِ وَاشْهَدُواْ أَنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ مِن دُونِهِ فَكِيدُونِي جَمِيعاً ثُمَّ لاَ تُنظِرُونِ إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ رَبِّي وَرَبِّكُم مَّا مِن دَآبَّةٍ إِلاَّ هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ﴾(٤). واته: فەرمووی من خواتان لێ بەشایەت دەگرم وخۆشتان

---

١ – سورة الشعراء: الآيات (١٣٦-١٣٨).

٢ – سورة الأحقاف: الآية (٢٢).

٣ – سورة الأحقاف: الآية (٢٣).

٤ – سورة هود: الآيات (٥٤-٥٦).

شایەتن کەمن — پەیامەکانی خوای گەورەم پێ ڕاگەیاندون و ئەستۆ پاکم لەو بت وبێباوەڕییانەی کە کردوتانن، وە من جگە لەخوای گەورە - حیساب نەبۆ خۆتان ونەبۆ خواکانتان ناکەم و- هەرچیتان دژ بەمن لەدەست دێت بێ منەت بن وبەبێ دوو دڵی ئەنجامی بدەن، من پەنام بەخوای گەورەی خۆم وئێوەیش گرتوە، ئەو خوایەی کە زیندەوەرێك لەو بوونەوەرەدا نییە ئیللا چارەنووسی بەدەستی ئەوەو وئێوەیش چەند خۆتان بەگەورە بزانن لەئاست دەسەڵاتی پەروەردگاری من تەنها زیندەورێکن وهیچی ترنا-، وبەتەنها ڕێگە وڕێبازی پەروەردگاری من ڕاستە.

بەڕێزان سەرنج بدەن ئەم قسانەی هود عیززەت وغیرەتی لێ دەبارێت و ئەوە دەردەخات کە چەند وەختە بەزمانی شیرین قسەیان لەگەڵ دەکات لەبەر بێ غیرەتی نییە؛ بەڵکو تەنها لەبەر بەرژەوەندی بانگەوازەکەی و لەخەمی ئەواندا بووە؛ بەڵام دواتر کە بۆی دەرکەوتوە ئەوانە هەر مل نادەن وسەرکێشی دەکەن، ئابەو زوبانە پڕ لەغیرەت و عیزەتی نەفسەوە قسەی لەگەڵ کردون وبێ باکی خۆی نیشان داون.

لەپاش کۆتاییهاتنی هەوڵەکانی هود وگەیشتینی بانگەوازەکەی بەبنبەست، ئەوجا خوای گەورە سزای خۆی لەو گەلە ستەمکارە دەخاتە کار وبەهەمان دەردی گەلی نوح قات وقڕیان دەکات.

پێشەوا ئەحمەد لە موسنەدەکەیدا فەرمودەیەکمان دەربارەی دوا ڕۆژەکانی گەلی عاد بۆ دەگێڕێتەوە ودەڵێت: جارێکیان پیاوێك دێتە خزمەت پێغەمبەری خوا ﷺ ودەڵێت: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ دەگێڕنەوە خوای گەورە — کاتێك ویستی گەلی عاد لەناو ببات- ماوەیەکی زۆر بارانی لێ گرتنەوە، تا هانایان برد بۆ پیاوێکیان کە ناوی قەیل بوو، داوایان لێکرد کە بڕواتە لای کەعبە ولەوێ بپاڕێتەوە بەڵکو خوای گەورە بارانیان بۆ ببارێنێت — ئەمەیش بەڵگەیە لەسە ئەوەی کە ئەمانە باوەڕیان بەخوا هەبووە بەڵام یەکتا پەرست نەبوون- ئەویش کە دەڕوات لەسەر ڕێی خۆی لادەداتە لای پیاوێك کە ناوی موعاویەی کوڕی بەکرە وکەسێکی خانەدان ودەستڕۆیشتوو دەبێت و یەك مانگ نوێنەرەکەی عاد لای خۆی گل دەداتەوە وخزمەتێکی زۆری دەکات وهەموو ڕۆژێك مێزی خواردنەوەی بۆ دەڕازێنێتەوە ودوو کەنیزەکی دەبێت گۆرانی بۆ دەڵێن وسەمای بۆ دەکەن وئەوەندەی

خزمەت دەکەن لەبیری دەچێتەوە کەبۆچی هاتووە، تا وای لێ دێت موعاویە میوانداریيەکەی لەسەر قورس دەبێت؛ بۆیە ژیرانە کەنیزەکەکانی ڕادەسپێرێت کە لەڕێگەی گۆرانییەوە تێی بگەیەنین کە ئەو بۆ ئەم بەزمە نەهاتووە کەلێرە پاڵ بداتەوە وئابەم شێوەیە بخوات وبخواتەوە وڕابوێرێت، ئەم گەلێك هەیە چاوەڕێی دەکات، ئێوارە ئافرەتەکان بەگۆرانییەوە ئەوە دەدەن بەگوێیدا، ئەوجا کابرا دێتەوە خەیاڵی کەئەم بۆچی هاتووە ودەچێتە لای چیاکانی مەهرە وهاوار دەکات ودەڵێت: خوای گەورە تۆ خۆت باشتر دەزانیت من نەهاتومەتە ئێرە تا چارەسەری نەخۆشێك بکەم، یان زیندانییەك ئازاد بکەم، خوای گەورە ئەو باران وبەرەکەتەی کە بۆ عادت دەباراند بۆیان ببارێنەوە، لەو کاتانەدا کۆمەڵێك هەوری ڕەش بەری ئاسمان دەگرن ولەناو هەورەکەوە بانگ لە قەیل دەکرێت: کام هەورەیانت دەوێت بۆ عاد ئەوەیان هەڵبژێرە، ئەویش ئاماژە بەهەورێکی ڕەشیان دەکات- کە بەگومانی خۆی لەهەموویان زیاتر بارانی پێوەیە- لەناو هەورەکەوە دەنگێك بانگی دەکات وپێی دەڵێت: ئەو هەورە بۆ تۆ کە با وئاگری سوتێنەری پێوەیە وهەموو گەلی عاد لەناو دەبات وڕیشە کێش دەکات. دواتر پیاوەکە دەڵێت: - ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ - ئەوەی من بیستومە هەر هێندەی دەمی ئەو مستیلەیەی پەنجەم خوای گەورە دەرگای بای لێکردونەتەوە، وئا بەو شێوەیەگەلی عادی پێ قڕ کردوە(١).

خوای گەورەیش لە قورئاندا باسی دواساتەکانی ئەو دیمەنەمان بۆ دەکات ودەفەرمویێت: ﴿فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضاً مُّسْتَقْبِلَ أَوْدِيَتِهِمْ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُّمْطِرُنَا بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُم بِهِ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾(٢). واتە: کاتێك سزای خوای گەورەیان لێ کەوتە کار بینیان هەورێك وەك تارماییەکی ڕەشی گەورە ڕووی ئاسمانی گرتوە وڕووە و شیو ودۆڵەکانی ئەوان دێت، - کەبینیان دڵیان خۆش بوو لەماڵەکانیان هاتنە دەرەوە وبەرەو پێشوازی هەورەکە چوون و- گوتیان: ئەو تارماییە هەورە وبارانی پێیە وزەوی وکانییەکانمان دەژیێنێتەوە، هودیش لەوەڵامدا فەرمووی: نەخێر ئەوە هەوری باران نییە؛ بەڵکو ئەوە ئەو سزایەیە کە پەلەی هاتنیتان دەکرد، ئەوە بایەکە سزایەکەی توندی پڕ لە ئازاری پێوەیە.

---

١ - الإمام أحمد، المسند، ج٣، رقم الحديث (١٥٩٩٦). وقال شعيب الأرنؤوط في تخريجه: إسناده حسن، ص٤٨٢.

٢ - سورة الأحقاف: الآية (٢٤).

بەڕێزان: مەگەر خوای گەورە بەتەنها خۆی بزانێت ئەو بایە چی وچۆن بووە ووەك خۆی دەفەرمویێت: ﴿كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ﴾(١). واتە: گەلی عاد باوەڕیان بە پەیام وپێغەمبەرەکەی ئێمە نەهێنا، ئەوجا ئێمە چ سزا و بەڵایەکمان بۆ ناردن وبەسەر هێنان!!.

دواتر خوای گەورە لەهەندێك ئایەتی تردا ئاماژە بەوردەکارییەکانی سیفەتەکانی ئەو سزایە دەکات، کەبایەك بووە لێوان لێو بووە لە سزا وپێنج سیفەتی کاولکاری هەبووە ئەوانیش: (تدمیر، صرصر، عقیم، صاعقە، عاتیە) یە:

بۆ نموونە لەسورەتی ئەحقافدا بە (تدمیر) وەسفی دەکات ودەفەرمویێت: ﴿تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا فَأَصْبَحُوا لَا يُرَى إِلَّا مَسَاكِنُهُمْ كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ﴾(٢). واتە: بەفەرمانی خوای گەورە ئەو بایە لەهەرچی بدایە تێکی دەشکاند وتەفر وتونای دەکرد تاوای لێکردن کە جگە لە خانووماڵەکانیان زیندەوەرێکت لەشارەکەیاندا بەرچاو نەدەکەوت،وئابەو شێوەیە سزای تاوانباران دەدەین.

دیارە ئەمە قۆناغی یەکەمی هاتنی سزاکەیە کە باکە هاتووە خۆڵ ولمێکی زۆری بیابانی لەگەڵ خۆی هێناوە وکردویێتی بەسەریانا تاوای لێهاتوە هەموویان هەر بەزیندووی بوون بەژێر خۆڵەوە، وخۆڵەکە تاساندوونی.

لەشوێنێکی تر ولەقۆناغێکی تری سزاکەدا خوای گەورە بە (صرصر) وەسفی باکە دەکات ودەفەرمویێت: ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحاً صَرْصَراً فِي أَيَّامٍ نَّحِسَاتٍ لِّنُذِيقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَى وَهُمْ لَا يُنصَرُونَ﴾(٣). واتە: ئێمە بۆ ماوەی چەند ڕۆژێك بایەکی ساردمان بۆ ناردن -کە ڕێژەی ساردیەکەی دەگەیشتە پلەی سوتان وڕەشکردنەوەی ئێسکەکانیان- ولەهەمان کاتدا لورەیەکی سامناکیشی هەبوو، ، تا هەر لەودنیا ئازار وئەشکەنجەی ڕسواییان پێ بچێژین و ئازار وئەشکەنجەی دواڕۆژیشیان ڕیسواکارانە تر دەبێت وکەسیش نییە بتوانێت سزای خوایان لێ گل بداتەوە، یان لەسەریان سووك بکات.

---

١ - سورة القمر: الآية (١٨).

٢ - سورة الأحقاف: الآية (٢٥).

٣ - سورة فصلت: الآية (١٦).

وە دەفەرمویێت: ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحاً صَرْصَراً فِي يَوْمِ نَحْسٍ مُّسْتَمِرٍّ تَنزِعُ النَّاسَ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ مُّنقَعِرٍ﴾(١). واتە: ئێمە لەرۆژێكی پڕ لەنەگبەتی ونەهامەتیدا بایەكی ساردمان بۆ ناردن كە لورەیەكی سامناكی هەبوو وئەوەندە توند بوو كە لێی دەدان دەیبردن بەئاسماندا وپاشان فڕێی دەدانە خوارەوە وهەموو ناوسك وهەناویان دەردەپەڕیە دەرەوە و وەكو قەدی خورمای هەڵكەندراوی هەڵكۆڵراوی لێدەكردن. دیارە لەم قۆناغەدا باكە جارێكی تر لەژێر خۆڵەكەوە هەڵیگرتوون وبردوونی بەئاسماندا، ودواتر لەبەرزاییەكی زۆرەوە بەری داونەتەوە، تا بەو شێوەیەی لێكردون كە ئایەتەكە باسی دەكات.

لەسورەتی زاریاتیشدا بە (عقیم) ناوی دەبات ودەفەرمویێت: ﴿إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ مَا تَذَرُ مِن شَيْءٍ أَتَتْ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلَتْهُ كَالرَّمِيمِ﴾(٢). واتە: ئێمە بایەكی بێ خێری لەناوبەرمان بۆ ناردن كە لەهەرچی بدایە لەت وپەتی دەكرد وبێ كەڵكی دەكرد.

لەسورەتی فوصصیلەتدا بە (صاعقە) ناوی دەبات ودەفەرمویێت: ﴿فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِّثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ﴾(٣). واتە: ئەی موحەممەد ئەگەر ئەوانە پشتیان هەڵكرد وبەدەم بانگەوازەكەتەوە نەهاتن، ئەوە پێیان بڵێ: من لەسزای خوای گەورە ئاگادارم كردونەتەوە كە بروسكەیەكی وەكو بروسكەكەی گەلی عاد یان ثەمودتان بۆ ڕەوانە بكات. ئەمەیش ئەوە دەردەخات كە ئەوبایە هەور وبروسكەی سامناكیشی لەگەڵ بووە.

لەسورەتی حاققەدا خوای گەورە بە (عاتیة) ناوی دەبات ودەفەرمویێت: ﴿وَأَمَّا عَادٌ فَأُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ حُسُوماً فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ﴾(٤). واتە: سەبارەت بەگەلی عادیش بە بایەكی ساردی توند وسەخت وسەخت وسنوورشكێن لەناومان بردن، كە حەوت شەو وهەشت ڕۆژ بەردەوام بوو لەسەریان، تا وای لەدانیشتوانی ئەو شارەكرد دەتگوت قەدی خورمان هەڵكێشراو وفڕێ دراون.

---

١ - سورة القمر: الآيتان (١٩-٢٠).

٢ - سورة الذاريات: الآيتان (٤١-٤٢).

٣ - سورة فصلت: الآية (١٣).

٤ - سورة الحاقة: الآيتان (٦-٧).

پێغەمبەری خوایش ﷺ لە فەرموودەیەکدا ولە وەسفی ئەو بایەی کە گەلی عادی لەناو بردوە ودەفەرموێت: {أُهْلِكَتْ عَادٌ بِالدَّبُورِ}[1]. واتە: خوای گەورە عادی بەبایەك لەناو برد کە - لەبەشی ڕۆژئاوای مەککەوە هەڵدەکات- وپێی دەگوترێت دەبور.

لەژێر ڕۆشنایی ئەم دەقانەدا بۆمان دەردەکەوێت کە ئەو بایە گەردەلولێکی وێرانکاری، توندی، زۆر ساردی، تێکەڵ بە بروسکە ودەنگێکی گەورە بووە وبۆماوەی حەوت شەو وهەشت ڕۆژ بەردەوام بووە لەسەریان ولەچەند قۆناغێکدا وبە ئازار وئەشکەنجەیەکی زۆرەوە لەبنی هێناون ولەناوی بردوون.

بەڵام هود ویاوەرانی ئەوانە خوای گەورە بەویستی خۆی ڕزگاری کردون و بچوکترین ناڕەحەتی ئەو سزایەیان نەبینیوە، ئیتر شێوازی ئەو ڕزگارکردنە چۆن بووە مەگەر هەر خوای گەورە بۆ خۆی بیزانێت، ئەوەتا خوای گەورە لە قورئاندا دەربارەی ڕزگارکردنی ئەوان لەسورەتی هودا دەفەرموێت: ﴿وَلَمَّا جَاء أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُوداً وَالَّذِينَ آمَنُواْ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَنَجَّيْنَاهُم مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ﴾[2]. واتە: کاتێك سزا وبەڵای ئێمە لەگەلی عاد کەوتە کار بەسۆز وبەزەیی خۆمان هود وباوەڕدارانی هاوەڵیمان ڕزگارکرد ولەو ئازار وئەشکەنجە سەختە دەربازمان کردن.

لەسورەتی ئەعرافیشدا و هەر دەربارەی ڕزگارکرنی هود و هاوەڵانی خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَأَنجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُواْ بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُواْ مُؤْمِنِينَ﴾[3]. واتە: ئێمە بەسۆز وبەزەیی خۆمان هود وباوەڕدارانی هاوەڵیمان ڕزگار کرد وئەوانەمان قڕ کرد کەباوەڕیان بەفەرمووده وبەڵگەکانی ئێمە نەبوو، ئەوانە باوەڕدار نەبوون.

سەرەڕای ئەو سزا جەستەییە سەختەیش خوای گەورە سزایەکی تری ڕۆحی سەختتریان دەدات ودەفەرموێت: ﴿وَأُتْبِعُواْ فِي هَـذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ أَلا إِنَّ عَاداً كَفَرُواْ رَبَّهُمْ أَلاَ بُعْداً لِّعَادٍ قَوْمِ هُودٍ﴾[4]. واتە: هەر لە دونیا ولەپاش لەناو بردنیشیان بەر نەفرەتی

---

[1] ١ - البخاري، صحيح البخاري، ج٢، رقم الحديث (١٠٣٥)، ص٣٣. مسلم، صحيح مسلم، ج٣، رقم الحديث (٢١٢٤)، ص٢٧.

[2] ٢ - سورة هود: الآية (٥٨).

[3] ٣ - سورة الأعراف: الآية (٧٢).

[4] ٤ - سورة هود: الآية (٦٠).

خوای گەورە وفریشتەکان وهەموو ئوممەتانی پاش خۆیان کەوتن وله دواڕۆژیشدا بەهەمان شێوە بەنەفرەت دەبن؛ چونکە گەلی عاد باوەڕیان بە پەروەردگاری خۆیان نەهێنا؛ بۆیە دووری ونەفرەت بۆگەلی عادی گەلی هود.

کاتێکیش خوای گەورە بەسەرهاتەکەیان بۆ قورەیش وئێمە دەگێڕێتەوە دەفەرموێت: ﴿وَلَقَدْ مَكَّنَّاهُمْ فِيمَا إِن مَّكَّنَّاكُمْ فِيهِ وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعاً وَأَبْصَاراً وَأَفْئِدَةً فَمَا أَغْنَى عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَا أَبْصَارُهُمْ وَلَا أَفْئِدَتُهُم مِّن شَيْءٍ إِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾(١). واتە: هێز ودەسەڵات وتوانایەك كە بە ئەوانمان دابوو بە ئێوەمان نەداوە، توانای بیستن وبینین وژیری وزانینیشمان پێ دابوون؛ بەڵام ئەوانە باوەڕیان بەپەیام وپێغەمبەر وبەڵگەکانی خوای گەورە نەهێنا وسوودیان لەو توانای بیستن وبینین و ژیرییە نەبینی و بۆ کاری چاکە بەکاریان نەهێنا، تا ئەو سزایەی گاڵتەیان پێ دەکرد قڕی کردن ولەناوی بردن.

سزای گەلی عاد ئەوەندە سەخت وبەتین بوو پێغەمبەری خوا ﷺ لەسەردەمی خۆیدا وپاش ئەو هەموو ماوەیە، کاتێك هەور یان بای دەبینی لەترسان ڕەنگی تێك دەچوو، وەترسێکی زۆری لێدەنیشت تا باران نەبارایایە یان باکە نەوەستایە هێور نەدەبووەوە، خاتوو عائیشە لەفەرموودەیەکدا بۆمان دەگێڕێتەوە ودەفەرموێت: (كَانَ إِذَا رَأَى غَيْمًا أَوْ رِيحًا عُرِفَ ذَلِكَ فِي وَجْهِهِ. فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَرَى النَّاسَ إِذَا رَأَوُا الْغَيْمَ فَرِحُوا. رَجَاءَ أَنْ يَكُونَ فِيهِ الْمَطَرُ، وَأَرَاكَ إِذَا رَأَيْتَهُ عَرَفْتُ فِي وَجْهِكَ الْكَرَاهِيَةَ؟!. قَالَتْ: فَقَالَ: {يَا عَائِشَةُ مَا يُؤَمِّنُنِي أَنْ يَكُونَ فِيهِ عَذَابٌ؟! قَدْ عُذِّبَ قَوْمٌ بِالرِّيحِ، وَقَدْ رَأَى قَوْمٌ الْعَذَابَ فَقَالُوا: ﴿هَذَا عَارِضٌ مُمْطِرُنَا﴾..}(٢).. واتە: واتە: کاتێك پێغەمبەری خوا ﷺ با یان هەوری دەبینی بەشێوەیەك ترسی لێ دەنیشت ورەنگی دەگۆڕا کە بەدەموچاوییەوە دیار بوو. منیش پێم گوت: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ من دەبینم خەڵکی کە هەور دەبینن دڵخۆش دەبن، بەهیوای ئەوەی کە بارانیان بۆ بباریێت، بەڵام من دەبینم کە تۆ هەور دەبینیت بەدەموچاوتدا دیارە کە ناڕەحەت دەبیت. پێغەمبەری خوا ﷺ لە وەڵامدا فەرمووی: ئەی عائیشە چی دڵنیام بکاتەوە لەوەی کە ئەو

---

١ - سورة الأحقاف: الآية (٢٦).

٢ - مسلم، صحيح مسلم، ج٣، رقم الحديث (٢١٢٣)، ص٢٦.

هەورە یان بایە سزای خوای گەورە نییە؟! چونکە خوای گەورە گەلێکی بە با سزا داوە ولەناو بردوە وئەو گەلەیش کە ئازار وئەشکەنجەی خوای گەورەیان بینی لە دوورەوە وایان دەزانی هەوری بارانە وگوتیان: ئەو هەورە بارانمان بۆ دەبارێنێت.

زانایان دەفەرموون هود پاش لەناوچوونی گەلەکەی سەد وپەنجا سالْ ژیاوە وپاشان کۆچی دوایی کردوە(١).

بەم شێوەیە ولەقۆناغێکی تری ژیانی مرۆڤایەتیدا خوای گەورە سزای خۆی لەگەلێکی تر دەخاتە کار وکۆتایی بەژیان وژیار ولوتبەرزی و ستەمکارییان دەهێنێت ودەیانکاتە وانەیەك بۆ مێژوو وبۆ سەرجەم گەلانی تری دونیا.

---

١ - القرطبي، الجامع لأحكام القرآن، ج١٦، ص٢٠٧.

باسی شەشەم

بەسەرهاتی صالح پێغەمبەر (درودی خوای لەسەر)

پاش ماوەیەکی کەم لە لەناوچوونی گەلی عاد گەلێکی تری سەرسەخت ڕێوشوێنی ئەوان دەگرنەبەر ودیسانەوە سەر دەکەنەوە خوا نەناسی وبت پەرستی وپەند وئامۆژگاری لەئەزموونی گەلانی نوح وعاد وەرناگرن؛ بۆیە خوای گەورە بۆ ئەوانیش پێغەمبەرێکیان لەخۆیان بۆ ڕەوانە دەکات کە ناوی صالحە.

وسەبارەت بە بەسەرهاتی صالحیش لەگەل گەلەکەی هەوڵدەدەین لەم چەند تەوەرەی خوارەوەدا تیشکی بخەینە سەر:

تەوەری یەکەم: کەسایەتی صالح پێغەمبەر- درودی خوای لەسەر- وگەلەکەی .

تەوەری دووەم: ڕەوانەکردنی صالح وهێڵە گشتیەکانی بانگەوازەکەی.

تەوەری سێیەم: هەڵوێست و وەڵامی گەلی ثەمود.

تەوەری چوارەم: داخوازی بێباوەڕان ودواهەڵوێستیان.

تەوەری پێنجەم: تۆڵە وسزای خوای گەورە ودوارۆژی ستەمکاران.

تەوەری یەكەم: كەسایەتی صالح پێغەمبەر- درودی خوای لەسەر- وگەلەكەی:

صالح پێغەمبەر نۆ جار ناوی لەقورئاندا هاتووە وناوی صالحی كوڕی عەبیلی كوڕی ئاسەفی كوڕی شالخی كوڕی عەبیلی كوڕی جاپری كوڕی ئیرەمی كوڕی سامی كوڕی نوحە، بەم پێیەیش صالح وهود لە ڕەچەڵەكدا ئامۆزای یەكن وبەپێنج پشت دەگەنەوە سەر ئیرەمی كوڕی سامی كوڕی نوح وبە حەوت پشتیش دەگەنەوە سەر نوح پێغەمبەر⁽¹⁾.

ئەو گەلەیش كە صالحیان بۆ ڕەوانە كرابو گەلی ثەمود بوون وئەمانیش لە ڕەچەڵەكدا ئامۆزای گەلی عاد بوون وبەناوی باپیریان ثەمودی كوڕی جاپری كوڕی ئیرەمەوە ناونرابوون ولە نیمچە دوورگەی عەرەب ولەخاكی حیجاز ولەناوچەی حیجر نیشتەجێ بوون وتا ئێستا شوێنەواری شارەكانیان هەر ماوە وبە شارەكانی صالح بەناوبانگە ودەكەوێتە نێوان تەبوەك وشاری مەدینەوە.

گەلی ثەمودیش هاوشێوەی گەلی عاد خاوەن هێز وتوانایەكی بەرچاو بوون وشارستانییەتێكی گەورەیان بۆ خۆیان پێكەوە نابوو، تەنانەت زانایان دەفەرموون كە هەزارو پێنج سەد شاریان لەشاخ داتاشیبوو، خوای گەورەیش كەباسی هێز وتوانایان دەكات دەفەرموێت: ﴿وَثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ﴾⁽²⁾. واتە: ئەو ثەمودەی كە شاخیان دەبڕی ودەكۆڵی ودەیانكردە شار لەو شیوانەدا.

بەڵام بەداخەوە شارستانییەتەكەی ئەمانیش شارستانییەتێكی لاسەنگ بوو؛ چونكە خوای گەورەی تێدا لەبیر كرابوو، وەڕێبازی خواناسی تێدا شێوێنرابوو، وە خەڵكی بۆ جارێكی تر چووبونەوە سەر ڕێچكەی بتپەرستی وخراپەكاری؛ هەربۆیە خوای گەورە صالح پێغەمبەری لەخۆیان بۆ ڕەوانە كردن تا بیانگێڕێتەوە سەر ڕێبازی خواناسی ویەكتاپەرستی.

---

١ - إبن عاشور، التحرير والتنوير، ج٨، ص٢١٦.

٢ - سورة الفجر الآية (٩).

تەوەری دووەم: ڕەوانەکردنی صالح وهێڵە گشتییەکانی بانگەوازەکەی:

خوای گەورە دەربارەی ڕەوانە کردنی صالح بۆ گەلەکەی هاوشێوەی هود پێغەمبەر لە دوو شوێنی جیادا لە قورئاندا دەفەرموێت: ﴿وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحاً﴾(١). واتە: ئێمە بۆ گەلی ثەمود صالحی برایانمان ڕەوانە کرد.

وە لەشوێنێکی تردا دەفەرموێت: ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحاً أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ فَإِذَا هُمْ فَرِيقَانِ يَخْتَصِمُونَ﴾(٢). واتە: ئێمە بۆ لای گەلی ثەمود صالحی برایانمان ڕەوانە کرد وپێی ڕاگەیاندن کە تەنها خوای گەورە بپەرستن، کەچی ئەوان بوون بە دوو دەستەو تاقمەوە وناکۆکی کەوتە نێوانیانەوە.

وە دەربارەی هەڵوێستی گەلەکەی بەرامبەر بانگەوازەکەی دەفەرموێت: ﴿كَذَّبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلِينَ﴾(٣). وە دەفەرموێت: ﴿كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِالنُّذُرِ﴾(٤). واتە: گەلی ثەمود پێغەمبەرانی خوای گەورەیان بەدرۆزن لەقەڵەم دا وباوەڕیان پێ نەهێنان. وە دەفەرموێت: ﴿وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَى عَلَى الْهُدَى﴾(٥). واتە: سەبارەت بەگەلی ثەمودیش ئێمە هەموو هۆکارێکی هیدایەتمان پێ بەخشیبوون؛ بەڵام خۆیان کوێری وتاریکی نەفامییان هەڵبژارد وپێ باشتربوو. وە دەفەرموێت: ﴿وَلَقَدْ كَذَّبَ أَصْحَابُ الْحِجْرِ الْمُرْسَلِينَ وَآتَيْنَاهُمْ آيَاتِنَا فَكَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ وَكَانُوا يَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتاً آمِنِينَ﴾(٦). واتە: بێ گومان دانیشتوانی ناوچەی حیجر پێغەمبەرانی خوایان بەدرۆزن لەقەڵەم دا وباوەڕیان پێ نەهێنان وئێمە بەڵگەو موعجیزەی زۆر ڕوونمان بۆ ڕەوانە کردن؛ بەڵام ئەوان پشتیان تێکرد وباوەڕیان پێ نەهێنا وکاروپیشەیان ئەوە بوو کە شاخیان دەکۆڵی ودەیانکردە ماڵ.

سەبارەت بە هێڵە گشتیەکانی بانگەوازەکەی صالح دەتوانین لەم چەند خاڵەدا کۆیان بکەینەوە:

---

١ - سورة الأعراف: الآية (٧٣). سورة هود: الآية (٦١).

٢ - سورة النمل: الآية: (٤٥).

٣ - سورة الشعراء: الآية (١٤١).

٤ - سورة القمر: الآية (٢٣).

٥ - سورة فصلت: الآية (١٧).

٦ - سورة الحجر: الآية (٨٠).

١- جەخت کردنەوە لەسەر ئەوەی ئەم نێردراوی خوای گەورەیە وڕاستگۆیانە ئەوەی خوای گەورە پێی دەفەرموێت ئەوەیان پێ ڕادەگەیەنێت وپێیان دەفەرموێت: ﴿إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ﴾(١). واتە: من پەیامبەرێکی ڕاستگۆم وهەرچی خوای گەورە پێم دەفەرموێت ئەوەتان پێ ڕادەگەیەنم.

٢- هەوڵدان بۆ گەڕانەوەی گەلەکەی بۆ سەر ڕێبازی خوا ناسی ویەکتاپەرستی: بۆیە صالح بەردەوام پێی دەفەرموون: ﴿قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُواْ اللّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَـهٍ غَيْرُهُ﴾(٢). واتە: ئەی گەلەکەم بەتەنها خوا بپەرستن، و جگە لەو خوایەکی ترتان نییە شایەنی پەرستن بێت. وەدەیفەرموو: ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ﴾(٣). واتە: لەخوا بترسن وبەگوێی من بکەن وشوێنی پەیامەکەی من بکەون.

٣- نواندنی ئەو پەڕی دڵسۆزی بۆ گەلەکەی ونیازپاکی لەهەر مەرامێکی تر کە لە پشت بانگەوازەکەیەوە بێت: بۆیە هاوشێوەی نوح وهود خوای گەورە لە دڵسۆزی وخەمخۆری بۆ گەلەکەی بەبرا ناوی دەبات ودەفەرموێت: ﴿إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ صَالِحٌ أَلَا تَتَّقُونَ﴾(٤). واتە: کاتێك صالحی برایان پێی گوتن ئایا لەخوا ناترسن. هەر لەم ڕوانگەیەوە صالحیش هەر کات بانگی گەلەکەی کردبێت بە: ﴿يَا قَوْمِ﴾ واتە: ئەی گەلەکەم، بانگی دەکردن وبۆ ئەوەیشی گەلەکەی لەنیازپاکی خۆی دڵنیا بکاتەوە، هەمیشە پێی دەگوتن: ﴿وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾(٥). واتە: من هیچ کرێ وپاداشتێك لەئێوە داوا ناکەم، پاداشتی پاداشتی من تەنها لای پەروەردگاری جیهانیانە.

٤- وەبیرهێنانەوەی بەخششەکانی خوای گەورە لەسەریان: تا بزانن کە ئەو دەسەڵات وتوانایەی کە هەیانە هی خوای گەورەیە وئەو پێی بەخشیون وئەگەر بیانەوێت بەردەوام بێت دەبێت بگەڕێنەوە بۆ لای خوای گەورە وسوپاسی ئەوی لەسەر بکەن. بۆیە پێی دەفەرموون: ﴿وَاذْكُرُواْ إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاء مِن بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ فِي الأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِن سُهُولِهَا قُصُوراً

---

١ - سورة الشعراء: الآية (١٤٣).

٢ - سورة الأعراف: الآية (٧٣). سورة هود: الآية (٦١).

٣ - سورة الشعراء: الآيتان (١٤٤) و (١٥٠).

٤ - سورة الشعراء: الآية (١٤٢).

٥ - سورة الشعراء: الآية (١٤٥).

وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتاً فَاذْكُرُواْ آلاء اللهِ وَلاَ تَعْثَوْا فِي الأَرْضِ مُفْسِدِينَ﴾(١). واتە: بیر بکەنەوە چۆن خوای گەورە ئێوەی هەڵبژاردوە وکردونی بەجێنشین ومیراتگری گەلی عاد وزەوی بۆ دابین وفەراهەم کردون، لەدەشتەکانی کۆشك وباڵەخانەی گەورە دروست دەکەت ولەشاخەکانیشی ماڵ وخانوو دەکۆڵن، دەی بیر لە بەخششەکانی خوای گەورە بکەنەوە وخراپە وبێباوەڕی لەزەویدا بڵاو مەکەنەوە.

وەپێی دەفەرموون: ﴿هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ الأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُواْ إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُّجِيبٌ﴾(٢). واتە: ئەو خوایەی — کە من داوا دەکەم بیپەرستن- ئێوەی لەو زەویە لەنەبوو دروستکردوە وپاشان کردونی بە جێنشین وئاوەدانکەرەوە لەزەویدا، دە بگەڕێنەوە بۆ لای خوای گەورە وداوای لێخۆشبوونی لێ بکەن، پەروەردگاری من نزیکە لێتانەوە — وئاگای لەهەموو ڕاز ونیازێکتانە وئەگەر داوای لێخۆشبوونی لێبکەن- ئەوە بەدەم داواکەتانەوە دێت ولێتان خۆش دەبێت.

ئەوجا صالح باشی دەزانی کە ئەمانە وەك پیشەی هەمیشەیی بێ باوەڕان گەلێکی دونیا ویستن وهەمیشە بەشوێن پارە وبەرژەوندی وئارەزووەکانیاندا وێڵن؛ بۆیە لەو دەرگایەیشەوە بۆیان دەهات بەڵکو کاریان تێ بکات وهەرهیچ نەبێت لە پێناو بەرژەوەندییە دونیاییەکانی خۆیشیاندا بێت بەگوێی بکەن، بۆیە ئەوەی بەبیر دەهێنانەوە کە ئەگەر لەسەر بێباوەڕی وخراپەکاری بەردەوام بن، ئەوە خوای گەورە ئەو هەموو بەخشش ونیعمەتانەیان لێ وەردەگرێتەوە وبەدەردی گەلی نوح وعاد سزایان دەدات وقڕیان دەکات. لەم بارەیەیشەوە پێی دەفەرموون: ﴿أَتُتْرَكُونَ فِي مَا هَاهُنَا آمِنِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتاً فَارِهِينَ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ﴾(٣). واتە: ئێوە پێتان وایەئەگەر بەردەوام بن لەسەر ئەو بێباوەڕی وداب ونەریتە خراپانەتان بەردەوام ئاوا لەم ئارامی وئاسایشەدا ولەناو ئەم باخ وبێستان وکانی وئاو ودار خورما بەردارانەدا، کەبەرەکەیان چەند بەتامە وئاسان هەرس دەبێت دەمێننەوە و ئەو توانا ودەسەڵاتەتان لە تاشینی ئەو شاخانە ودروستکردنی ئەو ماڵ

---

١ - سورة الأعراف: الآية (٧٤).

٢ - سورة هود الآية (٦١).

٣ - سورة الشعراء: الآيات (١٤٦-١٥٢).

وخانووە خۆش وڕازاوانە هەر بەردەوام دەبێت؟!. — دەی ئەگەر دەتانەوێت ئەمانە تا سەربن وتا سەر تێیدا بمێننەوە ئەوە لەخوای گەورە بترسن وسنوورشکێنی فەرمانەکانی مەکەن وبەگوێی من بکەن وبەگوێی فەرمانی خەڵکانی دوور لەخوا ولەتاوانا ڕۆچووو مەکەون، ئەوانەی کە هەمیشە خراپە لەزەویدا بڵاو دەکەنەوە ویەك کاری چاکەیش چییە لێیان ناوەشێتەوە وئەنجامی نادەن.

یەکەم نیعمەت کەصاڵح باسی دەکات بۆ گەلەکەی نیعمەتی ئارامی وئاسایشە؛ چونکە هەموو نیعمەتەکانی تر پەیوەستن بەو نیعمەتەوە، ومرۆڤ بەبێ ئارامی چێژ لەهیچ نیعمەتێکی تر وەرناگرێت.

دیارە ئەم وتانەی صالح زیاتر بە ئاراستەی خەڵکە چەوساوە وژێر دەستەکە بووە کە نایەوێت بکەونە ژێر کاریگەری سەرانی سەرلێشێواوی گەلەکەی؛ چونکە دەیزانی ئەو سەرانە هەمیشە ئەمان بۆ بەرژەوەندی خۆیان بەکاردەهێنن وهەرگیز بەرژەوەندی ئەمانیان ناوێت؛ بۆیە پێیان دەفەرمووێت بەگۆێی ئەوانە مەکەن، با دونیا ودواڕۆژتان نەفەوتێنن.

بە بەراورد لە نێوان بانگەوازەکەی صالح وهودا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە هەردوو گەلەکەیان لەڕووی بیر وباوەڕەوە وەك یەك وابوون وتەواو لەڕێی خواناسی ویەکتا پەرستی لاڕێ بوون؛ بەڵام لەڕووی ڕەوشت وئاکارەوە گەلی عاد گەلێکی ملهوڕ وخۆ بەزل زان وخۆسەپێن بوون؛ بەڵام گەلی ثەمود گەلێکی ئارەزووباز بوون وهەمیشە بەشوێن خۆش مەشرەبی وخواردنی چاك وڕابواردندا گەڕاون.

تەوەری سێیەم: هەڵوێست و وەڵامی گەلی ثەمود:

هەڵوێستی گەلی ثەمود بەرامبەر بە بانگەوازەکەی صالح دەکرێت لەم چەند خاڵەدا کورت وکۆ بکرێتەوە:

١- ئەوانەی کە دژایەتی صالح وپەیامەکەیان کردبوە ئامانج، ئەو کەمینەیە بوون کە خۆیان وبنەماڵەکانیان لەخەڵکی تر پێ زیاتر بوو، وە لەدەسەڵات وکورسییەکانیان دەترسان؛ خوای گەورە کە باسی گفتوگۆ وهەڵوێستی ئەو سەرانەمان بۆ دەکات لە بارەیانەوە دەفەرموێت: ﴿قَالَ الْمَلأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُواْ مِن قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُواْ لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحاً مُّرْسَلٌ مِّن رَّبِّهِ قَالُواْ إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ﴾^(١). واتە: سەرانی لوتبەرز وخۆبەزلزانی گەلەکەی بەگاڵتەجاڕی ولاقرتێوە بەو خەڵکە چەوساوە وژێردەستانەیان دەگوت: ئایا ئێوە دەزانن کە خواکەی صالح صالحی ڕەوانە کردوە وکردویەتی بە پێغەمبەر؟!. ئەمانیش بەو پەڕی غیرەت ومەردایەتییەوە ولەبری ئەوەی وەڵامیان بدەنەوە وبڵێن وایە یان وانییە، دەیانگوت: ئێمە باوەڕمان بەپەیامەکەی وبەهەموو ئەوانەی دەیلێت هێناوە، وتەواو دڵنیایشین کە ڕاست دەکات.

ئەم هەڵوێستەیش غیرەتێکی گەورە وناوازە بوو لەو شوێنکەوتانەی کە بەر لە هاتنی صالح چەوساوە وکۆیلەی دەستی ئەو سەرانە بوون، بەڵام ئەمرۆ هیچ حیسابێکیان بۆ ناکەن وبەو پەڕی غیرەتەوە ڕووبەڕویان دەبنەوە؛ بۆیە خوای گەورە ئەو هەڵوێستەیان بەرز دەنرخێنێت ولە قوئاندا تۆماری دەکات.

لوتبەرز وملهوڕەکانیش لەوەڵامی ئەو هەڵوێستە بوێرانەیەی ئەواندا دەیانگوت: ﴿إِنَّا بِالَّذِيَ آمَنتُمْ بِهِ كَافِرُونَ﴾^(٢). واتە: دەی ئێمە بەوەی ئێوە باوەڕتان پێ هێناوە وبەڕاستی دەزانن بێ باوەڕ و کافرین، کەواتە لێرەدا بێباوەڕان وەکو نەریتی هەمیشەییان قسە لەسەر پەیامەکەی صالح ناکەن وهیچ ڕەخنەیەکیان لەسەر خودی پەیامەکە نییە، بەڵکو پێیان نەنگیە کە شوێنکەوتەی پەیامێك بن کە ئەو چەوساوە وژێر دەستانە شوێنی کەوتون. بۆیە

---

١ - سورة الاعراف: الآية (٧٥).

٢ - سورة الأعراف: الآية (٧٦).

ناڵێن: ئێمە باوەڕمان بەپەیامەکەی صالح نییە، بەڵکو دەڵێن: ئێمە باوەڕمان بەوە نییە کە ئێوە بەڕاستی دەزانن وباوەڕتان پێیەتی.

٢- دەق گرتن بەو داب ونەریتانەی کە کاتی خۆی باب وباپیرانیان کردویانە ولەسەری بوون، بێ ئەوەی ژیری خۆیان بخەنە کار وهەڵسەنگاندن بۆ ئەو شتانە بکەن و بزانن تاچەند ئەو نەریتانە ڕاستن ولەگەڵ لۆژیکی عەقڵ یەك دەکەنەوە؛ بۆیە ئەو سەرە گومڕاو وسەر لێ شێواوانە سەرەتا وبەزمانێکی نەرم بە صالحیان دەگوت: ﴿قَالُواْ يَا صَالِحُ قَدْ كُنتَ فِينَا مَرْجُوّاً قَبْلَ هَـذَا أَتَنْهَانَا أَن نَّعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا وَإِنَّنَا لَفِي شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ﴾(١).

واتە: ئەی صالح ئێمە بەر لەوەی ئەو جۆرە قسانە بکەیت بەپیاوی باشمان دەزانیت وئومێدی خێرمان پێت بوو، چۆن تۆ ئێستا داوامان لێ دەکەیت دەستبەرداری ئەو خوا وپەرستراوانەمان بین کە کاتی خۆی باب وباپیرانمان پەرستویانن؟!. وە ئێمە گومانی زۆرمان هەیە لەو قسە وبۆچونانەت کەئێمەی بۆ بانگ دەکەیت.

زانایان لەسەر ڕاڤەکردنی بڕگەی ﴿قَدْ كُنتَ فِينَا مَرْجُوّاً قَبْلَ هَـذَا﴾. دوو بۆچوونیان هەیە:

هەندێکیان دەڵێن صالح پیاوێکی زۆر هەڵکەوتوو بووە لەناو گەلەکەیدا، بۆیە پێیان دەگوت ئێمە ئومێدی ئەوەمان پێت بوو کەتۆ پێشەواو پێشەنگمان بیت وبرا گەورە وخەمخۆرمان بیت، کەچی دەتەوێت لە ڕێگەی باب وباپیرانمان لامان بدەیت.

هەندێکی تر دەڵێن صالح هەر لەسەرەتاوە وبەر لەوەیش ببێتە پێغەمبەر هەرگیز کڕنووشی بۆ بتەکانیان نەدەبرد وبەڕاستی نەدەزانین؛ بەڵام دژایەتیشی نەدەکردن، تا بوو بە پێغەمبەر ئەوجا هەموو هەوڵێکی خستە گەڕ تا گەلەکەیشی واز لەپەرستنیان بهێنن وبگەڕێنەوە سەر ڕاستە شەقامی یەکتا پەرستی؛ بۆیە پێی دەڵێن بەر لەوەی ئەو قسانە بکەیت هەر ئومێدکمان هەبوو کە ڕۆژێك لەڕۆژان بگەڕێتەوە سەر ڕێگە وڕێبازەکەی ئێمە وکڕنووش بۆ بتەکانمان ببەیت؛ بەڵام ئێستاو پاش ئەو قسانەت تەواو لێت بێ هیوا بووین وئومێدمان پێت نەما.

---

١ - سورة هود: الآية (٦٢).

کەواتە لێرەدا بێباوەڕان هەرچەندە ئامادەیش نین شوێنی صاڵح بکەون بەڵام دان بەدوو ڕاستییدا دەنێن:

یەکەم: دان بەوەدا دەنێن کە صالح پیاوێکی سەر ڕاستە وکەسێکی خراپ نییە وبەر لەم قسانەی جێی ئومێدی چاکەی هەموو لایەك بووە.

دووەم: دان بەوەدا دەنێن کەڤسکانی صالح تا ئاستێکی باش کاری تێکردون وئێستە کەوتونەتە گومانەوە لەنێوان ڕاستی خواکانیان وقسەکانی صالحدا، چونکە بۆ ماوەی چەند ساڵە کە صاڵح لەگەڵیان دەژی تەنانەت یەك درۆ یان خراپەیان لەصالح نەبینیوە، ئەی بۆ دەبێت ئێستا وپاش ئەم هەموو تەمەنە درۆ بکات؟!. ئەمە شتێکە عەقڵ قبوڵی ناکات، بەڵام بەداخەوە شوێنکەوتنی کوێرانەی باب وباپیرانیان لەو ڕاستییانە پێ لەپێشتر بوو؛ بۆیە باوەڕیان بەپەیامەکەی صالح نەهێنا.

صاڵحیش لەوەڵامی ئەو دوودڵی گومانەیاندا پێیان دەڵێت: ﴿قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِن كُنتُ عَلَى بَيِّنَةً مِّن رَّبِّي وَآتَانِي مِنْهُ رَحْمَةً فَمَن يَنصُرُنِي مِنَ اللهِ إِنْ عَصَيْتُهُ فَمَا تَزِيدُونَنِي غَيْرَ تَخْسِيرٍ﴾(١). واتە: ئەی گەلەکەم ببینن ئەگەر خوای گەورە ڕێگای ڕاستی نیشان دابم وبەخششی لەگەڵ کردبم وپەیام وڕەحمەتی خۆی بۆ ڕەوانە کردبم، ئایا کێ – لەئێوە وکام خوایەتان- لە سزای خوای گەورە پەنام دەدات ودەمپارێزێت ئەگەر سەرپێچی فەرمانەکانی ئەو بکەم؛ بۆیە ئەم قسانەی ئێوە بۆ من جگە لەزیان سوودێکیان نییە وئێوە دەتانەوێت زەرەرەوەمەندی دونیا ودوارۆژم بکەن.

بەڕێزان: ئەمە هەستێکی زۆر گرنگ وناوازەیە لەصالحدا کەپێویستە هەموو باوەڕداران بەگشتی وبانگخوازان بەتایبەتی پەندی لێ وەربگرن وچاوی لێ بکەن، کەپەیامی خوای گەورە بەڕەحمەت سەیر دەکات ولەقەڵەم دەدات وشانازیشی پێوە دەکات، ئەمە لەکاتێکدا کە لەو پەڕی ناڕەحەتیدایە بەدەست گەلەکەیەوە؛ بۆیە پێویستە هەموو باوەڕداران ئەو هەستەیان بەرامبەر پەیامەکەی خوای گەورە تێدا دروست بێت وهەمیشە شانازی پێوە بکەن وهەرچیشیان لەو پێناوەدا بەسەر بێت بە بەرەکەت وڕەحمەت سەیری بکەن وهەرگیز پێی ناڕەحەت نەبن.

---

١ - سورة هود: الآية (٦٣).

٣- لەقۆناغێکی تردا وپاش ماوەیەك لەبەردەوامبوونی صالح لەسەر پەیامەکەی ئەوان دژایەتییەکەیان زیار توند دەکەن وزیاتر هێرشی نابەجێ دەکەنە سەر صالح وئەمجارەیان تاوانباری دەکەن بەوەی کەسێکی درۆزنە ودرۆ بەدەم خوای گەورەوە دەکات کاتێك بانگەشەی پێغەمبەرایەتی دەکات؛ بۆیە بەسەرسوڕمانەوە دەیانگوت: ﴿فَقَالُوا أَبَشَراً مِّنَّا وَاحِداً نَّتَّبِعُهُ إِنَّا إِذاً لَّفِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ أَأُلْقِيَ الذِّكْرُ عَلَيْهِ مِن بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ أَشِرٌ سَيَعْلَمُونَ غَداً مَّنِ الْكَذَّابُ الْأَشِرُ﴾(١). واتە: ئێمە چۆن شوێن قسەی مرۆڤێکی وەکو خۆمان بکەوین، کەوابێ ئێمە زۆر شێت وسەرلێشێواو وگومڕاین؟!. چۆن دەبێت لەنێو ئێمەدا- کە پیاو ماقوڵان وسەرانی گەلین- نیگاو پەیامی خوای گەورە بۆ ئەو هاتبێت؟!. شتی وا هەرگیز نابێت وئەو پیاوێکی زۆر درۆزن وخراپە،- کە درۆی ئاوها بەدەم خوای گەورەوە دەکات، خوای گەورەیش لەوەڵامی ئەو درۆ وبێ ڕێزییەیاندا بەرامبەر بە پێغەمبەرەکەی هەڕەشەیان لێ دەکات ودەفەرموێت: سبەی بۆیان دەردەکەوێت کە کێ درۆزن وخراپەکارە.

٤- تاوانبارکردنی صالح بەوەی شێتە وجادوی لێکراوە بۆیە ئەو قسە بێ سەروبەرانە بەناوی خوای گەورەوە دەکات: خوای گەورە دەربارەی ئەم هەڵوێستەیشیان دەفەرموێت: ﴿قَالُوا إِنَّمَا أَنتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ مَا أَنتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا﴾(٢). واتە: گوتیان تۆ جادویەکی گەورەت لێ کراوە؛ بۆیە ئاوها خۆت لێ گۆڕاوە ودەڵێیت پێغەمبەرم، لە ڕاستیدا تۆ تەنها مرۆڤێکیت وەکو ئێمە وهیچت لەئێمە زیاتر نییە.

٥- تاوانبارکردنی صالح بەوەی کەبۆتە مایەی هەموو نەگبەتی وبەڵا وبەدبەختی گەلەکەی: گەلی ثەمود پاش ئەوەی بۆیان دەرکەوتبوو صالح کڕنوش بۆ بتەکانیان نابات، هەرچیان بەسەر دەهات دەیانگوت تاوانی صالحەو بەهۆی بێباوەڕی ئەوەوەیە کە خواکانمان لێمان ڕازی نین وئەو بەڵایانەمان بەسەر دێنن، خوای گەورە دەربارەی ئەو هەڵوێستەیان لە قورئاندا دەفەرموێت: ﴿قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَن مَّعَكَ قَالَ طَائِرُكُمْ عِندَ اللَّهِ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ﴾(٣). واتە: ئەی صالح ئێمە بەهۆی تۆو شوێنکەوتوانی تۆوە نەگبەتی وشومی یەخەی گرتووین- دیارە خوای گەورە بەدرێژایی بانگەوازەکەی صالح ئەمانەی بەچەندین شێوە تاقیکردۆتەوە

---

١ - سورة القمر: الآيات (٢٤-٢٦).

٢ - سورة الشعراء: الآيتان (١٥٣-١٥٤).

٣ - سورة النمل: الآية (٤٧).

تا بیر بکەنەوە وبگەڕێنەوە بۆ لای خوای گەورە، کەچی بەپێچەوانەوە هەرچیان بەسەر دەهات دەیاندایە پاڵ بتەکانیان. ئەویش لەوەڵامدا هەڵەکەی بۆ ڕاست دەکردنەوە وپێی دەفەرموون ئەوەی ئێوە دەیڵێن وانییە- بەڵکو هەرچی بەسەرتان دێت هەمووی لەلای خوای گەورەوەیە و خوای گەورە تاقیتان دەکاتەوە تابگەڕێنەوە سەر ڕێگەی ڕاستی و واز لەپەرستنی ئەو بتە بێ گیان وبێ دەسەڵاتانە بهێنن.

٦- داخستنی دەرگای گفتوگۆ و پەلەکردن لە هاتنی سزای خوای گەورە: سەرانی گەلی صالح چونکە هیچ بەڵگەیان پێ نەبوو هەر زوو لە گفتوگۆ بێزار دەبوون و دەمار دەیگرتن وبەصاڵحیان دەگوت: ئەگەر ڕاست دەکەیت وپێغەمبەریت ودەڵێیت: ئەگەر باوەڕم پێ نەهێنن خوای گەورە سزامان دەدات، دەی ئەوە ئێمە باوەڕت پێ ناهێنین فەرموو باخواکەت سزامان بدات ولەناومان ببات. ئەویش لەوەڵامدا بەزمانێکی زۆر نەرم وشیرین ئامۆژگاری دەکردن وپێی دەگوت: ﴿قَالَ يَاقَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ لَوْلاَ تَسْتَغْفِرُونَ اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾(١). واتە: ئەی گەلەکەم بۆچی پەلەی سزای خوای گەورە دەکەن وداوا دەکەن لەناوتان ببات، ئەی بۆ لەبری ئەوە لەتاوانەکانتان پەشیمان نابنەوە وناگەڕێنەوە بۆ لای خوای گەورە تا خوای گەورە بەزەیی پێتاندا بێتەوە ولێتان خۆش بێت.

ئەمە سەرجەم هەڵوێستەکانی گەلی ثەمود بوون بەرامبەر بانگەوازەکەی صاڵح وئەمانیش هاوشێوەی گەلانی پێش خۆیان جگە لەکۆمەڵێك قسەی ناشیرین وبێ بنەما شتێکی تریان نەبوو تاپاساوی بێباوەڕی ولوتبەرزی خۆیانی پێ بدەنەوە.

---

١ - سورة النمل: الآية (٤٦).

تەوەری چوارەم: داخوازی بێباوەڕان ودواهەڵوێستیان:

پێشتر باسمان لەوەكرد كە هەموو پێغەمبەران بەڵگە وموعجیزەی پێغەمبەرایەتیان هەبووە وخوای گەورە لە ڕێی ئەو موعجیزانەوە پشتڕاستی پەیام و قسەكانی كردونەتەوە؛ بەڵام تا ئێستا ولەو چەند بەسەرهاتەی گوزەراوە خوای گەورە باسی موعجیزەی هیچ كام لەو پێغەمبەرانەی نەكردوە؛ بەڵام لەبەسەرهاتی صاڵحدا باسی موعجیزەكەیمان بۆ دەكات.

ئەویش پاش ئەوەی صالح هەوڵێكی بێ سنووری لەپێناو باوەڕهێنانی گەلەكەی بەخەرج دا، ئەوەبوو گەلەكەی هەر باوەڕیان نەهێنا، تا دواجار وبەمەبەستی بەچۆكاهێنانی صالح نەك باوەڕهێنان، داوایان لەصالح كرد كەبەڵگەیەكیان لەسەر پێغەمبەراتی خۆی نیشان بدات وگوتیان: ﴿مَا أَنتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا فَأْتِ بِآيَةٍ إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾⁽¹⁾. واتە: لە ڕاستیدا تۆ تەنها مرۆڤێكیت وەكو ئێمە وهیچت لەئێمە زیاتر نییە وئەگەریش ڕاست دەكەیت وپێغەمبەریت ئەوە بەڵگەیەكمان لەسەر پێغەمبەرایەتی خۆت نیشان بدە.

خوای گەورەیش لەوەڵامی داخوازییەكەیاندا وبۆ دەرخستنی ناخی گلاَویان موعجیزەیەكیان بۆ دەنێرێت و لەبارەیەوە دەفەرموێت: ﴿إِنَّا مُرْسِلُو النَّاقَةِ فِتْنَةً لَّهُمْ فَارْتَقِبْهُمْ وَاصْطَبِرْ﴾⁽²⁾. واتە: ئێمە حوشتەرەكەیان بۆ دەنێرێن ودەیكەینە موعجیزە وباوەڕی ئەوانی پێ تاقی دەكەینەوە، جا چاوەڕوان بەو ئارام بگرە وبزانە چارەنووسی ئەوانە بەكوێ دەگات.

زانایان دەربارەی شێوازی هاتنی حوشترەكە دەفەرموون: ڕۆژێكیان سەرانی گەلی ثەمود لەشوێنێكدا كۆبونەوە وبانگی صاڵحیان كرد وداوای ئەوەیان لێكرد كە موعجیزە وبەڵگەیەكیان لەسەر ڕاستی پەیام وپێغەمبەرایەتییەكەی نیشان بدات. ئەویش فەرمووی: چیتان دەوێت بۆتان بكەم؟. گابەردێكی گەورەیان لەپاڵدابوو گوتیان: لەم گابەردە حوشترێكمان بۆ دروست بكە، صاڵح بەفەرمانی خوای گەورە ئاماژەی بەبەردەكە كرد وحوشترێك هاتە دەرەوە وئەم حوشترە بوو بەموعجیزەی صاڵح.

---

١ - سورة الشعراء: الآية (١٥٤).

٢ - سورة القمر: الآية (٢٧).

یەکێك لەخاڵە هەر گرنگەکانی موعجیزەی هەموو پێغەمبەران ئەوە بووە کە هەمیشە موعجیزەکانیان لەبوارێکدا بووە کە گەلەکانیان تێیدا زۆر باڵا دەست بوون وئەوانیش لەو بوارەدا بەچۆکیانا هێناون، بۆنمونە:

موعجیزەی عیسا لەبواری پزیشکیدا بووە؛ چونکە گەلەکەی لەو بوارەدا زۆر باڵا دەست بوون، بەڵام هەرگیز نەیانتوانیوە مردوو زیند بکەنەوە، یان کوێر وکەڕ ولاڵ چاك بکەنەوە، بەڵام عیسا هەموو ئەمانەی دەکرد.

موعجیزەی موسا لەگۆچانەکەیدا بووە چونکە گەلی فیرعەون لەسیحردا باڵا دەست بوون؛ بەڵام گۆچانەکەی موسا هەموو سیحرەکانی ئەوانی پووچەڵ دەکردەوە لەکاتێکدا موسا نەساحیر بووە ونەسیحریشی خوێندوە.

موعجیزەی پێغەمبەری خۆمان ﷺ لەڕەوانبێژیو زمان پاراویدا بووە، ئەمە لەکاتێکدا کە کەسێکی نەخوێندەوار بووە وگەلەکی دەستێکی باڵایان لەخوێندەواری وڕەوانبێژیدا هەبووە؛ بەڵام هەرگیز نەیاندەتوانی شان لەشانی پێغەمبەر ﷺ بدەن یان هەر بەئاقاریدا بڕۆن لە بوێژیدا؛ بۆیە قورئان لەزۆر شوێندا تەحەدای دەکردن بەوەی کە ئەگەر ئەوان ڕاست دەکەن وئەوەی موحەممەد ﷺ دەیڵێت قسەی مرۆڤێکی ئاساییە، بائەوان بێن یەك سورەتی هاوشێوەی ئەم قورئانە کە دە ووشە دەکات بنووسنەوە، کەچی نەیاندەتوانی.

لێرەشدا گەلی صالح لەچیدا زۆر بلیمەت وشارەزا وزۆر کارامە بوون صالح لەوەدا بەچۆکیاندا دەهێنێت؛ چونکە ڕاستە ئەوان زۆر کارامە ولێزان بوون لە هەڵکەندنی بەرد وتاشینی شاخدا ودەیانتوانی بەچەندین شێوە بیگۆڕن نەخش‌و نیگاری جیاوازی تێدا دروست بکەن؛ بەڵام هەرگیز نەیاندەتوانی کە شتێکی زیندوی لێ دروست بکەن، کەچی صالح زۆر بەئاسانی توانی ئەو کارەیان بۆ ئەنجام بدات و وشترێکی گەورەیان لەو تاشە بەردە بۆ دروست بکات، ئەمەیش بەڵگەیەکی زەق بوو لەسەر ئەوەی کە ئەم کارە لەتوانای مرۆڤدا نییە، وەگەر نا ئەوان بۆچی ناتوانن کاری وابکەن.

ئەوجا پێیان دەفەرموێت: ﴿قَدْ جَاءتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ هَذِهِ نَاقَةُ اللهِ لَكُمْ آيَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللهِ وَلاَ تَمَسُّوهَا بِسُوَءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾(١). لەئایەتێکی تردا پێیان دەفەرموێت: ﴿وَيَا

---

١ - سورة الأعراف: الآية (٧٣).

قَوْمِ هَذِهِ نَاقَةُ اللّهِ لَكُمْ آيَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللّهِ وَلاَ تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ﴾(١).

واتە: ئەوەتا خوای گەورە بەڵگە وموعجیزەتان لەسەر ڕاستی پێغەمبەرایەتی من نیشان دەدات، ئەوە حوشتری خوای گەورەیە بۆی ڕەوانە کردون، ئێوەیش وازی لێ بهێنن با بۆخۆی لەزەوی خوادا بلەوەڕێت وبەهیچ شێوەیەك بەمەبەستی زیانپێگەیاندنی نزیکی نەبنەوە؛ چونکە ئەگەر زیانی پێ بگەیەنن خوای گەورە لەماوەیەکی کەمدا ئازار وئەشکەنجەی سەختتان دەدات.

صالح لە پاڵدانی خاوەنداریێتی حوشترەکە بۆ لای خوای گەورە چەند مەبەستێکی هەیە لەوانە:

- بەرز نرخاندنی حوشترەکە و هەڕەشە کردن لە گەلەکەی تا بترسن وجورئەت نەکەن زیانی پێ بگەیەنن.

- ئەو حوشترە بەدەر لەیاساکانی بوونەوەر هاتبووە بوون وخوای گەورە لەبەردێك دروستی کردبوو، بۆیە ئەم حوشترە لە تۆوی هیچ حوشترێك نەبوو، وە لەڕەحمی هیچ حوشترێکیشدا گەورە نەبوبو، کەواتە نەباوك ونەدایك ونەخانەوادەی نەبوو، وەبە هیچ کام لەقۆناغەکانی پێگەیشتنی حوشتری ئاساییدا گوزەری نەکردبوو؛ بەڵکو هەر کە پەیدا بوو حوشترێکی گەورە وتەواو بوو.

- ئەو حوشترە بەڵگەی یەکلاکەرەوەی ڕاستی پێغەمبەرایەتی وپەیامی صالح بوو.

صالح بەو حوشترە قسەی گەلەکەی بڕی و بەبەڵگەی حاشا هەڵنەگر بۆی سەلماندن کە ئەو پێغەمبەرە وخوای گەورە ڕەوانەی کردوە؛ بەڵام سەرەڕای ئەوەیش ناچاری نەکردن بەوەی کە هەردەبێت باوەڕی پێ بهێنن، بەڵکو ئەوەندەی داوا لێکردن کەزیان بەحوشترەکە نەگەیەنن؛ چونکە خوا لێیان قبوڵ ناکات وسزایان دەدات.

بۆیەیش صالح دەسپێشخەری کرد وهۆشداری دا لەوەی زیان بەحوشترەکە نەگەیەنن، چونکە لەئەزموونی ئەو چەند ساڵەی لەگەڵ گەلەکەی ئەوەندە حاڵی ببوو، کە زۆر زەحمەتە ئەوانە بتوانن بوونی ئەو موعجیزەیە لەژیانی خۆیاندا قبوڵ بکەن؛ چونکە ئەوان هەمیشە لەهەوڵی ئەوەدابوون ڕووی ڕاستییەکان بشارنەوە وخەڵکی چەوساوە چەواشە

---

١ - سورة هود: الآية (٦٤).

بکەن، جا چۆن ئێستە ئارام دەگرن ئەو حوشترە ڕۆژانە بەبەردەمیاندا بێت وبچێت وخەڵکی باوەڕ بەڕاستی پەیامەکەی صالح بهێنن، بۆیە هەر لەسەرەتاوە دەترسا وپێشبینی ئەوەی دەکرد کە لەوانەیە ئەوانە سەرکێشی بکەن وزیان بە حوشترەکە بگەیەنن.

ئەوجا خوای گەورە پاش ئەوەی پێی ڕاگەیاندن کەواز لەحوشترەکە بهێنن بۆخۆی خواردن بخوات، ڕێنمووی صالحی کرد بەوەی چۆن ئاوی حوشترەکە بدەن وپێی فەرموو: ﴿وَنَبِّئْهُمْ أَنَّ الْمَاءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ كُلُّ شِرْبٍ مُّحْتَضَرٌ﴾(١). واتە: گەلەکەت ئاگادار بکەرەوە وپێیان بڵێ کە سەرە ئاوی کانییەکە لەنێوان خۆیان وحوشترەکە دابەش بکەن، هەرکەس لەسەرەی خۆی برواتە سەر کانییەکە. صاڵحیش فەرمانەکەی خوای پێی ڕاگەیاندن وپێی فەرموون: ﴿قَالَ هَذِهِ نَاقَةٌ لَّهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾(٢). واتە: ئەو حوشترە ڕۆژێك دێتە سەر ئاوەکە و ئاو دەخواتەوە و ئێوەش ڕۆژێك بچنە سەر ئاوەکە و ئاو بخۆنەوە وئەو ڕۆژەی سەرەئاوی ئێوە بوو حوشترەکە نایەتە سەر ئاوەکە وئەو ڕۆژەیش سەرە ئاوی حوشترەکە بوو ئێوە مەچنە سەر ئاوەکە و بەهیچ شێوەیك بیر لەوە نەکەنەوە زیان بە حوشترەکە بگەیەنن، چونکە خوای گەورە تووشی ئازار وئەشکەنجەی ڕۆژێکی سەختتان دەکات.

ئەوە بوو پاش ماوەیەك ئەوەی صالح لێی دەترسا ڕووی دا وسەرانی سەرکێشی گەلەکەی کەسێکیان نارد وحوشترەکەی کوشت، خوای گەورە لەچەندین ئایەتی قورئاندا ئاماژە بەو تاوانە گەورەیەیان دەکات ودەفەرموێت: ﴿كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوَاهَا إِذِ انبَعَثَ أَشْقَاهَا فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيَاهَا فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا﴾(٣). واتە: گەلی ثەمود بەهۆی سەرکێشی ولاسارییانەوە باوەڕیان — بە پەیام وموعجیزەی پێغەمبەرەکەیان نەهێنا- کاتێك بەدخوترین کەسیان بەهەڵداوان نارد- تا حوشترەکە بکوژێت- هەرچەندە پێغەمبەرەکەیان صالح پێی گوتبوون وهاواری لێکردبوون کە کاری وانەکەن ودەست نەکێشنە حوشترەکە ورۆژی سەرە ئاوەکەی؛ بەڵام ئەوان باوەڕیان بەقسە وهەڕەشەکانی صاڵح نەهێنا وحوشترەکەیان کوشت.

---

١ - سورة القمر: الآية (٢٨).

٢ - سورة الشعراء: الآيتان (١٥٥-١٥٦).

٣ - سورة الشمس: الآيات (١١-١٤).

لەئایەتێکی تردا دەفەرموێت: ﴿فَنَادَوْا صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطَى فَعَقَرَ﴾(١). واتە: برادەر وهاوەڵەکەیان بانگ کرد ودەم بەدەم ودەست بەدەست پیلانەکەیان گێڕا تا ئەو بڕیارەکەی جێبەجێ کرد وحوشترەکەی کوشت.

لە وشەکانی ئایەتەکەیش ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کەسەرانی گەلەکەی صالح مەترسییان هەبوو لەکوشتنی حوشترەکە ولێی دەسەڵمینەوە؛ بۆیە هەموویان باسیان دەکرد بەڵام کەس غیرەتی جێبەجێکردنی نەبوو، تا یەکێك لەهەموویان بەدبەخت تر کارەکەی جێبەجێ کرد.

پێغەمبەری خوا ﷺ دەربارەی ئەو پیاوەی کە حوشترەکەی کوشت لەفەرموودەیەکدا دەفەرموێت: {انْبَعَثَ رَجُلٌ عَزِيزٌ، عَارِمٌ، مَنِيعٌ فِي قَوْمِهِ مِثْلُ أَبِي زَمْعَةَ}(٢). واتە: پیاوێکی هەڵکەوتوی، بەهێزی، دڕندەی، بەدخوی، خاوەن ناو وشۆرەت لەهۆزەکەیدا، وەکو ئەبی زەمعە(٣) هەستا بەکوشتنی حوشترەکە.

هەرچەندە ئەو کەسەی کەحوشترەکەی کوشت وەکو لەدەقەکاندا دەردەکەوێت تەنها یەك کەس بووە؛ بەڵام ئەمە ئەوە ناگەیەنێت کە پیلانگێڕەکان بەشداری تاوانی کوشتنەکە نەبوون؛ چونکە خوای گەورە لە ئایەتەکەدا بکوژەکە بەهاوەڵ ودۆستی پیلانگێڕەکان ئەژمار دەکات وئەمەیش بەڵگەی بەشدار بوونیانە لەتاوانەکەدا.

جگە لەمەیش وبەدەر لەبکوژ وپیلانگێڕەکانیش، هەموو ئەوانەی بەکوشتنی حوشترەکە ڕازی بوون لەگەلی صالح هەموویان بەهاوبەشی تاوانی کوشتنەکە ئەژمار دەکرێن، با ئاگایشیان لەخودی کوشتنەکە وپیلانەکەیشی نەبووبێت، ئەوەتا خوای گەورە لەچەندین ئایەتی تردا، تاوانی کوشتنەکە دەداتە پاڵ هەموو گەلی ثەمود ودەفەرموێت: ﴿وَآتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُواْ بِهَا﴾(٤). واتە: ئێمە حوشترەکەمان وەك بەڵگەیەکی ڕوون وئاشکرا لەسەر پێغەمبەرایەتی صالح بۆ گەلی ثەمود نارد کەچی ستەمیان لێ کرد

---

١ - سورة القمر: الآية (٢٩).

٢ - البخاري، صحيح البخاري،ج٦، رقم الحديث (٤٩٤٢)، ص١٦٩. مسلم، صحيح مسلم، ج٨، رقم الحديث (٧٣٧٠)، ص١٥٤.

٣ - ئەبو زەمعە پیاوێکی دەسەڵاتداری بێباوەڕ بوو، گاڵتەی بەپێغەمبەرﷺ وهاوەڵان وئایەتەکانی قورئان دەکرد.

٤ - سورة الإسراء: الآية (٥٩).

وبەناحەق لەناویان برد. وەدەفەرمویێت: ﴿فَعَقَرُوهَا فَأَصْبَحُوا نَادِمِينَ﴾(١). واتە: بەهەموویان حوشترەکەیان کوشت ودواتر پەشیمان بوونەوە وپەشیمانییەکەیشیان لەبەر خوا وهەستکردن بەتاوان نەبوو، بەڵکو لەترسی سزا وهەڕەشەکانی صالح بوو؛ چونکە دەترسان لەوەی کە قسەکانی صالح ڕاست بێت وخوای گەورە لەناویان ببات.

ئەگەر نا ئەوەتا خوای گەورە هەڵوێستی دوای کوشتنی حوشترەکەمان بۆ باس دەکات ودەفەرمویێت: ﴿فَعَقَرُواْ النَّاقَةَ وَعَتَوْاْ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُواْ يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ﴾(٢). واتە: حوشترەکەیان کوشت و فەرمانەکانی خوای گەورەیان شکاند وهەربەوەیشەوە نەوەستان بەڵکو گوتیان ئەی صالح ئەوە ئێمە حوشترەکەمان کوشت، دەی تۆیش ئەگەر ڕاست دەکەیت وپێغەمبەریت وخوای گەورە ڕەوانەی کردوویت چیت لەدەست دێت بەسەرمانی بێنە.

سەبارەت بەهۆکارەکانی کوشتنی حوشترەکەیش دەتوانین لەم چەند خاڵەدا کورتییان بکەینەوە:

أ- حوشترەکە بەڵگەیەکی زەق و زیندووی پێغەمبەرایەتی صالح بوو، کە بێباوەڕان بەهیچ شێوەیەك نەیاندەتوانی ئینکاری بکەن، یان بەدرۆی بخەنەوە؛ بۆیە بێباوەڕان تەنها دوو ڕێگەیان لەبەردەمدا بوو:

- باوەڕهێنان وشوێنکەوتنی صالح.
- کوشتنی حوشترەکە.

ستەمکاران وبێباوەڕانیش بەدرێژایی مێژوو ڕێگەی دووەمیان هەڵبژاردووە.

ب- سڕینەوەی کاریگەری حوشترەکە لەسەر ناخی خەڵك؛ چونکە ڕۆژانە خەڵکی کە دەیانبینی باوەڕیان پێدەهێناو وهێدی وهێدی بازنەی باوەڕداران فراوانتر دەبوو، ئەوانیش هەرگیز بەرگەی ئەوەیان نەدەگرت.

---

١ - سورة الشعراء: الآية (١٥٧).

٢ - سورة الأعراف: الآية (٧٧).

ت- زیاتر ڕق داهێنانی صالح وباوەڕداران وداخ بەدڵا کردنیان بوو؛ چونکە صالح وشوێنکەوتوانی حوشترەکەیان زۆر بەلاوە پیرۆز وبەنرخ بوو، ئەوانیش ویستیان لەو ڕێگەیەوە داخ بکەن بەدڵیاندا وهەستیان بریندار بکەن.

پ- دونیاویستی وبەرچاوتەنگی بێباوەڕان بەوەی پێیان قورس بوو ئاوەکە لەگەڵ حوشترەکە بەش بکەن؛ بۆیە دەیانویست هەموو ڕۆژێك ئاوەکە هەر بۆخۆیان بێت، لەکاتێکدا ئەوان هیچ گرفتی بێ ئاویان نەبوو؛ بەڵام هەر چاوچنۆك وبەر چاوتەنگ بوون.

لەپاش کوشتنی حوشترەکەیش پیلانی شەڕنگێزی گەلی ثەمود هەر تەواو نەبوو؛ ئەوە بوو بۆ دواجار پیلانی کوشتنی صالحیشیان دارشت وبڕیاریان دا کە خۆی وخانەوادەکەیشی تیرۆر بکەن، خوای گەورە لەباسی ئەو پیلانەیاندا لە قورئاندا دەفەرموێت: ﴿وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِي الأرض وَلاَ يُصْلِحُونَ قَالُواْ تَقَاسَمُواْ بِاللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَأَهْلَهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ﴾(١). واتە: لەو شارەی کە صالحی تێدا دەژیا نۆ دەستە وگروپ هەبوون کە بەردەوام سەرقاڵی کاری ئاژاوەگێڕی وخراپەکاری بوون وهەرگیز کاری چاکەیان نەدەکرد، گوتیان باشە ئەگەر صالح ڕاست بکات وئێمە لەتۆڵەی حوشترەکەدا تیابچین ئەوە با صالح پێش خۆمان بخەین وبیکوژین، وەئەگەریش درۆبکات باهەر بیکوژین ئەوجا وەرن با سوێند بخۆین شەوبدەین بەسەر صالح ومال ومنداڵیدا ولەناویان ببەین، وپاشان ئەگەر کەسوکار وخزمەکانی لەسەری هاتنە وەلام وداوای خوێنەکەیان کرد ئەوکات بەکەسوکار وخزمەکانی دەڵێین ئێمە ئاگامان لێی نییە کە کێ وکەی وچۆن ولەکوێ کوژراوە وسوێندیشیان بۆ دەخۆین کە درۆ ناکەین وڕاست دەکەین وئاگامان لێی نییە.

بەڵام ئەمجارەیان خوای گەورە ڕێی بەم پیلانەیان نەدا سەربگرێت وصالح وخانەوادەکەی ڕزگار کرد وپیلانگێڕەکانی لەناو بردو لەو بارەیەیشەوە دەفەرموێت: ﴿وَمَكَرُواْ مَكْراً وَمَكَرْنَا مَكْراً وَهُمْ لاَ يَشْعُرُونَ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ أَنَّا دَمَّرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ﴾(٢). واتە: ئەوان پیلانیان بۆ کوشتنی صالح دانا وئێمەیش بەبێ ئەوەی ئەوان

---

١ - سورة النمل: الآيتان (٤٨- ٤٩).

٢ - سورة النمل: الآيتان (٥٠- ٥١).

هەست بکەن و بەخۆیان بزانن پیلانمان بۆ ڕزگارکردنی دانا، جا تەماشا بکە و بزانە سەرەنجامی پیلانەکەی ئەوان بەچی گەیشت، ئێمە هەموو ئەوانە وگەلەکەیشیانمان لەناو برد.

کەواتە بەڕێزان: وەکو پێشوتریش گوتمان کەسی ستەمکار تەنها ئەو کەسە نییە کەتاوانەکە ئەنجام دەدات؛ بەڵکو هەرکەسێك بەهەرشێوەیەك هاوڕێ وهاوڕا ودەستباری بووبێت، یان تەنانەت لەدڵەوە بەکارەکەی ڕازی بووبێت وپێی خۆشحاڵ بووبێت هەمان حوکمی ئەوی هەیە وهەمان سزایش دەیگرێتەوە، هەر بۆیەیشە لێرەدا کاتێك خوای گەورە سزای خۆی ڕەوانە دەکات، تەنها بکوژی حوشترەکە وپیلانگێڕەکان لەناو نابات بەڵکو هەموو گەلی ثەمود بەیەك جار لەناو دەبات وقڕیان دەکات.

بۆیە پێویستە زۆر ئاگامان لەخۆمان وهەڵسوکەوت وهەڵوێستەکانمان بێت، با هەرگیز پشتگیری لەخەڵکی ستەمکار وخوانەناس نەکەین ودەستخۆشییان لێ نەکەین تا هاوبەشی تاوانەکانیان نەبین؛ چونکە ئەمڕۆ زۆر بەداخەوە خەڵکانێك دەبینین خۆیان بەموسوڵمان دەزانن ولەوانەیە ئەهلی مزگەوتیش بن، کەچی دەستخۆشی لەڕەشەکوژییەکانی خەڵکانی موسوڵمانی میسر وسوریا دەکەن ودەهۆڵی بۆ دەکوتن، هەرکەس ئەوە هەڵوێستی بێت، یان بووبێت، یان ببێت، بە هاوبەشی ئەو تاوانانە ئەژمار دەکرێت وخوێنی یەك بەیەکی ئەو خەڵکانەی دەچێتە ئەستۆ، بالەماڵەکەی خۆیشیدا یەك هەنگاوی نەنابێت ولەماڵەکەی نەچووبێتە دەرەوە.

تەوەری پێنجەم: تۆڵە وسزای خوای گەورە ودوارۆژی ستەمکاران:

ئەو ڕووداوانەی لەکۆتایی تەوەری پێشوودا باسمان کرد ئەوە دەردەخەن کە بێباوەڕانی گەلی ثەمود هەموو سنورێکیان بەزاند وشتێك نەما پێیان بکرێت ونەیکەن؛ بۆیە کاتی ئەوە هاتبوو کە خوای گەورە ولەسەر داوای خۆیان سزای خۆیان لێ بخاتە کار وزەوی لەخراپە وشەڕەنگێزی ئەوانیش پاك بکاتەوە.

بۆیە کاتێك بەصالحیان گوت: ﴿ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ﴾(١). واتە: ئەگەر ڕاست دەکەیت وپێغەمبەریت وخوای گەورە ڕەوانەی کردوویت چیت لەدەست دێت بەسەرمانی بێنە. صالح لەوەڵامدا پێیان دەڵێت: ﴿فَقَالَ تَمَتَّعُواْ فِي دَارِكُمْ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ ذَلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ﴾(٢). واتە: ماوەی سێ ڕۆژ لەماڵەکانتاندا بمێننەوە وچاوەڕوانی سزای خوای گەورە بن ئەوە بەڵێنی ئەوە و وەرەتبوونەوەی نییە.

پاش ئەوەی سێ ڕۆژەکە تەواو بوو لەبەرەبەیانی ڕۆژی چوارەمدا سزای خوای گەورەیان لێ کەوتە کار؛ بەڵام چۆن سزایەك وەکو خۆی دەفەرموێت: ﴿فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ﴾(٣). واتە: ئەوجا ئێمە چ سزا و بەڵایەکمان بۆ ناردن وبەسەر هێنان!!.

لەتوندی وبەهێزی وسەختی سزاکەیاندا خوای گەورە لە قورئاندا بەحەوت سیفەت وەسفی دەکات کە ئەوانیش: (عذاب، طاغية، صيحة، صاعقة، رجفة، دمدمة، تدمير) ە، هەر یەك لەم سزایانەیش ئێش و سوێی تایبەتی خۆی هەیە.

بۆ نموونە لەسورەتی شوعەرائدا بەشێوەیەکی گشتی بە (عذاب) ناوی دەبات ودەفەرموێت: ﴿فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ﴾(٤). واتە: ئازار وئەشکەنجەی خوای گەورە لەناوی بردن وخوای گەورە کردنی بە پەندی زەمانە وزۆرینەی زۆریشیان باوەڕدار نەبوون.

---

١ - سورة الأعراف: الآية (٧٧).

٢ - سورة هود: الآية (٦٥).

٣ - سورة القمر: الآية (٣٠).

٤ - سورة الشعراء: الآية (١٥٨).

وە لە سورەتی حاققەدا بە (طاغية) ناوی دەبات ودەفەرموێت: ﴿فَأَمَّا ثَمُودُ فَأُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ﴾(١). واتە: گەلی ثەمودیش بەسزایەکی سەختی بێ سنوور لەناو چوون.

وە لەسورەتی هود وقەمەردا بە (صيحة) ناوی دەبات ودەفەرموێت: ﴿وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُواْ الصَّيْحَةُ فَأَصْبَحُواْ فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ﴾(٢). واتە: ئەوانەی بێباوەڕ بوون وستەمیان لەخۆیان کرد یەك دەنگ ونەڕەی گەورە لەناوی بردن، ولەخانووەکانیاندا بەچۆکا هاتن ولەسەردەمدە کەوتن ومردن. وە دەفەرموێت: ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَاحِدَةً فَكَانُوا كَهَشِيمِ الْمُحْتَظِرِ﴾(٣). واتە: ئێمە یەك دەنگ ونەڕەی گەورەمان بۆ ناردن لاشەکانی وەکو چیلکە وچەوالْ خستن وبێ گیانی کردن.

وە لەسورەتی فوصصیلەت وزاریياتدا بە (صاعقة) ناوی دەبات ودەفەرموێت: ﴿فَأَخَذَتْهُمْ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾(٤). واتە: بروسکەیەکی گڕاوی پڕ لە ئەشکەنجە وڕیسوایی لەناوی بردن بەهۆی ئەو تاوان وکردەوە بەدانەی ئەنجامیان دەدا. وە دەفەرموێت: ﴿فَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ وَهُمْ يَنظُرُونَ فَمَا اسْتَطَاعُوا مِن قِيَامٍ وَمَا كَانُوا مُنتَصِرِينَ﴾(٥). واتە: ئەوانە سنووری فەرمانەکانی خوای گەورەیان بەزاند وبە بەرچاوی خۆیانەوە بروسکەیەکی گڕاوی لەناوی بردن ونەبەخۆیان توانیان سزاکەی خوای گەورە لەخۆیان دوور بخەنەوە، نەکەسیش هەبوو بەهانایانەوە بێت وسزاکەیان لێ دوور بخاتەوە ورزگاریان بکات.

وە لە سورەتی ئەعرافدا بە (رجفة) ناوی دەبات ودەفەرموێت: ﴿فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُواْ فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ﴾(٦). واتە: یەك زەمین لەرزەی بەهێز لەناوی بردن ولەخانووەکانیاندا بەچۆکا هاتن ولەسەردەمدە کەوتن ومردن.

---

١ - سورة الحاقة: الآية (٥).

٢ - سورة هود: الآية (٦٧).

٣ - سورة القمر: الآية (٣١).

٤ - سورة فصلت: الآية (١٧).

٥ - سورة الذاريات: الآيتان (٤٤- ٤٥).

٦ - سورة الأعراف: الآية (٧٨).

وە لەسوەرتی شەمسدا بە (دمدمة) ناوی دەبات ودەفەرموێت: ﴿فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُم بِذَنبِهِمْ فَسَوَّاهَا﴾(١). واتە: ئەوەندە سزاکە بەردەوام بوو لەسەریان تا لەگەڵ ڕووی زەوی یەکسانی کردن وشوێنەواری لاشەکانیشیانی نەهێشت.

وە لەسوەرتی نەملدا بە (تدمير) ناوی دەبات ودەفەرموێت: ﴿فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ أَنَّا دَمَّرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ﴾(٢). واتە: سەیر کە وبزانە سەرئەنجامی پیلانگێڕی وشەڕەنگێزی ئەوانە بەکوێ گەیشت، ئێمە هەموو ئەوسەرە پلانگێرانەوە وگەلەکەیشیانمان تێك شکاند وتەفروتونا کرد.

هەموو ئەم سیفەتانەی سزاکەیش تەواوکەر وئاوێتەی یەکتر بوون؛ چونکە ئازاری سزاکە وەکو خوای گەورە باسی دەکات هەموو سنورێکی عەقڵ وتوانای مرۆڤی تێپەڕاندبوو وسەرەتاکەیشی بەدەنگ ونەڕەیەکی گەورەی تێکەڵ بەبروسکە وچەخماخەی ئاگراوی دەستی پێ کردو لەهێزی دەنگ وبرسکە وچەخماخەکە زەوی دەکەوتە لەرزە وئەوانیش بەبینینی سزاکە بەچۆکا دەهاتن ولەسەردەم دەکەوتن وگیانیان دەردەچوو ودەنگ وچەخماخەکە ئەوەندە زەوی دەهێنا ودەبرد ودەدا بەیەکدا، تا لاشەکانی لەگەڵ زەوی یەکسان کردن وشوێنەواری لاشەکەنیان نەما، بەم شێوەیەیش خوای گەورە ئەو گەلە لاڕێ وسنوور شکێنەی هاوشێوەی گەلی نوح وعاد قڕ کرد لەزەویدا. کەواتە ئەو هەموو کۆشك وتەلار وخانوو وباڵەخانە لەشاخ هەڵکۆڵراوە پەنای نەدان لەسزای خوای گەورە وسوودێکی نەبوو بۆیان.

پاش لەناو بردنیان خوای گەورە لەکۆمەڵێك دیمەندا باسی پاشماوەی خانوو وشوێنەواری شارستانییەتەکەیانمان بۆ دەکات ودەفەرموێت: ﴿كَأَن لَّمْ يَغْنَوْاْ فِيهَا أَلاَ إِنَّ ثَمُودَ كَفرُواْ رَبَّهُمْ أَلاَ بُعْداً لِّثَمُودَ﴾(٣). واتە: بەدەردێکمان بردن دەتگوت ئەو شارە کەسی تێدانەبووە وکەسی تێدا نەژیاوە، گەلی ثەمود باوەڕیان بە پەروەردگاری خۆیان نەهێنا، بۆیە نەفرەت لەگەلی ثەمود. لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێت: ﴿فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً

---

١ – سورة الشمس: الآيات (١١- ١٥).

٢ – سورة النمل: الآية (٥١).

٣ – سورة هود: الآية (٦٨).

لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾(١). واتە: ئەوەتا خانووماڵەکانیان بەهۆی ستەمکاری خۆیانەوە بۆتە چۆڵەوانی وکەلاوە، ئەوە نیشانە وبەڵگەی دەسەڵاتی ئێمەیە بۆ کەسانێك کە بیربکەنەوە وبزانن.

ئەوەی لەهەموو ئەوانە سەیرتر وگەورەتر بوو ئەوەبوو کەخوای گەورە صالح وباوەڕدارانی گەلەکەی لەو سزایە پاراست ورزگاری کردن، بەڵام چۆن وبەچی؟!. ئەوە تەنها خۆی دەیزانێت وتەنها ئەوەندەی بەئێمە فەرمووە کە بەبەزەیی ومیهرەبانی خۆی ڕزگاری کردوون ولەچەند ئایەتێکدا ئاماژە بەو بابەتە دەکات ودەفەرموێت: ﴿فَلَمَّا جَاء أَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَالِحاً وَالَّذِينَ آمَنُواْ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَمِنْ خِزْيِ يَوْمِئِذٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ﴾(٢). واتە: کاتێك فەرمانی ئێمە هات بەقڕ کردن ولەناو بردنی گەلی ثەمود، صالح وباوەڕدارانی هاوەڵیمان بەبەزەی ومیهرەبانی خۆمان لەسزا وڕیسوایی ئەو ڕۆژە ڕزگار کرد، بەڕاستی پەروەردگاری تۆ بەهێز وگەورە وبەتوانایە. لە دوو ئایەتی تردا دەفەرموێت: ﴿وَأَنجَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ﴾(٣). ﴿وَنَجَّيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ﴾(٤). واتە: ئێمە باوەڕداران و خواناسانمان ڕزگار کرد.

لەکۆتایی هەموو ئەو دیمەنانەدا وپاش ئەوەی کۆتایی بەهەموو شتێك هات، خوای گەورە باسی دیمەنی صالحمان بۆ دەکات کەلەسەر ئەو شارە چۆڵ وویرانە وەستاوە وبەتاسەوە سەیری شوێنەواری ئەو ستەمکارانە دەکات وپاشان پشتیان تێ دەکات وبەجێیان دەهێڵێت ودەفەرموێت: ﴿فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَكِن لاَّ تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ﴾(٥). واتە: پشتی تێ کردن وفەرمووی: ئەی گەلەکەم من پەیامەکەی پەروەردگارم پێ ڕاگەیاندن ودڵسۆزانە ئامۆژگاریم کردن؛ بەڵام ئێوە خەڵکی دڵسۆز وخەمخۆرتان خۆشنەویست و بەگوێتان نەکردم.

---

١ - سورة النمل: الآية (٥٢).

٢ - سورة هود: الآية (٦٦).

٣ - سورة النمل: الآية (٥٣).

٤ - سورة فصلت: الآية (١٨).

٥ - سورة الأعراف: الآية (٧٩).

دەگێڕنەوە لەساڵی نۆی كۆچیدا كاتێك پێغەمبەری خوا ﷺ بەرەو غەزای تەبوەك دەچو، بەلای شوێنەواری خانوو ماڵەكانی گەلی ثەمودا گوزەری كرد وفەرمانی بەهاوەڵەكانی كرد كەزۆر ملكەچی بۆ خوا نیشان بدەن نەوەك خوای گەورە ئەوەی بەسەر ئەوانی هێنا، بەسەر ئەمانیشی بهێنێت وفەرمانی كرد كە نەچنە شارەكەیانەوە وئەگەر چوون بەچاوی پڕ لەفرمێسك وگریانەوە بچنە ناوی وتەنانەت نەیهێشت لەبیرە ئاوەكەی ئاو بخۆنەوە ویان بۆ خواردن دروست كردن بەكاری بهێنن وهەندێك لەهاوەڵانی گوتیان ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئێمە هەندێك لە ئاوی ئەو بیرانەمان لەگەڵ خۆمان هەڵگرتوە، وهەندێك هەویریشمان پێ شێلاوە، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی كرد ئاوەكان بڕێژن وهەویرەكەیش فڕێ بدەن، ئەوجا پەلەكەی كرد تا ناوچەكەی بەجێ هێشتن(١).

---

١ - البخاري، صحيح البخاري، ج٤، رقم الحديث (٣٣٧٨)، ص١٤٨.

کۆتایی

لەکۆتایی بەشی یەکەمی باسەکەماندا پێم خۆشە گرنگترین دەرئەنجام وڕاسپاردەکانی ئەم بەشە لەم چەند دێڕەدا تۆمار بکەین، وسەرەتایش لە دەرئەنجامەکانەوە دەست پێبکەین کە ئەمانەن:

١-مەبەست لە بانگەوازی پیێغەمبەران: بانگەوازی ئەو پێغەمبەرانەیە کە خوای گەورە بە درێژایی مێژوو لە نێو کۆمەڵگە جیاواز و یەك لەدوای یەکەکانی مرۆڤایەتیدا هەڵیبژاردوون بۆ گەیاندن و بڵاوکردنەوەی پەیام و بەرنامەکەی خۆی لە نێو کۆمەڵگەکانیاندا.

٢- هەر چەند ئێمە لە زمانی کوردیدا وشەی پێغەمبەر بۆ هەموو فروستادە و نێردراوەکانی خوای گەورە بەکار دەهێنین؛ بەڵام لە زمانی عەرەبیدا وشەی (أنبیاء) و (رسل) یان بۆ بەکار هاتووە وئەو دوو وشەیەیش چۆن لەڕووی زمانەوانییەوە جیاوازن ئاوهایش لەڕووی زاراوەوە جیاوازن وزانایان سەبارەت بە جیاوازی نێوانیان چەند بۆچونێکیان هەیە، پەسەندترینیان ئەوەیە: کە (رسول) و (نبی) هەردووکیان فروستادەی خوای گەورەن؛ بەڵام (رسول) بەو پێغەمبەرە دەگوترێت کە شەریعەتێکی تایبەت بەخۆی هەبووە و(نبی) بەو پێغەمبەرە دەگوترێت کە شەریعەتی تایبەت بەخۆی نەبووە، بەڵکو داکۆکی وجەختی لەسەر شەریعەتی پێغەمبەرانی پێش خۆی کردۆتەوە، هەر بۆیە هەموو (رسول) ێك (نبی) بووە بەڵام مەرج نیە هەموو (نبی) یەك (رسول) بوو بێت.

٣- گەورەیی وپیرۆزیی کاری بانگەواز خۆی لەوەدا دەبینێتەوە کە ئەم کارە بەر لەهەموو کەس کاری خوای گەورە خۆیەتی، دواتریش ئەم کار وئەرکەی بەپێغەمبەرانی خۆی (درودی خوایان لەسەر) سپاردوە وە هەرکەسیش ڕێبازی بانگەواز بگرێتە بەر وبیکاتە پیشەی خۆی، ئەوە بێگومان ڕێبازی پێغەمبەرانی گرتۆتە بەر وئەرکی ئەوانی خستۆتە ئەستۆی خۆی وشەرەفی میراتگری پێغەمبەرانی پێ دەبرێت.

٤- کاری بانگەواز لە سێ بنەمای سەرەکی پێك دێت:

أ- بانگخواز (الداعی): ئەمیش بەهەموو ئەو کەسانە دەگوترێت کەخەڵکی بانگ دەکەن بۆ ڕێبازی خوای گەورە.

ب- بانگکراو (المدعو): هەموو ئەو کەس ونەتەوانە دەگرێتەوە کە بانگ دەکرێن بۆ بەرنامە وپەیامی خوای گەورە.

ت- بانگ بۆ کراو (المدعو إليه): کە بەرنامە و پەیامە یەك لەدوای یەکەکانی خوای گەورە بوون و دواترینیان پەیامی پیرۆزی ئیسلامە.

٦- ئامانج لە ناردنی پێغەمبەران وپەیامەکانیان ئاشنا کردنی مرۆڤەکان بووە، بەو مەبەستە پیرۆزەی کە لە پێناویدا دروست کراون کە ئەویش خوا ناسی ودابینکردنی ژیانێکی پڕ لە ئاسوودەیی وکامەرانییە بۆ مرۆڤەکان، ئەمانەو چەندین ئامانجی تر لەپشت ڕەوانەکردنی پێغەمبەرانەوە بوون.

٧- ئامانج لە گێڕانەوەی بەسەرهاتی بانگەوازی پێغەمبەران ئاشنا کردنی مرۆڤەکانە بەڕاستی ئەو ململانێیەی کە لە نێوان هەردوو بەرەی خێر و خراپەدا هەیە.

٨- ئادەم یەکەم مرۆڤ ویەکەم فروستادەی خوای گەورە بووە بۆ سەر زەوی وبەچەند قۆناغێك خوای گەورە دروستی کردوە ودواتر هەر لەخۆی خاتوو حەوای وەکو هاوسەر بۆ دروست کردوە ولەبەهەشتدا نیشتەجێی کردون.

٩- بەسەر هاتی ئادەم وەکو یەکەم ئەزموونی مرۆ ڤ لە ژیاندا گرنگی وتایبەتمەندی خۆی هەیە لەزۆر ڕووەوە، بۆیە پێویستە وەك چیرۆکێکی سادە سەیر نەکرێت وهەمیشە پەند وئامۆژگاری زۆری لێوەربگیرێت.

١٠- لەپاش ئادەم باس لەوە دەکرێت کە (شیث) بۆتە پێغەمبەر، بەڵام سەبارەت بە بەسەرهاتی ژیان ومردن وپێغەمبەرایەتی وپەیامی ئەم پیاوە هیچ بەڵگەیەکی دروستمان لەبەردەستدا نییە بتوانین پشتی پێ ببەستین، چونکە ناوی ئەم پیاوە لەهیچ دەقێکی قورئاندا نەهاتووە، وهەموو ئەو فەرموودانەیش کەلەبارەیەوە هاتوون لاوازن یان هەر هەڵبەستراون.

١١- لەپاش ئەو ناوی (ئیدریس) وەکو پێغەمبەر هاتووە وخوای گەورە لەدوو ئایەت وسورەتی جیاوازدا باسی پێغەمبەرایەتی ئەم زاتەی کردوە وئیدریس لەنەوەی شیث بووە ولەتەوراتدا بە (أخنوخ) ناوی هاتووە وبەچوار پشت دەگاتەوە بە شیث، ولەهەمان کاتدا باپیری باوکی نوحیش بووە.

١٢- پاش ئەو نوح بۆتە پێغەمبەر وبەسەرهاتی نوحیش لەزۆر ڕووەوە گرنگی تایبەتی خۆی هەیە، هەر بۆیە خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا (٤٣) جار ناوی بردوە وئەم پیاوە

(٩٥٠) ساڵ بێ ووچان کاری پێغەمبەرایەتی کردوە، تا لەقۆناغێك لە قۆناغەکاندا هەموو دەرگاکانی بانگەواز وگفتوگۆ بەڕوویدا داخراوە وخۆی وهاوەڵانی کەوتونەتە بەر شاڵاوی تیرۆر وتۆقاندن، ئەو کات نوح لەخوای گەورە پاڕاوەتەوە کە موسوڵمانان ڕزگار بکات وبەدەسەڵاتی بێ سنووری خۆی سنوورێك بۆ ئەو سەرکێشیەی بێ باوەڕان دابنێت، خوای باڵادەستیش دێت بەهانایەوە ونزاکەی وەردەگرێت وبێ بڕوایان لەناو دەبات.

١٣- پاش ئەو بەچەند قۆناغێکی تر خوای گەورە هود پێغەمبەری ڕەوانەی گەلێکی تری سەرسەخت کردوە کە گەلی عاد بوون، هود پێغەمبەر حەوت جار ناوی لەقورئاندا هاتووە، وبە حەوت پشت دەگاتەوە سەر نوح و وپیاوێکی زۆر هەڵکەوتو بووە ولەهەموو کەس زیاتر شێوەی چۆتەوە سەر ئادەم وبەر لەوەی ببێتە پێغەمبەر بەکاری بازرگانییەوە خەریك بووە، و(٤٦٤) ساڵ ژیاوە وپاش بەخەرجدانی ئەو هەموو تەمەنە هەوڵەکانی ئەمیش گەیشتونەتە بنبەست، ئەوجا خوای گەورە سزای خۆی لەو گەلە ستەمکارەیش خستۆتە کار وبەبایەکی توندی پڕ لەمەینەت وئازار بەهەمان دەردی گەلی نوح قات وقڕی کردون، بەم شێوەیە ولەقۆناغێکی تری ژیانی مرۆڤایەتیدا خوای گەورە سزای خۆی لەگەلێکی تر دەخاتە کار وکۆتایی بەژیان وژیاریان دەهێنێت ودەیانکاتە وانەیەك بۆ مێژوو وبۆ سەرجەم گەلانی تری دونیا. بەشێوەیەك کە سزای گەلی عاد ئەوەندە سەخت وبەتین بووە، پێغەمبەری خوا ﷺ لەسەردەمی خۆیدا وپاش ئەو هەموو ماوەیە، کاتێك هەور یان بای دەبینی لەترسان ڕەنگی تێك دەچوو وترسێکی زۆری لێدەنیشت تا باران نەبارایە یان باکە نەوەستایە هێور نەدەبووەوە.

١٤- پاش ماوەیەکی کەم لە لەناوچوونی گەلی عاد گەلێکی تری سەرسەخت ڕێوشوێنی ئەوان دەگرنە بەر ودیسانەوە سەر دەکەنەوە خوا نەناسی وبتپەرستی وپەند وئامۆژگاری لەئەزموونی گەلانی نوح وعاد وەرناگرن؛ بۆیە خوای گەورە بۆ ئەوانیش پێغەمبەرێك لەخۆیان بۆ ڕەوانە دەکات کە ناوی صالحە. صالح پێغەمبەر نۆ جار ناوی لەقورئاندا هاتووە ولە ڕەچەڵەکدا ئامۆزای هود پێغەمبەرە وبەپێنج پشت دەگەنەوە سەر ئیرەمی کوڕی سامی کوڕی نوح، وبە حەوت پشتیش دەگەنەوە سەر نوح پێغەمبەر، ئەم پیاوەیش پاش هەوڵ وماندوبوونێکی زۆر گەلەکەی هەر لەسەر سەرسەختی خۆیان بەردەوام بوون، بۆیە ڕق و خەشمی خوای گەورەیان لێ هاتۆتە جۆش وپەروەردگار بەدەردی گەلی عادی بردوون و لەناوی بردون.

پاش باسکردن وزانینی ئەو بەسەرهاتە پڕ ئەزمون ووانە گرنگانە ڕاسپاردەم بۆ هەموو موسوڵمانان ئەوەیە کە زۆر بەگرنگییەوە بڕواننە بەسەرهاتی ئەم پێغەمبەرە ئازیزانە وتەنها وەکو چیرۆك یان بەسەرهاتێکی مێژووی سەیری نەکەن؛ چونکە ئەمانە بەڵگەی پەروەردگارن بەسەر خەڵکییەوە وبۆیەیش خوای گەورە وردەکاری بەسەرهاتەکانیان بۆ ئێمە باس دەکات تا مرۆڤەکان ئاشنا بکات بەڕاستی ئەو ململانێیەی کە لە نێوان هەردوو بەرەی خێر و خراپەدا هەیە وهەر لەسەرەتای دروستبوونی ئادەم پێغەمبەرەوە درودی خوای لەسەر- دەستی پێ کردوە وتا دواساتەکانی تیاچونی ئەم بوونەوەرە بەردەوام دەبێت وژیان لەسایەیدا دەبێت بەدوو بەرەوە:

أ- بەرەی خێر وچاکە کە سەرقافڵەی پێغەمبەران وپیاو چاکانن.

ب- بەرەی شەڕ وخراپە کە سەرقافڵەکەی شەیتان وشوێنکەوتوانین.

سەرجەم مرۆڤەکانیش بەم دووبەرەیە تاقی دەکرێنەوە کە ئایا کام بەرەیەیان هەڵدەبژێرن.

بەرەی خێر یەك پەرستراو و پەیامی هەیە وبەرەو یەك ئامانج ڕێ دەکات، وبەدرێژایی مێژوو بنەماکانی دامەزراو ونەگۆڕبووە؛ بەڵام بەرەی شەڕ سەدەها خودا وپەیام وڕێباز وئامانجی هەیە وهەر جارە ولەژێر ناو وبە پاساوێك خەڵکی لەخشتە دەبەن ودەیانکەنە موریدی شەیتان وشوێنکەوتوانی.

لە کۆتاییدا داواکارم لە قاپی ڕەحمەتی پەروەردگار کە ئەم کارە و سەرجەم کارەکانمان لێ وەربگرێت و بیکاتە توێشوی قیامەتی هەموو ئەو کەسانەی بەشێوەیەك لە شێوەکان پێوەی ماندوو بوون.

پرۆفیسۆر
خالید موحەممەد ساڵح
سلێمانی/ هەواری مامۆستایانی زانکۆ
ڕۆژی چوار شەممە (٢٣ ی/ موحەڕڕەم/ ١٤٤٣) بەرامبەر (٢٠٢١/٩/١)
کاتژمێر (٥.٤٥) خولەکی سەر لەبەیانی.

پێرستی سەرچاوەکان

قورئانی پیرۆز.

ڕاڤەی قورئان:

١. الآلوسي، روح المعاني في تفسير القرآن العظيم والسبع المثاني، دار إحياء التراث العربي، بيروت.

٢. البغوي، تفسير البغوي، ط٤، دار طيبة، ١٤١٧، تحقيق وتخريج: محمد عبد الله النمر، عثمان جمعة، سليمان مسلم.

٣. البيضاوي، تفسير البيضاوي، دار الفكر، بيروت.

٤. الجصاص، أحكام القرآن، دار إحياء التراث العربي، بيروت، ط١٤٠٥، تحقيق: محمد الصادق قمحاوي.

٥. أبو حيان الأندلسي، تفسير البحر المحيط، ط١، دار الكتب العلمية، بيروت،١٤٢٢، تحقيق: عادل أحمد، علي محمد.

٦. الخازن، تفسير الخازن (لباب التأويل في معاني التنزيل)، دار الفكر، بيروت، ط١٣٩٩.

٧. الرازي، تفسير الرازي (مفاتيح الغيب)، ط١، دار الكتب العلمية، بيروت، ١٤٢١.

٨. سيد قطب، في ظلال القرآن، ط٣٧، دار الشروق، بيروت.

٩. الطبري، تفسير الطبري (جامع البيان في تأويل القرآن)، ط١، مؤسسة الرسالة، بيروت، ١٤٢٠، تحقيق: أحمد محمد شاكر.

١٠. إبن عاشور، التحرير والتنوير، دار سحنون، تونس، ط١٩٩٧.

١١. أبو العباس الفاسي، البحر المديد، ط٢، دار الكتب العلمية، بيروت، ١٤٢٣.

١٢. القرطبي، الجامع لأحكام القرآن، دار عالم الكتب، الرياض، تحقيق: هشام سمير البخاري.

١٣. إبن كثير، تفسير إبن كثير، ط٢، دار طيبة، السعودية، ١٩٩٩، تحقيق: سامي محمد سلامة.

١٤. النيسابوري، الكشف والبيان، ط١، دار إحياء التراث العربي، بيروت، ١٤٢٢، تحقيق: محمد بن عاشور.

فەرموودە:

١٥. الإمام أحمد، المسند، مؤسسة قرطبة، القاهرة.

١٦. الألباني (محمد ناصر الدين الألباني)، إرواء الغليل في تخريج أحاديث منار السبيل، ط٢، المكتب الإسلامي، بيروت- ١٤٠٥.

١٧. الألباني، التعليقات الحسان على صحيح ابن حبان وتمييز سقيمه من صحيحه، ط١، دار باوزير، جدة، ٢٠٠٣، ١٤٢٤.

١٨. الألباني، سلسلة الأحاديث الصحيحة.

١٩. البخاري، (محمد بن إسماعيل البخاري)، صحيح البخاري (الجامع المسند الصحيح المختصر من أمور رسول الله صلى الله عليه وسلم وسننه وأيامه)، ط١، دار طوق النجاة، ١٤٢٢، تحقيق: محمد زهير ناصر.

٢٠. البيهقي، السنن الكبرى، ط١، دائرة المعارف النظامية، حيدرآباد، ١٣٤٤.

٢١. الترمذي، الجامع الصحيح (سنن الترمذي)، دار الفكر، بيروت- تحقيق: عبد الوهاب عبد اللطيف.

٢٢. الترمذي، سنن الترمذي (الجامع الصحيح)، دار إحياء التراث العربي، بيروت، تحقيق: أحمد محمد شاكر وآخرون.

٢٣. إبن حبان (محمد بن حبان بن أحمد التميمي البستي)، صحيح إبن حبان بترتيب إبن بلبان، مؤسسة الرسالة، بيروت، ط٢، ١٩٩٣، تحقيق: شعيب الأرنؤوط.

٢٤. أبو داود، سنن أبي داود، دار الكتاب العربي/ بيروت.

٢٥. السيوطي (عبد الرحمن بن أبي بكر السيوطي)، الجامع الصغير في أحاديث البشير النذير، دار الفكر، بيروت.

٢٦. إبن ماجة(محمد بن يزيد أبو عبدالله القزويني)، سنن إبن ماجة، دار الفكر، بيروت، تحقيق وتعليق: محمد فؤاد عبد الباقي.

٢٧. . المباركفوري (محمد عبد الرحمن ابن عبد الرحيم)، تحفة الأحوذي بشرح جامع الترمذي، دار الكتب العلمية، بيروت.

٢٨. مسلم، (أبو الحسين مسلم بن الحجاج)، صحيح مسلم (الجامع الصحيح)، دار الجيل، دار الآفاق الجديدة، بيروت.

٢٩. محمد عبد الرؤوف المناوي، فيض القدير شرح الجامع الصغير، ط١، دار الكتب العلمية، بيروت، ١٩٩٤.

٣٠. النسائي(أحمد بن شعيب النسائي)، السنن الكبرى، ط١، دار الكتب العلمية، بيروت، ١٩٩١، تحقيق: عبد الغفار سليمان البنداري، سيد كسروي حسن.

٣١. الهيثمي، مجمع الزوائد ومنبع الفوائد، دار الفكر، بيروت، ط١٤١٢.

هەمەجۆر:

٣٢. البيهقي، دلائل النبوة، ط١، دار الكتب العلمية، بيروت، ١٤٠٥، تحقيق: د. عبد المعطي قلعجي.

٣٣. إبن تيمية، الجواب الصحيح لمن بدل دين المسيح، ط١، دار الفضيلة، الرياض، ١٤٨٤، تحقيق: علي بن حسن.

٣٤. إبن تيمية (أحمد بن عبد الحليم)، الفتاوى الكبرى، ط١، دار المعرفة، بيروت، ١٣٨٦، تحقيق: حسنين محمد مخلوف.

٣٥. إبن القيم الجوزية (محمد بن أبي بكر أيوب الزرعي)، ، مدارج السالكين بين منازل إياك نعبد وإياك نستعين، ط٢، دار الكتاب العربي، بيروت، ١٣٩٣، تحقيق: محمد حامد الفقي.

٣٦. إبن كثير، البداية والنهاية، ط١، دار إحياء التراث العربي، بيروت، ١٤٠٨.

٣٧. محمد الخضري، نور اليقين في سيرة سيد المرسلين، .

٣٨. إبن منظور، لسان العرب، (محمد بن مكرم بن على)، لسان العرب، دار صادر، بيروت،.

پێرستی بابەتەکان

بابەت **لاپەڕە**

پێشەکی:..٣

دەسپێک:..٧

تەوەری یەکەم: پێناسەی بانگەوازی پێغەمبەران..............................٧

تەوەری دووەم: گەورەیی وپیرۆزی کاری بانگەواز............................١٠

تەوەری سێیەم: بنەماکانی کاری بانگەواز.......................................١٢

تەوەری چوارەم: ئامانج لە هاتنی پێغەمبەران وپەیامەکانیان.................١٤

تەوەری پێنجەم: ئامانج لە گێڕانەوەی بەسەرهاتی بانگەوازی پێغەمبەران..........٤٦

باسی یەکەم: بەسەرهاتی ئادەم پێغەمبەر (درودی خوای لەسەر)..................٦٩

تەوەری یەکەم: قۆناغەکانی دروستکردنی ئادەم..................................٧٠

تەوەری دووەم: وردەکارییەکانی دروستکردنی ئادەم..............................٧٤

تەوەری سێیەم: هەڵوێستی فریشتەکان وشەیتان سەبارەت بە ئادەم.................٧٨

تەوەری چوارەم: دروستکردنی حەووا...٨٢

تەوەری پێنجەم: چوونە ناو بەهەشت وفریودانی شەیتان ودەربەدەربوون لەبەهەشت......٨٥

تەوەری شەشەم: گرنگی بەسەرهاتی ئادەم بۆ ژیانی مرۆڤایەتی......................٨٩

تەوەری حەوتەم: کێشەی کوڕەکانی ئادەم ویەکەم تاوانی کوشتن......................٩٢

باسی دووەم: بەسەرهاتی شیث پێغەمبەر (درودی خوای لەسەر)......................٩٥

باسی سێیەم: بەسەرهاتی ئیدریس پێغەمبەر (درودی خوای لەسەر)....................٩٧

باسی چوارەم: بەسەرهاتی نوح پێغەمبەر (درودی خوای لەسەر)......................١٠٠

تەوەری یەکەم: کەسایەتی نوح پێغەمبەر(درودی خوای لەسەر)........................١٠١

تەوەری دووەم: ڕەوانەکردنی نوح وئامانجی سەرەکی پەیامەکەی.......................١٠٣

تەوەری سێیەم: هۆکارەکانی لادانی گەلی نوح وهەنگاوەکانی شەیتان بۆ لەخشتەبردنیان..١٠٤

تەوەری چوارەم: هەڵوێستە وپەندێك.. ١٠٦
تەوەری پێنجەم: هێڵە گشتییەکانی بانگەوازەکەی نوح.. ١١٠
تەوەری شەشەم: هەڵوێست و وەڵامی گەلی نوح... ١١٦
تەوەری حەوتەم: دوا هەڵوێستی گەلی نوح وسکاڵای نوح لەسەریان................................ ١٢٥
تەوەری هەشتەم: تۆڵە وسزای خوای گەورە ودوارۆژی ڕەشی ستەمکاران...................... ١٣١
تەوەری نۆیەم: هەڵوێستەیەك لەسەر هەڵوێستی نوح دەربارەی چارەنووسی کوڕەکەی. ١٣٨
باسی پێنجەم: بەسەرهاتی هود پێغەمبەر (درودی خوای لەسەر).............................. ١٤١
تەوەری یەکەم: کەسایەتی هود پێغەمبەر- درودی خوای لەسەر- وگەلەکەی.............. ١٤٢
تەوەری دووەم: ڕەوانەکردنی هود وهێڵە گشتییەکانی بانگەوازەکەی............................ ١٤٦
تەوەری سێیەم: هەڵوێست و وەڵامی گەلی عاد.. ١٤٨
تەوەری چوارەم: دوا هەڵوێستی گەلی عاد وتۆڵە وسزای خوای گەورە.......................... ١٥٢
باسی شەشەم: بەسەرهاتی صالح پێغەمبەر (درودی خوای لەسەر)........................... ١٦٠
تەوەری یەکەم: کەسایەتی صالح پێغەمبەر- درودی خوای لەسەر- وگەلەکەی........... ١٦١
تەوەری دووەم: ڕەوانەکردنی صالح وهێڵە گشتییەکانی بانگەوازەکەی........................ ١٦٢
تەوەری سێیەم: هەڵوێست و وەڵامی گەلی ثەمود.. ١٦٦
تەوەری چوارەم: داخوازی بێباوەڕان ودواهەڵوێستیان.. ١٧١
تەوەری پێنجەم: تۆڵە وسزای خوای گەورە ودوارۆژی ستەمکاران................................ ١٧٦
کۆتایی... ١٨٤
پێڕستی سەرچاوەکان.. ١٨٨
پێڕستی بابەتەکان.. ١٩١

پێغەمبەران

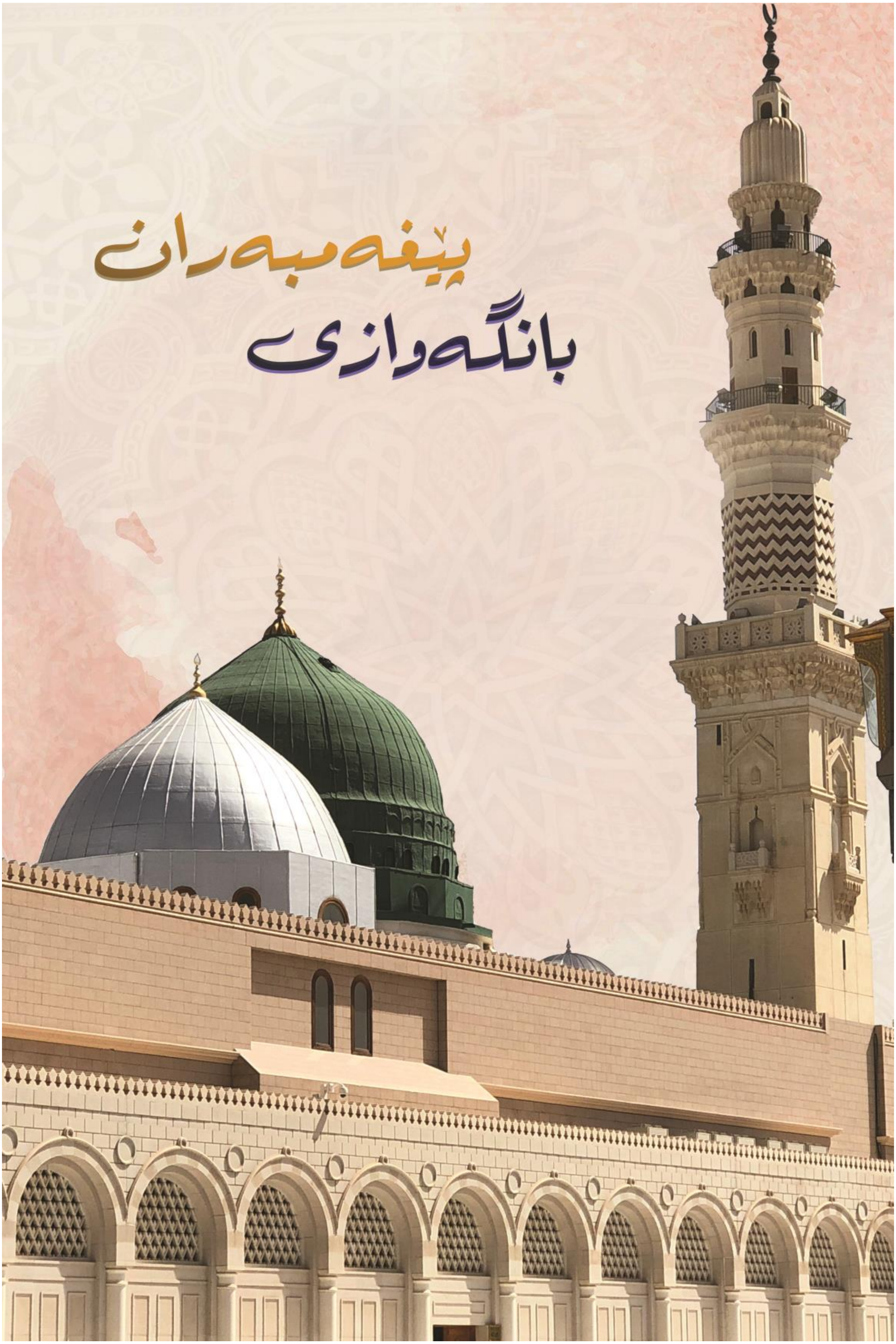بانگەوازی